

Kriminológia ako súčasť trestnej politiky

Pocta prof. PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc.
k 80. narodeninám

Kriminológia
ako súčasť
trestnej politiky

Kriminológia ako súčasť trestnej politiky

Pocta prof. PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc.
k 80. narodeninám

Editor:

prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.

Recenzenti:

doc. JUDr. Yvetta Turayová, CSc.

doc. JUDr. Dezider Bango, CSc.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kriminológia ako súčasť trestnej politiky : pocta prof. PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc.
k 80. narozeninám. – Vydání první. – Praha : Leges, 2018. – (Teoretik)

Částečně český text

ISBN 978-80-7502-279-0 (vázáno)

343.97 * 351.078:343.85 * (437.6) * (082) * (082.2)

– kriminologie

– trestní politika

– kriminologie – Slovensko

– sborníky

– jubilejní publikace

343.97 – Kriminologie [18]

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2018 jako svou 480. publikaci.

Edice Teoretik

Vydání první

Sazba Gradis

Tisk PBTisk, a. s., Příbram

Za odbornou a jazykovou stránku příspěvků odpovídají jednotliví autoři.

www.knihyleges.cz

© Jaroslav Ivor et al., 2018

ISBN 978-80-7502-279-0

Handwritten signature

Obsah

<i>JAROSLAV IVOR</i> Prof. PhDr. Květoň Holcř, DrSc. – osobnosť slovenskej kriminológie	11
<i>MARTIN CEJP</i> Úloha kriminologického výzkumu při koncipování kriminální politiky	19
<i>GUSTÁV DIANIŠKA</i> Porovnávací kriminológia	32
<i>HENRICH GAULIEDER</i> Osobnosť páchatela kriminality z hľadiska psychopatológie so zameraním na vybrané psychické poruchy a poruchy osobnosti	39
<i>DARINA HAVRELETOVÁ</i> Penológia ako súčasť kriminológie	48
<i>JAROSLAV HOLOMEK</i> Desať rokov vývoja kriminality na Slovensku v zrkadle výskumu obetí (2007 – 2016)	60
<i>JIŘÍ JELÍNEK</i> Kriminalita bílých límečků v pojetí Edwina H. Sutherlanda	71
<i>MIROSLAV KELEMEN, JAROSLAV KLÁTIK</i> Kriminologický a právny výskum v mestách na Slovensku s podporou IT	83
<i>JAROSLAV KLÁTIK, MIROSLAV KELEMEN</i> Verejná mienka a jej možnosti v prevencii zločinnosti	94
<i>LIBOR KLIMEK</i> Politika Európskej únie v oblasti počítačovej kriminality	106
<i>DANIELA KOŠECKÁ, ALOJZ RITOMSKÝ</i> Dôvera obyvateľov k polícii ako jeden z predpokladov znižovania latencie kriminality	116

STANISLAV KRÍŽOVSKÝ

Bezpečnosť miest a obcí v kontexte nových metód kriminologického výskumu 134

ZUZANA KURUCOVÁ

Hrozba a výskyt negatívnych javov na internete u detí – digitálnych domorodcov 145

GABRIELA LUBELCOVÁ

Kriminologická imaginácia ako inšpirácia pre kriminologické skúmanie 157

INGRID MENCEROVÁ

Vzájomná podmienenosť trestnej politiky a kriminológie v aktuálnych súvislostiach 168

MAGDALÉNA ONDICOVÁ

Diferenciácia trestnej činnosti – s dôrazom na trestnú činnosť páchanú ženami 176

PETER POLÁK

Právny a inštitucionálny rámec pomoci obetiam domáceho násillia 190

VIKTOR PORADA

Fenomén pojmu bezpečnosť a jeho význam pro kriminologii a bezpečnostní výzkum 203

SERGEJ ROMŽA

Limity kriminológie pri hľadani účinných prostriedkov kriminálnej a trestnej politiky 220

MIROSLAV SCHEINOST

Jak se v ČR vyvíjejí trendy kriminality? 234

TOMÁŠ STRÉMY, LUKÁŠ TURAY

Verejná mienka, kriminalita a systém trestnej politiky 250

IVAN ŠIMOVČEK

Trestnoprávne, kriminologické a kriminalistické aspekty charakteristiky trestného činu. 265

MARCELA TITTLVÁ

Korupcia ako samostatný druh kriminality 275

JANA VIKTORYOVÁ, JAROSLAV BLATNICKÝ

Metodológia vied, prognózovanie a kriminológia – v rovine
profesionálnej inšpirácie 286

JOZEF ZÁHORA

Ochrana obetí trestných činov ako súčasť trestnej politiky 295

IVANA ZOUBKOVÁ

Vzájemná podmienenosť kriminologie a trestní politiky 311

Výber najvýznamnejších publikovaných prác 323

Prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc. – osobnosť slovenskej kriminológie

*Jaroslav Ivor*¹

Všeobecne sa má za to, že každý štát svojou trestnou politikou deklaruje najmä úroveň ochrany základných ľudských a občianskych práv a slobôd, ktorú je ochotný a schopný reálne zabezpečiť. Trestná politika štátu je konkretizovaná predovšetkým v jeho trestnej legislatíve hmotnoprávnej i procesnej, v systéme a usporiadaní orgánov a inštitúcií zabezpečujúcich uplatňovanie trestnoprávných noriem i v praktickej činnosti týchto subjektov.² Ide teda o súhrn opatrení trestnoprávnej povahy, ktorými spoločnosť reaguje na kriminalitu s cieľom tento nežiaduci jav kontrolovať, obmedzovať a potláčať.

Trestná politika v Slovenskej republike je založená na tradičnom kontinentálnom trestnom procese a pomerne rigidnej hmotnoprávnej i procesnej úprave, ktorá poskytuje len obmedzený priestor súdom, prokurátorom i policajtom pre voľnú úvahu pri hľadaní najvhodnejších postupov pre riešenie trestných vecí nielen v záujme spoločnosti, ale i obetí a páchatelov, na rozdiel od niektorých princípov anglo-amerického systému justície. Je však samozrejmé, že aj slovenská trestná justícia je ovplyvňovaná súčasnými trendami existujúcimi v ostatných európskych demokratických štátoch, ako je najmä rozširovanie alternatívnych trestov a možnosti odklonov v trestnom konaní.

V týchto súvislostiach sa javí ako vhodné pripomenúť Odporúčanie Rady Európy o trestnej politike v čase zmien.³ Toto odporúčanie bolo Výborom ministrov Rady Európy schválené už v roku 1996, avšak nasledujúce pasáže z jeho obsahu možno i dnes uviesť ako veľmi výstižné, a to práve z hľadiska trestno-politických konštánt:

- Každá odozva na vývoj kriminality musí byť v súlade so základnými princípmi demokratického štátu, v ktorom vládne zákonnosť, a musí byť

¹ Prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc., Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava, e-mail: jaroslav.ivor@paneurouni.com.

² KARABEC Z. et al. *Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice*. Praha: IKSP, 2008. s. 6.

³ KAISER G. *Kriminologie*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 84 a nasl.

- podriadená najvyššiemu cieľu, ktorým je záruka rešpektovania ľudských práv.
- Preto bez ohľadu na akokoľvek vážnu situáciu, v ktorej sa môže spoločnosť z pohľadu kriminality nachádzať, nebudú prístupné žiadne opatrenia, zamerané na riešenie predmetnej situácie, ktoré nebudú ctiť demokratické hodnoty, ľudské práva a zákonnosť.
 - Jednou zo základných funkcií trestnej justície musí byť ochrana záujmov obetí zločinu. Za tým účelom bude nevyhnutné posilňovať dôveru občanov v trestnú justíciu a náležite prihliadať v rámci sústavy trestnej justície na fyzické, psychologické, materiálne a spoločenské záujmy, ktoré obe utrpeli.
 - Neexistuje spoločnosť, v ktorej by vôbec neexistovala kriminalita a hlavným cieľom trestnej politiky preto nemôže byť úplná eliminácia zločinu, ale skôr jeho udržanie na čo najnižšej úrovni.
 - S ohľadom na platnosť horeuvedených princípov by každý členský štát mal mať premyslenú a logickú trestnú politiku zameranú najmä na prevenciu kriminality, a to vrátane prevencie sociálnej (napríklad sociálnu a hospodársku politiku, vzdelávací systém, informatiku atď.) a ďalej na situačnú prevenciu (napríklad opatrenia smerujúce k obmedzeniu príležitostí a prostriedkov na páchanie trestných činov atď.), na individualizáciu reakcií a zásahov proti kriminalite, na podporu alternatívnych postihov vedľa trestu odňatia slobody, na sociálnu reintegráciu páchatelov a na poskytovanie pomoci obetiam trestných činov.
 - Pri formulovaní trestnej politiky by sa vlády mali obracať o radu a aktívne spolupracovať s odborníkmi, ktorí sú bezprostredne zapojení do vykonávania tejto politiky; zároveň by sa vlády mali radiť s vedcami z rôznych odborov, ktoré majú svoj význam pre trestnú politiku.
 - Jednak preto, že sociálne, hospodárske a ďalšie opatrenia majú dopad na kriminalitu, a jednak preto, že účinná prevencia vyžaduje stabilné prostredie, musí byť trestná politika koordinovaná s politikami v ďalších oblastiach.
 - Za tým účelom bude vhodné najmä, aby štáty buď zriadili v rámci ústrednej správy koordinačnú jednotku pre trestnú politiku, alebo horizontálnu organizáciu pre zabezpečovanie spolupráce medzi príslušnými orgánmi; ďalej bude žiadúce, aby štáty podporovali vývoj stratégií prevencie kriminality na miestnej alebo regionálnej úrovni.
 - Vlády by sa mali pravidelne a aktívne zúčastňovať na medzinárodných systémoch pre zber relevantných štatistických informácií o kriminalite.

- Materiálne a nemateriálne finančné dopady kriminality na spoločnosť všeobecne by sa mali porovnávať s nákladmi na kontrolu kriminality.
- Verejnosť musí byť o kriminálnej problematike priebežne informovaná. Ani trestná politika a vlastne ani sústava trestnej justície nemôžu byť účinné bez priaznivého postoja verejnosti a tiež bez aktívnej spoluúčasti verejnosti.

V tejto súvislosti sa však žiada dodať, že pohľady verejnosti na trestnú politiku predstavujú podľa môjho názoru jednoznačne nové výzvy pre súčasnú kriminológiu.

Výskumy verejnej mienky naznačujú, že pohľad občanov na kriminalitu a jej kontrolu sa v niektorých aspektoch výrazne líši nielen od samotnej praxe, ale v podstate už od základných zásad, ktoré sú pri riešení kriminálnych prípadov v moderných spoločnostiach uplatňované. Tento rozpor je v podstate nevyhnutný. Dobré ho možno ilustrovať na prístupe k osobám dôvodne podozrivým zo spáchania trestného činu. Zatiaľ čo orgány činné v trestnom konaní sú povinné rešpektovať všetky ich práva, mnohým občanom sa akékoľvek prekážky, ktoré bránia okamžitému a prísnemu potrestaniu potenciálneho vinníka, javia ako záruka „mäkkosti“ celého systému, resp. jeho neschopnosti postaviť sa dôrazne zločincom. Zákonné procesné postupy, ktoré sú pri prejednávaní prípadov dodržiavané, môžu vyvolávať dojem, že orgány justície stráňa páchatelom. Vo výskume verejnej mienky na otázku, či je horšie odsúdiť nevinného alebo oslobodiť vinníka, si respondenti vybrali, že väčšie zlo predstavuje druhá možnosť. I toto zistenie možno chápať ako určitý dôkaz naladenosti verejnosti na spôsob kontroly kriminality. Ďalším faktom je skutočnosť, že mnohí občania si o fungovaní trestnej justície vytvárajú nereálne predstavy založené na najrôznejších mýtoch o účinnosti rôznych opatrení na kontrolu kriminality. Typickým príkladom je presvedčenie, že existuje jasná a pevná väzba medzi rozsahom kriminality a prísnosti existujúcich trestov. Väčšina ľudí sa domnieva, že ak stúpa počet trestných činov, sankcie za ne sú príliš mierne a je nutné ich urýchlene sprísniť. Presvedčenie o permanentne rastúcej kriminalite je pritom takpovediac univerzálnym poznatkom.

Názory a postoje verejnosti na kriminalitu a na možnosti jej kontroly sa tak zrazu dostávajú i do rozporu s poznatkami, ktorými disponuje súčasná kriminológia. Takéto hlasy však v žiadnom prípade nemožno ignorovať. Vhodne zvolenou vzdelávacou stratégiou či prezentáciou faktických poznatkov možno tieto postoje meniť. V najvšeobecnejšej rovine možno toto konštatovanie rozšíriť o potrebu hľadať nové a účinnejšie cesty, ako môže kriminológia svoje

vedecké poznatky verejnosti priblížiť, a to v radikálne sa meniacich podmienkach postmodernej spoločnosti.⁴

Vo viacerých výskumoch verejnej mienky sa ako jeden z najvýznamnejších problémov objavuje postavenie obetí trestnej činnosti. Z hľadiska priorít justície považujú občania odškodnenie obete za úlohu rovnocennú s potrestaním páchatela.

Trestná politika a fungovanie systému trestnej justície sú síce do značnej miery odborné a špecifické problémy, zároveň sa však veľmi silno dotýkajú každého občana.

Pre formuláciu účinnej, zrozumiteľnej a rešpektovanej trestnej politiky je potrebné poznať skutočné potreby a názory občanov v oblasti vnútornej bezpečnosti a verejného poriadku, na kriminalitu a jej postih, ako i postoje k rôznym formám protispoločenského správania sa.

V tomto zmysle trestná politika a kriminológia sú vo vzájomnej interakcii, pre napĺňanie obsahu trestnej politiky má kriminológia svoje nezastupiteľné miesto. Tematicky zameraná konferencia a výstup z nej vo forme zborníka má ambíciu posunúť kriminologické poznanie do širších rozmerov a zároveň prispieť k efektívnejšej trestnej politike na Slovensku.

Konferencia a zborník z jej vystúpení však má ďalší, osobnostne významný moment. Tým je životné jubileum jedného z najvýznamnejších slovenských kriminológov prof. PhDr. Květoňa Holcra, DrSc., pričom týmto zborníkom chceme jubilantovi úprimne zablahoželať a poďakovať mu za jeho významný prínos na rozvoji slovenskej (i českej) kriminológie, ako i ďalších vedných disciplín. Na tomto mieste je určite vhodné spomenúť najvýznamnejšie mílniky jubilantovho curriculum vitae:

Prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc. sa narodil 8. 4. 1938 v Újezde, okres Znojmo. Jeho otec bol stolárom, matka robotníčka v potravinárskom priemysle. Po absolvovaní jedenástoročnej strednej školy s maturitou (1956) pokračoval v štúdiu na vojenskom Ženijno-technickom učilišti v Bratislave (1959), pričom od roku 1959 začala jeho 35-ročná kariéra vojaka z povolania. V rokoch 1953 – 1967 pracoval v jednotkách chemického a radiačného prieskumu ČSLA. V roku 1967 začal vojenské vysokoškolské štúdium na Vojenskej akadémii v Brne, ktoré ukončil v roku 1971 v odbore sociológia vojenstva. Po ukončení vysokoškolského štúdia začal pôsobiť ako odborný asistent na Katedre filozofie a sociológie Vojenskej akadémie v Bratislave, v rokoch 1990 – 1993 ako vedúci katedry tejto vysokej školy. Vyučoval najmä logiku, dejiny filozo-

⁴ ZEMAN P. a kol. *Veřejnost a trestní politika*. Praha, IKSP 2011, s. 61 a nasl.

fie, gnozeológiu a metodológiu. V roku 1972 obhájil rigoróznu prácu na tému: „Veková štruktúra a vojenský potenciál zeme“ a získal akademický titul PhDr. V roku 1977 obhájil v Moskve kandidátsku dizertačnú prácu na tému „Metodologické problémy prognózovania ľudských zdrojov v súčasnej vojne“, čím získal vedeckú hodnosť kandidáta filozofických vied. V roku 1979 bol vymenovaný za docenta v odbore filozofia na základe úspešnej obhajoby habilitačnej práce „Vedecké predvídanie vo vojenstve“. V roku 1984 obhájil v Moskve doktorskú dizertačnú prácu na tému „Teória a metódy vojenského prognózovania“ a bola mu udelená vedecká hodnosť doktora filozofických vied. V roku 1985 bol vymenovaný za profesora v odbore filozofia.

Po vzniku Slovenskej republiky nastúpil pracovať na Akadémii Policajného zboru v Bratislave, kde bol najskôr do roku 1994 učiteľom Katedry kriminológie a od roku 1994 do roku 2004 zastával funkciu vedúceho Oddelenia vedy a zahraničných vzťahov. Svoje bohaté teoretické poznatky a praktické skúsenosti vysokoškolského pedagóga začal zúročovať na novovzniknutej súkromnej Bratislavskej vysokej škole práva. Od roku 2005 ako vedúci Centra vedy, od roku 2009 do roku 2016 ako prodekan pre vedu a rozvoj Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy, od roku 2012 aj ako riaditeľ Výskumného kriminologického centra Fakulty práva PEVŠ, pričom v súčasnosti je na pracovnej pozícii výskumného pracovníka Fakulty práva PEVŠ.

Rozsiahle vedecké aktivity profesora Holcra je možné z hľadiska systematiky a prehľadnosti rozdeliť na 1. vedeckovýskumné, 2. vedecko-teoretické (podujatia), 3. vedecko-publikačné, 4. vedecko-výchovné.

1. **Vedeckovýskumné projekty** boli prioritne zamerané na tri oblasti: V prvom rade to bolo konštituovanie a rozvíjanie policajných vied, po druhé prognózovanie kriminality a po tretie na výskum latentnej kriminality a obetí kriminality. Aktívne participoval aj na ďalších výskumných projektoch venovaných krádežiam vlámaním do bytov, krádežiam motorových vozidiel a pod.

Od začiatku pôsobenia na Akadémii Policajného zboru sa zapojil do riešenia vedeckého problému „Bezpečnostná veda a jej perspektívy v rezorte MV SR“. Je spoluzakladateľom podnes pokračujúceho výskumného projektu „Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy“, ktorý bol neskôr riešený ako „štátna úloha“, úspešne obhájený a publikovaný vo vedeckej monografii „Policajná veda“ (Ivan Šimovček a kol., APZ Bratislava, 1997). V rozhodujúcej miere spolu s prof. Poradom, prof. Holomkom a prof. Vicenikom ovplyvnili ďalší výskum bezpečnostných, osobitne policajných vied presadením ich ponímania ako vied praktic-

kých, vied o projektovaní činností. Táto nová metodologická koncepcia bola domácou aj zahraničnou odbornou verejnosťou prijatá za základ ďalších bezpečnostných výskumných projektov.

Profesor Holcr inicioval priekopnícku a v Slovenskej republike celkom novú výskumnú oblasť bezprostredne spätú s kontrolou kriminality – kriminologické prognózovanie. Založil stály výskumný projekt vypracovávania prognóz kriminality a jej kontroly s trojročnou periodicitou a prezentáciou ich výstupov na vedecko-teoretických podujatiach. Z týchto aktivít vznikla na Slovensku prvá ucelená prognóza kriminality: „Prognostický scenár strednodobého vývoja kriminality v SR – Záverečná správa výskumnej úlohy“ (Květoň Holcr a kol., APZ, 1995). Komplexnejšie prognózy kriminality s uceleným opisom metodického prognostického inštrumentária boli publikované aj knižne, ako napr. Holcr – Chalka: Prognóza a kontrola vývoja kriminality v SR, Trnava, Policajný inštitút AFG, 2001; Holcr, K. a kol.: Prognóza kriminality a jej kontroly v SR, Iura Edition, Bratislava 2008. Informatívnu hodnotu prognóz možno ilustrovať dnes potvrdzovanou prognózou zverejnenou pred dvadsiatimi rokmi, že ohrozenie kriminalitou „... bude stavať vlády aj tých najvyspelejších a najbohatších krajín do takmer bezvýhodiskového postavenia, keď nebudú schopné spoľahlivo ochrániť pred zločinom svojich občanov a možno ani seba“ napríklad terorizmom, krajným extrémizmom a podobne (Holcr K., Chalka R., Holomek J.: Kriminálna scéna Slovenskej republiky, Prognóza do roku 2002 s výhľadom do roku 2010, APZ Bratislava 1998.).

V Slovenskej republike nie sú ojedinelé aj jeho výskumné aktivity, ktorých predmetom skúmania boli obeť kriminality a výskum latentnej kriminality. Projekt bol garantovaný Radou vlády SR pre prevenciu kriminality a tiež i Agentúrou pre výskum a vývoj. Výsledky výskumu od roku 2007 do roku 2016 priebežne publikoval a prezentoval na domácich i zahraničných vedecko – teoretických podujatiach. Finálnym výstupom výskumu obeť kriminality, ktorého bol zodpovedným riešiteľom, je vedecká monografia. Autorský tím pozostával z riešiteľov výskumného projektu (Monitoring latentnej kriminality a viktimologickej situácie na Slovensku, Wolters Kluwer Bratislava, 2017.).

2. **Publikačné výstupy** výskumných projektov úspešne priebežne prezentoval na desiatkach domácich a zahraničných vedecko-teoretických podujati. Z najvýznamnejších možno spomenúť medzinárodnú konferenciu „Aktuálne problémy rozvoja policajných vied a transferu ich poznatkov

do policajnej praxe“, ktorá sa uskutočnila v roku 2000 na APZ v Bratislave za účasti policajných a bezpečnostných expertov z Nemecka, Holandska a Rakúska.

V roku 2005 inicioval stály prognostický seminár s trojročnou periodicitou „Aktuálne problémy kriminalistickej prognostiky“, pričom v roku 2017 sa uskutočnilo VIII. rokovanie.

Medzinárodné uznanie bolo vyslovené jeho prognostickým výskumným aktivitám na medzinárodnej konferencii za účasti ôsmich európskych krajín „Prognóza vývoja kriminality a jej kontroly v krajinách strednej a východnej Európy“ v roku 2007.

Na medzinárodných konferenciách boli v roku 2010 a 2013 zverejňované aj výsledky výskumných projektov venovaných obetiam kriminality a latentnej kriminalite.

Aj zahraničnou odbornou verejnosťou najmä v Nemecku, Holandsku a Rakúsku boli ocenené jeho prezentácie novej metodologickej koncepcie konštituovania policajných vied.

3. **Vedeckovýskumné, vedecko-teoretické a pedagogické pôsobenie** prof. Holcra korešpondovalo s jeho aktivitami vedecko-publikačnými. Jeho najvýznamnejšie monografie sa venovali vojenskej prognostike, prognóze a kontrole vývoja kriminality v SR, teórii a metodológii policajných vied. Jeho učebnice kriminológie boli vydané v Slovenskej i Českej republike. Je autorom viacerých skrípt a iných učebných pomôcok, najmä z kriminológie, pre študentov magisterského a doktorandského stupňa právnického štúdia. Publikoval desiatky vedeckých štúdií domácich a zahraničných, ako i odborné články prezentujúce výstupy vedeckovýskumných projektov venovaných kriminologickej, prognostickej alebo policajnej problematike. Na jeho knižné publikácie a vedecké štúdie sa odvolávajú desiatky domácich a zahraničných autorov.
4. Prof. Holcra **pedagogicky pôsobí** na vysokých školách v rôznych pedagogických a výskumných pozíciách od roku 1971, teda takmer 47 rokov. Vyučoval najmä filozofiu, logiku, metodológiu vedy a kriminológiu. Bol školiteľom najmenej desiatich úspešne obhájených doktorandských dizertačných prác, bol vedúcim mnohých desiatok diplomových prác. Bol členom komisií pre obhajoby doktorských prác (DrSc.), komisií pre vymenúvanie za profesorov na vysokých školách v SR a komisií kvalifikačných. Spracovával množstvo oponentských posudkov pre habilitačné, inauguračné konania, doktorandské a doktorské obhajoby.

Jeho vedecká erudícia a vedecké aktivity logicky našli svoj odraz v členstve Rady vlády pre prevenciu kriminality, Expertnej skupine pre vedu a výskum v oblasti prevencie kriminality Rady vlády SR pre prevenciu kriminality, Komisii SAV pre posudzovanie vedeckej kvalifikácie zamestnancov, Vedeckej rady Fakulty práva PEVŠ, Vedeckej rady Vysokiej školy bezpečnostného manažérstva v Košiciach i Spoločnosti pre trestné právo a kriminológiu.

Profesor Holcr bol úspešným vo všetkých jeho pracovných, teda vedeckých i pedagogických aktivitách. Nech mi je však dovolené uviesť na záver niekoľko osobných poznámok a charakteristík:

Osobne sa poznáme a ako kolegovia (v rôznych pracovných pozíciách) spolupracujeme už takmer 25 rokov. Ako prvý mi prichádza na um záver, že profesor Holcr je najlepší filozof medzi kriminológmi a najlepší kriminológ medzi filozofmi. Prezentoval sa vždy jasným, logickým a racionálnym myslením, ako človek schopný a pripravený na diskusiu, výmenou názorov, ako človek mimoriadne pracovitý, nadaný veľkým entuziazmom, kreativitou a zanietením pre správnu vec. Ale predovšetkým človek s veľkým srdcom. V tejto súvislosti pripomínam výrok Hippokrata, gréckeho lekára a zakladateľa medicíny: „Vytvorte si návyk na dve veci: pomáhať, alebo aspoň neubližovať.“ Profesor Holcr je vybavený po celý život takýmto návykom. Možno aj preto napriek svojej osemdesiatke nezostarol. Pretože naňho plne platí výrok španielskeho dirigenta Pabla Casalsa: „Človek, ktorý pracuje a nenudí sa, nikdy nezostarne.“

Nie je dokonalý, ale stále zostáva ľudský, aj s niektorými negatívnymi vlastnosťami: bol a je tuhý fajčiar, aj keď v posledných rokoch už len s elektronickými cigaretami. Nikdy sa nenaučil a už sa ani nenaučí spisovnej slovenčine. Naučil ma však, že vodka je iba dobrá alebo ešte lepšia... Nikdy som ho nevidel rozčúliť sa, vedel však byť iba zdravo nespokojný. Naučil ma dva tajné hmaty (Kozinu a Lomikara), ich obsah neprežradím, pretože ich snáď niekedy prakticky vyskúšam.

Profesor Holcr je znalec života, životom skúšaný, no predovšetkým dobrý človek a kolega. Domnievam sa, že vo svojom osobnom živote a profesionálnej kariére dosiahol méty, o ktorých mnohí môžu iba snívať. Takže úplne na záver mi dovoľte popriať profesorovi Holcrovi pri príležitosti jeho životného jubilea najmä veľa zdravia, aby ešte dlho mohol užívať svoj zaslúžený úspech a aby nás ešte mnohé roky tešil svojou vzácnou prítomnosťou a priateľstvom.

Úloha kriminologického výzkumu při koncipování kriminální politiky

*Martin Cejp*¹

Úvod

Trestní politika je souhrnem opatření trestněprávní povahy, kterými společnost reaguje na kriminalitu s cílem tento nežádoucí jev kontrolovat, omezit a pokud možno i potlačit. Východiskem pro trestní politiku je kriminální politika. Koncepte kriminální politiky by měla vycházet ze seriózních podkladů. Základem kriminální politiky v České republice jsou: Ústava, Listina základních práv a svobod, platné zákony a další normativní akty a na ně navazující opatření exekutivních orgánů. Podstatné jsou i rozborové a analytické materiály z oblasti bezpečnosti a trestní justice, jako např. zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti zpracovávané ministerstvem vnitra, rozborové materiály Nejvyššího státního zastupitelství, Nejvyššího soudu a další. Kriminální politika dále vychází z analýzy podmínek individuálních i společenských, analýzy kriminality a z analýzy aktérů, tedy institucí, které se omezováním kriminality zabývají a institutů, které mají proti kriminalitě působit.

Cenné podklady by měl nabídnout kriminologický výzkum. Pro koncipování kriminální, a posléze i trestní politiky, lze využít zejména poznatky o stavu, struktuře a vývoji kriminality, o pachatelích, o obětech a vztazích mezi nimi. Kromě toho může kriminologický výzkum nabídnout i analýzu společenských i individuálních příčin kriminality, může identifikovat kriminogenní faktory, které vedou k ohrožení jednotlivců i společenského systému a jeho institucí, hledat možnosti obrany proti těmto ohrožením. Nalézáním možných protiopatření, sloužících k obraně společnosti i jednotlivých občanů před kriminalitou, může analyzovat účinnost právních prostředků, preventivních i dalších opatření, a měl by také předvídat možné varianty dalšího vývoje kriminality v rámci společenských souvislostí.

¹ PhDr. Martin Cejp, CSc., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, e-mail: MCEjp@iksp.justice.cz.

V příspěvku bych chtěl stručně připomenout některé výzkumy, které v tomto směru Institut pro kriminologii od roku 1990 realizoval a zhodnotit, do jaké míry mohly tyto rozborů účinně přispět ke koncepcím kriminální a trestní politiky. Nepůjde o úplný výčet všeho, co bylo uskutečněno, vzhledem k rozsahu příspěvku se zmíním pouze o některých příkladech.² Zaměřím se hlavně na ty, na kterých jsem se autorsky podílel. Nejvíc prostoru bych chtěl věnovat prognózám.

Poznatky o stavu, struktuře a vývoji kriminality

Ukazatele o stavu, vývoji a struktuře kriminality čerpáme ze statistiky o počtu a struktuře evidovaných trestných činů. Můžeme srovnávat evidovanou kriminalitu vcelku i podle struktury (majetková, hospodářská, násilná, mravnostní, ostatní a zbývající), regionální rozdíly, trendy vývoje kriminality, počty a strukturu jednotlivých trestných činů, počty a strukturu stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob, počty a strukturu mladistvých pachatelů, počty stíhaných cizích státních příslušníků, počty a strukturu obětí, výši škod způsobených kriminalitou, stav vězeňské populace a řadu dalších momentů.

V kriminologii potřebujeme znát nejenom tento typ dat, ale chceme poznat, jak širší, tak i hlubší souvislosti. Naším hlavním úkolem je přesně interpretovat, o čem tyto údaje vypovídají, a hlavně posuzovat, do jaké míry mohou mít některé změny – například právní úpravy – vliv na pokles či vzestup kriminality. Výkyvy může způsobit i míra ohlašování či neohlašování trestných činů, důslednost vyšetřování i nárůst nových forem kriminality.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci zpracovává pravidelně od poloviny 90. let jako jakousi nadstavbu souhrn převážně statistických údajů o kriminalitě, s porovnáním různých statistik a s upřesňujícím komentářem. Využívají se všechny oficiální i vnitrosrovnostní informační zdroje, někdy i odhady

² Celá řada výzkumů byla věnována přímo trestní, případně kriminální politice. Například: Rozum, J. – Tomášek, J. – Vlach, J. – Háková, L.: Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy. Praha: IKSP, 2016. Scheinost, M. a kol.: Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství. Praha: IKSP, 2015. Scheinost, M. – Válková, H. a kol.: Sankční politika a její uplatňování. Praha: IKSP, 2015. Scheinost, M. a kol.: Sankční politika pohledem praxe. Praha: IKSP, 2014. Scheinost, M. a kol.: Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti. Praha: IKSP, 2013. Zeman, P. – Diblíková, S. – Karabec, Z. – Tomášek, J. – Trávníčková, I.: Veřejnost a trestní politika. Praha: IKSP, 2011. Zeman, P. – Diblíková, S. – Trávníčková, I. – Tomášek, J.: Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky. Praha: IKSP, 2010.

dalšího vývoje kriminality. Vydáváním usiluje IKSP o soustředění všech základních dostupných informací o stavu kriminality v daném roce, a to bez úzké resortní specializace a v kontextu delšího časového vývoje a vývojových trendů.³

Přes snahu o hledání souvislostí mezi statistikami a pokusy o komentování příčin, které mohou ovlivnit jejich vývoj, je hlavním limitem to, že statistické údaje o kriminalitě zaznamenávají pouze tu část zločinnosti, která vyjde najevo a je registrována orgány činnými v trestním řízení. Nezachycují tzv. skrytou (latentní) kriminalitu, která tvoří podstatnou část celkové kriminality. V důsledku toho dochází často k nepřesné interpretaci: evidovaná kriminalita je chápána jako kriminalita skutečná. V tomto směru by se měl kriminologický výzkum pokoušet mapovat latentní kriminalitu nebo se alespoň k jejímu měření přibližovat.

Poznatky o pachatelích

Podobným neduhem jsou poznamenány statistické údaje o pachatelích trestně činnosti. Počty pachatelů, jejich struktura podle věku, pohlaví, národnosti i data o pachatelích jednotlivých typů trestně činnosti⁴ jsou data, která vypovídají pouze o těch pachatelích, kteří byli dopadeni. Jestliže například známe strukturu pachatelů podle věku, jde o známé pachatele a skutečná struktura může být jiná. Problematické je i zkoumání jejich osobnosti, vlastností, zájmů, dispozic ke kriminální činnosti, kriminální kariéry, osobní a rodinné anamnézy, motivace. To vše můžeme zkoumat buď přímo prostřednictvím rozhovorů s pachateli, kteří jsou uvězněni, nebo nepřímo z různých dokumentů – ze soudních spisů, případně záznamů a podobně.⁵ Do určité míry můžeme komunikovat s někým, komu je uložen některý z alternativních trestů. Těžko můžeme zkoumat toho, kdo nebyl dosud přistížen, případně usvědčen, komplikované se můžeme dostat i k bývalému pachateli, který již byl z výkonu trestu propuštěn. To je obtížné při výzkumech možnosti nápravy pachatelů, efektivnosti ter-

³ Viz například: Marešová, A. a kol.: *Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014*. Praha: IKSP, 2015.

⁴ Data o pachatelích jsou každoročně uvedena ve výše zmiňovaných pramenech: Diblíková, S. a kol.: *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015*. Praha: IKSP, 2016. Marešová, A. a kol.: *Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014*. Praha: IKSP, 2015.

⁵ Jako příklady můžeme uvést: Blatníková, Š.: *Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí*. Praha: IKSP, 2009.

ciární prevence, účinnosti programů působení. Prostřednictvím selfreportu,⁶ ve kterém dotázaný písemně nebo v rozhovoru sám popisuje okolnosti trestného činu, je možné získat určité informace i o pachatelích, ale v čs. podmínkách se to zatím nepotvrdilo.

Výzkum obětí trestné činnosti

Ze statistických údajů můžeme zaznamenat počty a strukturu obětí podle demografických charakteristik.⁷ Nejen, že jde opět záznamy známých případů, ale navíc jsou některé údaje o obětech – kvůli ochraně jejich dat – nepřístupné. Na druhou stranu lze využít toho, že oběti jsou ochotnější vypovídat nebo písemně sdělit svoje poznatky i pocity. V tomto směru lze uplatnit dotazníková šetření, selfreporty, narativní výzkum.

Prostřednictvím tzv. narativních rozhovorů je možné získat hlubší a doplňující údaje přímo od obětí. Dotazování probíhá většinou formou hloubkového rozhovoru, ale i písemné dotazování je možné a u údajů intimnějšího rázu často i vhodnější.

Selfreport⁸ je subjektivní výpověď zkoumané osoby o sobě formou sebehodnocení (vědomé prožívání vlastní sociální pozice) nebo sebezposouzení (představa sebe sama v určité reálné nebo imaginární situaci, či při hypotetických volbách řešení této situace). Jde buď o výpověď o tom, co si zkoumaná osoba myslí (nebo myslela), jak se cítí (nebo cítila), k čemu se přiklání (nebo přikláněla), jak jedná (nebo jednala) v dané situaci – v případě kriminologického výzkumu většinou kriminálního charakteru – nebo o zprávu o tom, jak proběhlo jednání osoby v konkrétní problémové situaci (většinou jako pachatele, oběti či svědka).

Při výzkumu obětí trestné činnosti se nejvíce osvědčily viktimologické výzkumy. Tyto výzkumy probíhají ve světě od šedesátých let, Česká republika se zúčastnila v letech 1992 (28 zemí), 1996 (58 zemí), 2000 (62 zemí – většinou města – za ČR Praha).⁹ Dva samostatné viktimologické výzkumy realizoval

⁶ Například: Tomásek, J.: Self-reportové studie kriminálního chování. Praha: IKSP, 2013.

⁷ Ty jsou v IKSP opět každoročně shrnovány ve výše zmiňovaných pramenech. Viz: Marešová, A. a kol.: Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014. Praha: IKSP, 2015. Diblíková, S. a kol.: Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015. Praha: IKSP, 2016.

⁸ Viz: Tomásek, J.: Self-reportové studie kriminálního chování. Praha: IKSP, 2013.

⁹ Viz: Van Dijk, J. J. M.: Criminal victimisation and victim empowerment in an international perspective. In J. J. M. van Dijk, R. G. H. van Kaam, J. M. Wemmers (eds.), Caring for

IKSP po roce 2000,¹⁰ další výzkum probíhá v současné době.¹¹ Ve viktimologických výzkumech je u reprezentativních výběrů obyvatelstva zjišťováno, zda u nich došlo k ohrožení vybranými druhy kriminality v uplynulém roce, tzv. roční viktimizace, a v období uplynulých tří let, tzv. tříletá viktimizace. Ne-spornou předností těchto šetření je, že mají širší záběr než statistika. Zatímco statistika zaznamenává počet registrovaných (evidovaných) trestných činů, lze dotazem, zda se v posledním roce nebo v období posledních tří let dotázaný stal obětí vybraných trestných činů, zaznamenat i ty osoby, které trestný čin neohlásily nebo nebyly evidovány jako oběti. Kromě evidované kriminality se tak může zachytit i značná část kriminality latentní.

Identifikace společenských kriminogenních faktorů

Analýzu společenských i individuálních příčin kriminality může probíhat prostřednictvím nalézání kriminogenních faktorů. Kriminogenní (rizikové) faktory chápeme jako okolnosti, které vyvolávají, usnadňují nebo podporují páchání trestných činů. Rozlišujeme kriminogenní faktory individuální (subjektivní), které souvisejí se strukturou osobnosti, s psychickými a fyzickými vlastnostmi a chováním jedince a společenské (objektivní), které působí v rámci společenského systému. Společenské kriminogenní rizikové faktory vedou k ohrožení jednotlivců i společenského systému a jeho institucí.

Kriminogenní faktory chápeme jako možné – spíše hypotetické – zdroje, které by mohly v negativním smyslu působit. Většinou nejde o vztahy jednoznačně determinované. Působení faktorů může být nepřímé, komplikované, nejednoznačné. Ve výzkumech nám nešlo o jednoznačně prokázané působení. Pokud jsme na některé konkrétní skutečnosti upozornili, šlo vždy o princip. Chtěli jsme poukázat na možná rizika, varovat, které konkrétní okolnosti mohou být zločineckými skupinami zneužity.

crime victims: selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology. Amsterdam, 1997. Pp. 15 – 39.

¹⁰ Martinková, M.: Oběti některých kriminálních deliktů v České republice v roce 2004. Praha: IKSP, 2006. Martinková, M.: Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu. Praha: IKSP, 2007.

¹¹ Viz Projekt: Výzkum obětí trestné činnosti zaměřený na zkušenosti obyvatel České republiky s vybranými druhy deliktů ve sledovaném období. Odpovědná řešitelka: JUDr. Michaela Štefunková, Ph.D.

Ve výzkumu bylo nutné vzít v úvahu celý společenský systém, nezabývat se pouze kriminalitou, ale hledat širší souvislosti. Při nalézání kriminogenních faktorů jsme vymezili oblast politiky, ekonomiky, práva, státní správy a samo-správy, sociální struktury a médií. Vše pak bylo nutné nahlížet ve spojitosti s vývojem v zahraničí. Cílem bylo najít ve struktuře podmínek života společnosti možné zdroje, které může zločin využívat: jednak přímo k páčání trestné činnosti za účelem zisku, jednak nepřímo k získávání informací, navazování kontaktů, zajišťování beztrestnosti a ovlivňování rozhodovacích procesů, k získávání spolupracovníků, k vytváření poptávky po nelegálním zboží a službách.

V šetřeních z konce devadesátých let,¹² z let 2013 a 2015¹³ a v sondách z let 2016 a 2017¹⁴ bylo ve zmíněných oblastech společenského života nalezeno téměř dvě stě konkrétních faktorů. Takovéto množství jsme se pokoušeli zpřehlednit a faktory jsme původně chtěli hierarchizovat. Byly však natolik různorodé, že nebylo možné určit kritérium a riziko mohl představovat jakýkoliv faktor. Kromě toho nemůžeme považovat výčet za úplný. Ve společenském systému dochází neustále ke změnám. I to nás vedlo k tomu, abychom se v současném výzkumu k této problematice po patnácti letech znovu vrátili a naše tehdejší poznatky aktualizovali.

Možnosti obrany proti ohrožením kriminalitou

V návaznosti na výzkum kriminogenních faktorů jsme se pokoušeli hledat možná protiopatření, sloužící k obraně společnosti i jednotlivých občanů před kriminalitou.¹⁵ Odhalováním možných zdrojů vzniku a fungování zločinu v konkrétních společenských podmínkách poskytuje kriminologický výzkum podklady pro koncepci trestní a bezpečnostní politiky a zároveň sleduje účinnost opatření zaměřených proti kriminalitě a navrhuje případné změny. Mají-li být navržena skutečně účinná opatření, je nezbytné vycházet z důkladné analýzy příčin: měli bychom vědět, proč je určitý druh trestné činnosti páčán, proč se pachatelé zaměřují právě na tuto činnost, proč ji páčají určitým konkrétním způsobem, proč jsou oběťmi určití lidé za určitých podmínek. Mož-

¹² Cejp, M.: Společenské příčiny a důsledky organizovaného zločinu. Praha: IKSP, 1999.

¹³ Cejp, M. a kol.: Společenské zdroje vývoje organizovaného zločinu. Praha: IKSP, 2015.

¹⁴ Bude publikováno v roce 2018.

¹⁵ Cejp, M. a kol.: Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti. Praha: IKSP, 2009.

nosti obrany jsme se pokusili formulovat ne jen jako obecné proklamace, ale zcela konkrétně: ke každému konkrétnímu ohrožení konkrétní návrh obranných opatření.

Prognózy

Charakter zločinu se v posledních letech podstatně mění tak, že vzrostla ekonomická kriminalita, racionalizuje se organizovaný zločin, hrozí terorismus, uplatňují se projevy kriminality počítačové. Značná část zločinu se vyznačuje dokonalou organizací, perfektní přípravou, informačním zabezpečením, ekonomickou kalkulací, rafinovaným využíváním kontaktů s příslušníky politických, obchodních, administrativních, případně i mediálních elit. Navíc jde většinou o mezinárodní zločinecké skupiny, které operují na rozsáhlém, většinou celosvětovém teritoriu. Zločinci dosahují značné finanční zisky, jejichž prostřednictvím mohou destabilizovat ekonomický i politický systém, mohou ovlivňovat právní systém, média, sociální strukturu i postoje a názory obyvatelstva. K tomu, aby ty složky společnosti, které by měly zločinu bezprostředně čelit, reagovaly na tyto změny včas a stanovovaly adekvátní koncepční východiska kriminální politiky, zajišťující účinné řešení jednotlivých případů, by mohlo přispět i vědecké předvídání.

Seriózní prognostický výzkum je náročný. Kromě důkladné znalosti minulosti zkoumaného jevu musí mít široký záběr takzvaného podstatného okolí. Není možné zpracovat samostatně prognózu kterékoliv oblasti, tedy například kriminality, a nevzít přitom v úvahu celý společenský systém. Nezbytným předpokladem jsou proto celospolečenské prognózy, které se snaží předvídat vývoj v České republice s přihlédnutím k vývoji v Evropě a ve světě.

Po roce 1990 se v České republice pokusilo o předvídání Centrum pro sociálně ekonomické strategie při Univerzitě Karlově. To připravilo ve 2. polovině roku 2000 Vize rozvoje České republiky do roku 2015.¹⁶ Shodou okolností se souběžně s tím pokusil řešitelský tým Akademie policejního sboru Slovenské republiky o vypracování prognostického scénáře vývoje kriminality na Slovensku.¹⁷ Zároveň inicioval vytvoření mezinárodní spolupráce. Osloveno bylo 17 zemí, včetně České republiky. Prognóza vybraných druhů krimi-

¹⁶ Potůček, M. a kol., 2001: Vize rozvoje České republiky do roku 2015. 1. vyd. Praha: Gutenberg, 2001. Potůček, M. a kol.: Putování českou budoucností. 1. vyd. Praha: Gutenberg, 2003.

¹⁷ Viz například: Holcr, K., Chalka, R.: Prognostický scénár krátkodobého a strednedobé-

nality zpracovaná v letech 2000–2001 v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci¹⁸ byla pokusem o komplexnější pojetí. Data o dosavadních trendech byla sestavena do časových řad. Na základě časových řad pak byly orientačně zpracovány regresní a autoregresní varianty vývoje, který by mohl nastat při nezměněných podmínkách. Takto zpracované kvantitativní údaje byly základem pro úvahy přízvaných expertů o možném vývoji vybraných druhů kriminality k horizontu roku 2005. Důležité bylo, že k začlenění do širších společenských souvislostí bylo možné využít výše zmíněnou komplexní prognózu Centra pro sociálně ekonomické strategie Univerzity Karlovy.

Další kroky, které v ČR proběhly v rámci prognostického výzkumu v evropském regionu, už byly spíše dílčí. Po roce 2000 byly na základě analýzy problémů, které mohou způsobit kriminogenní situace, zpracovány pravděpodobné scénáře vývoje kriminality.¹⁹ Nešlo pouze o dvě extrémní varianty: o scénář optimistický a scénář katastrofický, ale autoři vycházeli ze dvou variant: buď se problémy úspěšně řeší, nebo se neřeší či se řeší špatně. Ve scénářích nemělo být jen černobílé hodnocení.

Scénář je snímek nějakého konkrétního jevu v určitém okamžiku v budoucnosti. Bere v úvahu všechny okolnosti, neanalyzuje je však ve všech možných vzájemných vztazích a souvislostech, ale zabývá se jimi pouze z hlediska vybraného jevu. Vybírá určitý problém a ukazuje varianty jeho řešení. Scénář není prognóza, může být pouze její součástí, ale nemůže ji nahradit. Prognóza je komplexnější, zachycuje celý vývoj od minulosti do přítomnosti ve všech aspektech a ve všech okamžicích.

Vzhledem k tomu, že pro časově i kapacitně velice náročné zpracování prognóz nebyly po roce 2000 podmínky, realizovali jsme v letech 1993, 2000, 2010 a v roce 2015²⁰ v rámci výzkumu organizovaného zločinu dílčí úvahy expertů o budoucím vývoji tohoto jevu. Vyjádření expertů k možnostem budoucího vývoje nemůže být považováno za prognózu, je pouze jejím doplňkem. Jde pouze o vyjádření názorů, které bychom neměli vydávat za jednoznačnou předpověď.

Výskyt organizovaného zločinu v České republice byl experty ze specifických policejních útvarů posouzen nejprve z kvantitativního hlediska. V roce 1993 očekávali k horizontu roku 2000 všichni experti vzestup: 1/3 prudký vze-

ho vývoja vybraných druhov kriminality v Slovenskej republike. Bratislava: Akadémia policajného zboru, 1999.

¹⁸ Cejp, M. a kol.: Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001.

¹⁹ Cejp, M. a kol.: Variantní scénáře vybraných druhů kriminality. Praha: IKSP, 2008.

²⁰ Cejp, M. a kol.: Společenské zdroje vývoje organizovaného zločinu. Praha: IKSP, 2015.

stup, 2/3 mírný vzestup. Stabilitu nebo pokles neočekával nikdo. V roce 2000 očekávali experti k horizontu roku 2005 70 % vzestup, 30 % stabilitu. V roce 2006 očekávali experti k horizontu 2015 2/3 vzestup, 1/3 stabilitu. V roce 2015 (Exp. XXII. N=58) očekávali experti k horizontu 2020 57 % vzestup, 43 % stabilitu. Pokles neočekával nikdo.

V každém šetření uváděli experti důvody, proč dojde podle jejich názoru k vzestupu nebo stabilizaci. Jako příklad jsou uvedena očekávání, vztahující se k roku 2020. Konkrétní zdůvodnění lze uspořádat do dvou skupin. Za prvé jsou to důvody vycházející ze stavu společnosti a za druhé důvody vycházející z podstaty organizovaného zločinu.

Kromě míry výskytu a důvodů vzestupu, stability a poklesu organizovaného zločinu byla prostřednictvím expertiz sledována i míra rozšíření činností organizovaných skupin. Odhady směrem k létům 2000, 2005 a 2015 jsou již minulostí. Lze si je připomenout, hlavně proto, do jaké míry se splnily či nesplnily.

V roce 1993 jsme se expertů zeptali, které aktivity organizovaného zločinu budou – podle jejich názoru – nejrozšířenější v roce 2000. V roce 2000 jsme pak mohli konfrontovat odhad z roku 1993 s pořadím, které v roce 2000 uvedli dotázaní experti. Nejzajímavější byl odhad růstu drogové kriminality. Přestože byla v roce 1993 mezi rozvinutými²¹ aktivitami poslední, experti již tehdy odhadovali, že bude v roce 2000 na prvním místě. Což se splnilo hned v roce 1995, odhad byl tedy zcela správný. Celkem stabilní byl odhad krádeží automobilů a prostituce. Tyto aktivity zůstaly na předních místech. Očekával se také nárůst nelegální migrace, což se splnilo i ve větší míře. Stejně tak se splnil nárůst praní peněz, do určité míry i daňových podvodů. Nečekaně se objevily nelegální video a CD nahrávky. Nepotvrdil se očekávaný nárůst počítačové kriminality, vydírání a vražd.

V roce 2000 jsme se zeptali, které aktivity budou nejrozšířenější v roce 2005. Dominantní postavení si – ve shodě s odhady – udržovala i drogová kriminalita, do určité míry i prostituce. Víc než očekávaně vzrostla korupce. Nečekaně vzrostly daňové a celní podvody. Rovněž pašování alkoholu a cigaret nebylo příliš očekáváno. Naopak u praní peněz byl předpokládán větší nárůst. Experti očekávali pokles krádeží automobilů. Nenaplnila se představa, že poroste nelegální migrace, která v organizované podobě začala klesat v souvislosti se Schengenským prostorem. Stále ještě nebyl zaznamenán významný růst počítačové kriminality. Nevzrostlo očekávané obchodování se zbraněmi. Napros-

²¹ Za rozvinuté aktivity považujeme ty, které uvedla nejméně polovina dotazovaných expertů.

to se nenaplnila představa, že organizovaný zločin se začne projevovat násilně a že dojde k významnému nárůstu vražd.

V roce 2010 odhadovali experti pro rok 2015 výrobu, pašování a distribuci drog. Mezitím v letech 2011–2013 drogová kriminalita z předních pozic poněkud ustoupila, ale v roce 2014 se znovu dostala na první místo. Odhadován byl další vzestup korupce, spíše však došlo k mírnému poklesu. Daňové podvody vzrostly o něco více, než se čekalo. Očekávání bylo realitou zcela překonáno u zakládání podvodných a fiktivních firem, celních podvodů a u nelegálního obchodování s alkoholem a cigaretami. Postavení praní peněz a krádeží automobilů odhadli experti naprosto přesně. Dosti spolehlivě byl odhadnut i další pokles nelegální migrace. Experti očekávaný masivní nárůst počítačové kriminality zůstal za očekáváním. V roce 2010 očekávali experti také značný nárůst obchodování s lidmi. Reálně však organizování prostitutek, které souvisí s obchodováním za účelem sexuálního vykořisťování, opustilo přední pozice a obchodování za účelem nucených prací se významněji neobjevilo. Podvody s platebními kartami zdaleka také nejsou tak rozvinuté, jak se předpokládalo. Experti rovněž očekávali, že bude rozšířenější vydírání a vymáhání výpalného. Na 18. místě byly očekávány vraždy, ty byly reálně na 26. místě, výše byl očekáván i obchod se zbraněmi.

V roce 2015 se experti vyslovili k míře rozvinutosti v roce 2020. V roce 2020 by si měla zachovat významnou pozici organizovaná kriminalita spojená s výrobou, pašováním a distribucí drog. Spolu s ní i daňové trestné činy, praní špinavých peněz, korupce, podvody úvěrové, bankovní a směnečné. Experti předpokládají vzestup počítačové kriminality. Očekávání expertů bylo, vzhledem ke světovému vývoji na místě, ale buď řada zločineckých skupin nemá dosud příslušné vybavení a znalosti, nebo je tento druh činnosti obtížněji odhalitelný a navenek se neprojevuje. Předpokládá nárůst obchodování s lidmi, nelegální migrace i obchod se zbraněmi. Experti očekávají další pokles krádeží automobilů, prostitutek. Překvapivý je i očekávaný pokles celních podvodů, pašování alkoholu a cigaret, zneužívání platebních karet, zakládání podvodných firem. Ve druhé desítkě se nově objevují podvody se státními zakázkami, klientelismus, terorismus a extremismus některými experty chápány v souvislosti s organizovaným zločinem, očekává se i určité zvýšení u nucených prací. Vydírání, vymáhání dluhů a násilná trestná činnost nebudou zřejmě v příštích letech v souvislosti organizovaným zločinem významné.

Pro úplnost můžeme dodat, že v rámci expertiz byly sledovány i předpokládané kvalitativní změny v organizovaném zločinu k horizontu roku 2020.

Závěr

Kriminologický výzkum může poskytnout pro koncepcce kriminální a trestní politiky řadu podkladů. V příspěvku jsou uvedeny některé příklady, jak mohou být využita statistická data o stavu a vývoji evidované kriminality, čím mohou přispět výzkumy pachatelů i obětí trestné činnosti. Kriminologický výzkum může upozornit i na rizikové kriminogenní faktory a hledat možnosti obrany proti jejich působení. V neposlední řadě může důkladně zpracovaná prognóza umožnit všem zainteresovaným složkám, připravit se na situaci, která může v budoucnosti nastat a předejít tak možným problémům.

I v případě seriózního zpracování mají všechny uvedené výzkumné přístupy určité limity. Statistická data vypovídají o zjištěné kriminalitě, ale neříkají nic o kriminalitě skutečné. Výzkum pachatelů lze většinou provádět nepřímou, buď u odsouzených ve výkonu trestu, nebo u bývalých. Při výzkumu obětí se sice prostřednictvím viktimologických výzkumů můžeme dostat i k případům, které nebyly evidovány, ale u konkrétních osob jsme omezeni tím, že některá data jsou v zájmu jejich ochrany nepřístupná a také jejich ochota vypovídat může být omezená. Kriminogenní faktory zjišťujeme jako možné, hypotetické, jejich konkrétní působení je obtížně prokazatelné, a prokázalo-li by se, bylo by v řadě případů trestným činem. Realizovat komplexní prognózu je možné za příznivých okolností, s většími výzkumnými týmy, s většími náklady. Různé dílčí kroky jako scénáře, dotazování expertů a podobně, mohou být užitečné, ale komplexní prognózu nemohou nahradit.

Výzkumník by měl realizovat kriminologický výzkum metodologicky co nejlépe, měl by upozornit na možná omezení použitých postupů a měl by eliminovat případná nevyhnutelná zkreslení prostřednictvím kombinace různých výzkumných metod a technik. Tak, aby bylo využití kriminologického výzkumu nejen možné, ale přímo nutné.

Resumé

Criminological research can provide a number of sources for criminal policy concepts. In the contribution there are examples of statistical data use concerning the state and development of registered crime and how can researches concerning offenders and victims of crime help. Criminological research can draw attention to risk crime factors and can seek defence possibilities against their influence. Last but not least the carefully made prognosis can enable all

involved sections to get ready for the situation which can come and this way to prevent possible problems.

In the case of respectable processing all quoted research approaches have certain limits. Statistical data give evidence of found crimes but do not say anything about the real crime. Research of offenders is mostly carried out indirectly either with present prisoners or with ex-prisoners. Victimological researches show some unregistered cases but with concrete persons we are limited by some data inaccessibility due to their protection and also their willingness to testify can also be limited. Criminological factors are detected as possible, hypothetical, their concrete influence is difficult to prove, in proved cases it would often show a crime. To realize a comprehensive prognosis is possible in convenient circumstances, with larger research teams and higher costs. Other partial steps as scripts, experts interviewing and so on can be useful, but they cannot substitute the complex prognosis.

Research worker should realize a criminological research methodically well, he should point out possible limitations of used methods and should eliminate possible unavoidable misrepresentations by means of different research methods and techniques combination. So that the application of criminological research would be not only possible but really necessary.

Literatura

- Blatníková, Š.: Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí. Praha: IKSP, 2009.
- Cejp, M.: Společenské příčiny a důsledky organizovaného zločinu. Praha: IKSP, 1999.
- Cejp, M. a kol.: Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001.
- Cejp, M. a kol.: Variantní scénáře vybraných druhů kriminality. Praha: IKSP, 2008.
- Cejp, M. a kol.: Obrana proti ohrožení společnosti závažnými formami trestné činnosti. Praha: IKSP, 2009.
- Cejp, M. a kol.: Společenské zdroje vývoje organizovaného zločinu. Praha: IKSP, 2015.
- Díblíková, S. a kol.: Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015. Praha: IKSP, 2016.
- Holcr, K., Chalka, R.: Prognostický scénár krátkodobého a strednedobého vývoja vybraných druhov kriminality v Slovenskej republike. Bratislava: Akadémia policajného zboru, 1999.
- Marešová, A. a kol.: Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014. Praha: IKSP, 2015.

- Martinková, M.: Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000. IKSP, Praha 2002.
- Martinková, M.: Oběti některých kriminálních deliktů v České republice v roce 2004. Praha: IKSP, 2006.
- Martinková, M.: Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu. Praha: IKSP, 2007.
- Potůček, M.: Putování českou budoucností. 1. vyd. Praha: Gutenberg, 2003.
- Tomášek, J.: Self-reportové studie kriminálního chování. Praha: IKSP, 2013.
- Van Dijk, J. J. M.: Criminal victimisation and victim empowerment in an international perspective. In J. J. M. van Dijk, R. G. H. van Kaam, J. M. Wemmers (eds.), *Caring for crime victims: selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology*. Amsterdam, 1997. Pp. 15 – 39.
- Vize rozvoje České republiky do roku 2015. 1. vyd. Praha: Gutenberg, 2001.

Porovnávacia kriminológia

Gustáv Dianiška¹

Úvod

Kriminológia ako veda o zločine je v neustálom rozvoji, dopĺňuje a spresňuje sa jej definícia a tvoria sa nové vzťahy k vedám, ktoré sa podieľajú na skúmaní a eliminácii kriminality. Vzťahy kriminológie k týmto vedám sú bohaté, zložité a mnohvrstvé. Dominantné vzťahy kriminológie ako samostatnej vedy sú v systéme právnych vied. Najvýznamnejší vzťah predstavuje prepojenie trestného práva (hmotného a procesného) s kriminológiou. Dnes sa v tomto vzťahu stále dôraznejšie presadzuje klasická veta, ktorá tvrdí, že trestné právo bez kriminológie je slepé a kriminológia je bez trestného práva bezbrehá. Okrem výrazného rozvoja multidisciplinárnych vzťahov a vzťahov v podsystemoch kriminológie registrujeme zvýšený nárast nových tém v špeciálnej (osobitnej) časti kriminológie. Kriminológia nie je len všeobecnou, základnou vedou, ale postupne vytvára systém aplikovaných kriminologických disciplín, medzi ktoré patrí aj porovnávacia (komparatívna) kriminológia.

Kriminológia a porovnávacia (komparatívna) kriminológia

Vzťahy medzi všeobecnou a špeciálnou (osobitnou) časťou kriminológie vytvárajú priestor pre vznik systému kriminologických vied, ako je to známe u mnohých ďalších vied. Napr. v systéme psychologických vied poznáme delenie na teoretickú psychológiu, ktorá sa člení na základné a špeciálne psychologické vedy. Systém dopĺňa aplikovaná psychológia, ktorá v súčasnom systéme v podstate dominuje. Je možné uvažovať o podobnom systéme aj v kriminológii? Ak sa hlbšie zamyslíme nad otázkami, ktoré si kladú všeobecná a špeciálna (osobitná) časť kriminológie, tak táto možnosť nadobúda reálne črty.

¹ Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta.

Aké otázky si kladie všeobecná kriminológia? Uvedme najdôležitejšie z nich:

1. Čo je kriminológia a čo je jej predmet?
2. Z čoho sa kriminológia skladá, čo sú jej hlavné komponenty, štruktúralne a funkčné jednotky?
3. Ako sa mení kriminalita, aká rôznosť vplyvov na ňu pôsobí (biologické dispozície, psychické javy, sociálne prostredie, ekonomické podmienky, inštitucionalizácia sociálnej kontroly a iné)?
4. Ako je spoločnosť činná pri kontrole kriminality, osobitne v sociálnej prevencii a aká je jej efektívnosť?
5. Ako je možné kriminalitu hlbšie poznať (teória, metodológia, metódy a techniky kriminologického výskumu)?
6. Ako je možné kriminalitu, jej budúci vývoj, efektívne prognózovať?

Aké otázky si kladie špeciálna (osobitná) časť kriminológie? Uvádzame najdôležitejšie z nich:

1. Aké sú príčiny konkrétneho trestného činu (prípadne deviácie) a druhu trestnej činnosti?
2. Ako sa javí konkrétny trestný čin a druh trestnej činnosti (stav, štruktúra a dynamika)?
3. Aké sú charakteristické znaky a črty páchatela konkrétneho trestného činu?
4. Aké sú viktimologické predispozície obeť a podmienky, ktoré vedú páchatela k trestnej činnosti?
5. Aká je efektívnosť jednotlivých inštitúcií v situačnej a viktimologickej prevencii kriminality?
6. Ktoré kontrolné opatrenia, vrátane trestných sankcií a preventívnych aktivít, sú účinné pri zaobchádzaní s rôznymi kategóriami páchatelov?

Otázok v tomto smere je iste viac a čitateľ článku má možnosť ich invenčne doplniť. Horeuvedený náčrt je dostatočný na to, aby sme upozornili na potrebu nielen rozvoja teoretického základu kriminológie, ale aj na potrebu konštituovania a rozvoja aplikovaných disciplín kriminológie. Ide o aplikované disciplíny, ktoré by hlbšie a účelnejšie odpovedali na otázky špeciálnej (osobitnej) časti kriminológie.

Vzťahy medzi všeobecnou a špeciálnou (osobitnou) časťou kriminológie môžu mať podľa nášho názoru aj podobu vzťahu jej teoretických disciplín s aplikovanými kriminologickými disciplínami. V kriminologickej literatúre a praxi sa aj u nás stretávame s pokusmi o vytvorenie obsahu aplikovaných kriminologických disciplín. Patrí sem napr. rozvoj *polícajnej kriminológie*, ktorá

nadobúda stále zreteľnejšie kontúry. Kriminologické poznatky tejto aplikovanej disciplíny prinášajú poznatky pre stanovenie efektívnych vyšetrovacích hypotéz, pomáhajú zvyšovať objasnenosť trestnej činnosti. V neposlednom rade podporujú aj účinnosť preventívnej činnosti polície. Policajné činnosti bez kriminologických poznatkov sú slepé a kriminologická analýza bez rešpektovania špecifických policajných činností málo účinná. Svetová kriminológia už dávnejšie, v nadväznosti na obsah jednotlivých kriminologických smerov, umožňuje tvorbu škôl, ktoré majú podoby aplikovaných disciplín. Napríklad *klinická kriminológia* sa zaoberá poznávaním činiteľov ovplyvňujúcich páchanie trestnej činnosti. Na ich základe určuje a aplikuje prostriedky, ktoré majú zabrániť recidíve. Je zrejmé, že diagnóza a použitie terapeutických prostriedkov vyžaduje špecialistov. Obvykle sú to lekári – psychiatri, ale aj psychológovia, špeciálni pedagógovia a iní. Objektom ich zamerania je páchateľ a objekt ako jednotlivec.

V posledných rokoch púta zvýšenú pozornosť *kultúrna kriminológia*. Kriminalita je tu riešená v kontexte kultúry postmodernej spoločnosti. Upozorňuje na fenomény, ku ktorým patrí spotrebiteľský konzum, kde dominuje marketing a kultúrne procesy, ktoré degradujú význam tradičnej práce a preferujú sa nárazové, neisté aktivity. K fenoménu sa radí aj sociálne učenie k uspokojovaniu egocentricky a individualisticky ladených potrieb, absencia sociálnej solidarity, formovanie a vnímanie života v závislosti na nových technológiách a multimédiách a depersonalizácia a virtualizácia normálneho života. Kultúrna kriminológia prináša nové pohľady na marginalizované sociálne skupiny s odlišnou kultúrou (reč, móda, rituály, umenie, emócie). Je tiež tvrdou kritikou kapitalizmu v jeho neskorých postmoderných podobách. Prezentovaný obsah však varuje pred unáhleným začleňovaním kultúrnej kriminológie do systému aplikovaných kriminologických disciplín. Kultúrna kriminológia predstavuje osobitný teoretický a metodologický prístup, ktorý nadväzuje na tradície sociologického smeru a sociologických škôl, osobitne chicagskej školy, teórie labelingu a kritickej kriminológie. Avšak, nielenže nadväzuje na východiská sociologicky orientovanej kriminológie, ale podstatne ich však rozširuje a prehľbuje. Má ambície byť len odnožou sociologických kriminogénnych teórií, ale objasňovať široký, multidisciplinárny obraz súdobej kriminality.

V súčasnosti stále väčší význam, aj v dôsledku toho, že globalizácia stále predstavuje silný kriminogénny faktor, nadobúda *porovnávacía (komparatívna) kriminológia*. Táto aplikovaná kriminologická disciplína sa rozvíja na pozadí overenej a účinnej metódy komparácie, dlhodobo používanej pri výskume zločinnosti v kriminológii. Medzi najvýznamnejšie globalizačné kri-

minogénne faktory sa v súčasnom svete radia terorizmus, organizovaný zločin, ekonomická kriminalita a veľká korupcia. Kriminológovia konštatujú, že zločin je stále viac medzinárodný, realizuje sa bez ohľadu na hranice štátov a celosvetovosť prináša zločinu najväčšie zisky. Kriminalita prebiehajúca na svetovom teritóriu ohrozuje bezpečnosť ľudí, inštitúcií, finančných systémov a podnikania, devastuje celé spoločenské útvary a komunity.

Spomenuli sme, že porovnávací kriminológia sa rozvíja na pozadí dôležitosti metódy komparácie v kriminológii pri analýze zločinnosti. Táto metóda zvyrazňuje spôsoby identifikačného skúmania, umožňuje popis ich zhody a rozdielu či čiastočného prekrytia. Skúsenosti s jej využívaním v iných vedách, napr. kriminalistike, svedčia o tom, že ide o špecializovanú oblasť forenzo-expertíznej činnosti. Podobné nároky vyžaduje uplatnenie tejto metódy vo vedeckom výskume kriminológov. To tiež znamená, že jej vedeckú hodnotu zvýši konštituovanie a rozvoj komparatívnej (porovnávej) kriminológie ako aplikovanej disciplíny kriminológie.

Predmet porovnávej (komparatívnej) kriminológie

Základom pre úvahy o predmete porovnávej kriminológie predstavuje znalosť predmetu kriminológie. Predmet kriminológie zasa vychádza z definície kriminológie ako vedy o zločine. Definície predmetu niekedy rozlišujú objekt a predmet. Za objekt sú považované objektívne existujúce javy, t. j. kriminalita (zločinnosť), delikvencia, negatívne spoločenské javy a pod. Za predmet sa vymedzuje samotná činnosť spôsobujúca (produktujúca) trestné činy a fenomény (determinanty) tvoriace pozadie tejto činnosti. Praktický prístup pri riešení tohto problému veľí prejsť na pozíciu, že objekt je zakomponovaný v predmete kriminológie, pričom objekt a predmet sa vzájomne prelínajú a dopĺňajú.

Predmetom porovnávej (komparatívnej) kriminológie sú negatívne protispoločenské činy, ktoré trestné zákonodarstvo v rôznych krajinách sveta charakterizuje ako trestný čin (kriminalita, zločinnosť), podmienky a príčiny kriminality, páchatelia a ich obeť, sankcionovanie, ako aj efektívnosť trestnej kontroly, prevencia a prognózovanie vývoja kriminality. Predmet porovnávej kriminológie môžu konkrétnejšie formovať etapy histórie tejto vedy, osobitosti metodologických princípov, charakteristika a rozdiely vedeckých škôl a ich dominancia na svetadieloch. V predmete budú dominovať odlišnosti vyplývajúce z pozorovania javov a procesov zistených pri trestnej činnosti pá-

chatelov a ich obetí. Predmet zaregistruje odlišnosti fenomenológie a etiológie trestnej činnosti, zhodu a rozdiely kriminologického prognózovania, ako aj osobitosti trestnoprávnej a preventívnej praxe kontroly kriminality.

Úvahy o predmete porovnávacej kriminológie nemajú len teoretický význam. Porovnávanie kriminality v rôznych krajinách sveta je pre slovenskú verejnosť (odbornú i laickú) presvedčivým argumentom pre hlbšiu aplikáciu kriminologických poznatkov v živote našej spoločnosti. Porovnávacia kriminológia, jej rozvoj v slovenských pomeroch, môže významne prispieť k väčšej akceptácii kriminológie spoločenskými inštitúciami a verejnosťou.

Kriminológia patrí aj k významným edukačným nástrojom. Dnes zohráva dôležitú úlohu v príprave mnohých profesií, napr. právnikov, policajtov, pracovníkov verejnej správy, sociálnych služieb a pod. Súčasný rozsah a obsah predmetu porovnávacej kriminológie, pozornosť, ktorá je venovaná jej obsahu a využitiu vo vyspelých krajinách, dáva možnosť vytvoriť samostatný učebný predmet i v našich podmienkach. Tvorba jeho obsahu vyžaduje nielen precízne poznanie a používanie metódy komparácie, ale aj rozsiahlejšie uplatnenie multidisciplinárnych poznatkov, vrátane účasti odborníkov na jeho koncipovaní. Ide napr. o právnikov z medzinárodného a európskeho práva, odborníkov z oblasti sociológie, politológie, kultúrnej antropológie a pod.

Tematický obsah výučby by mohli tvoriť nasledovné okruhy problémov:

1. Teoretické a metodologické základy porovnávacej kriminológie.
2. Kriminologické a trestnoprávne systémy vo svete.
3. Kriminologicko-právne systémy anglosaskej právnej sféry (s dôrazom na Veľkú Britániu a Spojené štáty americké).
4. Kriminologicko-právne systémy niektorých štátov EÚ (s dôrazom na Nemecko, Francúzsko, Taliansko a škandinávске krajiny).
5. Porovnanie kriminologicko-právnych systémov v Slovenskej a Českej republike (prípadne krajín V4).
6. Kriminologicko-právne systémy moslimskej právnej sféry.
7. Kriminologicko-právne systémy Ruska a Bieloruska.
8. Aktuálne problémy porovnávacej kriminológie s dôrazom na odlišnosti uplatnenia metódy komparácie (prípadne tzv. kriminálne štáty).

Ciele predmetu vo vzťahu k študentom by smerovali k osvojeniu vedomostí o kriminologicko-právnych systémoch vo svete. Zároveň by predmet rozvíjal ich praktické návyky pracovať s komparatívnou metódou a naučil by ich využívať získané vedomosti a návyky pri riešení každodenných spoločensko-právnych problémov v praxi. Študent by po absolvovaní tohto predmetu bol pripravený invenčne uvažovať a porovnávať kriminalitu doma i v zahrani-

čí a lepšie by pochopil jej deštruktívne dopady na život jedinca i spoločnosti ako celku. Predmet by obohatil poznanie študenta o špecifické otázky trestného práva v kontexte medzinárodného a európskeho práva, hlbšie poznanie kriminologicko-právnych systémov rôznych krajín vo svete, ich zhodu a rozdiely a využiť toto poznanie pre účinnejšiu elimináciu kriminality vo vlastnom spoločenskom prostredí.

Kriminológia sa zaoberá veľmi citlivou oblasťou života spoločnosti – kriminalitou. Táto sa arogantne, barbarsky dotýka života a osudov ľudí, ich rodín, komunit i spoločnosti ako celku. Prináša škody na majetku a psychické utrpenie. Preto by nebolo vhodné vnímať kriminológiu len ako vedeckú teoretickú záležitosť, ale skôr ako riešenie životnej skúsenosti (kauzy) ľudí s kriminalitou. Úsilie o elimináciu kriminality je preto možné, len ak je výsledkom synergického riešenia teórie a praxe. Skúsenosť z porovnávanía kriminality patrí k príspevkom do tohto synergického efektu.

Záver

Kriminológia sa často pohybuje na mínovom poli. Motivácia zločinu je skrytá, jeho odhaľovanie nie vždy dostatočné, názory verejnej mienky výrazne punatívne a mediálne prezentovanie kriminality je podriadené indexu sledovateľnosti. Virtuálna realita často dominuje nad skutočnou realitou. O to viac je dôležité, keď vo svojom okolí stretávame ľudí, ktorí sa kriminológii venujú, obohacujú jej obsah a presadzujú výsledky vedeckej práce do spoločenskej praxe. K takýmto osobnostiam patrí aj prof. PhDr. Květoň Holc, DrSc., ktorý pri poznávaní kriminality uplatnil aj fenomenologický (morfologický) a etiológický prístup.

Výsledky jeho vedeckej práce umožňujú hlbšie sa zamýšľať nad úlohami súčasnej kriminológie. K nim podľa nášho názoru patrí:

1. Neustále sledovanie a objasňovanie fenomenológie kriminality.
2. Skúmanie príčin (etiologie) kriminality, jej podstaty a nových javov.
3. Podiel na kontrole kriminality.
4. Ovplyvňovanie obsahu a realizácie trestnej politiky štátu.
5. Rozvíjanie vzdelania a výskumu v odbore kriminológia a kriminologickej osvetovej spoločnosti.
6. Uskutočňovanie teoretickej a kritickej sebareflexie kriminológie.

Pretože poznám životnú dráhu pána profesora a jeho prínos pre existenciu a rozvoj kriminológie na Slovensku, neboli by tieto úlohy úplné, ak by nespo-

menuli, že táto veda plní významnú *predikčnú funkciu*. Kriminalistická prognostika ako aplikovaná vedná disciplína, pri konštituovaní ktorej zohral pán profesor Holcr dominantnú úlohu, tak patrí k trvalým a neodmysliteľným úlohám kriminológie ako vedy. Skúmanie princípov, zákonov, metód a foriem budúceho vývoja štruktúry, stavu a dynamiky kriminality, jej komponentov a systému kontroly obohacuje rozvoj kriminologického vedeckého systému, je zdrojom účinnej trestnej politiky, jej kontroly a prevencie.

Resumé

This article approaches the requirement of forming and creation of content of comparative criminology in Slovakia. It analyses the main scientific relations among criminology and it accentuates the need of the development of comparative criminology as an applied criminological discipline. It drafts the content of research and analyses of educative possibilities. Summary, the author of this article mentions the aim of criminology and its predictive function.

Literatúra

- Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. a kol.: Kriminológia. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016.
- Dianiška, G., Strémy, T.: Porovnávacía kriminológia a trestná politika. Bratislava: Akadémia PZ, 2017.
- Gřivna, T., Scheinost, M., Zoubková, J. a kol.: Kriminologie. 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014.
- Holcr, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: Iura Edition, 2008.
- Kuchta, J., Válková, H.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C. H. Beck, 2005.
- Scheinost, M. a kol.: Kriminalita očima kriminologů. Praha: IKSP, 2010.

Osobnosť páchatela kriminality z hľadiska psychopatológie so zameraním na vybrané psychické poruchy a poruchy osobnosti

Henrich Gaulieder¹

Úvod

Pojem osobnosť má svoj pôvod v latinskom slove *persona*, čo v preklade znamená divadelná maska a súčasne aj v latinskom slove *personare*, ktoré má v preklade viacero možných významov, medzi ktoré patria spojenia, ako napríklad výzor, povahové vlastnosti alebo javiť sa.

Z dôvodu tejto skutočnosti nám proces odhalenia jednotlivých osobnostných vlastností páchatela protiprávných činov umožňuje dôkladnejšie preskúmať podstatu a príčinu predmetnej realizácie trestného činu. V súčasnej dobe jestvuje k pojmu osobnosť mnohonásobné množstvo definícií a charakteristík, avšak je v nich možné badať jednotlivé spoločné znaky, ktoré nám poskytujú určitý teoretický základ pri zamýšľaní sa nad osobnosťou páchatela. Osobnosť páchatela kriminality disponuje všetkými špecifikami vymedzenia osobnosti, ktoré pozná psychológia osobnosti. Uvedené vymedzenie sa vyznačuje integritou psychických štruktúr, neopakovateľnosťou, určitou spätosťou biologického s psychickým a v samotnom závere aj sociálnou podstatou. Keď by sme zovšeobecnilí už vyššie spomínané skutočnosti, tak osobnosť páchatela kriminality tvorí organizovaný a dynamický celok, ktorý ho v tejto rovine robí jedinečným v súvislosti k iným páchatelom, ktorého jednotlivé charakteristiky možno zároveň následne porovnať s charakteristikami osobností iných, resp. ostatných páchatelov kriminality. Konkrétnejšia špecifikácia stránok osobnosti páchatela kriminality z hľadiska psychopatológie a jej následnej väzby na nami vybrané psychické poruchy a psychopatické poruchy osobnosti bude rozanalyzovaná v nasledujúcich častiach predmetného príspevku.

¹ JUDr. Ing. Henrich Gaulieder, Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, e-mail: henrich.gaulieder@gmail.com.

Osobnostné znaky páchatela kriminality

Vo všeobecnej rovine možno konštatovať, že z pohľadu kriminológie ako vedeného odboru, ktorý sa zaoberá skúmaním kriminality je samotný pohľad na páchatela kriminality odlišný, ako tomu je v rámci jeho trestnoprávneho chápania. Táto skutočnosť má svoje odôvodnenie na tom základe, že z pohľadu trestného práva je považovaný páchatel trestného činu fyzická osoba (v súčasnej dobe podľa aktuálnej právnej úpravy sa ho môže dopustiť aj právnická osoba, ale z hľadiska kriminológie sa budeme venovať len fyzickej osobe), ktorá naplňuje podmienky subjektu skutkovej podstaty trestného činu. Naopak, z hľadiska kriminológie je táto rovina chápania širšia, keďže z kriminologického chápania je páchatelom kriminality ten, kto sa dopustí určitého trestného činu, aj napriek tomu, či bol alebo nebol za tento skutok trestne stíhaný. Ďalej sem zaraďujeme aj možného potencionálneho páchatela kriminality, a na záver aj osoby, kde v ich konaní možno badať znaky sociálnej patológie.

Najviac frekventovanými zložkami psychickej štruktúry osobnosti a zároveň teda aj osobnosti páchatela kriminality patrí hlavne motivácia, postoje, schopnosť a temperament. Z uvedených zložiek psychickej štruktúry v nadväznosti na ich následné vplyvanie exogénnych činiteľov, je podľa nášho názoru prioritná otázka motivácie. Ide o tzv. vnútropsychický proces, ktorý vo svojej podstate vyvoláva aktivitu človeka, ktorú následne buď zosilňuje alebo zoslabuje, zameriava alebo ju popripade udržiava. Práve na tomto základe sa kreuje určitý rozmer osobitosti, kde prakticky vzniká kumulácia dominujúcich motívov. Tieto sa v najväčšej možnej miere odzrkadľujú v jednotlivých sociálnych pomeroch človeka, a teda aj páchatela kriminality. V danej spojitosti nemožno opomenúť tiež aj tzv. schopnosti páchatela kriminality. Možno ich pokladať za predpoklad výkonu alebo úspechu. Podľa nášho názoru primárne miesto medzi schopnosťami osobnosti zastáva inteligencia. Ako uvádza prof. Holcř K. a kol. (2008): „V zjednodušenej forme možno nájsť vymedzenie inteligencie ako úrovne adaptácie (prispôsobenia sa) vonkajším podmienkam a zmenám. Rôzne definície inteligencie zdôrazňujú jej rôzne čiastkové schopnosti, ako napríklad schopnosť riešiť problémy, schopnosť učiť sa (v širšom zmysle slova), adaptovať sa na prostredie a jeho normy. Širšie túto schopnosť chápal David Wechsler, ktorý významnou mierou prispel k rozvoju metód slúžiacich na jej diagnostiku. Welscher na inteligenciu nazerá ako na globálnu schopnosť založenú z viacerých čiastkových schopností. Aj diagnostikovanie

metódy vychádzajúce z jeho koncepcie poskytujú odborníkovi veľmi kvalitné údaje o jej štruktúre u vyšetrovaných osôb.²

Úroveň inteligencie jedinca sa určuje na základe inteligenčného kvocientu skr. IQ, ktorý je zo svojho hľadiska rozčlenený do viacerých pásiem. Pre priemerné pásmo zodpovedá hranica inteligenčného kvocientu v rozpätí od 90 do 110 (do tejto skupiny podľa tzv. Gaussovej krivky patrí najpočetnejšia skupina populácie). Avšak, ak je hodnota inteligenčného kvocientu v rozmedzí od 70 až 89 tak sa jedná o mentálnu subnormu. Horná hranica tzv. mentálnej retardácie prislúcha hodnote inteligenčného kvocientu 69. V procese páchania protiprávnej činnosti je za dôležité uviesť interval inteligenčného kvocientu, ktorý sa pohybuje v pásme od 50 do 69, kde tu možno konštatovať, že sa jedná o tzv. ľahkú mentálnu retardáciu, alebo inak povedané debilitu. Z pohľadu patogenetického hľadiska sa v tejto rovine pri poruchách intelektu vyskytujú konkrétne dva mechanizmy. Ako už bolo uvedené v prvom rade ide o retardáciu, teda o zaostávajúci rozvoj a na druhej strane pôjde o degradáciu, kde dochádza k postupnému úbytku jednotlivých intelektových schopností. Podľa Molčana J. (1976) retardácia intelektu je buď vrodený alebo do druhého roka života jedinca získaný oneskorený vývoj intelektu, ktorý je predovšetkým zapríčinený rozličnými faktormi, ktorý vo svojej podstate vedie k oligofrénii, ktorú z psychiatrického hľadiska možno nazvať aj slabomyseľnosťou. Problematika degradácie intelektu sa vyvíja procesom odbúravania už jestvujúcej intelektovej úrovne, najneskôr ako v druhom roku života jedinca, kde tento mechanizmus zapríčiňuje vznik demencie.³

Podľa prof. Holcra K. a kol. (2008): „Osoby s hlbším stupňom mentálnej retardácie sa dopúšťajú trestnej činnosti zriedkavejšie, keďže ich stav si vyžaduje intenzívnejšiu starostlivosť a asistenciu blízkej alebo školenej osoby, čím čiastočne klesá riziko, že by ich na spáchanie trestného činu naviedol niekto zo širšieho sociálneho okolia. Takisto mentálna náročnosť mnohých trestných činov prekračuje možnosti týchto osôb. Pri tejto úrovni mentálneho postihnutia je schopnosť kontroly impulzov veľmi malá a navyše dochádza k častejším nezvládnutým afektom a explozívny reakciám, čo môže viesť k ublíženiu na zdraví iným osobám.“⁴

Ak u jedinca absentuje prítomnosť pocitu súcitu, spolupatričnosti (vyšších citov), ide o tzv. antisociálnu poruchu osobnosti, ktorá môže mať za následok,

² HOLCR, K. a kol.: *Kriminológia*. IURA EDITION, 2008. str. 89.

³ MOLČAN, J.: *Základy psychiatrie*. Univerzita Komenského v Bratislave, 1978, str. 61.

⁴ HOLCR, K. a kol.: *Kriminológia*. IURA EDITION, 2008. str. 89.

napríklad to, že páchatel využije svoje intelektuálne nadanie na prípravu určitého trestného činu, bez znaku žiadnych pocitov viny alebo ľútosti.

Špecifické vlastnosti osobnosti páchatela kriminality z hľadiska psychopatológie

Pojem psychopatológia v doslovnom preklade znamená náuka o chorobách duše. Odrážajúc sa od tohto faktu psychopatológiu môžeme definovať ako samostatnú disciplínu v rámci psychologických vied, ktorá pomáha pri objasňovaní a popisovaní duševných chorôb.

Ako uvádza Vašina L. (2008) psychopatológia patrí k základným informačným zdrojom klinickej psychológie pre následné sformulovanie záveru, akou možno cestou zvoliť psychoprolaxiu, alebo tiež liečbu duševných porúch.⁵

V niektorých prípadoch dané konanie páchatela kriminality môžu mať na svedomí aj niektoré psychické poruchy, ktoré je potrebné rozčleniť na nasledujúce tri skupiny.

Endogénne psychózy, organické poškodenia centrálnnej nervovej sústavy a poruchy osobnosti (psychopatia).

Heretik, A. (2004) zaraďuje medzi poruchy osobnosti predovšetkým schizofréniu, psychopatiu, psychózy, mentálnu retardáciu, ľahkú mozgovú dysfunkciu, neurózy a iné ďalšie poruchy osobnosti, pričom dôraz kladie hlavne na psychopatiu, ktorá zosobňuje abnormálnu variantu osobnosti.⁶ Endogénne psychózy sa zaraďujú medzi duševné ochorenia, ktorých príčina nie je podľa nášho názoru doposiaľ veľmi známa. Predpokladá sa, že ich základ tvorí určitá genetická predispozícia, ktorá sa premieta v určitých zmenách v štruktúre mozgu jedinca. Tieto ochorenia majú za následok celkové narušenie kontinuity života jedinca. V súčasnej dobe medzi ne môžeme predovšetkým zaradiť schizofréniu, maniodepresívnu psychózu, zmiešané psychózy a paranoi.⁷

Schizofrénia je zaradovaná medzi jednu z najvýznamnejších endogénnych psychóz súčasnosti, ktorá sa začína rozvíjať prevažne už v mladom veku. Príznaky tohto duševného ochorenia spočívajú predovšetkým v nesúlade myslenia, konania, emotivity a osobnosti, ale zároveň sa nedotýkajú intelektu jedinca. Medzi vedľajšie príznaky schizofrénie zaraďujeme hlavne halucinácie,

⁵ VAŠINA L.: *Základy psychopatológie a klinické psychológie*. Bonny Press, 2008.

⁶ HERETIK, A.: *Základy forenzej psychológie*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1994.

⁷ MOLČAN, J.: *Základy psychiatrie*. Univerzita Komenského v Bratislave, 1978, str. 97.

bludy, poruchy konania a tiež aj poruchy vedomia. Z aktuálneho psychiatrického hľadiska má schizofrénia viacero svojich foriem, a to konkrétne až štyri. Podľa Vondráčka, V. a Holuba, F. (1968) sem zaraďujeme schizofrenia simplex, schizofrenia katatonica, schizofrenia hebeprénica a schizofrenia paranoides.⁸ Uvedené formy tohto duševného ochorenia sa odlišujú hlavne prítomnosťou jednotlivých symptómov.

Z hľadiska možného páchania trestnej činnosti je v tejto spojitosti asi najviac pravdepodobné, že sa jej môže dopustiť jedinec, ktorý trpí formou paranoidnej schizofrénie. Trpiaci touto formou schizofrénie v niektorých ojedinelých prípadoch dokáže dokonca presvedčiť svoje okolie o reálnosti predmetných bludov a halucinácií. Predovšetkým sa vyskytujú halucinácie sluchové, tiež halucinácie telové, ako aj halucinácie psychické. O týchto halucináciách a bludoch sú trpiaci nevyvrátiteľne presvedčení.

Podľa obsahovej stránky jednotlivých bludov, môže dôjsť k situácii, keď postihnutý jedinec fyzicky napadne inú ďalšiu osobu. V tejto rovine nepôjde o úmyselné konanie zo strany postihnutého, ale skôr o nejaký obranný proces, ktorým chcel vlastne schizofrenik odvrátiť jemu domnelé nebezpečenstvo.

Ako už bolo spomenuté, medzi ďalšiu endogénnu psychózu zaraďujeme maniodepresivitu. Tá sa vyznačuje najmä tým, že postihuje emocionalitu a afektivitu človeka a jej priebeh je opakovaný. Molčan J. (1976) uvádza, že: „V etiológii ochorenia hrá dedičnosť významnú úlohu, najmä pri jeho bipolárnej forme. Ako príčina sa predpokladajú faktory somatického rázu. Na začiatok ochorenia však často pôsobia i prekonané psychotraumatizujúce situácie.“⁹ Pre bipolárnu formu tejto psychózy je známe, že dochádza k striedaniu manickej a depresívnej fázy. Na druhej strane pri monopolárnej forme dochádza k striedaniu, resp. opakovaniu len jednej konkrétnej fázy, a to buď manickej alebo depresívnej.

Čo sa týka možného páchania trestnej činnosti, tak medzi najnebezpečnejšie sem zaraďujeme samovražedné tendencie postihnutých touto endogénnou psychózou.

Prof. Holcr, K. a kol. (2008) načrtli, že v niektorých situáciách môže dôjsť aj k tzv. rozšíreným samovražďám, kde samovrah na základe svojho domnelého pocitu beznádeje usmrť iné osoby (vo väčšine prípadov jemu najbližšie osoby) a potom si následne siahne sám na svoj vlastný život. Pridáva k tomu hlavne pocit postihnutého, že by nechal žiť svojich najbližších vo svete, ktorý

⁸ VONDRÁČEK, V. a HOLUB, F.: *Fantastické a magické z hľadiska psychiatrie*. Vydalo Státní zdravotnické nakladatelství Praha, 1968, str. 342.

⁹ MOLČAN, J.: *Základy psychiatrie*. Univerzita Komenského v Bratislave, 1978, str. 101.

je podľa jeho chorobného vnímania zlý a smrť je pre nich iba formou nejakej záchrany, ba až vykúpenia. Ak nastane situácia, že vlastná samovražda postihnutého nie je riadne dokonaná, tak nastáva okamih, keď predmetný skutok bude zo strany orgánov činných v trestnom konaní posudzovaný ako vražda. Dôležitú úlohu v procese dokazovania bude plniť znalecký posudok súdneho znalca z odboru psychiatrie, ktorý slúži na to, aby bol dôkladne vyšetrený duševný stav páchatela.¹⁰

K poškodeniam centrálnej nervovej sústavy možno v krátkosti uviesť, že ich jednotlivé príčiny vzniku môžu mať na svedomí aj iné ďalšie ochorenia, ako sú napríklad rôzne intoxikácie, úrazy, ale mnohé ďalšie. Tieto následné psychické zmeny nazývame tiež aj ako demencia. V predchádzajúcej časti tohto príspevku sme už uviedli, že tento proces sa vyznačuje degradáciou intelektu a emocionality. Postihnutí jedinci môžu mať z tohto dôsledku porušené ovládanie svojej pudovej sféry, čo môže viesť k páchaniu sexuálnych trestných činov. Avšak najbežnejšie sa títo jedinci skôr dopúšťajú páchania nedbanlivostných trestných činov.

Vybrané poruchy osobnosti (psychopatia)

Porucha osobnosti (resp. psychopatia podľa staršej, ale aj v súčasnosti ešte celkom stále zaužívanej terminológie) je špecifická narušením adaptácie a neprispôsobivým správaním jedinca, ktorá má trvalý charakter. Ide teda o určité charakterové abnormality, ktoré sú v priebehu jedinca relatívne málo menlivé. Z klinického hľadiska sa nejedná o duševné choroby, ale určitý produkt abnormálneho vývoja, ktorý prebieha väčšinou už od samého detstva.

Vondráček, V. a Holub, F. (1968) zastávajú názor, že: „Psychopatie sú pravé a nepravé. Pravé sú psychopatie vrodené, nepravé sú získané výchovou, vyrastaním v nevhodnom prostredí atď. Podľa rôznych autorov psychopati nedostatočne ovládajú svoje potreby a pudy a majú vrodenú scestnú vlnu k poruchám nálady a vôle a majú porušenú vnútornú rovnováhu. Niektoré sklony a vlastnosti sú obzvlášť silno vyvinuté, iné podpriemerne, takže celá osobnosť je nevyvážená s rôznymi nápadnými sklonmi a zvláštnosťami bez rovnováhy. Majú nadpriemernú reaktivitu a sú nezvládnuteľní. Ich reakcie na situácie sú neadekvátne.“¹¹

¹⁰ HOLCR, K. a kol.: *Kriminológia*. IURA EDITION, 2008. str. 93.

¹¹ VONDRÁČEK, V. a HOLUB, F.: *Fantastické a magické z hľadiska psychiatrie*. Vydalo Státní zdravotnické nakladatelství Praha, 1968, str. 331.

Poruchy osobnosti sú neodstrániteľné, ale na druhej strane kvôli tejto okolnosti však u daných jedincov nedochádza k narušeniu rozpoznávajúcej a ovládajúcej schopnosti ich konania v prípade, ak by sa dopustili prípadnej trestnej činnosti. Aj napriek tomu, že by v priebehu trestného konania súdny znalec na základe vykonaného znaleckého posudku dospel k záveru, že daný páchatel trpel v čase spáchania trestného činu nejakou konkrétnou formou poruchy osobnosti, nebude to ešte zakladat' podmienku na to, aby tento fakt mohol byť braný do úvahy ako možná poľahčujúca okolnosť. Súčasná veda pozná početné množstvo foriem porúch osobnosti, ale z hľadiska potencionálnych páchatelov trestnej činnosti v tomto príspevku zanalyzujeme dve významné poruchy osobnosti, a to: disociaľnu (sociopatickú) poruchu osobnosti a paranoidnú poruchu osobnosti.

Disociaľna porucha osobnosti, inak známa tiež aj ako sociopatická porucha osobnosti sa vyznačuje narušením sociálnej adaptácie jedinca. Najčastejšie ide o také konanie, ktoré je spojené s asociálnymi ba až antisociálnymi následkami, ďalej nerešpektovaním bežných noriem a pravidiel správania sa. Schopnosť sebakontroly je mnohonásobne znížená a svedomie je u týchto jedincov slabo rozvinuté. Ich vlastné záujmy, potreby alebo emócie sú výrazne nadradené nad záujmy iných. Ak popripade udržuju nejaké vzťahy s iným osobami, tak väčšinou ide o osoby im podobného obrazu, alebo s osobami, ktoré im pri-nášajú len krátkodobý prínos.

„Pre tento typ poruchy osobnosti je hlavne typické aj narušené sociálne učenie a prakticky žiadna možnosť resocializácie, takže aj keď dôjde po spáchaní trestného činu k ich zadržaniu a uväzneniu, tresty nemajú prevýchovný účinok. Práve naopak, vo väznenstve môžu vznikat' nové partie podobne orientovaných osôb, ktoré si počas výkonu trestu vymieňajú svoje kriminálne skúsenosti, prípadne sa po prepustení spoločne dopúšťajú ďalšej trestnej činnosti.“¹²

Príčiny vzniku disociaľnej poruchy osobnosti nie sú doposiaľ však presne objasnené. Je však možné predpokladat', že ide hlavne o rôzne dedičné faktory a tiež aj rôzne biologické vplyvy. Je potrebné dodat', že na rozvoj disociaľnej poruchy osobnosti má obdobne veľký vplyv aj dospievanie v rôznych mestských a prímestských častiach s vysokou mierou kriminality a tiež aj požívanie rôznych omamných látok.

Paranoidná porucha osobnosti je hlavne vyznačovaná pretrvávajúcím pocitom možného ohrozenia. Trpiaci touto poruchou sú predovšetkým nedôverčiví zo zásady, a sú presvedčení, že sú ukracovaní, okrádani a využívaní. Z tohto

¹² HOLCR, K. a kol.: *Kriminológia*. IURA EDITION, 2008. str. 94.

dôvodu si zvyknú vymáhať vlastnú pravdu mnohokrát aj súdnou cestou. Často pokladajú bezvýznamné situácie podozrivo za významné vo vzťahu k ich osobe a správajú sa tak, že reakcie okolia potvrdia ich prvotné podozrenie. Molčan J. (1976) tiež poznamenáva, že niektorí jedinci trpiaci paranoidnou poruchou osobnosti so zmyslom i pre práva ostatných zastávajú sa zasa úzkostlivo spravodlivej veci, a majú zmysel pre povinnosti.¹³

Z hľadiska páchania kriminality osobami postihnutými paranoidnou poruchou osobnosti možno konštatovať, že z dôvodu ich nadmernej kontroly, presvedčenia a nedôvery voči okoliu a pocitom možného ohrozenia sa väčšinou môžu v prevažnej miere dopúšťať domáceho násillia.

Záverom možno uviesť, že okrem nami spomínaných porúch osobnosti sem zaraďujeme aj poruchy osobnosti, ako sú napríklad tzv. fanatici a reformátori, kverulanti, explozívne poruchy osobnosti, schizoidnú poruchu osobnosti, a mnohé ďalšie.

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo poskytnúť širokej verejnosti všeobecný pohľad na aktuálne rozsiahlu problematiku osobnosti páchatela kriminality z pohľadu psychopatológie ako odvetvia psychologickkej vedy zaoberajúcej sa chorobnými zmenami psychiky človeka so zameraním sa na ich príčiny, prejavy a mechanizmy.

V jednotlivých častiach sme sa po teoretickej rovine vysporiadali s osobnostnými znakmi páchatela kriminality, následne sme sa snažili v skratke priblížiť špecifické vlastnosti osobnosti páchatela kriminality z hľadiska psychopatológie, a v samotnom závere sme zanalyzovali vybrané poruchy osobnosti, ako z hľadiska psychopatológie, tak aj v rámci základných poznatkov z odboru psychiatrie a ich následného možného kriminologického dopadu.

Resumé

The primary objective of the contribution is primarily to provide the general public with a general view of the actual personality of the perpetrator of crime from a psychopathology point of view as a branch of psychological sci-

¹³ MOLČAN, J.: *Základy psychiatrie*. Univerzita Komenského v Bratislave, 1978, str. 147.

ence dealing with the morbid changes of the human psyche focusing on their causes, manifestations and mechanisms. Attention will also be focused on the further specification of the selected psychiatric disorders as well as the personality disorders also known as psychopathy.

Literatúra

- HERETIK, A. 1994: *Základy forenznej psychológie*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1994. ISBN 80-08-01870-4.
- HOLCR, K. a kol. 2008: *Kriminológia*. IURA EDITION, 2008. ISBN 978-80-8078-206-1.
- MOLČAN, J. 1978: *Základy psychiatrie*. Univerzita Komenského v Bratislave, 1978. 128/S-77.
- POLÁK, P., KNÁPKOVÁ, D., TÓTHOVÁ, M. 2013: *Repetitóriium kriminológie*. EUROKÓDEX, 2013. ISBN 978-80-8155-004-1.
- VAŠINA, L., 2008: *Základy psychopatológie a klinické psychológie*. Brno, Bonny Press, 2008. ISBN 978-80-87182-00-0.
- VONDRÁČEK, V. a HOLUB, F. 1968: *Fantastické a magické z hľadiska psychiatrie*. Vydalo Státní zdravotnické nakladatelství Praha, 1968. 08-082-68.

Penológia ako súčasť kriminológie

Darina Havrlentová¹

Z úcty k pánovi profesorovi Květoňovi Holcrovi, skromnému človeku s veľkou dušou, srdcom a charizmou, ktorý celý svoj profesionálny život zasvätil kriminológii.

Ako ukazujú analýzy kriminality, javia sa kultúrne, politické a hospodárske vplyvy pre vznik zločinu ako prvoradé. Podľa toho stratila orientácia na páchatela kriminologický význam. Napriek tomu nie je možné nevidieť, že u zločinu stále ide o ľudské správanie. Vždy a všade sú to ľudia, ktorí sa dopúšťajú činov pokladaných za trestné. Muži a ženy, starí a mladí porušujú právo. Čiasťočne sú ako narušitelia práva odhaľovaní, podozrievaní, oznamovaní, stíhaní trestaní a je vyvíjané úsilie o ich resocializáciu. Obete a oznamovatelia, polícia, justícia, probačná pomoc a orgány výkonu trestu sa nimi zaoberajú. Pod týmto zorným uhlom skúma i kriminológia osobnosť páchatela; nemôže sa preto uspokojiť len predmetom, funkciou, rozsahom a vysvetlením zločinu alebo kontroly zločinnosti. Obraz páchatela a porozumenie preňho určuje aj zaobchádzanie s ním. Nazeráť naňho iba ako na „black box“ by znamenalo zanedbávať ho ako predmet poznania, čo by viedlo k nehumánnym, nesprávnym a preventívne nežiaducim výsledkom (Kaiser, 1994). Ako úvod sme si vybrali myšlienky popredného nemeckého kriminológa, ktorý upozorňuje na nezvratný fakt ľudského činiteľa, ktorý je prvoradou a ústrednou hybnou silou zločinu a ktorý predstavuje jeden z hlavných styčných bodov záujmu kriminológie a penológie. Postupne sa pozrieme na odborné poznatky, názory a postoje vybraných kriminológov a penológov, ako vnímajú obe vedy, v čom vidia ich spojitosť a nepostrádateľnosť jednej pre druhú. Zaujímavým sa nám javí práve zameranie na páchatela kriminality, ktorý je, ako sme už uviedli, spoločným menovateľom oboch vied.

Začneme nazeraním spomínaného Kaisera, klasika kriminológie: „*Kriminológia je usporiadaný celok empirického vedenia o zločine, zločincovi, negatívnej sociálnej nápadnosti a o kontrole tohto správania*“ (1994, s. 1). Pole vedeckého záujmu teda vyhradzuje troma základnými pojmami zločin, zločinec a kontrola zločinnosti. K tomu priraduje záujmy obete a prevenciu krimina-

¹ Doc. PhDr. Darina Havrlentová, PhD., Fakulta prírodovedné humanitní a pedagogická, Technická univerzita Liberec, e-mail: darina.havrlentova@tul.cz.

lity (tamtiež). V jeho diele pojem penológia nepoužíva, volí pojem aplikovaná kriminológia, ktorú charakterizuje ako „*technologické uskutočnenie a zhodnotenie empirických nálezov v zákonodarstve a praxi trestnoprávnej sociálnej kontrole*“ (1994, s. 251). Zameriava sa teda najmä na oblasť práva, zdôrazňuje však, že v centre pozornosti zostáva pomoc pri výbere racionálne účely sledujúce sankcie a pri vymieriavaní trestov prostredníctvom diagnózy a prognózy. Dáva dôraz na sociálne služby v justícii a apeluje na odhaľovanie nedostatkov a neúspechov doterajšej sankčnej praxe a zároveň vytvárajúcej priaznivejšie podmienky pre formálnu a sociálnu integráciu odsúdených. Odporúča teda vedecky skúmať väzenskú realitu a postavenie a prínos sociálnych kurátorov a probačných pracovníkov (tamtiež). I keď priame naviazanie na penológiu absentuje, sprostredkovane upozorňuje na dôležitosť a nevyhnutnosť pretavovať poznatky kriminológie do oblasti praxe, aby v konečnom dôsledku „*zmenšovala na poli kriminality a kriminalizácie ľudské utrpenie*“ (Kunz in: Kaiser 1994, s. 8).

Dvojica českých právnikov a kriminológov Novotný a Zapletal ponúkajú stručnú, no veľmi výstižnú definíciu kriminológie ako vedy „*o kriminalite (zločinosti), o jej páchateloch a obetiach a o jej kontrole*“ (2004, s. 15). V nej jasne hovoria o dvoch stránkach jednej mince, o páchatelovi a o jeho obeti, ako ústredných bodoch vedeckého bádania kriminológie. Vo svojom diele už samostatne uvádzajú penológiu, no ešte ju stále začleňujú pod trestnoprávnu kontrolu kriminality. Opäť stručne, no jasne uvádzajú, že „*skúma tresty, ich výkon a ich účinky*“ (2004, s. 24). V penológii sa otázka „Prečo došlo k spáchaniu trestného činu?“ mení najmä na otázku „Ako pôsobiť na osobu páchatela?“. Ide o mimoriadne výstižné a nadčasové tvrdenia autorov. O ich prehľade svedčí i fakt, že pravdivo uvádzajú konštituovanie penológie ako vedy skôr, ako kriminológie (penológia – Francis Lieber 1838 – 1839, kriminológia – Paul Topinard 1879 – uvedené fakty sa opakujú vo viacerých kriminologických a penologických odborných prameňoch). Tresty, ochranné opatrenia a ich aplikácie sú nepochybne významnou zložkou širokej oblasti kontroly kriminality, ktorou sa kriminológia empiricky zaoberá. Preto stále viac prevažuje chápanie penológie ako súčasť kriminológie (tamtiež). Tu obaja jednoznačne konštatujú, že penológia je súčasťou kriminológie.

Válková, uznávaná česká kriminologička, spisuje pomerne obsérnu definíciu kriminológie ako „*samostatnej, interdisciplinárnej vedy, ktorá skúma za pomoci teoretických prístupov a empirických metód kriminalitu, jej príčiny, prejavy a latenciu, páchatela, obeť a ich vzájomný vzťah, sankčné systémy a ich účinnosť, formálnu sociálnu kontrolu kriminality, uskutočňovanú prostredníctvom*

trestnej justície, neformálnu sociálnu kontrolu, spoločenské procesy kriminalizácie a viktimácie, prevenciu a verejnú mienku o kriminalite“ (Kuchta, Váľková a kol., 2005, s. 2). Apeluje na dynamickú interakciu sledovaných javov a procesov. Z didaktických a systematických účelov uvádza klasifikáciu kriminológie, ktorú označuje ako statické úkazy a v nich, za kriminálnou etiológiou, kriminálnou fenomenológiou, klinickou kriminológiou a viktimológiou radí aj penológiu. Podľa nej sa „*penológia zaoberá výskumami trestných sankcií, ich výsledností z hľadiska pravdepodobnosti budúcej recidívy, i vedľajšími negatívnymi dôsledkami ich uplatňovania – ako je stigmatizácia alebo prizonizácia* (tamtiež, s. 4). V inej kapitole citovaného diela sa Černíková a Zezulová pomerne obsérne rozpisujú o problematike penológie, nenesie však názov Penológia, ale Sociálna kontrola kriminality, ako najširší termín zastrešujúci danú oblasť. V nej, pod čiarou skromne uvádza, že poznatky penológie, rozšírené o súhrn poznatkov aplikovaných (penitenciárnych) spoločenských vied nasvedčujú tomu, že penitenciárny proces je veľmi zložitý a účel výkonu trestu nie je veľmi často dosiahnutý vo fáze penitenciárnej, ale musí byť vynakladané ďalšie úsilie vo fáze postpenitenciárnej, aby došlo k žiaducej sociálnej reintegrácii odsúdenej osoby, ktorá pobývala v zariadení výkonu trestu odňatia slobody. Týmto je predmet penológie ako náuky o trestoch a ich účinkoch rozširovaný o poznatky penitenciárnych disciplín, skúmajúcich celú penitenciárnu realitu, od momentu aplikácie trestnej sankcie alebo opatrenia obmedzujúceho slobodu, až do momentu reintegrácie odsúdenej osoby do spoločnosti (tamtiež). Ide o veľmi zásadné tvrdenia, zaväzujúce penológiu rozšíriť svoje pole pôsobnosti, pokiaľ jej význam a poslanie majú byť naplnené.

V roku 2005, vychádza aj na Slovensku publikácia Turayovej a kol. s názvom Vybrané kapitoly kriminológie. V nej Turayová v najširšom zmysle slova vníma kriminológiu ako vedu o kriminalite, presnejšie „*kriminológia je usporiadaný systém empirických poznatkov a teórií o zločine, páchatelovi, obeti, sociálnych následkoch spáchaného zločinu; je vedou o podstate trestného činu ako asociálnom jave, o jeho charaktere, príčinách a podmienkach jeho vzniku, o stave, štruktúre a dynamike zločinnosti, o význame a zmysle trestania a tiež o formách prevencie*“ (2005, s. 12). Označuje ju za samostatnú spoločenskú vedu, sumarizujúcu poznatky viacerých vedných disciplín. Podľa nej má povahu empirickej vedy, t. j. vychádza z pozorovania skutočnosti. Je založená na praktickej a teoretickej skúsenosti (tamtiež). Má v hľadáčiku tak páchatela, ako aj oblasť trestania, ako súčasti kriminológie. Vo vzťahu k uvedenému na inom mieste polemizuje, či je penológia samostatná veda alebo ide o oblasť aplikovanej kriminológie. Prvá charakteristika vychádza z argumentácie, že penológia

má svoj predmet záujmu v subjekte, ktorý po odsúdení vykonáva trest (nielen trest odňatia slobody), ale aj ochranné opatrenia. Má metódy skúmania (právnologickú, historickú, porovnávaciu, prognostickú atď.) a tiež vlastný slovník a pojmológiu. V tejto súvislosti si zvolila definíciu Fábryho a Nováka, ktorá znie: „*Penológia je komplexná vedná disciplína o filozofických, sociálnych, etických, právnych, psychologických, nápravno-pedagogických, technických a medicínskych aspektoch výkonu a účinnosti trestov a ochranných opatrení*“ (tamtiež, s. 19). Ďalej prejavuje pochybnosti o určení štádia, v ktorom by mala vstúpiť do vzťahu k páchatelom, v akom rozsahu sa má zaoberať ukladaním sankcií, do ktorého momentu môže a má pokračovať po výkone trestu a pýta sa: Má plniť aj úlohy súvisiace s postpenitenciárnou starostlivosťou? A zároveň odpovedá, že penológia má nárok na samostatné autonómne postavenie.

V roku 2008 vychádza ďalšie významné dielo o kriminológii s rovnakým názvom, napísané autorským kolektívom, pod vedením významného českého kriminológa, pôsobiaceho na Slovensku, Holcra. Definíciu kriminológie ponúka opisne či polemicky. Nesporným je fakt, že „*Kriminológia je vedou o kriminalite*“ (2008, s. 17), polemizuje však o obsahu a rozsahu pojmu kriminalita. Uvádza dve skupiny názorov na kriminalitu:

- a) kriminalitou sa rozumie trestná činnosť (tzv. legálne chápanie kriminality),
- b) kriminalitou sa rozumie aj také konanie a správanie, ktoré síce nie je trestnoprávne sankcionované, ale je spoločensky patologické (tzv. sociologické chápanie kriminality).

Uvádza výhody i nevýhody oboch skupín názorov, kde vidí problém najmä v ohraničení čo už je a čo ešte nie je kriminálne. Preto sa rozhodol uprednostniť legálne ponímanie kriminality, bez ignorovania sociologických fenoménov kriminality. Za predmet skúmania kriminológie pokladá kriminalitu ako hromadný sociálnoprávny fenomén, jej stav, štruktúru a dynamiku, jej etiológiu, fenomenológiu, páchatelov, obete, ako aj kontrolu kriminality. Kriminológiu pokladá za vedu spoločenskú a empirickú. Z týchto faktov odvodzuje vnútornú štruktúru kriminológie, tvorenú z: etiologie kriminality, fenomenologie kriminality, kontroly kriminality, viktimologie a penologie (tamtiež).

O tri roky neskôr prichádza na trh druhé vydanie *Kriminologie psychologa a kriminologa Dianišku a kol.* (2011), kde konštatuje, že „*Kriminológia je veda o zločine*“ (s. 15). Odôvodňuje jej samostatnosť a sociálnoprávny rozmer. Cituje aj niekoľko definícií kriminológie, ktoré sú už uvedené v predchádzajúcom texte a pridáva ešte definíciu Madliaka, ktorý vymedzuje kriminológiu ako „*vedu o osobnosti páchatela a o zločinnosti, jej stave, štruktúre, dynamike*

a úrovni, o jej príčinách a podmienkach, ktoré zločinnosť spôsobujú, o jej prognózovaní, ako aj o jej spôsoboch a prostriedkoch predchádzania zločinnosti“ (s. 16). Za povšimnutie stojí, že sa začína osobnosťou páchatela. Dianiška rozoberá aj vzťah k iným vedným disciplinám, kde zdôrazňuje postavenie penológie ako samostatnej vedy.

Uvedené konštatovanie je východiskovou premisou pre druhú časť príspevku, v ktorej sa budeme zaoberať odbornými názormi penológov. Penológia ako veda vznikla z penitenciárnej vedy, novšie penitenciaristiky, ako náuky o väzenských systémoch (Júzl, 2017). Väzenské systémy vznikali skôr, ako veda samotná a následne sa rozšírila i o tresty a trestanie mimo trestu odňatia slobody. Penológia, ako každá iná veda, je živý organizmus, ktorý kráča (alebo sa aspoň o to snaží) s dobou, a tak spoločenská objednávka rozširuje jej diapazón pôsobenia a vedeckého bádania.

Začneme myšlienkami Čepeláka, popredného českého penológa, ktorý stál na čele Výskumného ústavu penologického v Prahe počas jeho existencie v rokoch 1967 – 1980. Uvádza ich v jeho odbornej publikácii Penitenciárni psychologie z roku 1982. Nepíše v nej o penológii, ale o penitenciárnej vede: „Skúmanie základných problémových okruhov celej penitenciárnej reality, uskutočňovanej za účelom komplexnej regulácie a účinnosti trestu odňatia slobody (prípadne opatrení slobodu obmedzujúcich) je predmetom penitenciárnej vedy“ (1982, s. 17 – 18). Penitenciárna veda sa teda zaoberá trestom odňatia slobody v celom rozsahu: skúma otázky všeobecnej teórie tohto trestu, skúma a rieši konkrétne problémy, ktoré súvisia s pedagogikou, psychológiou, sociológiou, medicínou, hygienou, psychiatriou, s organizáciou, bezpečnosťou, ekonomikou, architektúrou a ďalšími problémami, pokiaľ majú vzťah k penitenciárnej realite a k dosiahnutiu cieľov výkonu trestu odňatia slobody (tamtiež). V uvedenej definícii je už jasne uvedené, že ide i o iné, slobodu obmedzujúce opatrenia, takže i v začiatkoch penológie u nás sa rozširuje vedecký obzor a začína sa zaujímať aj o formy trestov a trestania mimo múry väznic.

Podobne vníma penológiu Skalický. Definíciu citoval z Právnického slovníka z roku 1988: „Penológia sa zaoberá systémom trestných sankcií, najmä zo sociologického hľadiska. Zaoberá sa otázkou, ako najvhodnejšie zaobchádzať s odsúdenými páchatelmi, ich pracovným zaradením, psychoterapiou, nápravno- výchovnou činnosťou, diferenciaciou odsúdených, architektúrou naprávnových zariadení, organizáciou ich činností: zaoberá sa tiež inými trestami, ktoré nie sú spojené s výkonom trestu odňatia slobody, s jeho podmieneným odsúdením“ (1992, s. 7).

Ďalej píše, že predmetom penológie sú trestné sankcie ako sociálny fenomén, trest odňatia slobody a iné druhy trestov, ich vplyv na páchatela vrátane ochranných opatrení. Podľa neho je základom predmetu penológie komplexná sociálno-právna a sociálno-psychologická veda, ktorá spája:

1. kriminologické hľadisko skúmania trestných sankcií, ako jedného z prostriedkov v boji s trestnou činnosťou,
2. základné princípy a osobitné pravidlá trestnoprávneho učenia o trestných sankciách,
3. sociálno-právne a psychologicko-pedagogické problémy penitenciárnej vedy a penitenciárneho práva (tamtiež).

Nezmenila sa teda iba terminológia (nemáme nápravno-výchovné ústavy, ale ústavy na výkon väzby a na výkon trestu, v Česku Väznice a Väzobné väznice, nepoužíva sa nápravno-výchovná činnosť, ale zaobchádzanie s odsúdennými), ale aj nazeranie na penológiu a jej predmet skúmania. Skalický teda nadviazal na myšlienky Čepeláka, keď vyčlenil penitenciárnu vedu – penitenciaristiku ako jednu z oblastí penológie (sú dokonca autori, ktorí považujú penitenciaristiku za samostatnú vedu, ale o tom neskôr). Už v roku 1992 sa teda odvolával na spornosť a malú účinnosť výkonu trestu odňatia slobody, ako hlavného prostriedku kontroly kriminality a apeloval na nové formy a prostriedky trestov a trestania.

Nové zistenia a poznatky sme našli v publikáciách Černíkovej, súčasnej českej psychologičky a penologičky, ktoré postupne vyústili do diela o sociálnej ochrane ako kontinuálnej starostlivosti o páchatela kriminality od jeho zaistenia, až po jeho znovuzачlenenie do spoločnosti. Ide teda o široký záber vedeckého záujmu o páchatela kriminality, kde trest je len jednou časťou, jedným výsekom na dráhe k reintegrácii páchatela kriminality a jeho znovuzачlenenia do spoločnosti. Podľa nej je penológia:

- *náukou o treste a trestaní a ich účinkoch. Skúma efektívnosť všetkých druhov trestu, ale obzvlášť výkon trestu odňatia slobody,*
- *študuje vývoj penologických myšlienok, penologických koncepcií,*
- *skúma sociálno-psychologické procesy, javy, vzťahy a zákonitosti, ktoré vznikajú v dôsledku aplikovania trestu,*
- *skúma fyzickú a psychosociálnu realitu páchatela (jeho zdravotný stav, choroby, úrazy,... jeho sociálne zázemie, vek, dosiahnuté vzdelanie,...),*
- *skúma, overuje a koncipuje prístupy výchovného zaobchádzania s odsúdennými, aby bol dosiahnutý čo najefektívnejšie účel trestu,*
- *skúma systém inštitúcií a ich funkcie pri realizácii zákonného postihu,*

- *skúma, hľadá i iné sankcie, ktoré by účinne ovplyvňovali správanie páchatelov trestných činov, ochranné opatrenia, alternatívne tresty* (2008, s. 10 – 11).

Vyjadruje sa aj k vzťahu penológie a kriminológie. Vníma ho ako vzťah vedy aplikovanej a všeobecnej. Penológia využíva poznatky z etiológie a fenomenológie trestnej činnosti pri skúmaní genézy kriminálnej kariéry odsúdeného. Penológia teda poznáva špecifickú individualizovanú kombináciu faktorov trestnej činnosti a na základe tohto poznania vyslovuje možné prístupy na ich korektívne zvládnutie. Poznatky z etiológie trestnej činnosti sú spresňované o individuálne osobnostný pohľad a sú tak poznatkovo širším a hlbším základom pre vypracovanie preventívnych opatrení samotnej kriminológie. Poznatky o stave, dynamike a vývoji trestnej činnosti sú na poli penológie rozpracované v oblasti plánovania (napr. počet väznic, počet personálu) a prognózovania (napr. zmena skladby odsúdených mení obsah penitenciárnych aktivít, zvyšuje náročnosť a špecializáciu väzenského personálu a pod. (Černíková, 2005).

V uvedených myšlienkach badať výrazný posun v penológii, ktorý sa odrazil aj v 3-dielnom diele *Sochúrka*, významného penitenciárneho psychológa s dlhoročnou praxou s názvom *Penologie*, kde teoretické základy čerpal najmä z Černíkovej, avšak gro jeho práce spočíva práve v opise praktickej stránky ukladania nepodmienečných trestov, v zaobchádzaní s odsúdenými, opisom psychologických dejov, ktoré sa vo vzťahu k prežívaniu trestu v psychike páchatelov kriminality odohrávajú. Mimoriadne je záslužný jeho prínos v oblasti negatívnych javov a vzbúr vo väzenstve. Nemálo sa pričínal aj o filozofický rozmer v oblasti penitenciaristiky, problematiku tzv. dobrého väzňa a efektívnosť ukladania nepodmienečných trestov odňatia slobody (2007, 2008).

V roku 2010 vyšli v Košiciach *Základy penológie*. Autorský kolektív viedol Madliak, právnik, ktorý k napísaniu tejto publikácie pribral aj penitenciárneho psychológa s dlhoročnou praxou Lukáča, čo sa samozrejme odrazilo aj na kvalite uvedeného diela. Madliak definuje penológiu ako „*vednú disciplínu, ktorá skúma:*

- a) mimoprávne (najmä sociologické, filozofické, etické, sociálne, psychologické, pedagogické, medicínske a technické) súvislosti trestných sankcií (trestov a ochranných opatrení), ich výkonu a účinnosti, vrátane výskumu účinkov trestu smrti,*
- b) otázku, ako najvhodnejšie zaobchádzať s odsúdenými páchatelmi,*
- c) architektúru väzenských zariadení a organizáciu ich činnosti“* (2010, s. 19).

Lukáč upozorňuje, že odsúdení (páchatelia kriminality vo fáze odpykávania si trestu) trpia viac depriváčnym efektom, než nedostatočným materiál-
nym vybavením väznic. Ide o haló-efekt, ktorému podliehajú neskúsení, laickí
kváziodborníci na väzenstvo. „*Väzenské spoločenstvo vo svojej väčšine nie je ani
spolok chudákov, ktorých zlá spoločnosť odvrhla, ale ani spolok zabijakov a lot-
rov, prahnúcich po našej krvi a majetku. Sú to ľudia, ktorí sú – či sa nám to páči
alebo nie – členmi našej spoločnosti a zaslúžia si od nás našu pozornosť a prime-
ranú starostlivosť, zvlášť vtedy, ak sú ochotní ju prijať, oceniť a náležitým spôso-
bom zúročiť aj v prostredí mimo väzenia*“ (tamtiež, s. 78 – 79).

V tomto duchu je ladený prístup k penológii dvojice autoriek Raszkovej
a Hoferkovej. Definíciu začínajú klasicky, ako vedu o trestoch a trestaní a pri-
dávajú alebo o výkone trestu a jeho účinkoch. Podľa nich sa v užšom zmysle
zaoberá reálnym výkonom trestov a ochranných opatrení, v širšom chápaní do
nej spadá i oblasť alternatívnych sankcií. Včleňujú penitenciaristiku ako oblasť
nepodmienečného trestu odňatia slobody. Ide o väzenstvo, teda výkon a účin-
ky trestu odňatia slobody. Charakterizujú aj penitenciárny proces ako proces
polepšenia, nápravy a pozitívnej zmeny v správaní (2013).

Uvádzajú, že chápanie penológie nie je jednotné. Niektorí autori ju pova-
žujú za:

- a) súčasť kriminológie,
- b) samostatný vedný odbor,
- c) súčasť špeciálnej pedagogiky,
- d) súčasť zaobchádzania s odsúdenými.

Prikláňajú sa k integrálnemu chápaniu, ktoré vníma penológiu ako samo-
statný vedný odbor, ktorý sa opiera najmä o trestnoprávne vedy, napr. o kri-
minológiu (tamtiež).

Podľa nich predmetom skúmania penológie „*sú metódy zaobchádzanie
s páchatelom trestných činov (teda tresty a spôsob ich výkonu), ktoré čo možno
najúčinnnejším spôsobom dosiahnu korektívne zmeny správania páchatela tak,
aby sa mohol integrovať do spoločnosti, ako riadny občan. Penológia skúma efek-
tívnosť všetkých trestov, ktoré sú uvedené v trestnom zákone, avšak zvláštnu po-
zornosť venuje trestu odňatia slobody pre špecifické právne vzťahy, zákonitosti
a pôsobenie na páchatela, ktoré nastávajú pri jeho vykonávaní. V penológii je
kladený dôraz na individuum, poznanie jeho osobnosti, s cieľom stanoviť adek-
vátnejšie diferencované zaobchádzanie vrátane individualizovaného prístupu*“
(tamtiež, s. 7).

Na Slovensku vychádza v roku 2015 monografia s názvom *Základy peno-
lógie* takisto dvojice autorov, Mamojkovej, vzdelaním pedagogičky a Nováka,

vzdelaním právnika, s penitenciárnou praxou vrcholového riadiaceho pracovníka vo väzenstve. Vo svojom diele uvádzajú definíciu, ktorú sme nikde inde nezachytili. Znie nasledovne: „*Penológia sa zaoberá vplyvom výkonu trestu alebo ochranného opatrenia na osobnostné vlastnosti páchatela z hľadiska jeho nápravy alebo prevýchovy v súvislosti so sociálnym prostredím, kde sa vykonávajú. Jej súčasťou je aj problematika zaobchádzania s odsúdenými*“ (s. 8). Citujú internetový zdroj FILIT (akronym pre Filozofickú hypertextovú encyklopédiu). Podľa terminológie je staršieho dáta, má však veľkú prednosť, zameriava sa na osobnosť trestaného jedinca a to je podstatou tejto definície.

Vyjadrujú sa aj k vzťahu penológie ku kriminológii. Definujú zameranie oboch vedných disciplín, kde rozdiely, ale aj zhody vidia v tom, že „*kriminológia sa zameriava na kriminogénne faktory kriminality a odpovedá na otázku, prečo došlo k spáchaniu trestného činu. Penológia je zameraná najmä na riešení otázky, ako pôsobiť čo najefektívnejšie na páchatela, aby sa u neho dosiahla pozitívna zmena*“ (s. 11). Tu vidieť symbiózu pedagogického pohľadu snúbiaceho sa so skúsenosťou penitenciárneho odborníka na väzenstvo.

Najaktuálnejšou publikáciou je monografia Jůzla, uznávaného českého pedagóga a penológa „*Penitenciaristika jako věda žalářní*“ (2017). V nej autor vychádza z klasickej definície penológie ako „*vedy o trestaní, o výkone všetkých trestov a ich účinkoch. Zameriava sa na tie aspekty problematiky sankcií, ktoré už nerieši právo*“ (a to je práve prelomová myšlienka v penológii). *Skúma vývoj penologických myšlienok, sociálno-psychologické procesy, realitu páchatela a zaoberá sa i zriaďovaním inštitútov a inštitúcií slúžiacich uplatneniu postihu. Cieľom je dosiahnuť korektívne zmeny v konaní páchatelov. Poznatky penológie sa používajú pre tvorbu zákonov. V penológii je kladený dôraz na individuum – jeho poznanie a stanovenie individuálneho programu, prístupu a zaobchádzania. Skúma psychosociálnu realitu páchatela, metódy zaobchádzania s páchatelom, efektivitu trestov a jeho metód, systém inštitúcií a ich funkcie, hľadanie iných, alternatívnych sankcií* (s. 11).

Pre vyvodenie záverov, kam penológia (ale aj penitenciaristika) patrí, je treba sa oprieť o epistemologické východiská penológie ako vedy, čo nám napovie, kam penológia patrí a určí jej svojbytnosť. Jůzl sa prikláňa k názoru, že penológia je dnes už samostatnou spoločenskou a multidisciplinárnou vedou, s vlastným predmetom skúmania. Má svoju teóriu, pomocou ktorej vymedzuje, opisuje a objasňuje svoj predmet bádania a systematicky formuluje poznanie, ku ktorému sa v rámci penológie dospelo; má svoju výskumnú činnosť, ktorá produkuje detailné poznatky, dáta, nálezy o rôznych stránkach, fungovaní, súvislostiach, príčinách a dôsledkoch penológie, má svoju metodológiu

ako súbor výskumných metód a ustálených postupov a konvencií, s pomocou ktorých sa bádanie realizuje a má aj informačnú základňu v podobe rôznych odborných publikácií, monografií, článkov v odborných časopisoch, výstupov z konferencií a pod. (v Česku napr. České vězenství, Historická penologie, na Slovensku Zvesti – dodáva autorka), (tamtiež).

Vzhľadom na obmedzený priestor, ktorý máme k dispozícii, sme vybrali najrelevantnejšie a najnosnejšie definície kriminológie a penológie od popredných kriminológov a penológov. Porovnanie ich obsahu poskytuje niekoľko poznatkov. Bez ohľadu na rozsah definície, vždy sa držia základnej myšlienkovvej línie, pokrývajúcej predmet skúmania. U kriminológie je to „*veda o kriminalite (zločinnosti), o jej páchateloch a obetiach a o jej kontrole*“ (Gřivna, Scheinost, Zoubková a kol., 2014, s. 23). U penológie je to „*veda o treste a trestaní, ktorá sa zaoberá ich účinkami z hľadiska voľby adekvátneho pôsobenia – zaochádzania s páchatelom trestného činu, aby nedochádzalo k opakovaniu trestného činu*“ (Černíková, 2002, s. 7). Styčným bodom oboch vied, ktorý sme avizovali v úvode príspevku, je páchatel kriminality, ktorý dominuje v definíciách kriminológie, ako aj penológie. Rozdiel je len v manévrovacom priestore, ktorý majú obe vedy k dispozícii. Kriminológia sa zaoberá páchatelom kriminality od momentu jeho zaistenia, cez dokazovanie jeho viny (či nevinu), obvinenia, odsúdenia, výkonu trestu a po výkone trestu. Penológii patrí úsek vykonávací a úsek po vykonaní trestu vo forme postpenitenciárnej starostlivosti. Penológia nepátra po páchatelovi kriminality, dostáva ho de lege lata a jej úlohou je trest, ktorý mu bol uložený súdom vykonať čo najefektívnejšie, bez potreby sa k páchaniu trestnej činnosti vrátiť. A toto je podstata vzťahu kriminológie a penológie. Význam kriminológie predsa spočíva v eliminácii kriminality v spoločnosti, takže sa bez penológie nezaobíde. Preto všetci kriminológovia považujú penológiu za súčasť kriminológie. V posledných rokoch v kriminológii badať trend uznania penológie ako samostatnej vedy, ale bez vzdania sa nároku na jej pevné miesto v kriminológii. Naopak, penológia ako samostatná veda neuvádza, resp. uvádza zriedka vzťah ku kriminológii (napr. Černíková, Madliak), skôr uvádza vedy penitenciárne, ako psychológia, pedagogika, sociológia a psychiatria. Je za tým hrdosť penológov na životaschopnosť penológie ako vedy, čo je pochopiteľné, no v popredí je viac skutočnosť, že objektom vedeckého záujmu penológie je páchatel, ktorému je vina už dokázaná, nepasuje sa teda s problémami odhaľovania, dokazovania a súdenia páchatela za spáchaný trestný čin. Dlhoročná prax penitenciárnej psychologičky nám napovedá, že kriminológia je pre penológiu veľmi potrebná. V penológii ide o ľudského jedinca, ktorý v spoločnosti zlyhal a bol za to odsúdený. Je to ale

stále ten istý človek, ktorý sa v minulosti zachoval protiprávne, bol za to stíhaný, obvinený, následne odsúdený a raz si ten trest odpyká. Ide o etapu života spojenú s trestom, ktorý za spáchanie trestného činu dostal a po jeho odpykaní sa opäť vracia do spoločnosti (odhliadnuc od doživotných trestov). Je teda samozrejmé a na mieste obojstranná spolupráca. Kriminológia a penológia sú spojené nádoby, z ktorých jedna pre druhú môže vykonať a priniesť mnoho. Ide o dve krásne, plnohodnotné, predovšetkým humanitné vedné disciplíny, ktoré majú plné právo na svoju samostatnosť, zároveň však sú odkázané na obojstrannú spoluprácu pre prospešnosť, výhodnosť a vzájomné obohacovanie sa pri napĺňaní spoločného cieľa, potierania zla v spoločnosti.

Resumé

This paper is about importance and role of two separate science branches – criminology and penology. It focuses mainly on their meeting points, what separates and connects them. Criminology is science about criminality, about offenders and victims and criminality control. Penology is science about penalty, with focus on handling offender in order to prevent further commitment of crime. Their common nominator is criminal offender.

Literatúra

- Čepelák, J. (1982): *Penitenciárni psychologie*. Správa SNV, Vysoká škola SNB, Praha, 312 s.
- Černíková, V., Sedláček, V. (2002): *Základy penologie pro policisty*. Policejní akademie ČR, Praha, 150 s.
- Černíková, V. (2005): *Sociální ochrana*. Policejní akademie ČR, Praha.
- Černíková, V. (2008): *Sociální ochrana, terciární prevence, její možnosti a limity*. Vyd. Aleš Čeněk, Plzeň, 244 s.
- Dianiška G. a kol. (2011): *Kriminológia*. Vyd. Aleš Čeněk, Plzeň, 352 s.
- Grivna, T., Scheinost, M., Zoubková, I. a kol. (2014): *Kriminologie*. Vyd. Wolters Kluwer, Praha, 536 s.
- Jůzl, M. (2017): *Penitenciariстика jako věda žalární*. UJAK Praha, 370 s.
- Holcr, K. a kol. (2008): *Kriminológia*. Vyd. Iura Edition, Bratislava, 404 s.
- Kaiser, G. (1994): *Kriminologie*. Vyd. C. H. Beck, Praha, 268 s.

- Kuchta, J., Válková, H. a kol. (2005): *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. C. H. Beck, Praha, 544 s.
- Madliak, J. a kol. (2010): *Základy penologie*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, 142 s.
- Mamojková, E., Novák, I. (2015): *Základy penologie*. Akadémia PZ SR, Bratislava, 198 s.
- Novotný, O., Zapletal, J. (2004): *Kriminologie*. ASPI Publishing, Praha, 452 s.
- Raszková, T., Hoferková, S. (2014): *Kapitoly z penologie II*. Univerzita Hradec Králové, 94 s.
- Skalický, J. (1992): *Základy penitenciárnej vedy a penologie*. Právnická fakulta UK, Bratislava, 88 s.
- Sochůrek, J. (2007): *Penologie I. díl Úvod do teorie trestu a trestání*. Technická univerzita, Liberec, 58 s.
- Sochůrek, J. (2007): *Penologie II. díl Teorie a praxe zacházení s vězňými*. Technická univerzita, Liberec, 78 s.
- Sochůrek, J. (2007): *Penologie III. díl Negativní jevy ve vězení*. Technická univerzita, Liberec, 70 s.
- Turayová, Y. a kol. (2005): *Vybrané kapitoly z kriminologie*. Právnická fakulta UK, Bratislava, 198 s.

Desať rokov vývoja kriminality na Slovensku v zrkadle výskumu obetí (2007 – 2016)

Jaroslav Holomek¹

Úvod

Kolegom profesora Holcra som sa stal už koncom osemdesiatych rokov minulého storočia. Pred vyše ako 20 rokmi bol tým, kto ma uviedol do problematiky kriminológie, a odvtedy sa datuje aj naša úzka spolupráca na mnohých spoločných projektoch. Prínos profesora Holcra k rozvoju kriminológie na Slovensku je mimoriadny. Významné sú najmä jeho prognózy vývoja kriminality na Slovensku, ale inicioval, presadzoval a viedol aj výskumy obetí kriminality. Práve téme výskumov obetí kriminality je venovaný tento príspevok.

Charakteristika výskumu

Výskum, ktorého výsledky tu prezentujeme, bol realizovaný v rokoch 2007 až 2016 z poverenia Rady vlády pre prevenciu kriminality na Bratislavskej vysokej škole práva (neskôr Paneurópskej vysokej škole) tímom pod vedením profesora Holcra. Vzhľadom na skutočnosť, že išlo o prvý dlhodobý viktimáčny výskum v Slovenskej republike, hlavným cieľom bol základný opis viktimáčnej situácie na Slovensku pokiaľ ide o vybrané delikty.

Čiastkovými cieľmi týchto výskumov bolo zistiť:

- koľko opytovaných domácností, resp. osôb sa stalo obeťami skúmaných deliktov v priebehu 12 mesiacov predchádzajúcich opytovaniu;
- koľkokrát boli obeť viktimované jednotlivými skúmanými deliktmi;
- či niektoré charakteristiky respondentov korešpondujú so skutočnosťou, že sa respondenti stali obeťami skúmaných deliktov;

¹ Prof. RNDr. Jaroslav Holomek, CSc., Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, e-mail: jaroslav.holomek@tuni.sk.

- aký rozsah deliktov respondenti nahlásili polícii a ako hodnotili reakciu polície;
- aké boli dôvody, pre ktoré sa obeť násilia rozhodli delikt polícii ohlásiť, resp. neohlásiť;
- u obetí násilia zistiť vzťah medzi obeťou a páchatelom;
- aké množstvo násilných incidentov sa odohralo v prítomnosti svedkov, či sa svedkovia snažili obeť pomôcť a ako ich správanie ovplyvnilo dopad deliktu na obeť;
- následky viktimácie u obetí násilnej kriminality – predovšetkým výskyt príznakov typických pre reakciu na stres a zmeny sebadôvery a dôvery obetí k okoliu;
- u obetí týrania, či im bola ponúknutá zo strany známych pomoc a ako na prípadnú ponuku obeť reagovali.

Z deskriptívneho charakteru výskumov a zo skutočnosti, že získané časové rady sú stále krátke (osem zberov údajov v priebehu desiatich rokov), treba považovať všetky závery za predbežné, presnejšie za hypotézy, ktoré by mali byť v ďalších výskumoch potvrdené, korigované alebo vyvrátené.

Základný súbor tvorili osoby 15-ročné a staršie. Tento súbor tvorilo v rokoch 2007 – 2012 4 494 872 obyvateľov SR vo veku 15 a viac rokov, t. j. 83,41 % z 5 389 180 všetkých obyvateľov SR k 31. 12. 2005;² v rokoch 2014 – 2016 4 569 200 obyvateľov trvalo bývajúcich v SR vo veku 15 a viac rokov, t. j. 84,66 % z 5 397 036 všetkých obyvateľov s trvalým pobytom na území SR ku 21. 5. 2011.³ Vzorka bola vždy naplánovaná na 2 000 rozhovorov.

Výberový súbor bol utvorený voľným kvótovým výberom so znáhodnením v poslednom kroku. Kontrolovanými premennými boli: pohlavie, vek, národnosť, vzdelanie, veľkosť miesta bydliska a kraj. Štatistická presnosť výsledkov výskumu bola hodnotená pomocou intervalov spoľahlivosti. Pre výpočet očakávanej výberovej chyby (reliability) sa využívajú vzťahy platné pre prostý náhodný výber. Pri uvažovanej 5 %-nej úrovni významnosti sa potvrdila reprezentatívnosť výberového súboru podľa kvótových znakov pohlavie, vek, vzdelanie, národnosť, veľkostná skupina obce a kraj.

Výskumy boli realizované technikou štandardizovaného rozhovoru (face-to-face) prostredníctvom dotazníka. Opytovanie uskutočnil v rokoch 2007 a 2009 Ústav pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade SR, v rokoch 2010 – 2012 a 2014 – 2016 (po zániku ÚVVM) Centrum sociálnych výskumov

² Sčítanie obyvateľov, domov a bytov Slovenskej republiky v roku 2001. ŠÚ SR Bratislava.

³ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov Slovenskej republiky v roku 2011. ŠÚ SR Bratislava.

pri Infostate. Počet odovzdaných dotazníkov, návratnosť a výberová chyba jednotlivých výskumov – pozri tabuľka 1.

Tabuľka 1 – Prehľad zberov dát k výskumom obetí kriminality

Dátum realizácie terénnej fázy	Skúmané obdobie	Počet odovzdaných dotazníkov	Návratnosť (%)	Výberová chyba (%)
september 2007	1. 9. 2006 – 31. 8. 2007	1858	92,90	+/- 2,27
január 2009	1. 1. 2008 – 31. 12. 2008	1886	94,30	+/- 2,26
júl 2010	1. 7. 2009 – 30. 6. 2010	1911	95,55	+/- 2,24
september 2011	1. 9. 2010 – 31. 8. 2011	1938	96,90	+/- 2,23
september 2012	1. 9. 2011 – 31. 8. 2012	1848	92,40	+/- 2,28
september 2014	1. 9. 2013 – 31. 8. 2014	1842	92,10	+/- 2,28
september 2015	1. 9. 2014 – 31. 8. 2015	1773	88,65	+/- 2,33
september 2016	1. 9. 2015 – 31. 8. 2016	1826	91,30	+/- 2,29

Pri výskumoch bol použitý dotazník, ktorého koncepcia vychádzala z dotazníka používaného pri medzinárodných výskumoch obetí trestnej činnosti (ICVS). Tieto otázky boli zamerané predovšetkým na zistenie miery viktimácie vybranými deliktmi. Dotazník bol rozšírený najmä o otázky zamerané na zistenie okolností násilných incidentov, ako je prítomnosť a správanie svedkov na mieste a vzťah medzi obeťou a páchatelom, a o otázky zamerané na preskúmanie následkov viktimácie pocitovaných obeťami. Zamerali sme sa tiež na motiváciu obetí ohlásiť, resp. neohlásiť delikt polícii a v časti dotazníka venovanej obeťom týrania sme navyše zisťovali snahu okolia obeti týrania pomôcť a tiež efektívnosť ponúknutej pomoci. V tomto príspevku sa obmedzíme len na analýzu miery viktimácie.⁴

Ako bolo uvedené, v oblasti odhalenia skutočného rozsahu kriminality si výskum stanovil nasledujúce ciele:

- zistiť, koľko opytovaných domácností, resp. osôb sa stalo obeťami skúmaných deliktov v priebehu 12 mesiacov predchádzajúcich opytovaniu;
- zistiť, koľkokrát boli obeť viktimované jednotlivými skúmanými deliktmi.

⁴ Podrobné výsledky výskumu – pozri Holomek a kol. (2013) a Košecká a kol. (2017).

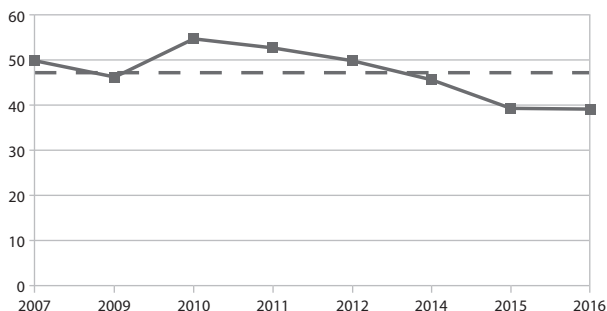
V našich výskumoch sme skúmali nasledujúce delikty:

- **krádež auta;**
- **krádež vecí z auta;**
- **krádež bicykla;**
- **vlámanie do domu alebo bytu;**
- **vlámanie do rekreačného objektu;**
- **krádež osobného majetku;**
- **podvod;**
- **korupcia (vyžadovanie úplatku);**
- **lúpež;**
- **fyzické napadnutie;**
- **sexuálne násilie a znásilnenie;**
- **týranie.**

Osoby odpovedali na to, či sa stretli s uvedenými deliktmi (osobne alebo členovia ich domácnosti) *v priebehu 12 mesiacov, ktoré predchádzali opytovaniu.*

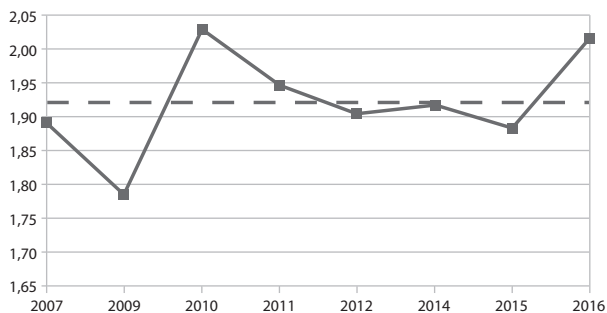
Viktimácia skúmanými deliktami a jej vývoj

V priemere každý druhý respondent (presne 47 % respondentov) uviedol, že sa v priebehu jedného roka stal obeťou niektorého zo skúmaných deliktov (Graf 1). Od roku 2010, kedy viktimácia dosiahla vrchol (55 %), však toto číslo klesá a v ostatných dvoch rokoch už len dvaja z piatich respondentov uvádzajú viktimáciu uvedenými druhmi deliktov (presne 39 %). Túto skutočnosť môžeme interpretovať ako mierny pokles reálnej tzv. všeobecnej kriminality, čiže majetkovej, násilnej a mravnostnej kriminality, o ktorej vypovedajú naše prieskumy. Všeobecná kriminalita pritom predstavuje viac ako 50 % celkovej evidovanej kriminality.

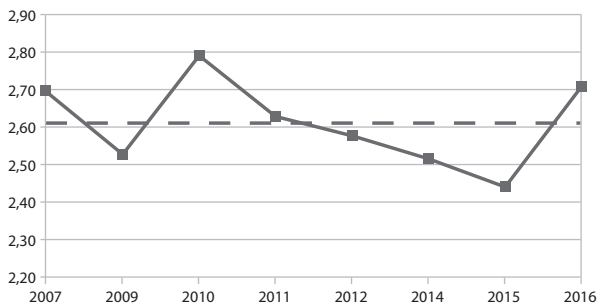
Graf 1 – Vývoj viktimácie skúmanými deliktami (% respondentov)

V priemere sa každý viktimovaný respondent stal obeťou dvoch z uvedených deliktov (presne 1,92), pričom táto hodnota zostala v priebehu rokov približne rovnaká (pohybovala sa v rozmedzí 1,79 – 2,03) – pozri Graf 2.

Graf 2 – Počet rôznych deliktov na jedného viktimovaného respondenta

Pokiaľ ide o počet deliktov (respondenti sa stali obeťou deliktov v sledovanom období aj opakovane) na respondenta, potom ide v priemere o 2,61 deliktu na viktimovaného respondenta. (Ide o minimálny počet, pretože sme sledovali opakovanú viktimáciu len v kategóriách – jedenkrát, dvakrát, trikrát a viac ako trikrát.) Aj táto hodnota je relatívne stabilná a nevykazovala významný nárast ani pokles (pohybovala sa v rozmedzí 2,44 – 2,79).

Graf 3 – Počet deliktov na jedného viktimovaného respondenta

Obidva údaje (o početnosti rôznych deliktov na jedného viktimovaného respondenta a o celkovej početnosti deliktov na jedného viktimovaného respondenta) potvrdzujú v učebniciach často uvádzanú skutočnosť, že osobnostné a sociálne charakteristiky obetí kriminálnych deliktov ich zrejme často predurčujú k recidíve, t. j. že sa stanú opakovane obeťou kriminálneho deliktu.

Vybrané delikty – miera viktimácie, typická obeť, rizikové faktory

V tejto časti sa budeme zaoberať majetkovou kriminalitou, ktorá postihuje domácnosti a respondentov osobne.

Delikty, ktoré postihli domácnosť respondenta

Do tejto skupiny deliktov patrí **krádež auta, krádež vecí z auta, krádež bicykla, krádež vlámaním do domu alebo bytu a krádež vlámaním do chaty alebo iného rekreačného objektu.**

Priemerný výskyt deliktov v rokoch 2007 – 2016

V priemere každý štvrtý respondent (23 %) bol za sledované obdobie (1 rok) obeťou týchto deliktov. V prípade vlastníkov (auta, bicykla alebo rekreačného objektu) bola táto hodnota vyššia (pozri analýzu príslušného deliktu ďalej).

Pričom na jedného viktimovaného respondenta pripadalo 1,36 rôznych deliktov z tejto skupiny deliktov.

Jeden viktimovaný respondent bol obeťou 1,67 deliktov, t. j. traja viktimovaní respondenti uvádzali v priemere päť deliktov z tejto skupiny deliktov.

Vývoj vo vzťahu k roku 2007 (rok 2007 = 100 %) – trendy

Najvýznamnejší bol pokles vlámania do chát. Po náraste v roku 2010 (140 %) nasledoval prudký pokles až na polovicu max. výskytu (70 %).

Významný bol relatívne stabilný pokles krádeží vecí z auta (o 30 %).

Veľmi mierny, ale po roku 2010 tiež relatívne stabilný bol pokles vlámaní do domov a bytov (na 85 %).

Nejednoznačný bol vývoj krádeží áut s odchýlkami plus mínus 15 %.

Po roku 2012 (pokles na 90 %) došlo k miernemu nárastu krádeží bicyklov (na 105 %).

Krádež auta

Takmer **každá dvadsiata šiesta domácnosť**, ktorá používa auto, bola podľa uvedených výskumov aspoň raz za jeden rok obeťou takejto krádeže. Typickou obeťou⁵ tohto deliktu bola domácnosť z mesta nad 50 000 obyvateľov s príjmom 400 – 600 EUR na člena.

Krádež vecí z auta

Každá dvanásť domácnosť, ktorá používa auto, bola podľa uvedených výskumov aspoň raz za jeden rok obeťou krádeže vecí z auta. Typickou obeťou tohto deliktu bola domácnosť z väčšieho sídla (nad 10 000 obyvateľov) na južnom Slovensku s príjmom 400 – 600 EUR na člena.

Rizikovým faktorom bol vysoký príjem na člena domácnosti (nad 800 EUR na člena domácnosti) a bydlisko v Bratislave alebo v Košiciach.

Krádež bicykla

Každá ôsma domácnosť, ktorá vlastní bicykel, bola podľa uvedených výskumov aspoň raz za jeden rok obeťou krádeže bicykla. Typickou obeťou tohto deliktu bola domácnosť z obce do 2000 obyvateľov zo západného Slovenska s príjmom 300 – 500 EUR na člena domácnosti.

Krádež vlámaním do domu alebo bytu

Takmer **každá desiata domácnosť** bola podľa uvedených výskumov aspoň raz za jeden rok obeťou vlámania do domu alebo bytu. Typickou obeťou tohto deliktu bola domácnosť z väčšieho sídla (nad 9 999 obyvateľov).

Rizikovým faktorom bol príjem nad 600 EUR na člena domácnosti a miesto bydliska v meste nad 100 000 obyvateľov.

⁵ Vymedzenie typickej obeť – pozri Holomek a kol. (2013).

Krádež vlámaním do chaty alebo iného rekreačného objektu

Každá deväta domácnosť, ktorá vlastní chatu alebo iný rekreačný objekt, bola aspoň raz za jeden rok obeťou krádeže vlámaním do týchto objektov, pričom takmer tretina z nich opakovane. Typickou obeťou tohto deliktu bola domácnosť na južnom Slovensku z väčšieho sídla (nad 10 000 obyvateľov) s príjmom 300 – 500 EUR na člena domácnosti.

Rizikovým faktorom bol príjem nad 800 EUR na člena domácnosti a miesto bydliska v meste nad 9999 obyvateľov.

Majetkové delikty, ktoré sa stali osobne respondentovi

Do tejto skupiny deliktov patrí **krádež osobného majetku, podvod so škodou väčšou ako 265 EUR a požadovanie úplatku**.

Priemerný výskyt deliktov v rokoch 2007 – 2016

V priemere každý tretí respondent (36 %) bol za sledované obdobie (1 rok) obeťou týchto deliktov (krádež osobného majetku, podvod so škodou väčšou ako 265 EUR a požadovanie úplatku).

Pričom na jedného viktimovaného respondenta pripadalo 1,25 rôznych deliktov z tejto skupiny deliktov.

Jeden viktimovaný respondent bol obeťou 1,82 deliktov, t. j. piati viktimovaní respondenti uvádzali v priemere deväť deliktov z tejto skupiny deliktov.

Vývoj vo vzťahu k roku 2007 (rok 2007 = 100 %) – trendy

Najvýznamnejší bol pokles požadovania úplatku. Po náraste v roku 2010 (112 %) nasledoval prudký pokles na hodnoty okolo 65 % v rokoch 2015 a 2016.

Významný relatívne stabilný bol pokles krádeží osobného majetku o 25 % (od roku 2010).

Nejednoznačný bol vývoj podvodov so spôsobenou škodou väčšou ako 265 EUR s veľkými medziročnými odchýlkami.

Krádež osobného majetku

Takmer **každý piaty respondent** sa stal aspoň raz za jeden rok obeťou krádeže osobného majetku, pričom štvrtina z nich opakovane. Typickou obeťou tohto deliktu bol respondent vo veku 30 – 39 rokov, obyvateľ južného Slovenska zo sídla od 10 000 do 49 999 obyvateľov, pričom spôsobená škoda je menšia ako 166 EUR.

Rizikovými faktormi boli: príslušnosť k mládeži (najmä k študentom), veľké mesto a veľmi vysoký príjem.

Podvod so spôsobenou škodou väčšou ako 265 EUR

Každý dvadsiaty respondent sa stal aspoň raz za jeden rok obeťou podvodu so spôsobenou škodou vyššou ako 265 EUR, pričom takmer sedmina z nich opakovane. Typickou obeťou takéhoto podvodu je muž so stredným vzdelaním s maturitou zo sídla od 10 000 do 49 999 obyvateľov.

Rizikovými faktormi boli: muž v strednom veku, vysokoškolák, podnikateľ s vysokým príjmom.

Korupcia (požadovanie úplatku)

Takmer **každému piatemu respondentovi** sa stalo aspoň raz za jeden rok, že bol požiadaný o úplatok, resp. mu niekto naznačoval, že od neho úplatok očakáva.

Typickým žiadateľom bol pracovník zdravotníctva.

Typickou obeťou takéhoto deliktu je človek so stredným vzdelaním s maturitou zo sídla od 10 000 do 49 999 obyvateľov.

Významne rizikovým objektom korumpovania je muž, podnikateľ, z Košíc alebo Bratislavy, s vysokým príjmom, skôr vyššieho veku so stredným alebo vyšším vzdelaním.

Významne rizikovým iniciátorom korupcie je pracovník zdravotníctva alebo justície (sudca/prokurátor).

Násilné a mravnostné delikty, kde obeťou je respondent

Do tejto skupiny deliktov patrí **lúpež, fyzické napadnutie, sexuálne násilie a znásilnenie a týranie**.

Priemerný výskyt deliktov v rokoch 2007 – 2016

V priemere každý ôsmy respondent (12 %) bol za sledované obdobie (1 rok) obeťou týchto deliktov (lúpež, fyzické napadnutie, sexuálne násilie a znásilnenie a týranie).

Pričom na jedného viktimovaného respondenta pripadalo 1,31 rôznych deliktov z tejto skupiny deliktov.

Jeden viktimovaný respondent bol obeťou 1,76 deliktov, t. j. štyria viktimovaní respondenti uvádzali v priemere sedem deliktov z tejto skupiny deliktov.

Vývoj vo vzťahu k roku 2007 (rok 2007 = 100 %) – trendy

Najvýznamnejší je pokles sexuálneho násilia a znásilnenia. Od roku 2010 došlo k výraznému poklesu. Vzhľadom na malý výskyt tohto deliktu je potrebné tento trend v budúcnosti overiť.

Výrazný bol po roku 2010 (160 %) pokles výskytu týrania na úroveň okolo 80 % v rokoch 2012 – 2016, čo je o polovicu menej.

Mierny, ale po roku 2010 (130 %) relatívne stabilný bol pokles výskytu fyzického napadnutia (na 80 %).

Naopak nárast sme zaznamenali v prípade lúpeží, kde sa po roku 2010 pohybuje výskyt okolo úrovne 140 %.

Lúpež

Každý tridsiaty tretí respondent sa stal aspoň raz za jeden rok obeťou lúpeže, pričom každý siedmy z nich opakovane. Typickou obeťou takéhoto deliktu je mladý človek (do 29 rokov) z mesta od 10 000 do 49 999 obyvateľov.

Rizikovými faktormi boli: mladý muž inej ako slovenskej národnosti, so základným vzdelaním, nezamestnaný z Bratislavy alebo Košíc.

Fyzické napadnutie

Takmer **každý pätnásty respondent** sa stal aspoň raz za jeden rok bez vlastného zavinenia obeťou fyzického napadnutia. Typickou obeťou takéhoto deliktu je muž (muži predstavujú vyše 60 % obetí) vo veku do 39 rokov. Zaujímavé je, že takmer polovicu obetí tvoria študenti a nezamestnaní.

Rizikovými faktormi boli: mladý muž inej ako slovenskej alebo maďarskej národnosti, so základným vzdelaním, nezamestnaný, s príjmom do 200 EUR na člena domácnosti.

Sexuálne násilie a znásilnenie

Takmer **každý deväťdesiaty respondent** sa stal aspoň raz za jeden rok obeťou sexuálneho násillia alebo znásilnenia. Vzhľadom na skutočnosť, že obeťami boli takmer výhradne ženy, bola to v skutočnosti takmer každá päťdesiaty respondentka. Typickou obeťou takéhoto deliktu bola žena do 29 rokov, nezamestnaná alebo študentka, z domácnosti s príjmom do 200 EUR na člena.

Rizikové faktory boli: mladá žena, inej národnosti ako slovenskej, so základným vzdelaním, nezamestnaná, s veľmi nízkym príjmom, z Košíc.

Týranie

Poznatky, ktoré sme získali z dlhodobého výskumu obetí kriminality, nám umožňujú konštatovať, že týranie je na Slovensku významným problémom:

Každý dvadsiaty druhý respondent (každá šesťnásť žena!) uviedol, že je obeťou týrania. V kriminologickej literatúre sa navyše zdôrazňuje, že údaje o týchto citlivých deliktoch bývajú vo viktimačných výskumoch často podhodnotené (napr. Coleman, Moynihan 1996, Maguire 2007, Doerner, Lab 2012). Takže skutočný výskyt bol zrejme ešte vyšší.

Typickou obeťou týrania je žena (vyše 70 %) z mesta nad 9 999 obyvateľov z domácnosti s nízkym príjmom (do 300 EUR) na člena.

Významne rizikovým objektom týrania je nezamestnaná žena z domácnosti s nízkym príjmom (do 200 EUR na člena domácnosti) so základným vzdelaním z väčšieho mesta zo severnej časti Slovenska.

Záver

Optimistické výsledky naznačujúce pokles výskytu väčšiny skúmaných deliktov sú vhodnými hypotézami pre nasledujúci výskum. Ich prípadné potvrdenie bude dobrou správou pre Slovensko a jeho obyvateľov. Ich vyvrátenie upozorní nás všetkých – a predovšetkým zodpovedné orgány a inštitúcie – na to, že treba robiť viac v oblasti kontroly kriminality a ochrany pred kriminalitou.

Resumé

An important source of information on crime and its development in many countries are crime victim surveys. In Slovakia, in the years 2007 – 2016 held six national crime victim surveys. The resulting time series allows to formulate some hypotheses regarding the further development of selected types of crime. These hypotheses should be verified in subsequent research.

Literatúra

- COLEMAN, C. – MOYNIHAN, J. 1996. Understanding Crime Data. Haunted by the Dark Figure. Buckingham: Open university Press.
- DOERNER, W. G. – LAB, S. P. 2012. Victimology. 6 Rev. Ed. London: Elsevier Science & Technology.
- HOLCR, K. a kol. 2008. Kriminológia. Bratislava: Iura Edition.
- HOLOMEK, J. a kol. 2013. Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike. Žilina: EUROKÓDEX.
- KOŠECKÁ, D. a kol. 2017 Monitoring latentnej kriminality a viktimologickej situácie na Slovensku. Výsledky celoštátneho výskumu obetí kriminality. Bratislava: Wolters Kluwer.
- MAGUIRE, M. 2007. The Oxford Handbook of Criminology. 4th edition. Oxford: Oxford University Press.

Kriminalita bílých límečků v pojetí Edwina H. Sutherlanda

Jiří Jelínek¹

Úvodem

Termín „kriminalita bílých límečků“ je jedním z pojmů, které nemají v kriminologii jednotný význam a které jsou rozličně interpretovány. Existují přinejmenším dvě koncepty vymezující tento pojem, z nichž jedna vychází z původní definice amerického kriminologa Edwina H. Sutherlanda, že jde o zločin páchaný váženou osobou ve vysokém postavení v rámci jejího povolání nebo profese, tj. definuje tuto trestnou činnost podle pachatele a typu trestné činnosti, zatímco druhá definice zjednodušeně řečeno chápe kriminalitu bílých límečků jako druh zejména nenásilné hospodářské nebo obecněji majetkové i nemajetkové kriminality, ať již je pachatelem osoba fyzická, nebo právnická, tedy vychází z konkrétního trestného činu bez ohledu na pachatele.²

V této studii se zabývám rozбором tohoto pojmu, jak jej původně interpretoval významný americký sociolog a kriminolog Edwin H. Sutherland.

Ke genezi pojmu kriminalita bílých límečků

Termín „kriminalita bílých límečků“ („White-Collar Criminality“), použil poprvé americký sociolog a kriminolog Edwin Hardin Sutherland (13. 8. 1883 – 11. 10. 1950) ve svém projevu na výročním zasedání Americké sociologické společnosti ve Philadelphii na schůzi dne 27. prosince 1939. V roce 1940 pak publikoval v *American Sociological Review* stejnojmennou studii *Kriminalita*

¹ Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc., Právnická fakulta, Univerzity Karlovy, Praha, e-mail: jelinek@prf.cuni.cz.

² Brown, S. E., Esbensen, F. A., Geis, G.: *Criminology. Explaining Crime and Its Contents*. 9th ed., Oxon: Routledge, 2015, s. 497.

bílých límečků,³ která za jeho života vyšla ještě v roce 1940 a 1945 a jejíž novější vydání vycházejí dodnes.⁴

Edwin H. Sutherland je považován v kriminologii za jednoho z nejvýznamnějších představitelů světové kriminologické nauky a průkopníka moderní americké kriminologie,⁵ vědce, který posunul hranice kriminologického bádání zejména ve vztahu k sociální podmíněnosti a sociálním následkům kriminálního jednání, kriminologa, který nejen poprvé použil termínu kriminalita bílých límečků, ale také rozpracoval teorii a výzkum kriminality bílých límečků,⁶ autora teorie diferenciální asociace⁷ a několika stěžejních kriminologických prací.⁸

Název své studie „Kriminalita bílých límečků“⁹ zvolil Sutherland jako protiklad k již tehdy známému názvu kriminalita modrých límečků („blue-collar crime“), který označoval kriminalitu bezvýznamných, řadových zaměstnanců.

³ Sutherland, E.: *Whitte-Collar Criminality*, *American Sociological Review*, 1940, 5, č. 1, s. 1–12.

⁴ Např. Sutherland, Edwin, H.: *White Collar Crime: The Uncut Version*, Yale University Press, 1983, 291 s.

⁵ Sheptycki, J.: Edwin Sutherland, in Hayward, K., Maruna, J. (ed.): *Fifty Key Thinkers in Criminology*, London: Routledge, 2010, s. 63.

⁶ Ke vzniku pojmu srov. také například Cottino, A.: *White-Collar Crime*, in Sumner, C. (ed.): *The Blackwell Companion to Criminology*, Oxford, 2004, s. 345.

⁷ Anglický název „theory of differential association“ můžeme přeložit také jako teorii diferencovaného sdružování. V české učebnici kriminologie od Novotného, Zapletala a kolektivu se píše, o „Sutherlandově teorii diferencovaného sdružování – styku“ (Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2004, s. 97.). Z uvedeného je zřejmé, že některé anglické termíny se nedají výstižně do češtiny přeložit. Teorie diferenciální asociace (diferencovaného sdružování) byla publikována v několika vydáních Sutherlandovy práce *Principles of Criminology* (poprvé 1934). Výklad této teorie je obsažen ve všech učebnicích kriminologie a četných kriminologických pracích věnovaných kriminologickým školám a směrům, srov. např. Lilly, R., Cullen, F., Ball, R.: *Criminological Theory*. 5. vydání. London: Sage, 2012, s. 47 a násl. Z českých pramenů srov. například Holcr, K. a kol.: *Kriminologie*. Praha: Leges, 2009, s. 38–39.

⁸ K nejvýznamnějším pracem, z nichž mnohé vyšly v opakovaných vydáních, náleží učebnice kriminologie (*Criminology*, 1924), od druhého vydání přejmenovaná na *Principy kriminologie – Principles of Criminology* (1934, 1939, 1947), monografie *White-Collar Criminality* (1940, 1945), *Twenty Thousand Homeless Men* (1936) a *The Professional Thief* (1937). Motivy z knihy *Profesionální zloděj* (*The Professional Thief*) údajně posloužily jako inspirace pro hollywoodské scénaristy filmu *Podraz* (*The Sting*, 1973) – viz Wright, R. A., Miller, M. J. (ed.): *Encyclopedia of Criminology*, 1., New York, London: Routledge, 2009, s. 1628.

⁹ Sutherland, E.: *White-Collar Criminality*, *American Sociological Review*, 1940, č. 1.

Podle pramenů Sutherland na práci pracoval již několik let před jejím časopiseckým vydáním, ale protože v práci uváděl konkrétní jména obviněných korporací, vydavatel i univerzita, kde působil, se bály soudních žalob, takže v kompletní a necenzurované verzi vyšla kniha až po smrti autora v roce 1983 (Geis and Goeff).¹⁰ I tak ovšem již první časopisecká verze práce o kriminalitě bílých límečků obsahuje řadu konkrétních údajů o formách trestné činnosti i konkrétních údajů o pachatelích.

V prvé, časopisecké verzi své práce, kterou pak dále rozšiřoval v knižních vydáních, na pouhých dvanácti časopiseckých stranách Sutherland nastiňuje základní koncept pojmu kriminalita bílých límečků.

Podstata trestné činnosti bílých límečků podle Sutherlanda

Sutherland dobře sledoval měnící se společenské a ekonomické podmínky Spojených států ve dvacátých a třicátých letech minulého století. Pozoroval, že tradiční prostředky sociální kontroly ve společnosti, tj. rodina a církve, oslabily pod vlivem politicko-ekonomického individualismu. Tradiční americké ctnosti jako spořivost, pracovitost, čestnost a starost o komunitu, ve které člověk žije, jsou vytlačovány novými společenskými standardy. Do popředí se dostávají utrácení, úsilí získat všechno za nic, úsilí rychle vydělat peníze. S tím souvisí i nenasytlost lidí a geografická a ekonomická mobilita osob, která je typická pro Severní Ameriku, ve které po sobě jdoucí vlny migrace zvyšují proces sociální disorganizace.

Sutherland vyšel z názoru, že policejní statistiky zločinnosti jsou neobjektivní, protože ukazují, že nejvíce pachatelů zločinů pochází z nižších sociálních vrstev. Od roku 1928 se zabýval porušováním práva velkými korporacemi a kriminalitu bílých límečků začal studovat proto, aby si potvrdil či rozšířil svoji hypotézu, že příčiny zločinnosti tkví spíše v sociálních faktorech (sociálních podmínkách) než v biologických a emočních faktorech pachatelů. Kriminalitu bílých límečků považuje za mnohem větší hrozbu pro společnost než běžné pouliční zločiny.¹¹

Na základní otázku, tj. které osoby považuje Sutherland za pachatele z řad „bílých límečků“, odpovídá autor ve své průkopnické práci na dvou místech:

¹⁰ Shepticky, J.: Op. cit. s. 67. Shodně Wright, R., Miller, M. (ed.): *Encyclopedia of Criminology*. New York, London: Routledge, 2009, s. 1629.

¹¹ Shepticky, J.: Op. cit. s. 67.

předně na straně deváté, když Sutherland cituje soudce Woodwarda, který při vyhlášení rozsudku pachatelů – úředníků zkrachovalé chicagské realitní kanceláře H. O. Stone and Company, která byla v roce 1933 odsouzena za podvody ke škodě klientů, řekl: „Vy jste muži, kteří ovládají svou profesi, máte zkušenost, jste elegantní a kulturní, máte vynikající pověst a postavení v obchodním světě i ve společnosti“. Toto vyjádření soudce Woodwarda, uvádí Sutherland, je možné použít jako obecnou charakteristiku bílých límečků. Jsou jimi pachatelé, vážené osobnosti, s vysokým sociálním statutem, legitimní kariérou, kteří díky svému sociálnímu postavení mohou účinně ovlivňovat obsah právních norem, zejména obsah trestněprávních norem, které se jich pochopitelně dotýkají.¹²

Druhým místem je pak poznámka pod čarou průběžně druhá obsažená na straně 4, ve které autor uvádí, že tam, kde ve své práci hovoří o „nižší“ třídě nebo o „vyšší“ třídě, ze které pachatelé pocházejí, má tím na mysli vysoké či nízké sociálně ekonomické postavení těchto osob. Za pachatele z řad „bílých límečků“ považuje pachatele podle jejich sociální přijatelnosti a sociálního uznání, tj. pachatele spíše podle svého pracovního postavení nebo společenského významu, než podle striktně ekonomického postavení. Některé osoby, uvádí autor, které náležejí do třídy bílých límečků, nemusí být dobře oblečené, mít vysoké odborné vzdělání a vysoké příjmy, i když zpravidla tomu tak je.¹³

Svoji definici bílých límečků z roku 1940 publikovanou časopisecky pak zobecnil v knižním vydání své práce z roku 1949 tak, že jde o „zločin spáchaný váženou osobou ve vysokém postavení v rámci své profese“. Tato definice se považuje za obecnou definici kriminality bílých límečků.¹⁴

V úvodu své první časopisecké práce o kriminalitě bílých límečků z roku 1940 autor uvádí: Trestní statistiky jednoznačně ukazují, že zločin má vysoký výskyt v nižší společenské třídě a nízký výskyt ve vyšší společenské třídě; méně než dvě procenta pachatelů, kteří byli zavřeni do vězení na dobu jednoho roku, patřilo do vyšší společenské třídy. Tyto statistiky se týkají zločinů, které jsou evidovány policií, trestními soudy, soudy pro mladistvé a vězení, a týká se to takových zločinů, jakými jsou vražda, napadení, vloupání, loupež, rozkrádání, pohlavní zločiny a opilství, s výjimkou dopravních přestupků.

Jako své hlavní údaje kriminologové používali anamnézy a kriminální statistiky, získané od výše uvedených organizací, které náležejí k orgánům činným v trestním řízení. Pomocí získaných dat kriminologové zpracovali teorii kri-

¹² Sutherland, E.: White-Collar Criminality, op. cit. s. 9.

¹³ Sutherland, E.: White-Collar Criminality, op. cit. s. 4, poznámka pod čarou.

¹⁴ Shepticky, J.: Op. cit. s. 67.

minálního chování. Tyto teorie spočívají v tom, že pokud se zločin soustředí v nižší společenské třídě, je způsobený chudobou nebo osobními a sociálními rysy, které, jak se domnívají, jsou statisticky spojené s chudobou, slabomyslností, psychopatickými úchylkami, chudinskými čtvrtěmi a „zhoršenými“ rodinami. Toto tvrzení ovšem nevystihuje kvalifikace a změny v obecných teoriích kriminálního chování, ale správně představuje jejich základní tendence.

Základní myšlenkou této práce je, že koncepce právě popsaných zločinů a jejich vysvětlení, jsou zavádějící a nesprávné, protože, ve skutečnosti, trestná činnost úzce nekoreluje s chudobou nebo s psychopatickými a sociopatickými stavy, spojenými s chudobou, a že dostatečné vysvětlení kriminálního chování se musí provádět pomocí docela odlišných metod. Konvenční vysvětlení jsou neplatná hlavně proto, že jsou získána z neobjektivních příkladů, které nejsou objektivní, protože nezahrnují rozsáhlé oblasti kriminálního chování osob, patřících do vyšších společenských tříd. Jednou z těchto zanedbaných oblastí, která bude zkoumána v této práci, je kriminální chování obchodníků a podnikatelů.¹⁵

Následuje relativně pestrý přehled různých forem páchání trestné činnosti pachatelů z řad „bílých límečků“, tedy z řad vyšších společenských vrstev. Tento přehled je nejen zajímavý z historického pohledu jako pohled na formy dobové kriminality, ale například při popisu trestné činnosti ve zdravotnictví se až příliš blíží i současné české realitě.

Sutherland píše, že kriminalita bílých límečků v podnikání se nejčastěji projevuje ve formě zkreslení účetních závěrek společnosti, manipulací na burze, podplácením při obchodních transakcích, přímého nebo nepřímého uplácení státních úředníků veřejné správy za účelem zajištění výhodných smluv a právních předpisů pro firmy, klamavé reklamy, zpronevěry a nesprávného použití finančních prostředků, poškozování spotřebitele, daňových podvodů, nesprávného použití finančních prostředků v konkurzních správcovstvích a bankrotech. V tom, co Al Capone nazýval „legitimním podvodem“. Takové příklady a řadu dalších je možné najít ve světě podnikání, píše autor.

V lékařské profesi, kterou Sutherland použil jen jako příklad, protože podle jeho názoru je pravděpodobně jednou z profesí nejméně zasažených kriminalitou ve srovnání s jinými profesemi, je možné se setkat s nezákonným prodejem alkoholu a drog, potraty, nezákonnými službami pro zločince, podvodnými lékařskými zprávami a svědectvími v případech dopravních nehod, extrémními případy zbytečné léčby, falešnými odborníky, omezeními hospo-

¹⁵ Sutherland, E.: White-Collar Crime, American Sociological Review, 1940, 5, č. 1, s. 1–2.

dárské soutěže a zbytečným navyšováním lékařských odměn. Navyšování lékařských odměn záleží v tom, že lékař bude své pacienty posílat k chirurgovi, který mu zaplatí vyšší odměnu, než k chirurgovi, který bude vykonávat nejlepší chirurgické práce pro pacienta. Bylo zjištěno, píše Sutherland, že dvě třetiny chirurgů v New Yorku si takto rozdělují odměny.

Tyto různé druhy kriminality bílých límečků v podnikání a zaměstnání se skládají hlavně ze ztracení prokázané nebo pověřené důvěry a můžou být rozděleny do dvou kategorií: zkreslení přínosných hodnot a pokrytectví při manipulaci mocí. První kategorie je přibližně shodná s podvodem nebo podrazem; druhá kategorie je podobná lži.

O praxi, kterou bychom nazvali podle naší současné trestněprávní terminologie jako zneužití informací v obchodním styku, píše Sutherland výstižně, že jde o dobu, jako by trenér jednoho fotbalového družstva mohl soudcovat hru, ve které hraje tým, ve kterém trenér působí.¹⁶

Přesné statistické srovnání zločinů v rámci dvou tříd není k dispozici, uvádí autor. Nejrozsáhlejší důkazy o charakteru a rozmachu kriminality bílých límečků je možné najít ve vyšetřovacích spisech, týkajících se důležitých šetření, na které byly sděleny odkazy. Kvůli svému rozptýlenému charakteru, důkazy v této práci budou spíše představeny jako předpoklady než shrnutí. Několik tvrzení bude představeno spíše jako ukázka než jako důkazy převládání této kriminality. Federální obchodní komise v roce 1920 oznámila, že obchodní podplácení bylo převládající a běžnou praxí ve mnoha průmyslových odvětvích. V některých řetězcových prodejnách čistý nedostatek váhy byl postačující proto, aby zaplatil 3,4 % za investice do těchto druhů zboží. Sedmdesát procent z celkového počtu plechovek éteru, prodaných armádě v letech 1923–1925, bylo odmítnuto kvůli nečistotám. V Indianě, v létě roku 1934, bylo 40 % vzorků zmrzliny, podrobených běžné kontrole, vyrobeno v rozporu s právními předpisy. Kontrolor měn v roce 1908 oznámil, že porušení zákona bylo zjištěno v 75 % bank, zkoumaných v průběhu 3 měsíců. Testy všech zaměstnanců na detektoru lži v řadě chicagských bank, které ve většině případů byly podporovány příznámi, ukázaly, že 20 % z celkového počtu zaměstnanců ukradlo bankovní majetek. V periodách předcházející Komisi pro cenné papíry a burzy veřejný účetní odhadl, že 80 % účetních závěrek podniků byly zavádějících.¹⁷

Na základě těchto a dalších podrobných údajů o formách dobové trestné činnosti a škodách způsobených kriminalitou „bílých límečků“ autor dovozuje určité obecné závěry.

¹⁶ Sutherland, E.: Op. cit. s. 3.

¹⁷ Sutherland, E.: Op. cit. s. 4.

Předně je to okolnost, že trestnou činností pachatelů z řad „bílých límečků“ jsou způsobovány rozsáhlé majetkové škody převyšující škody způsobené běžnou kriminalitou. Neméně důležité jsou škody, které způsobuje tato kriminalita na společenských vztazích. Trestná činnost bílých límečků způsobuje ztrátu důvěry, vytváří nedůvěru, která snižuje sociální morálku a působí velkou sociální dezorganizaci. Ostatní trestné činy mají relativně malý vliv na sociální instituce a společenské organizace.¹⁸

Trestná činnost bílých límečků je skutečným zločinem, přičemž, jak uvádí autor, se jako trestný čin běžně neposuzuje a ani se za trestný čin neoznačuje. Jestliže je to trestná činnost, potom by měla být vykazována statisticky jako trestná činnost. Odsouzení u trestního soudu není adekvátním kritériem pro posuzování jednání jako trestného v případě bílých límečků, protože velká část zločinců není odsouzena trestními soudy. Je tomu tak také proto, že pachatelé z řad bílých límečků nebyli odsuzováni v důsledku nátlaku na systém policie a trestního soudnictví. Nedostatek trestního odsouzení by neměl bránit tomu, aby na pachatele z řad bílých límečků hledělo jako na osobu, která je zločincem, ale nebyla odsouzena. V naší současné terminologii bychom řekli, že by se měla tato charakteristika objevit při hodnocení „osoby pachatele“ při následném odsouzení.

Sutherland si také všímá, že při skupinové trestné činnosti nejsou dostatečně postiženy osoby participující na zločinu a doporučuje, aby i tyto osoby byly náležitě potrestány. Takovými osobami mohou být osoby fyzické i právnické. Konkrétně uvádí: „Když se Federální vyšetřovací úřad zabýval případem únosu osoby, nebyl spokojen se zadržením přímých pachatelů; mohl zadržet dvacet pět dalších osob, které pomáhaly pachatelům zadržovat oběť jako rukojmí, vyjednávat o výkupném nebo uvádět výkupné do oběhu. Na druhé straně, soudní stíhání bílých límečků se často zastavuje s jedním pachatelem. Korupce v politice je téměř vždy spojená s protizákonnou dohodou mezi politiky a podnikateli, ale trestní stíhání je obecně omezeno jen na politiky. Soudce Manton byl shledán vinným z přijímání úplatků v hodnotě 664 000 dolarů, ale šest nebo osm důležitých obchodních koncernů, které tyto úplatky podstrčilo, nebylo trestně stíháno. Poslední šéf Kansas City Mr. Pendergast byl odsouzen za opomenutí oznámení části svých příjmů ve výši 315 tisíc dolarů získaných ve formě úplatků od pojišťoven, které nebyly trestně stíhány. V průběhu vyšetřování zpronevěry ze strany prezidenta banky bylo zjištěno alespoň deset dalších přestupků proti zákonu, které byly spojeny s touto zpronevěrou a do kterých byla zapojena většina zaměstnanců banky a také zaměstnanců zúčto-

¹⁸ Sutherland, E.: Op. cit. s. 4.

vací banky, ale soudní řízení nebylo vedeno proti ostatním účastníkům zpronevěry.¹⁹

Dalším kriminologickým poznatkem autora bylo, že pachatelé z řad bílých límečků mohou také ovlivňovat lépe obsah práva, zejména trestního práva ve svůj prospěch, než pachatelé z nižších sociálních skupin. Autor uvádí, že vyšší společenská třída, na rozdíl od nižší společenské třídy, má větší vliv na vytváření trestního práva a jeho aplikaci ve svůj prospěch. Privilegované postavení bílých límečků před zákonem vyplývá do značné míry z úplatkářství a nátlaku na politiky, zejména z vysokého sociálního postavení pachatelů, díky kterému nemusí vynakládat tolik úsilí pro dosažení svých cílů. Nejsilnější skupina středověké společnosti zajišťovala relativní imunitu ve „prospěch duchovenstva,“ a teď naše nejsilnější skupiny zajišťují relativní imunitu „ve prospěch podnikání nebo povolání.“

Jako protiklad síle bílých límečků existuje slabost jejich obětí, píše dále Sutherland. Spotřebitelé, investoři a akcionáři jsou neorganizovaní, nemají dostatečné technické znalosti a nemohou sami sebe zachránit. Trestné činnosti bílých límečků se daří tam, kde silní obchodníci a odborníci přichází do styku se slabými osobami. Je to podobné jako ukrást dítěti bonbón. Na druhou stranu, mnoho zločinů v nižší společenské třídě je spácháno proti bohatým a mocným osobám vloupáním a krádeží. Kvůli tomuto rozdílu v komparativní síle obětí, dnes mají bílé límečky relativní imunitu, uzavírá autor.²⁰

Závěrečné tři strany věnuje autor shrnutí a rozboru předkládaných faktů.

Sutherland považuje za prokázané, že teorie o tom, že kriminální chování je obecně způsobeno buď chudobou, nebo psychopatickými a sociopatickými stavy pachatele, které se spojují s chudobou, jsou neplatné ze tří důvodů.

Za prvé, takové zobecnění je založeno na neobjektivních údajích, které téměř úplně vynechávají chování bílých límečků. Kriminalisté omezili své údaje, ze kterých čerpali, z důvodů pohodlnosti a nevědomosti na údaje čerpané z velkých kauz projednávaných obecnými trestními soudy nebo soudy pro mladistvé, které ovšem projednávají zejména případy zločinců pocházejících z nižších ekonomických vrstev. Proto jsou jejich údaje výrazně zkresleny z hlediska ekonomického postavení zločinců a jejich zobecnění, že trestná činnost je úzce spojená s chudobou, nejsou správná.

Za druhé, zobecnění, že trestná činnost je úzce spojená s chudobou, se samozřejmě nevztahuje na bílé límečky. Až na několik výjimek bílé límečky nežijí v chudobě, nebyly vychovávány v chudinských čtvrtích nebo v nefunkč-

¹⁹ Sutherland, E.: Op. cit. s. 7.

²⁰ Sutherland, E.: Op. cit. s. 8.

ních rodinách a pachatelé nejsou slabomyslní nebo s psychopatologickými nemocemi. Málokdy byli v mládí problémovými dětmi, nikdy se neobjevovali u soudů pro mladistvé nebo v poradenských výchovných centrech. Tvrzení používané obecně kriminology, že „dnešní zločinec je včerejší problémové dítě“, se jen ojediněle vztahuje k bílým límečkům. Stejně tak je chybnou myšlenka, že příčiny trestné činnosti je nutné téměř výhradně hledat v dětství. I když pojem „chudoba“ v širokém slova smyslu zahrnuje ekonomický nátlak jako nástroj pro ztížení podnikání v době deprese, není v úzké korelaci s trestnou činností bílých límečků.

Za třetí, konvenční teorie příčin kriminality nevysvětlují příčiny trestné činnosti v nižší společenské třídě. Sociopatologické a psychopatologické faktory, které byly zdůrazněny, nepochybně jsou nějak spojené s příčinami trestné činnosti, ale tyto faktory se netýkaly všeobecných procesů, které je možné najít jak u trestné činnosti bílých límečků, tak i v trestné činnosti v nižší společenské třídě, a proto nevysvětlují trestnou činnost v obou třídách. Mohou vysvětlit způsob nebo metodu trestného činu, mohou vysvětlit, proč zločinci z nižší společenské třídy páchají více krádeží vloupáním nebo více loupeží spíše než podvodná jednání pod falešnou záminkou.

S ohledem na tyto vady v konvenčních teoriích je nutné zpracovat hypotézu, která bude vysvětlovat jak trestnou činnost bílých límečků, tak i trestnou činnost nižší společenské třídy. Z důvodů úspornosti, jednoduchosti a logiky by se taková hypotéza měla vztahovat na obě třídy, protože v takovém případě budeme mít možnost provedení analýzy neformálních faktorů, zbavených břemena prostředků, které uvedly kriminalisty v omyl. Shaw a McKay²¹ a další

²¹ Clifford Shaw a Henry McKee byli významnými americkými kriminology, současníky Sutherlanda. Patřili do okruhu kriminologů tzv. Chicagské školy známé z kriminologických studií ve třicátých a čtyřicátých letech v USA. Klíčovou postavou Chicagské školy byl Clifford Shaw (1885–1957).

Chicagská škola byla v podstatě novou školou sociologického šetření, která se objevila v důsledku dynamického sociálního charakteru města Chicaga za začátku dvacátého století. Výzkumy Chicagské školy se odklání od pojetí zločinu jako individuálního patologického činu a přiklání se k myšlence, že zločin je ovlivněn i společenskými podmínkami a stává se tak problémem sociálním. Na základě studia soudních statistik mladistvých se ukázalo, že spáchání kriminálních činů mladistvými bylo trvale nejvyšší ve zchátralých vnitřních zónách města. Takové zjištění přineslo zásadní posun ve zjišťování příčin kriminality, protože umožnilo přechod od teorie, která zjednodušeně lokalizovala jako příčinu trestné činnosti jednotlivce, k pochopení trestné činnosti jako produktu sociálních faktorů.

V řadě studií Shaw a McKey ilustrují, jak je rozvoj delikventního chování spojen se sociální deprivací, dezorganizací a strádáním. Zastávali názor, že proces, podle kterého se delikvence přenáší mezi generacemi, spočívá ve ztrátě sociální kontroly. Pokud sociální

lidé pracující výhradně v oblasti trestných činů v nižší společenské třídě zjistili, že konvenční teorie jsou neadekvátní, aby se s nimi mohlo počítat, z důvodu rozdílů v údajích o trestných činech v nižší společenské třídě, a z tohoto pohledu zaměřovali svá úsilí k vysvětlení trestného činu z hlediska obecnějšího sociálního procesu. Taková úsilí budou značnou podporou ve výše popsané proceduře, píše Sutherland.²²

Závěr

Sutherlandova teorie zločinů bílých límečků a úsilí o postižení příčin kriminality obecně v jeho práci *White-Collar Criminality* má samozřejmě své limity nejen z hlediska současného stavu kriminologických bádání, ale byla předmětem kritiky již v době svého uveřejnění.²³

I dnes, téměř osmdesát let od zveřejnění pojmu „kriminalita bílých límečků“ se v odborné literatuře píše, že jde i po letech o „stále mlhavý pojem“.²⁴

Na Sutherlandovo učení o kriminalitě bílých límečků navazovala řada kriminologů, pro které se jeho práce staly důležitým inspiračním zdrojem. Jedním z nich byl i americký kriminolog Gilbert Geis (1926–2012), který sdílel se Sutherlandem společný zájem o hospodářskou kriminalitu a je autorem řady studií o hospodářské trestné činnosti a o tématu kriminality bílých límečků publikoval více než ostatní američtí kriminologové.²⁵

Nepochybným přínosem kriminologickému bádání je vědecký důkaz, který předložil Sutherland na základě vlastních výzkumů, že dominantní pojetí zločinu není spojeno jen s pracující (nižší) třídou, ale že vedle pouliční krimi-

a institucionální síly, které vytvářejí společnost – stát, církev, rodina, vzdělávací systém postrádají zdroje, jejich vliv slábne a mladým lidem přináší svobodu pro delikventní chování. Pokud slabé sociální vztahy vytváří podmínky pro delikvenci, pak připravují asociaci delikventních přívrženců. Podrobněji např. Gelsthorpe, L.: Clifford Shaw in Hayward, K., Maruna, S., Mooney, J. (ed.): *Fifty Key Thinkers in Criminology*, London, New York: Routledge, 2010, s. 71 až 76.

²² Sutherland, E.: Op. cit. s. 10.

²³ Ke kritice Sutherlandových názorů viz např. Cottino, A.: *White-Collar Crime in Sumner*, C. (ed.): *The Blackwell Companion to Criminology*. Oxford, 2004, s. 345 a násl.

²⁴ Delvan, L. E., Podgor, E. S.: “White-Collar Crime”: Still Hazy After All These Years, *Georgia Law Review*, roč. 50, č. III, 2016, s. 1–40.

²⁵ Meier, R. F.: Geis, Sutherland and white-collar crime, dostupné na <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294977167> [zobrazeno dne 1. 1. 2015].

nality a kriminality bezvýznamných, řadových zaměstnanců existují i zločiny „mocných“ a zločiny korporací.

Ocenit je třeba také jeho úsilí věnovat při zjišťování příčin zločinnosti větší pozornost sociálnímu a kulturnímu kontextu dobové kriminality.

Resumé

The study deals with the criminological concept of “white-collar crime” in the work of the founder of modern American criminology Edwin H. Sutherland, who not only used this term for the first time but also developed the theory and research of white-collar crime. The author discusses the core work of Edwin H. Sutherland – *Crime of White Collars* – from 1940. Sutherland generalized his research of white-collar crime to the definition of crime committed by a high-ranking person in a high position within their profession. As an example of white-collar crime, Sutherland used criminal activities of business entities. Definition of the concept itself has evolved over time to emphasize also other aspects than those presented in the work of the American criminologist.

Literatura

- BROWN, S. E., ESBENSEN, F. A., GEIS, G.: *Criminology. Explaining Crime and Its Contents*. 9th ed., Oxon: Routledge, 2015.
- COTTINO, A.: *White-Collar Crime*, in Sumner, C. (ed.): *The Blackwell Companion to Criminology*, Oxford, 2004.
- DELVAN, L. E., PODGOR, E. S.: *White-Collar Crime: Still Hazy After All These Years*, *Georgia Law Review*, roč. 50, č. III, 2016, s. 1–40.
- HOLCR, K. a kol.: *Kriminologie*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009. 190 s.
- JELÍNEK, J.: *Edwin H. Sutherland – K odkazu zakladatele moderní americké kriminologie pro studium organizované kriminality*, in Jelínek, J. (ed.): *Organizovaný zločin (trestněprávní, trestněprocesní a kriminologické aspekty)*, Praha: Leges, 2014.
- LILLY, R., CULLEN, F., BALL, R.: *Criminological Theory: Context and Consequences*. 5. vydání. London: Sage, 2010. 489 s.
- MEIER, R. F.: *Geis, Sutherland and white-collar crime*, dostupné na <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294977167> [zobrazeno dne 1. 1. 2015].

- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. kol.: Kriminologie. 2. vydání. Praha: ASPI, 2004.
- SHEPTYCKI, J.: Edwin Sutherland, in Hayward, K., Maruna, J. (ed.): Fifty Key Thinkers in Criminology, London: Routledge, 2010.
- SUTHERLAND, E.: White-Collar Criminality, American Sociological Review, 1940, 5, č. 1, s. 1–12.
- SUTHERLAND, E.: White Collar Crime: The Uncut Version, Yale University Press, 1983, 291 s.
- SUTHERLAND, E., CRESEY, D. R.: Criminology. Philadelphia: J. B. Lippincott comp., 1921. 642 s.
- SUTHERLAND, E., CRESEY, D., R., LUCKENBILL, D., F.: Principles of Criminology, 11. vydání. Oxford: General Hall, 1992. 696 s.

Kriminologický a právny výskum v mestách na Slovensku s podporou IT

Miroslav Kelemen,¹ Jaroslav Klátik²

Pán profesor Holcr nás už roky inšpiruje k tvorivej vedeckej a pedagogickej práci. Predstavuje pre nás osobnosť, človeka a profesionála, príklad hodný nasledovania. Tešíme sa vzájomnej spolupráci a konzultáciám aj v rámci nášho Kriminologického a kriminalistického výskumného centra pri Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici.

Úvod do problematiky

Keď chceme efektívne subjekt (resp. určitý záujem) chrániť, musíme tento subjekt, jeho okolie a vzťahy systematicky poznávať a skúmať. Môžeme tým prispieť aj k plneniu jednej zo základných funkcií štátu, ktorou nesporne je zaisťovanie bezpečnosti štátu a bezpečia občana. Bezpečnosť štátu vnímame ako pojem vo vzťahu k veľkej entite a bezpečie občana ako pojem vo vzťahu k jednotlivcovi, t. j. ako ochranu života a zdravia osoby, jeho majetku, chránených práv a záujmov. Páni profesori Holcr a Erneker zdôrazňujú, že bezpečnosť je multifaktorový a mnohoúrovňový fenomén, ktorého obsah, štruktúra a funkcia presahujú hranice nielen jedného vedného odboru, ale aj celých vedných oblastí.³

Nezastupiteľné miesto v trestnej politike štátu zohráva práve kriminológia. Kolektív autorov pod vedením pána profesora Holcra o. i. konštatuje, že predmet skúmania kriminológie je významne ovplyvňovaný zmenami prebiehajúcimi v trestnom práve (napr. zavedením nových alebo rušením existujúcich

¹ Dr.h.c. prof. Ing. Miroslav Kelemen, DrSc., MBA, LL.M., Právnická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, e-mail: miroslav.kelemen@umb.sk.

² Doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD. Právnická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, e-mail: jaroslav.klatik@gmail.com.

³ ERNEKER, J., HOLCR, K. *Gnozeologické východiská konštituovania policajnej vedy*. In ŠIMOVČEK, I. a kol. *Policajné vedy*. Bratislava: APZ, 1997. s. 12.

skutkových podstát, zmenami vekovej hranice trestnej zodpovednosti a pod.), ale naopak, trestné právo prihliada na poznatky a odporúčania poskytované kriminológiou (napr. na účinnosť trestnoprávných úprav a pod.).⁴

Život odzrkadľuje dôležitosť vnímania bezpečnosti spoločnosti a bezpečia občana ako významného faktora kvality života, podporu pre skúmanie a hľadanie optimálnych nástrojov reakcie spoločnosti najmä na kriminalitu a problémy marginalizovaných a sociálne vylúčených skupín v mestách na Slovensku. V podmienkach Slovenska z viac ako 2900 samospráv je 140 miest, z ktorých má približne 10 % viac ako 50 000 obyvateľov. To vytvára špecifické prostredie pre kriminalitu (resp. tzv. magnety kriminality) a sociálne vylúčených osôb na území mesta.

Kriminologický a právny výskum v mestách je vysoko aktuálny, keďže problematika bezpečnosti je súčasťou európskych strategických politík a nachádza odozvu aj v *Stratégii výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky RIS3* aj prostredníctvom aplikácie informačných a komunikačných technológií v rámci súboru politík so strategickým cieľom vytvárať dynamickú, otvorenú a inkluzívnu spoločnosť ako jeden z predpokladov pre zlepšenie kvality života, výskumom a inováciami pri riešení významných spoločenských problémov na Slovensku, medzi ktoré podmienky, príčiny a dopady kriminality, protispoločenských javov a ochrana marginalizovaných a sociálne vylúčených skupín nesporne patria. Mestá sú ich špecifickým prostredím.

Základný teoretický rámec k skúmaniu tematiky

Situčná akčná teória (SAT), vypracovaná Per-Olof Wikstrom v roku 2004, navrhuje spôsob, ako zjednotiť empirické a teoretické pojmy so široko akceptovanými sociologickými, kriminologickými a behaviorálnymi vedami v snahe vysvetliť morálne činy. Stručne povedané, pokúša sa určiť, prečo sa ľudia rozhodnú porušiť zákon (Bouhana a Wikstrom, 2011).⁵

Na druhej strane, vzhľadom na prevahu teoretizácie v oblasti kriminológie sa kontextový výskum zameriava takmer výlučne na obytné štvrte (Bernasco a kol., 2013, Wikström a kol., 2010). Napriek tomu, že toto zameranie môže byť odôvodnené v rozhodujúcich formatívnych rokoch, ignoruje skutočnosť, že adolescenti a dospelí trávia značné množstvo voľného času mimo

⁴ HOLCR, K. a kol. *Kriminológia*. Bratislava: IURA EDITION, 2008. s. 22.

⁵ WRIGHT, J. *Situational Action Theory*. 2012. Accessed via internet: http://criminology.wikia.com/wiki/Situational_Action_Theory.

ich obytných štvrtí (Brantingham a Brantingham, 2008, Weerman et al., 2013, Wikström a kol., 2012). Kontext teoretizácie akcie si vyžaduje najmä posun smerom k širšiemu kontextu s uznaním, že ako deti vo veku získavajú rastúcu mobilitu a slobodu, „vyvíjajú väčšiu agentúru pri výbere sociálneho prostredia a väčšiu autonómiu v interakcii s nimi“ (Wikström et al., pozri tiež Osgood, Anderson a Shaffer, 2005). Takže kontext v živote ľudí, ktorý sa týka kriminality, sa neobmedzuje len na obytné štvrte, ale vyžaduje širšie zohľadnenie pohybov v priestore v rôznych časoch, a to platí najmä pre stále mobilnejších adolescentov a mladých dospelých, ktorí sa pohybujú v priestore na stretnutia so svojimi rovesníkmi.⁶

Vo vyvinutej *Sociálnej Schematickej Teórii* (SST) Simons a Burt (2011) navrhli sociálne schémy, ktoré sú kľúčovými teoretickými mechanizmami, ktoré predstavujú vplyv minulých skúseností na kriminálne správanie. SST zdôrazňuje úlohu niekoľkých kriminogénnych sociálnych prostredí pri formovaní spoločenských schém. Pritom integruje zistenia z rôznych tradícií v kriminológii, ktoré poukazujú na dôležitosť sociálnych nepriaznivostí pri formovaní kriminality, vrátane tých, ktoré súvisia s podmienkami susedstva, rodičovstva a rasovej diskriminácie. Okrem toho sa v prvej prezentácii teórie Simons a Burt zamerali na úlohu sociálneho prostredia ako kontextu pre učenie a rozvoj. Ako Wikström et al. (2012, Wikström a Sampson, 2003) konštatovali, že kontexty nie sú len lokality pre rozvoj, ale aj miesta na konanie (akcie). Jednotlivci prinášajú svoje spoločenské schémy do rôznych kontextov, ale samotné schémy nepostačujú na motiváciu konania. Akcie vrátane kriminality sú výsledkom kombinácie jednotlivých charakteristík a situačných podnetov.⁷

V rámci metodologického prístupu k problematike nachádzame oporu aj vo vymedzení *Konceptu ľudskej bezpečnosti* v správe UNDP (United Nations Development Programme – Human Development Report) z roku 1994, ktorá rozčlenila *ľudskú bezpečnosť* na 7 nasledovných oblastí:

1. Ekonomická bezpečnosť (ako ochrana pred chudobou).
2. Bezpečnosť výživy (dostatok potravín).
3. Bezpečnosť zdravia (prístup k lekárskej starostlivosti a ochrana pred chorobami).
4. Bezpečnosť životného prostredia (znečistenie, vyčerpanie zdrojov).

⁶ SIMONS, R. L., BURT, C. H., BARR, A. B., LEI, M.-K. and STAWART, E. 2014. *Incorporating routine activities, spaces, and situational definitions into the social schematic theory of crime Criminology*, p. 657. doi:10.1111/1745-9125.12053

⁷ Ibid p. 656.

5. Osobná bezpečnosť (násilie, vojna, mučenie, kriminalita, domáce násilie, drogy, samovraždy, dopravné nehody).
6. Bezpečnosť spoločnosti (kultúrna a etnická).
7. Politická bezpečnosť (občianske a politické práva, ochrana pred útlakom).

Kriminologický a právny výskum nachádza oporu pre riešenie teoretických a praxeologických otázok v rámci uvedeného metodologického prístupu primárne v agende „Osobnej bezpečnosti“, v kontexte ostatných oblastí Konceptu ľudskej bezpečnosti.

Odborná komunita pritom pozitívne hodnotí skutočnosť, že významným prínosom teoretickej školy ľudskej bezpečnosti sú snahy o zavedenie *indikátorov*, podľa ktorých by bolo možné hodnotiť stav bezpečia súhrnne a komparatívne. Najväčšia pozornosť bola v tejto súvislosti venovaná *indexu ľudskej bezpečnosti* (Human Security Index), ktorej autorom je Kanti Bajpai.⁸

Skúmanie otázok ochrany osôb, majetku a zaistenia ďalších chránených záujmov normami trestného práva hmotného môžeme v tomto prípade odvodiť od skúmania nezákonného porušenia ich **zraniteľnosti**, na základe identifikácie, kategorizácie, merania, analýzy a hodnotenia zraniteľnosti, ako platformy pre návrh a realizáciu preventívno-represívnych opatrení, resp. určenie priorít bezpečnostnej a trestnej politiky pre výkon ochrany osôb, majetku a zaistenie ďalších chránených záujmov.

Pre samotné *spracovanie a vizualizáciu priestorových údajov o trestných činoch (priestupkoch) v mestskom prostredí*, ich kriminologické a trestnoprávne skúmanie, uvažujeme s využitím *geografických informačných systémov*.

„Modus operandi“ projektu kriminologického a právneho výskumu na príklade krajského mesta

Hlavným cieľom projektu v krajskom meste Banská Bystrica v predmetnej problematike je získanie a právny výskum jedinečných údajov v rámci tvorby celoštátnej expertnej bázy údajov za účelom zvýšenia bezpečnosti v krajskom meste, a to prostredníctvom kriminologickej a bezpečnostno-právnej analýzy priestorových vzťahov skúmaných protispoločenských javov a vybraných rizík

⁸ BAJPAI, K. 2000. *Human Security: Concept and Measurement*. Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1. Washington D.C.: Kroc Institute, 2000, 64 p.

pre „špecifickú cieľovú skupinu“, za ktorú považujeme obyvateľstvo v meste, vo forme mapovania a výskumu vybraných priestupkov, druhov kriminality, mapovania neprispôsobivého obyvateľstva na území mesta (bezdomovcov), existencie schátralých (opustených) budov alebo lokalizácie skupín obyvateľstva z kriminálneho a sociálne vylúčeného prostredia na území mesta, a skúmania vývoja nezamestnanosti v mestských častiach (*ide o sledovanie tzv. výskytu „magnetov“ kriminality, Crime Attractors*).

Sekundárnym cieľom projektu je rozširovanie vytváratej celoštátnej expertnej bázy údajov pre zvýšenie bezpečnosti v mestách na Slovensku a posilňovanie pocitu bezpečia občanov, pre ďalšiu implementáciu poznatkov s dôrazom na prevenciu kriminality a ochranu marginalizovaných skupín až na miestnu úroveň v Slovenskej republike. Právny výskum bude vykonaný s podpornou, technickou službou nástrojov IT – GIS pre vizualizáciu údajov bezpečnostno-právnych a kriminologických analýz.

Čiastkové ciele projektu:

1. Zber údajov a tvorba špecifickej expertnej databázy údajov pre krajské mesto:
 - 1.1 Identifikovať a analyzovať priestupky, jednotlivé druhy kriminality, lokalizáciu neprispôsobivého obyvateľstva (bezdomovcov), existenciu schátralých (opustených) budov, lokalizáciu skupín obyvateľstva z kriminálneho a sociálne vylúčeného prostredia na území mesta, vývoj nezamestnanosti v jednotlivých mestských častiach.
 - 1.2 Vyhodnotiť priestupky, jednotlivé druhy kriminality, lokalizáciu neprispôsobivého obyvateľstva (bezdomovcov), existenciu schátralých (opustených) budov, lokalizáciu skupín obyvateľstva z kriminálneho a sociálne vylúčeného prostredia na území mesta, vývoj nezamestnanosti v jednotlivých mestských častiach, na základe analýz historických a novozískaných údajov.
2. Kriminologická a bezpečnostno-právna analýza priestorových vzťahov vybraných údajov pre bezpečie obyvateľstva v krajskom meste:
 - 2.1 Spracovanie a tvorba bezpečnostno-právnych údajov s podporou máp jednotlivých údajov pre krajské mesto v prostredí GIS.
 - 2.2 Vykonanie bezpečnostno-právnej analýzy priestorových vzťahov vybraných údajov kriminologického výskumu.
 - 2.3 Spracovať bezpečnostno-právne odporúčania pre zvládanie/kontrolu reakcií spoločnosti na skúmané protispoločenské javy a vybrané údaje pre bezpečie obyvateľstva v krajskom meste.

3. Bezpečnostno-právny výskum implementácie stratégie posudzovania bezpečnostných rizík na regionálnej úrovni v špecifickej oblasti aplikácie, pre hodnotenie bezpečnostnej situácie na úrovni miest na Slovensku, s využitím systému procesného riadenia krízových situácií KRIMA Emergency Enterprise Manager, s využitím digitálneho systému KRIMA – na príklade krajského mesta.
4. Diseminácia a popularizácia výsledkov kriminologického a bezpečnostno-právneho výskumu v krajskom meste.

Metodika riešenia projektu výskumu v krajskom meste Banská Bystrica využije, rozšíri a vylepší postupy skúmania overené v procese prvého, pilotného projektu východného Slovenska v meste Košice⁹ (odkiaľ čerpáme námet a prvé praktické skúsenosti pre ich ďalší rozvoj na Slovensku a perspektívne aj celoštátnu vedeckú spoluprácu), pre zvýšenie kvality a komplexnosti výstupov z výskumu priestorových vzťahov vybraných údajov pre kriminologický a bezpečnostno-právny výskum, s podporou IT v prostredí geografických informačných systémov. Komparačne budú využité skúsenosti zo zahraničia, najmä z Českej republiky. V rámci výskumu bude využívaná kombinácia kvalitatívnych a kvantitatívnych výskumných metód. Účelom kvantitatívneho výskumu je zorientovanie sa v problematike a zistenie príčin skúmaných javov. Kvalitatívne metódy budú využívané najmä pri identifikácii, analýze a hodnotení vybraných rizík pre obyvateľstvo v krajskom meste Banská Bystrica. Konkrétne budú využívané textové analýzy, rozhovory, skupinové diskusie, ale aj pozorovacie techniky. Pilierom kvantitatívnych metód sú štatistické súbory údajov. V rámci projektu budú spracovávané vybrané štatistické údaje. Výber konkrétnych metód (výber údajov, triedenie, usporiadanie, spôsob spracovania) bude závisieť od množstva a typu primárnych údajov. Z kvantitatívnych metód bude využívaná analýza, syntéza, korelačná analýza. Cieľom korelačnej analýzy je zistenie existujúceho vzťahu dvoch a viacerých premenných, ktoré môžu byť využité aj pri predpovediach o vplyve ďalších premenných v rovnakej alebo podobnej situácii. Plánujeme overiť metodologický a praktický potenciál systému procesného riadenia krízových situácií KRIMA Emergency Enterprise Manager pri tvorbe a následnom vyladovaní krízových scenárov v mestskom prostredí v súvislosti s bezpečím občanov. Tento systém nám umožní vytvárať a spravovať existujúce a nové pracovné postupy (workflow) pre účely riešenia jednotlivých krízových situácií objavujúcich sa v mestskom prostredí,

⁹ BLIŠŤANOVÁ, M., BLIŠŤAN, P., KRÍŽOVSKÝ, S. *Mapovanie kriminality v meste Košice*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2013. Číslo projektu 77/KE/2013, výzva MV SR 2013.

revíziu navrhnutých bezpečnostných opatrení pre jednotlivé krízové situácie, ako aj evidenciu a verzionovanie úloh a jednotlivých pracovných postupov (workflow) v systéme, a to aj prostredníctvom výstupov v podobe krízových manuálov (emergency manuals), resp. krízových plánov.

V oblastiach s vysokou mierou koncentrácie negatívnych spoločenských javov a kriminalitu nevyvímajúc, známych aj ako horúce (alebo aj čierne) škvrny zločin, sa môžu vyskytovať aj vo zvýšenej miere situačné faktory, ktoré pomáhajú vysvetliť, prečo je konkrétne miesto tak problematické. Mohlo by to byť spôsobené aj tým, že miesto je zle strážené (či už kamerovým systémom alebo aj hliadkovou činnosťou), má zlé osvetlenie alebo zvýšený výskyt negatívnych spoločenských javov môže byť spôsobený koncentráciou osôb s kriminálnou minulosťou, či napríklad aj ďalších „akceleratorov kriminality“, v zmysle nasledujúcej definície, v ktorej sa za **riziková lokalitu**¹⁰ považuje časť urbanizovaného prostredia, relatívne malej rozlohy (osada, časť mesta, „štvrť“, ulica a pod.), ktorá sa vyznačuje (je charakterizovaná):

- zvýšeným výskytom trestnej činnosti, ale aj inej protispoločenskej činnosti (priestupky a iné protispoločenské konania),
- výskytom generátorov kriminality, akým je miesto (priestor, objekt), ktoré produkuje v danej lokalite trestnú činnosť a ňou zahlučuje aj príslušné oblasti (typy zástavby – architektonické riešenia typické pre danú lokalitu, blízkosť štátnej hranice, migrácia obyvateľstva a s ňou súvisiaca anonymita),
- výskytom „magnetov“ kriminality, *Crime Attractors* – t. j. miesta, alebo lokality a štrukturálne prvky, ktoré „príťahujú“ páchatelov kriminálnych činov (opustené objekty, neudržiavané objekty, chátrajúce priemyselné objekty, miestne lesné porasty, nestrážené lesné hospodárstvo a pod.),
- prípadne sociodemografickými a ekonomickými charakteristikami tohto prostredia predstavujúcimi významný kriminogénny faktor, akými sú počet obyvateľov, zloženie obyvateľstva podľa veku a pohlavia, miestne špecifiká v skladbe obyvateľstva, obmedzené pracovné príležitosti – poľnohospodárstvo, priemyselné zóny – čo ovplyvňuje vývoj indexu nezamestnanosti (mieru nezamestnanosti), počet poberateľov sociálnych dávok, chudoba, sociálne a národnostné konflikty, sociálne vylúčenie, nechota/ochota obyvateľstva spolupracovať pri objasňovaní trestnej

¹⁰ ONDICOVÁ, M. *Kriminálna geografia a jej uplatnenie v prevencii kriminality*. In: Košická bezpečnostná revue, roč. 2/2016, s. 286.

činnosti, postoj obyvateľstva k realizovaným preventívnym aktivitám, absencia sociálnych služieb pod.¹¹

Projekt v spolupráci s expertmi z Akadémie Policajného zboru v Bratislave a mestom Banská Bystrica je rozdelený do štyroch etáp kriminologického a bezpečnostno-právneho výskumu, ktoré budú na seba postupne nadväzovať, pričom úlohy budú riešené podľa potrieb projektu.

Perspektívne uvažujeme o nasledujúcom projekte pre samotné hlavné mesto Bratislava, kde plánujeme riešiteľský kolektív na celoštátnej úrovni výskumníkov, čím predpokladáme naplniť náš strategický záujem o vytvorenie celoštátnej expertnej bázy údajov právneho a kriminologického výskumu trestných činov a priestupkov v mestách na Slovensku. Jadrom expertnej bázy údajov budú práve informácie a analýzy z projektu v Košiciach, v Banskej Bystrici a v Bratislave. Na týchto informačných a argumentačných základoch budú môcť aj v ďalších okresných mestách na Slovensku skvalitniť výsledky práce kontroly kriminality a zvýšenie pocitu bezpečia pre občanov.

Záver

Hlavným prínosom kriminologického a právneho výskumu v mestách na národnej úrovni, resp. v rámci výmeny poznatkov z medzinárodnej spolupráce, bude plnenie dlhodobého, komplexného zámeru tvorby a budovania celoštátnej expertnej bázy údajov právneho výskumu priestorových vzťahov trestných činov a priestupkov v rámci mapovania priestupkov, kriminality, marginalizovaných a sociálne vylúčených skupín v mestách na Slovensku, ktorý predstavuje budovanie, aktualizáciu a rozvoj:

- podsystemu kriminologického a bezpečnostno-právneho výskumu v mestách s podporou priestorových údajov z krajských miest,
- podsystemu kriminologického a bezpečnostno-právneho výskumu v mestách s podporou priestorových údajov z okresných miest.

Absentuje u nás celoštátne vykonávaný, koordinovaný, systematický kriminologický a trestnoprávny výskum v oblasti kriminologických aspektov priestorových údajov bezpečnostného a sociálneho prostredia trestných činov (priestupkov) a vzájomných vzťahov jednotlivých kriminogénnych faktorov v mestách na základe regionálneho poznania a skúmania problematiky s podporou a využitím moderných nástrojov IT v špecifickom mestskom prostredí.

¹¹ Ibid s. 286.

Uvedený multidimenzionálny prístup nám poskytuje väčší potenciál pre skúmanie (identifikáciu, analýzu a hodnotenie):

- protizákonnej/protispoločenskej činnosti,
- osobnosti páchatela a jeho kriminálneho správania,
- obete trestného činu/poškodeného,
- vplyv prostredia a kriminogénne sociálne schémy, ktoré podporujú kriminogénne definovanie situácie.

Na základe výstupov skúmania môžeme navrhnúť variantné riešenia napr. kontroly kriminality, relevantný súbor preventívnych a/alebo represívnych opatrení podľa definovanej situácie / protizákonnej činnosti a pod. Kriminologické výskumy majú smerovať predovšetkým k poznaniu kriminogénnych faktorov spojených s páchaním trestnej činnosti s cieľom vyvodiť závery pre kontrolu kriminality. S podporou moderných IT technológií získavame ďalšie impulzy a argumentačnú platformu pre kriminologické prognózovanie a pod. t. j. aj pre trestnoprávnu a bezpečnostnú politiku štátu.

Bezpečnosť predstavuje významný multidimenzionálny faktor kvality života spoločnosti a občana, ktorý musíme systematicky skúmať, prognózovať a zaisťovať zákonnými prostriedkami.

Resumé

The main contribution of criminological and legal research in our cities at the national level and in the exchange of knowledge from the international cooperation will be the fulfillment of a long-term, comprehensive intention to create and build a national expert database of legal research data on the spatial relations of crimes and offenses in the framework of mapping offenses, criminality, marginalized and social excluded groups in the towns in the Slovakia.

Literatúra

- Bajpai, K. 2000. *Human Security: Concept and Measurement*. Kroc Institute Occasional Paper #19:OP:1. Washington D.C.: Kroc Institute, 2000.
- Blišťanová, M., Blišťan, P., Križovský, S. *Mapovanie kriminality v meste Košice*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2013.
- Bouhana, N. (2011) *Al-Qa'ida-influenced Radicalisation: A rapid evidence assessment guided by Situational Action Theory*. Report to UK Office for Security and Counter-

- Terrorism. London: Department of Security and Crime Science, University College London. <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/science-research-statistics/research/statistics/counter-terrorism-statistics/occ97?view=Binary>.
- Bernasco Wim, Stijn Ruiter, Bruinsma Gerben J. N., Pauwels Lieven J. R., Weerman Frank. Situational causes of offending: A fixed-effects analysis of space-time budget data. *Criminology*. 2013.
- Brantingham Paul, Brantingham Patricia. Crime pattern theory. In: Wortley Richard, Mazerolle Lorraine Green., editors. *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Routledge; New York: 2008.
- Erneker, J., Holcr, K. 1997. Gnozeologické východiská konštituovania policajnej vedy. In Šimovček, I. a kol. *Policajné vedy*. Bratislava: APZ, 1997.
- Holcr, K. a kol. 2008. *Kriminológia*. Bratislava: IURA EDITION, 2008.
- Kelemen, M. Problems of protected interests in the security sectors: Professional and criminal law aspects of the protection of interests – 2nd suppl. ed. Banská Bystrica: Belianum., Matej Bel University Press, 2017.
- Kelemen, M., Blišťanová, M., Križovský, S., Kováčová, L. Vplyv kamerového systému na priestupkovosť v meste Košice. *Bezpečnostná veda a vzdelávanie ako faktory účinné prevencie*, Košice: VŠBM, 2015.
- Mesároš, M., Kelemen, M., Križovský, S. 2011. *Ochrana osôb a majetku, teória a prax*. Košice: VŠBM, 2011.
- Ondicová, M. Kriminálna geografia a jej uplatnenie v prevencii kriminality. In: *Košická bezpečnostná revue*, roč. 2/2016.
- Ondicová, M., Uhrin, S. *Prevencia kriminality*. – 1. vyd. – Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012.
- Osgood D. Wayne, Anderson Amy L., Shaffer Jennifer N. Unstructured leisure in the after-school hours. In: Mahoney Joseph L., Larson Reed W., Eccles Jacquelynne S., editors. *Organized Activities as Contexts of Development*. Lawrence Erlbaum; Mahwah, NJ: 2005.
- Simons Ronald L., Burt Callie H. Learning to be bad: Adverse social conditions, social schemas, and crime. *Criminology*. 2011.
- Simons, R. L., Burt, C. H., Barr, A. B., Lei, M.-K. and Stawart, E. 2014. Incorporating routine activities, spaces, and situational definitions into the social schematic theory of crime *Criminology*, doi:10.1111/1745-9125.12053
- Wikstrom, P. Situational action theory. 2011. Retrieved from <http://fds.oup.com/www.oup.com>
- Wikström Per-Olof H., Oberwittler Dietrich, Treiber Kyle, Hardie Beth. *Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime*. Oxford University Press; Oxford, U.K.: 2012.

- Wikström Per-Olof H., Sampson Robert J., Lahey Benjamin B., Moffitt Terrie E., Caspi Avshalom. Causes of Conduct Disorder and Serious Juvenile Delinquency. Social mechanisms of community influences on crime and pathways in criminality. Guilford Press; New York: 2003.
- Weerman Frank M., Bernasco Wim, Bruinsma Gerben J. N., Pauwels Lieven J. R. When is spending time with peers related to delinquency? The importance of where, what, and with whom. *Crime & Delinquency*, 2013.
- Wright, J. Situational Action Theory. 2012. Accessed via internet: http://criminology.wikia.com/wiki/Situational_Action_Theory

Verejná mienka a jej možnosti v prevencii zločinnosti

Jaroslav Klátik,¹ Miroslav Kelemen²

Úvod do problematiky

Verejná mienka sa vo všeobecnosti chápe ako dynamický proces, v ktorom sa myšlienky vyjadrujú, prispôsobujú, zmierujú na ceste ku kolektívnemu určeniu smeru aktivity. Treba si uvedomiť, čo verejnú mienku ovplyvňuje najviac a aký je výsledok tlaku, ktorý je vyvíjaný na spoločnosť prostredníctvom médií. Ľudia nie vždy vnímajú veci, tak ako sú v skutočnosti, ale spravidla ako sú im predstreté. Množstvo názorov sa dedí z generácie na generáciu, sú ľuďom vštepované už od útleho detstva. Často ľudia konajú tak, ako sú zvyknutí bez toho, aby sa zamysleli nad tým, či to tak naozaj chcú, alebo či je to podľa ich subjektívneho názoru správne. Poznanie noriem v zmysle „čo môžeme robiť“, „čo ešte môžeme robiť“ a „čo je zakázané“, je veľmi dôležité. V živote sa často možno stretnúť s tým, že niekto sa vyjadrí, že nevedel, že to čo urobil už nie je v súlade so zákonom. Domnieval sa, že jeho konanie je v súlade so zákonom, prípadne na hrane zákona, ale ešte to nemusí naplňovať znaky trestného činu. Možným riešením tohto problému je vhodná prevencia. Verejná mienka (angl. *public opinion*) má viacero definícií. Pod pojmom verejná mienka rozumieme:

- súhrn názorov a hodnotení, ktoré vyjadrujú členovia verejnosti k určitému problému alebo téme (napríklad politickej, hospodárskej, kultúrnej);
- stanovisko všeobecne prijímané v určitej spoločenskej skupine (predovšetkým v otázkach politického, mravného či náboženského charakteru);
- zhodu názorov medzi členmi verejnosti, ktorá je dosiahnutá vzájomnou diskusiou;

¹ Doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD. Právnická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, e-mail: jaroslav.klatik@gmail.com.

² Dr.h.c. prof. Ing. Miroslav Kelemen, DrSc., MBA, LL.M., e-mail: miroslav.kelemen@umb.sk.

- zverejnenú mienku, ktorú ľudia vyjadrujú verejne, voči cudzím osobám, ktoré sa však môžu líšiť od ich súkromného názoru.³

Verejná mienka sa vo všeobecnosti chápe ako dynamický proces, v ktorom sa myšlienky vyjadrujú, prispôsobujú, zmierujú na ceste ku kolektívnemu určeniu smeru aktivity. Mienka je psychologický pojem označujúci záujem podmienený vzťahom človeka k určitému problému. Môže byť súkromná mienka – jednotlivec si ju vytvára sám pre seba a nezverejňuje ju; a verejná mienka – súbor kolektívnych a individuálnych názorov a hodnotení.⁴ Verejná mienka ako taká neexistuje, pretože existuje pluralita názorov a postojov (istá časť verejnosti problém schvaľuje, iná je proti nemu a iná sa o to nezaujíma). Rozptyl verejnej mienky je podmienený sociálnou, politickou, náboženskou, vzdelanostnou, etnickou, vekovou odlišnosťou a rozdielnym pohlavím. Cieľom verejnej mienky je kontrola efektívnosti pôsobenia štátneho mechanizmu. Utvára ju zverejňovanie individuálnych postojov, výsledkov výskumov verejnej mienky, názorov významných osobností, štátnych rozhodnutí i komentárov k vývoju v masmédiách. Tento pojem sa v súvislosti s verejnosťou a verejnou sférou objavuje ako súčasť gréckej demokracie už v období antiky.⁵ Neskôr sa oblasť výskumov rozšírila na vzťah mienky a postojov, ovplyvniteľnosť postojov a úlohy sociálnej kontroly. Výskumy boli postupne inštitucionalizované.⁶ Výsledky týchto výskumov sú zaujímavé pre rôzne politické, záujmové či nátlakové skupiny a môžu byť použité ako formy propagandy a manipulácie. Výsledky výskumov sú podobne pritažlivé pre publikum médií. Tu sa stretávame s najväčším tvorcom verejnej mienky – médiami. Tie často podsúvajú názory/mienky niektorých jedincov, ktoré prezentujú ako niečo všeobecné. A teda, nie je dôležitý samotný význam takýchto názorov, ale to, koľko ľudí ich bude sledovať, počúvať, čítať a koľko ľudí ich následne na to bude prezentovať ďalej. Verejná mienka je premenlivá a nevyspytateľná, je len zrkadlom našich myšlienok, nálad či frustrácií. Vždy platí, že jedna časť ľudí výrazne ovplyvní druhú. V každom dave existujú tzv. vodcovia, ktorí robia všetko pre to, aby dav zma-

³ SÁDOVSKÁ, A. 2012. *Mravná výchova*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. 2012. s. 17.

⁴ SCHEINOST, M. et al. 2010. *Kriminalita očima kriminológů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2010. s. 135.

⁵ DIANIŠKA, G. et al. 2009. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2009. s. 32.

⁶ DIANIŠKA, G., STRĚMY, T., VRÁBLOVÁ, M. et al. 2016. *Kriminológia*. 3. aktualizované a doplnené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk. 2016. s. 55.

nipulovali. A nejde o žiadne nezištné skutky. A tým pádom býva často zneužívaná.⁷

Všeobecne k pojmu „verejná mienka“

Mnohí autori sa počas svojho života venovali tejto problematike a podarilo sa im definovať podstatu tohto pojmu. Vo všeobecnosti by sa dalo povedať, že ich názory na tento pojem boli veľmi podobné. Tak napríklad Emil Dovifat, nemecký novinovec, definoval verejnú mienku ako „*logický nezmysel, politický pomocný pojem, ktorý sa využíva na uskutočnenie rozhodnutí, o ktorých sa tvrdí, že ich verejnosť už dávno prijala... neexistuje nikdy jedna verejná mienka, sú len verejné mienky alebo mienky na verejnosti, tieto môžu vystupovať hlasno, môžu prevládať, ale jediné nie sú nikdy*“.⁸ Jean Jacques Rousseau napísal v apríli roku 1762 dielo *O spoločenskej zmluve*. Práve v tomto diele bol po prvýkrát použitý pojem verejná mienka v literatúre. Rousseau ju považoval za „*jeden zo zákonov upravujúcich a usmerňujúcich chod spoločnosti*“.⁹ Denis Diderot je autor jednej z prvých definícií verejnej mienky, kde tvrdí, že „*je to hybná sila, ktorej silu poznáme v dobrom i zlom*“. Blaise Pascal a Voltaire nazývali verejnú mienku výrazom „*kráľovnou sveta*“. Gustave Le Bon formuloval verejnú mienku ako „*teóriu psychológie davu, kde tvrdil, že plne mysliacim tvorom je jednotlivec – intelektuál a po podľahnutí citovej nákazze sa z neho stáva človek z davu*“.¹⁰ Okrem týchto definícií sa v odbornej literatúre možno stretnúť aj s inými, a teda aj s iným ponímaním tejto problematiky. Napríklad, že verejná mienka je súbor verejne vyjadrovaných mienok členov rozličných spoločenských skupín o verejných záležitostiach. Výskum verejnej mienky je osobitná zložka sociologického výskumu zameraná na zisťovanie mienky (postojov, názorov) verejnosti k rozmanitým otázkam života spoločnosti. Alebo, že verejná mienka je hodnotenie úsudku, myšlienok veľkého spoločenstva ľudí, teda väčšiny, vyjadrujúci vzťah k otázkam sociálneho a verejného života, ako priesečník názorov vyjadrujúci vzťah ľudí k aktuálnym otázkam – odrážajú postoje, názory a mienku väčšiny obyvateľstva. Ako ďalšie definície možno spomenúť, že ve-

⁷ ČUKAN, K., ŠRÁMEK, E. 2013. *Verejná mienka: História, teória, výskum*. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 2013. s. 17.

⁸ DIANIŠKA, G., STRĚMÝ, T., VRÁBLOVÁ, M. et al. 2016. *Kriminológia*. 3. aktualizované a doplnené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk. 2016. s. 32 a nasl.

⁹ DIANIŠKA, G. et al. 2009. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2009. s. 26.

¹⁰ Tamtiež, s. 28.

rejná mienka je jednak historická kategória, ktorá sa stále vyvíja, a to od najstarších prejavov v podstate bezprávných systémoch, kde jej prejavy boli obmedzené, cez obdobie prvých priemyselných revolúcií až po súčasnosť,¹¹ alebo jednak spoločenský jav, ktorý je predmetom skúmania viacerých vedných odborov ako napríklad filozofie, sociológie či politológie, a tiež ňou môže byť súbor verejne vyjadrovaných mienok členov rozličných spoločenských skupín o verejných záležitostiach. Výskum verejnej mienky je osobitná zložka sociologického výskumu zameraná na zisťovanie mienky (postojov, názorov) verejnosti k rozmanitým otázkam života spoločnosti.¹²

Prístup, dimenzie, funkcie a úlohy verejnej mienky

Hodnotu verejnej mienky možno z určitého hľadiska posudzovať. Základné prístupy k hodnoteniu významu verejnej mienky sú:

- liberalistický – chápe verejnú mienku ako kontrolu vlády, alebo ako formu vlády,
- konzervatívny – chápe verejnú mienku ako nevyhnutné zlo, s čím musí vláda rátať.

Verejnú mienku tvorí viacero dimenzií alebo rozmerov, podľa ktorých ju možno skúmať a medzi najdôležitejšie patrí:

- smer, ktorý môže byť pozitívny, neutrálny alebo negatívny;
- sila – intenzita presvedčenia ľudí;
- stabilita – trvanie názorov v určitom čase;
- informačná podpora názorov – koľko vedomostí majú ľudia o predmetnej mienke;
- spoločenská podpora názorov – rozsah podpory, ktorú má daný názor podľa mienky opýtaného.¹³ Jednoznačne vyčleniť funkcie a úlohy verejnej mienky nie je jednoduché. Ani nemožno jednoznačne tvrdiť, že toto je funkcia a toto je úloha. Úloha a funkcia verejnej mienky v spoločnosti závisí predovšetkým od:
 - schopností a kompetencií občanov pri hodnotení a posudzovaní dôležitých spoločenských otázok;

¹¹ ČUKAN, K., ŠRÁMEK, L. 2013. *Verejná mienka: História, teória, výskum*. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 2013. s. 54.

¹² Tamtiež, s. 98.

¹³ McQUAIL, D. 1999. *Úvod do teórie masovej komunikácie*. Praha: Portál, 1999. s. 89.

- zdrojov informácií, s ktorými médiá pracujú;
- kvality médií;
- rizika prevládnutia väčšinového názoru v neprospech menšiny (špirála mlčania);
- ovplyvniteľnosti verejnej mienky argumentmi, ktoré nemusia byť racionálneho charakteru;
- jej ovládania elitou.¹⁴

Verejná mienka je súhrn názorov a hodnotení, ktoré vyjadrujú členovia verejnosti k určitému problému alebo téme. Je prejavom skutočného zmýšľania a hodnotenia členmi spoločnosti. Predstavuje zbierku dominujúcich názorov, ktoré ľudia vyjadrujú verejne voči cudzím osobám a ktoré sa môžu líšiť od ich súkromného osobného názoru.¹⁵ Medzi najvýznamnejších ovplyvňovateľov verejnej mienky patrí žurnalistika a masová komunikácia. Aby médiá mohli aspoň približne reprezentovať verejnú mienku, musia byť slobodné. Verejnú mienku s masovou komunikáciou nemožno stotožňovať – žurnalistika má v mnohých dôležitých otázkach odlišné názory ako je existujúca, resp. súčasná verejná mienka, dokonca jednotlivé médiá reprezentujú mnohokrát rôzne názory na ten istý spoločenský či politický problém. Vplyv médií na recipientov (prijímateľov názorov) musí byť nepretržitý a presvedčivý. Práve od toho závisí náklad novín, počet divákov či poslucháčov a v konečnom dôsledku formovanie názoru či postoja recipientov. Na základe vplyvu napríklad bulvárnych časopisov či novín vidieť, že na základe jedného článku spoločnosť určitú osobnosť morálne odsúdi. Články v novinách sú častým dôvodom súdnych sporov známych osobností a redakcií časopisov a iných médií. Žurnalistické informácie sú predmetom každodenných diskusií a spôsobom ich uverejňovania alebo zamlčovania orientujú v rôznych spoločenských skupinách pozornosť na konkrétne spoločenské javy. Verejná mienka je jedným z najdôležitejších nástrojov demokracie a základom pôsobenia médií, ktoré ju vyjadrujú a ovplyvňujú, pričom podlieha rozmanitým formám manipulácie zo strany tých, ktorí si chcú upevniť moc a bojujú za vlastné záujmy. Je diferencovaná a nestála. Môže obsahovať predsudky, prvky nenávisťi a netolerancie. Rozvoj a prejav verejnej mienky môže znemožniť neobjektívna alebo falošná informácia.¹⁶

¹⁴ McQUAIL, D. 1999. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999, s. 90.

¹⁵ REIFOVÁ, I. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál. 2004. s. 144.

¹⁶ ZASEPA, T., IŁOWIECKI, M. 2003. *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity. 2003. s. 183.

Verejná mienka a jej vplyv na kriminalitu

Verejná mienka vo veľkej miere ovplyvňuje názory iných, ďalších ľudí. V dnešnej dobe sa k ľuďom dostáva množstvo informácií a človek nedokáže absorbovať všetky a ani sa všetkých informáciám, ktoré ho zahlcujú venovať. Z toho dôvodu mnohé selektuje a hľadá si ľahšiu cestu k informáciám. Lahkú cestu k získaniu nových a aktuálnych informácií nám ponúkajú hlavne médiá, resp. masovokomunikačné prostriedky. Ide o relatívne lacný, rýchly a jednoduchý spôsob ako sa k informáciám dostať. Aj to je práve dôvod, prečo majú médiá takú obľubu. Názor, ktorý je divákovi a čitateľovi podávaný je často upravený tak, aby mu rozumeli aj „jednoduchší“ a menej vzdelaní ľudia. Tí následne získané vedomosti šíria do svojho okolia a často si prečítaný článok či pozretú reportáž osvoja ako vlastný názor. Toto je ďalší veľmi efektívny spôsob ako sa verejná mienka posúva do povedomia iných ďalších ľudí. Keď sa zameriame na kriminalitu, tak je nutné spomenúť druhy kriminality, s ktorými sa možno v praxi stretnúť. Najrozšírenejším druhom kriminality na Slovensku je majetková kriminalita. Tvorí $\frac{2}{3}$ až $\frac{3}{4}$ celkovej kriminality na Slovensku. Páchatelia tohto druhu kriminality sú zväčša mladiství, z chudobnejších rodín, pričom nemusia disponovať vysokým stupňom vzdelania. Objasnenosť je taktiež celkom uspokojivá. Páchatelia túžia po vidine ľahké obohatenia sa, ktoré sa dá dosiahnuť ľahkou cestou. Z toho dôvodu páchatelov tohto druhu kriminality až tak neubúda. Trestné sadzby, ktoré by ich mohli od činu odrádzať nie sú vysoké, a preto aj pod hrozbou trestu ju spokojne páchajú naďalej. Napríklad krádeže ako najčastejšie páchané trestné činy sú známe spoločnosti aj z vlastných skúseností a aj z počutia. Mnohí túto kriminalitu berú ako samozrejmosť, akoby sa už do istej miery stávala tolerovanou. Medializácia niektorých prípadov často páchatelov motivuje k ďalšiemu konaniu, len preto, že boli spomínaní v médiách. Aj ako „neznámy páchatel“, ktorý sa v tom čase domnieva, že si niečo dokázal a hovorí sa o ňom. Prevencia je v tomto smere veľmi dôležitá. Komplementárnym pojmom k pojmu prevencia kriminality je pojem represia kriminality, ktorý znamená potlačenie tohto javu aj za použitia násilných, ale zákonných prostriedkov.¹⁷ Čo sa týka mravnostnej kriminality, ide o najcitlivejšiu problematiku, ktorá sa aj v policajných štatistikách vyskytuje najmenej. Dôvodom nie je jej nízky počet, ale vysoká latencia. Medializácia týchto prípadov je veľmi náročná, nakoľko sa ňou neubližuje páchatelovi, ale v prvom rade

¹⁷ HOLCR, K. et al. 2008. *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s. 201, Pozri aj: PORADA, V., HOLCR, K. 2010. Masmédiá a kriminalita. In: *Karlovarská právni revue*. s. 52 – 61.

obeti a jej rodine, pretože obeť, či už primárna, sekundárna, či terciálna znáša mravnostný čin veľmi zle a často sa zaň hanbí. Je potrebné k takýmto obetiam pristupovať veľmi empaticky a opatrne, aby sa pomoc neminula účinku. Prevencia a osveta je v tejto oblasti vysoká. Páchateľmi sú najčastejšie muži v produktívnom veku, ktorí si vyberajú svoje obete často náhodne. Verejná mienka je často jedného názoru, a to takého, že páchatelov treba tvrdo trestať, a teda uplatňovať retributívnu justíciu. Ekonomická kriminalita, či kriminalita „bielych golierov“ nie je v súvislosti s verejnou mienkou typický druh kriminality, v ktorej by sa ľudia vyznali. Ide o kriminalitu vzdelaných a v ekonomickej oblasti zbehlých ľudí. Z toho dôvodu majú aj orgány činné v trestnom konaní problémy s jej odhaľovaním a objasňovaním. Komentovanie tohto druhu kriminality verejnosťou je skutočne vec, ktorá je názorom predostretým médiami. Bežný občan sa v ekonomike nepohybuje v takej miere, aby dokázal spáchať ekonomický trestný čin. Čiže informácie predostreté médiami k tomuto druhu kriminality sú automaticky názorom všetkých. Prevencia v tomto prípade zmysel určite má, ale len ako kontrola. Nemalý problém našej spoločnosti sú omamné a psychotropné látky, t. j. drogy. Stretáva sa s ním čoraz väčšie množstvo mladých ľudí, ktorí to považujú za „frajerinu“ a tiež zvedavosť vyskúšať niečo, čo je zakázané. Už deťom na základných školách je vštepované, že droga je zlo. Vedia, čo im spôsobí, do akých problémov sa môžu dostať. Prevencia v mnohých prípadoch tu zlyháva, pričom sa to týka osôb, ktoré majú rodinné a pracovné problémy a nevedia ich riešiť inak ako únikom z reality. Verejnosť navonok drogy odcudzuje, napriek tomu, veľká časť populácie dáva navonok svoj názor, aby zákonodarcovia uzákoonili legálne pestovať rastlinu rodu Cannabis, tzv. marihuanu. Verejnosť si neuvedomuje fakt, že tento druh kriminality je prepojený aj s inými druhmi, ako je majetková (majetkový prospech), násilná (napr. zločiny lúpeže), mravnostná a iné. Média stimulujú verejnú mienku pozitívnym smerom a snažia sa o preferovanie iného životného štýlu ako je ten s drogami, no čím ďalej tým viac sa toto pôsobenie stáva neúčinným.

Pozitívne ovplyvňovanie verejnej mienky – preventívne projekty

Základnou úlohou prevencie právneho štátu je predchádzanie trestnej činnosti a zabezpečenie verejného poriadku.¹⁸ Prevencia je jedna z najzákladnejších pilierov v boji proti trestnej činnosti, napriek tomu prevenciu mnohí podceňujú. V Slovenskej republike sa postupne vykryštalizoval trojstupňový systém prevencie kriminality, ktorý zahŕňa celoštátnu, regionálnu a miestnu úroveň.¹⁹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky má tiež vo svojej kompetencii možnosť vytvárať určité preventívne projekty. Veľmi efektívne sú aj z hľadiska kriminológie preventívne projekty určené pre deti už v materských škôlkach. Je to z toho dôvodu, že už tak malým deťom je potrebné vštepovať základné informácie o tom, že svet v skutočnosti nie je tak dobrý a pekný ako v rozprávkach. Z toho dôvodu je potrebné ich naučiť opatrnosti, obozretnosti, poučiť ich o dôsledku konania „tých zlých“ a ako sa práve tými zlými nestáť, ukázať im, ako sa majú správať pri aktivitách, ktoré dennodenne prežívajú v škôlke, škole, na ceste, či s kamarátmi. Preventívne projekty ovplyvňujú verejnú mienku pozitívnym smerom, a to nielen mienku dospelých, ale už detí. Možno v tomto kontexte spomenúť aspoň niektoré preventívne projekty, ako napríklad, preventívny projekt „Oliho príbeh“, ktorý je celoslovenský projekt. Realizuje sa od roku 2011 najmä na školách, ktoré sa nachádzajú v blízkosti železničných staníc, tratí, železničných priecestí, či električkových tratí. Najadresnejšie sú hlavne lokality, kde je predpoklad, že deti sa v spomínaných priestoroch často pohybujú, prípadne zdržujú, a to napr. cestou do a zo školy. „Detský regulovčik“ je ďalší preventívny projekt, ktorý sa realizuje v roku 2005 s cieľom ozrejmiť deťom, ale aj ostatným zúčastneným pokyny policajta pri riadení cestnej premávky, spôsob bezpečnej jazdy a celkové správanie sa v cestnej premávke. Ďalší preventívny projekt s názvom „Póla radí deťom“ je určený pre deti predškolského veku (pre 5 až 6-ročné deti) a deti prvého ročníka základných škôl. Cieľom je naučiť deti správať sa bezpečne v rizikových situáciách, viesť ich k zodpovednosti za svoje zdravie a veci a poskytnúť aj im informácie zamerané na zvyšovanie ich právneho či sociálneho vedomia. „Detská policajná akadémia“ je projekt určený pre deti šiesteho a siedmeho ročníka základných škôl. Pomocou pracovných listov projekt deťom približuje prácu polície, pravidlá

¹⁸ DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. et al. 2016. *Kriminológia*. 3. aktualizované a doplnené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk. 2016. s. 147.

¹⁹ HOLCR, K. et al. 2008. *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s. 221.

cestnej premávky, internetovú bezpečnosť, rasizmus, diskrimináciu a násilie. Okrem poskytovania informácií poskytuje deťom aj konkrétne rady ako sa ne stať obeťou trestného činu, kam sa obrátiť, keď potrebujú pomoc. „Bezpečná jeseň života“ je zase projekt zameraný na ochranu seniorov. Nakoľko táto skupina osôb je veľmi zraniteľná, tak im príslušníci policajného zboru prezentujú spôsoby, ako zvýšiť svoju bezpečnosť pred negatívnymi sociálno-patologickými javmi v spoločnosti, akými sú napríklad, krádež, lúpež, podvod násilie či dopravná nehodovosť. Projekt funguje na základe spolupráce Policajného zboru s predstaviteľmi miest a obcí. Hlavným cieľom projektu je pomáhať dôchodcom, ktorí si vyžadujú osobitný prístup a dohliadať na ich bezpečnosť, ale taktiež osobám, ktoré žijú samy, handicapovaným a osobám bez potrebných sociálnych väzieb.

Záver

K rešpektovaniu morálnych pravidiel, alebo aspoň pravidiel vyplývajúcich z platného práva sú skupiny ľudí a aj jednotlivci. Kontrola správania je vykonávaná tak, že na toto správanie reaguje sociálne prostredie. Najväčšiu silu má práve verejná mienka.²⁰ Verejná mienka nie je len ovplyvňovaná, ale má schopnosť ovplyvňovať, najmä pokiaľ ide o médiá (rozhlas, televízia, noviny, časopisy, internet a pod.). Nemožno opomenúť aj pozitívny vplyv médií na spoločnosť, a to napríklad zriadením stránky Policajného zboru Slovenskej republiky na sociálnej sieti, kde sú zverejňované pozitívne informácie z prostredia polície, ďalej informácie o páchanej kriminalite s poukazovaním na to, na čo si občania krajiny, prípadne daného regiónu majú dávať pozor, vysielanie náučných relácií a pod. Verejnú mienku však pozitívne neovplyvňujú len médiá, ale aj rodina, priatelia, školy, história krajiny, politická a ekonomická situácia krajiny. Ako najlepší spôsob pôsobenia na ľudí v boji proti trestnej činnosti možno považovať prevenciu. V literatúre sa možno stretnúť aj s pojmom „profylaxia“, čo je synonymum slova prevencia. Často sa možno stretnúť aj so synonymami pojmu prevencia, ako napríklad predchádzanie niečomu nežiadúcemu; ochrana predchádzaním niečomu nežiadúcemu; opatrenie na ochranu predchádzaním niečomu nežiadúcemu. Prevencia je aktivita, ktorou sa má predchádzať, znižovať na minimum či úplne vyhnúť rôznym problémom, a tým predísť ne-

²⁰ GRĽIVNA, T., SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. et al. 2014. *Kriminologie*. 4. aktualizované vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2014. s. 147.

žiaducim javom. Prevenciou sa rozumejú rôzne opatrenia a stratégie s cieľom znížiť trestnú činnosť a aj jej škodlivé účinky na spoločnosť. Okrem toho predstavuje cieľavedomé pôsobenie štátu, vládnych organizácií, cirkví, občianskych združení, podnikateľských subjektov a vzdelávacích inštitúcií pri zvyšovaní povedomia obyvateľstva, ktoré má prispieť k tomu, aby sa obyvatelia nestali páchatelmi alebo obeťami trestných a iných protispoločenských činov. Cieľom prevencie kriminality je predchádzať kriminalite a inej protispoločenskej činnosti, tak, aby sa spoluprácou zainteresovaných subjektov darilo zvyšovať kvalitu života a pocit bezpečia všetkých občanov. Na dosiahnutie tohto cieľa je dôležité odstraňovať príležitosti pre trestnú a inú protispoločenskú činnosť. Z dôvodu medzinárodných záväzkov štátu, ale aj z dôvodu spoločenskej objednávky občianskej spoločnosti sú stanovené nasledovné priority prevencie kriminality:

- znižovanie miery a závažnosti kriminality a inej protispoločenskej činnosti (najmä: závažná a organizovaná trestná činnosť; obchodovanie s drogami; počítačová kriminalita; obchodovanie s ľuďmi; sexuálne vykorisťovanie detí a detská pornografia; hospodárska a majetková trestná činnosť, korupcia; obchodovanie so zbraňami a cezhraničná trestná činnosť; násilie na ženách);
- zvyšovanie bezpečnosti miest a obcí (začleňovanie prevencie kriminality do koncepcií rozvoja krajov a obcí; zvyšovanie kvality sociálnych vzťahov; zvyšovanie pocitu bezpečia obyvateľov a návštevníkov);
- eliminácia sociálne patologických javov v rizikových skupinách (deti a mládež ohrozené kriminalitou a sociálne patologickými javmi; rodina; seniori; sociálne vylúčené komunity, t. j. nezamestnaní, bezdomovci, zdravotne a telesne postihnutí, osoby prepustené z výkonu trestu; prvopáchatelia trestných činov; recidivisti);
- eliminácia propagácie kriminality a inej protispoločenskej činnosti prostredníctvom všetkých druhov médií (film, televízia, rozhlas, internet, tlačoviny).

Každá spoločnosť sa snaží vyrovnávať s protispoločenskou činnosťou svojich členov. V jednej dominuje štátny systém starostlivosti, v iných je kladený dôraz na neštátne subjekty starostlivosti, v najvyspelejších krajinách sa štátne i neštátne subjekty opierajú o sieť dobrovoľných pracovníkov a širokú verejnosť. Systém starostlivosti o ľudí s protispoločenskými prejavmi je u nás zatiaľ ešte jednoznačne stavaný na báze štátnych subjektov, kde prevažuje administratívno-represívny prístup. Do systému prevencie kriminality patrí prevencia prostredníctvom trestného práva a iných opatrení, ktorá sa zakladá

na odstrašujúcom účinku trestu, a prevencia prostredníctvom osobitných preventívnych činností, ktoré majú charakter mimotrestných opatrení. Čím efektívnejší a zodpovednejší je prístup k prevencii, tým vyššia je kvalita života všetkých občanov. Podstatou prevencie je kriminalite zabrániť absolútne. Reálne sa však tento cieľ nebude dať nikdy dosiahnuť. Preto je snaha sa k tomuto cieľu aspoň priblížiť – teda zníženie kriminality, resp. zmiernenie jej intenzity. To sa však môže podariť okrem iného aj verejnou mienkou, ktorá je významným prvkom v prevencii zločinnosti. Ako uvádza významný odborník, vedec, nesťor slovensko-českej kriminológie a viktimológie pán profesor PhDr. Květon Holcr, DrSc. „*pri prevencii kriminality treba mať na zreteli, že kriminalita je jedným prejavom, resp. druhom sociálnej patológie*“.²¹

Resumé

Public opinion is generally understood to be a dynamic process in which ideas are expressed, adapted, reconciled to a path towards collective direction of activity. The aim of public opinion is to check the effectiveness of the state mechanism. It is made public by individual attitudes, results of opinion polls, opinions of important personalities, state decisions and commentaries on developments in the mass media. Public opinion also has a significant impact on the prevention of crime. The objective of crime prevention is to prevent criminality and other anti-social activities, so that the cooperation of stakeholders can improve the quality of life and the sense of security of all citizens. To achieve this goal, it is important to remove opportunities for criminal and other anti-social activities.

Literatúra

- ČUKAN, K., ŠRÁMEK, L. 2013. *Verejná mienka: História, teória, výskum*. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 178 s. ISBN 978-80-8105-495-2.
- DIANIŠKA, G. et al. 2009. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2009. 326 s. ISBN 978-80-7380-198-4.

²¹ HOLCR, K. et al. 2008. *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s. 201; HOLCR, K., CHALKA, R. 2001. Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike. Trnava: AFG, 2001. s. 149.

- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. et al. 2016. *Kriminológia*. 3. aktualizované a doplnené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk. 2016. 405 s. ISBN 978-80-7380-620-0.
- GRÍVNA, T., SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. et al. 2014. *Kriminologie*. 4. aktualizované vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.
- HOLCR, K., CHALKA, R. 2001. *Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike*. Trnava: AFG, 2001. 149 s. ISBN 80-968075-3-6.
- HOLCR, K. et al. 2008. *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008. 403 s. ISBN 978-80-8078-206-1.
- KAISER, G. 1994. *Kriminologie*. Praha: C. H. Beck, 1994, 268 s. ISBN 978-80-7179-00-28.
- McQUAIL, D. 1999. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999. 447 s. 978-80-7178-200-9.
- MOULISOVÁ, M., ZOUBKOVÁ, I. 2004. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex Publishing. 2004. 164 s. ISBN 80-86795-05-5.
- PORADA, V., HOLCR, K. 2010. Masmédiá a kriminalita. In: *Karlovarská právní revue*. s. 52 – 61. ISSN 1801-2193.
- REIFOVÁ, I. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 328 s. ISBN 978-80-80717-892-67.
- SÁDOVSKÁ, A. 2012. *Mravná výchova*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. 2012. 121 s. ISBN 978-80-8082-573-7.
- SCHEINOST, M. et al. 2010. *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2010. 239 s. ISBN 978-80-7357-376-8.
- ZASĘPA, T., IŁOWIECKI, M. 2003. *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity. 2003. 183 s. ISBN 80-8084-092-X.

Politika Európskej únie v oblasti počítačovej kriminality

Libor Klimek¹

Úvod

Do konca druhého milénia oblasť počítačovej kriminality pre Európsku úniu nepredstavovala zásadnú otázku. Až v roku 1997 v Akčnom pláne na podporu bezpečného používania internetu nachádzame zmienku o tom, že „*Internet neexistuje v právnom vákuu*“.² Neskôr v roku 2000 Európska komisia v oznámení Vytvorenie bezpečnejšej informačnej spoločnosti zlepšením bezpečnosti informačných infraštruktúr a bojom proti počítačovej trestnej činnosti si vytýčila ako dlhodobý zámer „*predložiť legislatívne návrhy za účelom aproximácie trestného práva hmotného v oblasti počítačovej kriminality*“.³ Uvedené oznámenie obsahovalo návrhy hmotnoprávných a procesnoprávných legislatívnych ustanovení, ktoré by sa zaoberali počítačovou trestnou činnosťou na národnej, ako aj nadnárodnej úrovni. Vyplynulo z neho niekoľko dôležitých návrhov ako napr. Návrh rámcového rozhodnutia o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov⁴ alebo návrh rámcového rozhodnutia o útokoch na informačné systémy.⁵ Neskôr v roku 2007 Európska komisia po-

¹ Doc. JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD., Výskumné kriminologické centrum Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy, Bratislava, e-mail: libor.klimek@paneurouni.com.

² Commission of the European Communities (1997): Action Plan on promoting safe use of the Internet, communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(97) 582 final, s. 8.

³ Commission of the European Communities (2001): Creating a Safer Information Society by Improving the Security of Information Infrastructures and Combating Computer-related Crime, communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2000) 890 final (26th January 2001), s. 3.

⁴ Commission of the European Communities (1999): Proposal for a Council framework decision on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment, COM(1999) 438 final.

⁵ Commission of the European Communities (2002): Proposal for a Council Framework Decision on attacks against information systems, COM(2002) 173 final.

tvrdila svoj zámer, a to potrebou „zvážiť ciele a právne predpisy zamerané na počítačovú trestnú činnosť“.⁶

Boj proti potláčaniu počítačovej kriminality je v súčasnosti jednou z najaktuálnejších otázok. Príspevok sa zameriava na kľúčové rozhodnutia Európskej únie v tejto oblasti.

Potláčanie počítačovej kriminality na spoločnom základe v podobe spoločných pravidiel

Potláčanie počítačovej kriminality vyžaduje spoločný základ v podobe spoločných pravidiel. Je obzvlášť dôležité zaistiť, aby právne predpisy v Európskej únii boli konzistentné a súdržné a mohli tak predstavovať skutočnú pridanú hodnotu. V právnej úprave boja proti počítačovej kriminalite na úrovni Európskej únie nachádzame ustanovenia, ktoré sa týkajú spoločného prístupu členských štátov. Ide napr. o výmenu informácií či koordináciu trestných stíhaní.

Európska komisia poukázala, že spoločné pravidlá uľahčujú vzájomné uznávanie opatrení, keďže vnútroštátne orgány môžu uznávať rozhodnutia prijaté v inom členskom štáte Európskej únie s väčšou istotou, pokiaľ sú vymedzenia trestných činov zlučiteľné a existuje minimálna aproximácia úrovne sankcií. Spoločné pravidlá tiež uľahčujú spoluprácu s ohľadom na použitie osobitných vyšetrovacích opatrení v prípadoch s cezhraničným dosahom.⁷

Európska komisia poukázala taktiež, že spoločné pravidlá posilňujú vzájomnú dôveru medzi orgánmi jednotlivých členských štátoch.⁸ Avšak, k tomu vyjadreniu sa stavíme kriticky. Možno poukázať na naivitu zo strany Európskej únie pri otázke vzájomnej dôvery medzi členskými štátmi. Európska únia formuluje svoje vyjadrenia príliš odvážne. Je toho názoru, napr., že vzá-

⁶ Komisia Európskych spoločenstiev (2007): Smerovanie k všeobecnej politike boja proti počítačovej trestnej činnosti, oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade a Európskemu Výboru regiónov, KOM(2007) 267 v konečnom znení, s. 8.

⁷ Európska komisia (2011): Smerom k politike EÚ v oblasti trestného práva: zaistenie účinného vykonávania politik EÚ prostredníctvom trestného práva, oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov, KOM(2011) 573 v konečnom znení, s. 5.

⁸ Európska komisia (2011): Smerom k politike EÚ v oblasti trestného práva: zaistenie účinného vykonávania politik EÚ prostredníctvom trestného práva, oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov, KOM(2011) 573 v konečnom znení, s. 5.

jomná dôvera je založená najmä na spoločnom záväzku členských štátov dodržiavať zásady slobody, demokracie a rešpektovania ľudských práv, základných slobôd a právneho štátu.⁹ Súdny dvor Európskej únie v rozhodnutí v spojených veciach C-187/01 a C-385/01 – *Gözütok & Brügge* poukázal, že existuje vzájomná dôvera medzi členskými štátmi v ich jednotlivé systémy trestného súdnictva, a že každý z nich akceptuje uplatnenie platného trestného práva v iných členských štátoch, a to aj napriek tomu, ak by uplatnením vlastného vnútroštátneho práva dospel k inému riešeniu.¹⁰ Avšak, sme toho názoru, že Európska únia sa vyjadruje v nesúlade s realitou, možno až utopisticky. Nie je možné, aby každý členský štát dôveroval všetkým ostatným štátom.

Predstavenie minimálnych pravidiel a potreba ich zavedenia (implementácie) v členských štátoch Európskej únie

Právne predpisy Európskej únie týkajúce sa vymedzenia trestných činov a sankcií sú obmedzené na minimálne pravidlá (minimálne normy). Toto obmedzenie vylučuje úplnú harmonizáciu.

Minimálne pravidlá (minimálne normy) sú legislatívne požiadavky Európskej únie v jej právnych aktoch – v kontexte trestného práva hlavne v rámcových rozhodnutiach a smerniciach – ktoré predstavujú „to minimálne, čo sa očakáva od členských štátov“. Ak napr. minimálna norma Európskej únie v rámcovom rozhodnutí či smernici očakáva, že „*členské štáty prijímú potrebné opatrenia, ktorými sa zabezpečí, aby sa za trestný čin ukladala trestná sadzba s hornou hranicou trestu odňatia slobody najmenej päť rokov*“, to znamená, že táto minimálna norma vyžaduje zavedenie trestnej sadzby za trestný čin vo výmere s hornou hranicou trestu odňatia slobody najmenej päť rokov. Ak štát zavedie vo vnútroštátnom práve totožnú alebo vyššiu sadzu, minimálna norma je splnená. Ak štát zavedie nižšiu sadzbu, minimálna norma splnená nie je.

⁹ Programme of measures to implement the principle of mutual recognition of decisions in criminal matters. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, C 12/10, 15. január 2001.

¹⁰ Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev zo dňa 11. februára 2003 v spojených veciach C-187/01 a C-385/01 – *Hüseyin Gözütok* (C-187/01) a *Klaus Brügge* (C-385/01), bod 33.

Súčasnú trestnoprávnú úpravu Európskej únie v oblasti počítačovej kriminality, resp. boja proti počítačovej kriminalite, možno vymedziť nasledovne (v chronologickom poradí):

- *Rozhodnutie 2000/375/SVV o boji proti detskej pornografii na internete.*¹¹ Cieľom tohto rozhodnutia je predchádzanie a boj proti pohlavnému zneužívaniu detí a najmä proti výrobe, spracovaniu, rozširovaniu a držbe detskej pornografie prostredníctvom internetu.
- *Rámcové rozhodnutie 2001/413/SVV o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov.*¹² Cieľom rámcového rozhodnutia je zabezpečiť, aby podvody a falšovanie týkajúce sa všetkých foriem bezhotovostných platobných prostriedkov boli považované za trestné činy a podliehali účinným, primeraným a odrádzajúcim sankciám vo všetkých členských štátoch Európskej únie. Popri tom obsahuje aj prvky týkajúce sa počítačovej kriminality.
- *Smernica 2009/24/ES o právnej ochrane počítačových programov.*¹³ Smernica má za cieľ harmonizovať vnútroštátne právne predpisy členských štátov týkajúcich sa ochrany počítačových programov, a to za účelom vytvorenia právnej úpravy proti ich neoprávnenému rozmnožovaniu.
- *Smernica 2011/93/EÚ o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii.*¹⁴ Smernica ustanovuje minimálne pravidlá týkajúce sa vymedzenia trestných činov a sankcií v oblasti sexuálneho zneužívania a sexuálneho vykorisťovania detí, detskej pornografie a kontaktovania detí na sexuálne účely. Navyše, zavádza ustanovenia na posilnenie prevencie tejto trestnej činnosti a ochrany jej obetí. Mala by v plnej miere dopĺňať smernicu 2011/36/EÚ o prevencii

¹¹ Rozhodnutie Rady 2000/375/SVV z 29. mája 2000 o boji proti detskej pornografii na internete. Úradný vestník Európskych spoločností, L 138/1, 9. jún 2000.

¹² Rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV z 28. mája 2001 o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov. Úradný vestník Európskych spoločností, L 149/1, 2. jún 2001.

¹³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/24/ES z 23. apríla 2009 o právnej ochrane počítačových programov (kodifikované znenie). Úradný vestník Európskej únie, L 111/16, 5. máj 2009. Táto smernica je kodifikovanou verziou Smernice Rady 91/250/EHS zo 14. mája 1991 o právnej ochrane počítačových programov. Úradný vestník Európskych spoločností, L 122/42, 17. máj 1991.

¹⁴ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza Rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV. Úradný vestník Európskej únie, L 335/1, 17. december 2011.

obchodovaniu s ľuďmi a boji proti nemu a ochrane obetí obchodovania,¹⁵ keďže niektoré obeť obchodovania s ľuďmi boli aj obeťami sexuálneho zneužívania alebo sexuálneho vykorisťovania v detskom veku.

- *Smernica 2013/40/EÚ o útokoch na informačné systémy.*¹⁶ Smernica ustanovuje *minimálne pravidlá* týkajúce sa vymedzenia trestných činov a sankcií v oblasti útokov na informačné systémy. Jej cieľom je tiež uľahčiť predchádzanie takýmto trestným činom a zlepšiť spoluprácu medzi justičnými a inými príslušnými orgánmi.

Možno poukázať aj na skutočnosť, že v sekundárnom práve Európskej únie nachádzame množstvo právnych aktov, ktoré aj keď len okrajovo, ale predsa súvisia s počítačmi či s informačno-technickými otázkami. Príkladom je *smernica 2002/21/ES o spoločnom regulačnom rámci pre elektronické komunikačné siete a služby*¹⁷ alebo *smernica 2002/58/ES o súkromí a elektronických komunikáciách.*¹⁸

Požiadavky Európskej únie v tomto kontexte je potrebné zaviesť (implementovať) v členských štátoch Európskej únie. V legislatívnej praxi štátov to znamená, že vnútroštátny zákonodarca má povinnosť prijať potrebné opatrenia na zabezpečenie súladu s právnym aktom (právnymi aktmi) Európskej únie. Pokiaľ ide o počítačovú kriminalitu, štáty väčšinou novelizujú existujúce vnútroštátne zákony, ale výnimočne boli prijaté aj nové zákony. Slovenský zákonodarca spravidla novelizoval Trestný zákon č. 300/2005 Z. z.¹⁹

Na druhej strane, je vhodné poukázať, že požiadavky zo strany Európskej únie vedú neraz k nevôli vnútroštátnych zákonodarcov. Vzhľadom na odlišnosti vo vnútroštátnych tradíciách, niekedy je pre členské štáty problematické

¹⁵ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/36/EÚ z 5. apríla 2011 o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania, ktorou sa nahrádza Rámcové rozhodnutie Rady 2002/629/SVV. Úradný vestník Európskej únie, L 101/1, 15. apríl 2011.

¹⁶ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2013/40/EÚ z 12. augusta 2013 o útokoch na informačné systémy, ktorou sa nahrádza Rámcové rozhodnutie Rady 2005/222/SVV. Úradný vestník Európskej únie, L 218/8, 14. august 2013.

¹⁷ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2002/21/ES zo 7. marca 2002 o spoločnom regulačnom rámci pre elektronické komunikačné siete a služby (rámcová smernica). Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 108/33, 24. apríl 2002.

¹⁸ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2002/58/ES z 12. júla 2002, týkajúca sa spracovávaní osobných údajov a ochrany súkromia v sektore elektronických komunikácií (smernica o súkromí a elektronických komunikáciách). Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 201/37, 31. júl 2002.

¹⁹ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 20. mája 2005 č. 300/2005 Z. z. – Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

prijat' záväzky, ktoré im vyplývajú z noriem Európskej únie. Neraz sa stalo, že štáty nespĺnili svoje povinnosti.

Aproximácia a harmonizácia trestných činov a sankcií

Európska únia predstavila právnu úpravu v oblasti boja proti počítačovej kriminalite s cieľom aproximovať a harmonizovať trestné činy a sankcie. Vymedzenie trestných činov (opis konania považovaného za trestné) sa vzťahuje na konanie páchatela, ale vo väčšine prípadov zahŕňa aj súvisiace konania ako pokus, navádzanie, pomoc či podnecovanie trestného činu. Niektoré nástroje vymedzujú, ktoré okolnosti je potrebné považovať za prirážajúce.

V súvislosti so sankciami právna úprava na úrovni Európskej únie od členských štátov vyžaduje, aby za konkrétny čin boli uložené „účinné, primerané a odrádzajúce trestné sankcie“. Európska komisia poukázala, že účinnosť si vyžaduje, aby sankcie boli vhodné na dosiahnutie želaného cieľa, teda dodržiavanie predpisov. *Primeranosť* vyžaduje, aby sankcia bola úmerná závažnosti činu a jeho účinkom a nesmie prekročiť rozsah, ktorý je potrebný na dosiahnutie cieľa. *Odrádzajúci účinok* vyžaduje, aby sankcie mali dostatočný odstrašujúci účinok pre možných budúcich páchatelov.²⁰ Mnohokrát právna úprava určuje konkrétnejšie druh a výšku sankcií, ktoré sa majú uplatniť.

Dôraz na trestnú zodpovednosť právnických osôb a ich sankcionovanie

Pre účinný boj proti počítačovej kriminalite na úrovni Európskej únie je potrebné vynucovanie zodpovednosti nielen u fyzických osôb, ale aj dôraz na trestnú zodpovednosť právnických osôb. Právna úprava upravuje aj túto otázku.

Podmienkou zodpovednosti právnickej osoby je, že trestný čin bol spáchaný v jej prospech akoukoľvek osobou, konajúcou či už individuálne alebo ako

²⁰ Európska komisia (2011): Smerom k politike EÚ v oblasti trestného práva: zaistenie účinného vykonávania politik EÚ prostredníctvom trestného práva, oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov, KOM(2011) 573 v konečnom znení, s. 10.

súčasť orgánu právnickej osoby, ktorá má v rámci právnickej osoby vedúce postavenie. Ide o veľmi príbuzný prístup, ak nie totožný, ako je tomu pri iných právnych aktoch prijatých za účelom harmonizácie trestných činov v Európskej únii.

Pokiaľ ide o sankcie pre právnické osoby, členské štáty Európskej únie sú povinné prijať potrebné opatrenia na zabezpečenie toho, aby sa zodpovednej právnickej osobe uložili 'účinné, primerané a odrádzajúce sankcie', ktoré zahŕňajú trestnoprávne alebo iné ako trestnoprávne pokuty a ktoré môžu zahŕňať iné sankcie, ako napríklad:

- vylúčenie z nároku na štátne dávky alebo pomoc,
- dočasný alebo trvalý zákaz výkonu obchodnej činnosti,
- nariadenie súdneho dohľadu,
- súdne rozhodnutie o zrušení,
- dočasné alebo trvalé zatvorenie prevádzok, ktoré sa použili na spáchanie trestného činu.

Zodpovednosť právnickej osoby nevylučuje trestné konanie proti fyzickým osobám, ktoré sú páchatelmi trestných činov, navádzajú naň alebo sú pomocníkmi pri jeho spáchaní. To znamená, že zodpovednosť právnickej osoby nevylučuje trestné konanie voči fyzickým osobám. Teda, právna úprava počíta s konceptom zodpovednosti právnických osôb a súčasne s konceptom zodpovednosti fyzických osôb. Taktiež ide o veľmi príbuzný prístup, ak nie totožný, ako je tomu pri iných právnych aktoch prijatých za účelom harmonizácie trestných činov v Európskej únii.

Na jednej strane, právna úprava Európskej únie zodpovednosti a sankcionovania právnických osôb v prípade počítačovej kriminality existuje. Na druhej strane, k vymožiteľnosti práva, ako aj sankcionovaniu právnických osôb v prípade počítačovej kriminality možno vysloviť pochybnosti. Počítačová kriminalita sa vyznačuje bezhraničnosťou, rýchlou, anonymitou a vysokou latenciou. V zdrvivúcej väčšine prípadov počítačových trestných činov nedochádza k vypátraniu fyzickej osoby ako páchatela. Následne nedochádza k jeho sankcionovaniu. Inak nie je tomu ani v prípade právnických osôb. Ciele právnej úpravy Európskej únie v tomto kontexte – dovoľíme si vysloviť – nebudú naplnené.

Akceptácia opatrení Rady Európy

Nemožno opomenúť ani skutočnosť, že Európska únia akceptuje a uznáva právne akty Rady Európy. V oblasti počítačovej kriminality ide hlavne o *Dohovor o počítačovej kriminalite*²¹ z roku 2001 (a jeho protokol²²), ktorý je na medzinárodnej úrovni považovaný za najúplnejšiu súčasnú medzinárodnú normu. Je to právny dokument, ktorý poskytuje komplexný a ucelený rámec zahŕňajúci viaceré aspekty počítačovej kriminality v medzinárodnom európskom kontexte. Nadväznosť Európskej únie k tomuto Dohovoru bola vyjadrená prostredníctvom *spoločnej pozície 1999/364/SVV o rokovaníach uskutočnených v rámci Rady Európy, ktoré sa týkajú návrhu Dohovoru o počítačovej kriminalite*.²³

Resumé

The paper deals with key decisions of the European Union in the field of fight against computer crime at European level. It is divided into five sections. The first section introduces the common ideas in this topic. The second introduces the idea of minimum rules and the need for their implementation in the Member States of the European Union. While the third section is focused on approximation and harmonization of criminal offenses and sanctions, the fourth section is focused on the criminal liability of legal persons and their sanctions. The last fifth section points out at acceptance of the Council of Europe measures.

²¹ Dohovor o počítačovej kriminalite. Rada Európy, Séria európskych zmlúv č. 185 [2001]. Slovenská republika ratifikovala tento dohovor 8. januára 2008 – pozri Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 137/2008 Z. z.

²² Dodatkový protokol k Dohovoru o počítačovej kriminalite týkajúci sa kriminalizácie činov rasistickej alebo xenofóbnej povahy spáchaných prostredníctvom počítačových systémov. Rada Európy, Séria európskych zmlúv č. 189 [2003]. Slovenská republika tento protokol doposiaľ nepodpísala a ani neratifikovala.

²³ Spoločná pozícia 1999/364/SVV z 27. mája 1999 prijatá Radou na základe čl. 34 Zmluvy o Európskej únii o rokovaníach uskutočnených v rámci Rady Európy, ktoré sa týkajú Návrhu Dohovoru o počítačovej kriminalite. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 142/1, 5. jún 1999.

Literatúra

- Commission of the European Communities (1997): Action Plan on promoting safe use of the Internet, communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(97) 582 final.
- Commission of the European Communities (2001): Creating a Safer Information Society by Improving the Security of Information Infrastructures and Combating Computer-related Crime, communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2000) 890 final (26th January 2001).
- Dodatkový protokol k Dohovoru o počítačovej kriminalite týkajúci sa kriminalizácie činov rasistickej alebo xenofóbnej povahy spáchaných prostredníctvom počítačových systémov. Rada Európy, Séria európskych zmlúv č. 189 [2003].
- Dohovor o počítačovej kriminalite. Rada Európy, Séria európskych zmlúv č. 185 [2001].
- Európska komisia (2011): Smerom k politike EÚ v oblasti trestného práva: zaistenie účinného vykonávania politik EÚ prostredníctvom trestného práva, oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov, KOM(2011) 573 v konečnom znení.
- KLIMEK, L. – ZÁHORA, J. et HOLCR, K.: *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, ISBN 978-80-8168-538-5, 448 strán.
- KLIMEK, L.: *Základy trestného práva Európskej únie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, ISBN 978-80-8168-601-6, 264 strán.
- Komisia Európskych spoločenstiev (2007): Smerovanie k všeobecnej politike boja proti počítačovej trestnej činnosti, oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade a Európskemu Výboru regiónov, KOM(2007) 267 v konečnom znení.
- Programme of measures to implement the principle of mutual recognition of decisions in criminal matters. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, C 12/10, 15. január 2001.
- Rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV z 28. mája 2001 o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 149/1, 2. jún 2001.
- Rozhodnutie Rady 2000/375/SVV z 29. mája 2000 o boji proti detskej pornografii na internete. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 138/1, 9. jún 2000.
- Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev zo dňa 11. februára 2003 v spojených veciach C-187/01 a C-385/01 – *Hüseyin Gözütok (C-187/01)* a *Klaus Brügge (C-385/01)*.

- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2002/21/ES zo 7. marca 2002 o spoločnom regulačnom rámci pre elektronické komunikačné siete a služby (rámcová smernica). Úradný vestník Európskych spoločností, L 108/33, 24. apríl 2002.
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2002/58/ES z 12. júla 2002, týkajúca sa spracovávaní osobných údajov a ochrany súkromia v sektore elektronických komunikácií (smernica o súkromí a elektronických komunikáciách). Úradný vestník Európskych spoločností, L 201/37, 31. júl 2002.
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/24/ES z 23. apríla 2009 o právnej ochrane počítačových programov (kodifikované znenie). Úradný vestník Európskej únie, L 111/16, 5. máj 2009. Táto smernica je kodifikovanou verziou Smernice Rady 91/250/EHS zo 14. mája 1991 o právnej ochrane počítačových programov. Úradný vestník Európskych spoločností, L 122/42, 17. máj 1991.
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/36/EÚ z 5. apríla 2011 o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania, ktorou sa nahrádza Rámcové rozhodnutie Rady 2002/629/SVV. Úradný vestník Európskej únie, L 101/1, 15. apríl 2011.
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza Rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV. Úradný vestník Európskej únie, L 335/1, 17. december 2011.
- Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2013/40/EÚ z 12. augusta 2013 o útokoch na informačné systémy, ktorou sa nahrádza Rámcové rozhodnutie Rady 2005/222/SVV. Úradný vestník Európskej únie, L 218/8, 14. august 2013.
- Spoločná pozícia 1999/364/SVV z 27. mája 1999 prijatá Radou na základe čl. 34 Zmluvy o Európskej únii o rokovaníach uskutočnených v rámci Rady Európy, ktoré sa týkajú Návrhu Dohovoru o počítačovej kriminalite. Úradný vestník Európskych spoločností, L 142/1, 5. jún 1999.

Dôvera obyvateľov k polícii ako jeden z predpokladov znižovania latencie kriminality

Daniela Košecká,¹ Alojz Ritomský²

Podakovanie

Na tomto mieste si dovoľm za oboch autorov príspevku vysloviť podakovanie prof. PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc. za príjemnú spoluprácu a vytvorenie prajného, tvorivého a inšpirujúceho pracovného prostredia. Zrejme sa mi nepodari nebyť veľmi osobná, ale cítim, že na tomto mieste je to správne. V živote sa totiž málokedy pošťastí stretnúť človeka, ktorý je stelesnením tolkého dobra v tej najčistejšej podobe, a múdrosti, ktorá z neho ruka v ruke s pokorou a úctou k druhým robí ideál hodný nasledovania. V dobe, keď na každom kroku možno naraziť skôr na rivalitu než na partnerstvo, stretnete človeka, ktorý sa snaží každému vytvoriť podmienky, aby mohol rásť, rozvíjať svoje schopnosti a napredovať, so srdcom na dlani sa snaží odovzdať čo najväčší kus svojej múdrosti všetkým, ktorí o to stoja, a dokonca i všetkým tým, v ktorých ani toto neprebudí pocit vďačnosti. Preto by som tu, na tomto mieste, chcela vyjadriť obrovskú vďačnosť za všetko, čo som doteraz mala možnosť zažiť od chvíle, ako sa stretli naše cesty. Milý Květoň, ďakujem, že som v Tebe vždy mohla mať vzor toho, že dobro nie je prejavom slabosti, ako si to mnohí myslia. Ďakujem, že si bol vždy ku mne chápaný a aj keď sme mali na niečo rozdielny názor, vždy sme si dokázali rozumieť. Ďakujem, že si mi veril a pomohol si mi rásť. Ďakujem, že si bol pre mňa vždy vzorom, ako by sa mali ľudia k sebe navzájom správať a prejavovať si úctu. Ďakujem, že si mi bol oporou v ťažkých časoch. Ďakujem za všetko, čo som sa od Teba mohla naučiť a aj za to, čo sa ešte len naučím. Ďakujem, že si ma vrátil na zem, keď som sa takmer vzdialila svojim ideálom. A ďakujem Ti za všetkých tých, ktorí Ti mali povedať „Ďakujem“, ale neurobili tak, mám pocit, že z ich mien by bol menší telefónny zoznam. Vlastne Ti ďakujem za veci, za ktoré je väčšinou človek vďač-

¹ Mgr. Daniela Košecká, PhD., e-mail: daniela.kosecka@gmail.com.

² Doc. PhDr. Alojz Ritomský, PhD., Ústav klinickej psychológie, Fakulta psychológie, Paneurópska vysoká škola, e-mail: alojz.ritomsky@paneurouni.com.

ný svojim najbližším, svojej rodine. A to je presne ten pocit, ktorý pri Tebe vždy mám, akoby som bola s rodinou.

Daniela

Úvod

V tomto príspevku sa zameriavame na dôveru obyvateľov k polícii z pohľadu jej možného vplyvu na mieru objektivity údajov získavaných o kriminalite. Samozrejme, ide len o jeden z mnohých faktorov podieľajúcich sa nielen na miere objektivity údajov o kriminalite, ale dokonca len jeden z mnohých faktorov ovplyvňujúcich mieru ohlásenosti kriminality. Napriek tomu, alebo práve preto, že ide o tak úzky výsek z činiteľov ovplyvňujúcich latenciu kriminality, a tiež preto, že sa mu nie vždy venuje zaslúžená pozornosť, je vhodné pozrieť sa naň podrobnejšie z pohľadu viktimologického výskumu realizovaného tímom pod vedením profesora Holcra.³

Trestné činy, o ktorých sa oficiálne inštitúcie nedozvedeli, predstavujú latentnú kriminalitu. Čím vyššia je latencia kriminality, tým menej spoľahlivé sú údaje o kriminalite, ktoré majú tieto inštitúcie k dispozícii na to, aby mohli hodnotiť stav, štruktúru a dynamiku kriminality a na základe týchto informácií koncipovať prognózy vývoja kriminality a opatrenia na jej prevenciu. Latencia kriminality je podmienená multifaktoriálne, keď však podrobnejšie analyzujeme faktory pôsobiace predovšetkým na strane obetí kriminality, ktoré by mali incidenty políciou oznámiť, berieme najčastejšie do úvahy povahu incidentu, ktorý sa stal, ale aj dôveru obyvateľov k polícii v zmysle ich očakávaní, ktoré voči nej majú. Ide predovšetkým o očakávanie, že v prípade krádeže polícia vypátra odcudzený majetok, v prípade hrozby násillia očakávanie ochrany pred páchatelom, no mnohé obete jednoducho potrebujú pomoc v ťažkej situácii, v ktorej sa kvôli svojej viktimácii ocitli a musia sa s ňou vyrovnáť. Práve posledný uvedený druh obetí je ten, ktorý políciu kontaktuje najmenej, v určitých špecifických prípadoch takmer vôbec (napríklad obete znásillenia) a ak vyhladá pomoc, zväčša po dlhom váhaní osloví niektorú z organizácií pomoci obetiam.

Polícia ako strážca verejného poriadku a predstaviteľ ochrany osôb a majetku býva pod drobnohľadom verejnosti pomerne často a názory obyvateľov

³ Projekt Monitoring latentnej kriminality a viktimologickej situácie na Slovensku, financovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, APVV-0752-12.

na jej prácu bývajú formované viacerými faktormi, počnúc medializovanými informáciami, cez rozprávanie známych z okolia až po osobnú skúsenosť s jej prácou. Nevýhodou najmä sprostredkovaných informácií býva hranica ich objektivity, avšak to automaticky nezaručuje aj limitovaný vplyv na utváranie verejnej mienky a na dôveru obyvateľov k polícii. V oblasti mediálnej tvorby je v súčasnosti v popredí trend sprostredkovania najmä negatívnych informácií, ktoré dokážu recipientov šokovať a stať sa tak atraktívnym artiklom. Nemenej to platí aj o sprostredkovaní informácií o práci polície, kde sa lepšie „predávajú“ práve informácie negatívneho charakteru, zamerané na neúspechy polície, resp. na neadekvátne pracovné postupy. Ide však len o výsek reality, na ktorý je v médiách kladený väčší dôraz, než je štatistická významnosť výskytu tohto javu. Preto dochádza aj vplyvom pôsobenia médií k skreslenému vnímaniu jej práce obyvateľmi.

V našom výskume sme popri iných témach zisťovali, aká je dôvera respondentov k polícii, či sú ochotní obrátiť sa na ňu v prípade, že sa stanú obeťmi kriminality, aké determinanty formujú názory obyvateľov na prácu polície, a u obetí kriminality, ktoré sa na políciu obrátili, sme skúmali ich spokojnosť s jej postupom.

Výsledky

Dôvera obyvateľov k polícii

Z údajov uvedených v tabuľke č.1 je zrejmé, že väčšia časť respondentov polícii dôveruje alebo skôr dôveruje, ako tých, ktorí polícii nedôverujú alebo skôr nedôverujú. Respondentov, ktorí deklarovali dôveru k polícii, boli približne dve tretiny a polícii nedôveroval alebo skôr nedôveroval každý tretí respondent. Z tých, ktorí polícii dôverujú, bolo dva až trikrát viac takých, ktorí polícii skôr dôverujú v porovnaní s respondentmi, ktorí polícii dôverujú úplne. Najvyššiu dôveru respondentov sme zaznamenali v roku 2015, kedy polícii dôverovalo alebo skôr dôverovalo 68 % respondentov, v rokoch 2014 a 2016 bol podiel týchto respondentov 64 %.

Tabuľka č. 1 – Dôvera respondentov k polícii

Rok		2014	2015	2016
Dôverujem polícii		Počet / %	Počet / %	Počet / %
	dôverujem	388	314	285
		21,60 %	18,10 %	16,00 %
	skôr dôverujem	758	865	856
		42,30 %	49,90 %	48,00 %
	skôr nedôverujem	434	437	479
		24,20 %	25,20 %	26,80 %
	nedôverujem	213	119	165
		11,90 %	6,90 %	9,20 %
Spolu	1793	1735	1785	
	100,00 %	100,00 %	100,00 %	

Medzi mužmi a ženami existujú rozdiely v dôvere k polícii. Podľa našich údajov, ktoré podrobne uvádzame v tabuľke č. 2, polícii dôverujú alebo skôr dôverujú častejšie ženy než muži, pričom rozdiel vo výskyte jednotlivých odpovedí v kategórii mužov a v kategórii žien je v intervale 2 – 8 percentuálnych bodov. Údaje za všetky tri sledované roky ukazujú vyššiu dôveru žien k polícii v porovnaní s mužmi. Keď sme kategorizovali respondentov podľa veku, zistili sme, že vek respondentov nediferencuje v dôvere k polícii.

Tabuľka č. 2 – Dôvera respondentov k polícii podľa pohlavia

Rok	Dôverujem polícii	pohlavie		Spolu
		muži	ženy	
2014	dôverujem	155	233	388
		17,8 %	25,2 %	21,6 %
	skôr dôverujem	333	425	758
		38,3 %	46,0 %	42,3 %
	skôr nedôverujem	248	186	434
		28,5 %	20,1 %	24,2 %
	nedôverujem	133	80	213
		15,3 %	8,7 %	11,9 %
Spolu	869	924	1793	
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
2015	dôverujem	130	184	314
		15,5 %	20,5 %	18,1 %
	skôr dôverujem	393	472	865
		46,8 %	52,7 %	49,9 %
	skôr nedôverujem	243	194	437
		29,0 %	21,7 %	25,2 %
	nedôverujem	73	46	119
		8,7 %	5,1 %	6,9 %
Spolu	839	896	1735	
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
2016	dôverujem	125	160	285
		14,5 %	17,3 %	16,0 %
	skôr dôverujem	383	473	856
		44,5 %	51,1 %	48,0 %
	skôr nedôverujem	263	216	479
		30,6 %	23,4 %	26,8 %
	nedôverujem	89	76	165
		10,3 %	8,2 %	9,2 %
Spolu	860	925	1785	
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	

Kategorizované dáta o dôvere respondentov k polícii podľa dosiahnutého vzdelania naznačujú tendenciu zvyšujúcej sa dôvery respondentov so zvyšujúcim sa dosiahnutým vzdelaním. Túto tendenciu pozorujeme na údajoch z rokov 2015 a 2016. V roku 2014 sme zaznamenali najvyššiu dôveru k polícii v kategórii respondentov so stredoškolským vzdelaním a najnižšiu v kategórii s učňovským vzdelaním. Podrobné údaje uvádzame v tabuľke č. 3.

Tabuľka č. 3 – Dôvera respondentov k polícii podľa vzdelania

Rok	Dôverujem polícii	vzdelanie				Spolu
		základné	učňovské	stredné s mat.	vysokoškolské	
2014	dôverujem	90	88	148	62	388
		27,4 %	17,7 %	22,6 %	19,7 %	21,6 %
	skôr dôverujem	123	196	295	144	758
		37,5 %	39,5 %	45,1 %	45,7 %	42,3 %
	skôr nedôverujem	73	134	151	76	434
		22,3 %	27,0 %	23,1 %	24,1 %	24,2 %
	nedôverujem	42	78	60	33	213
		12,8 %	15,7 %	9,2 %	10,5 %	11,9 %
Spolu	328	496	654	315	1793	
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
2015	dôverujem	68	77	122	47	314
		21,1 %	15,9 %	19,1 %	16,3 %	18,1 %
	skôr dôverujem	133	237	327	168	865
		41,2 %	49,0 %	51,2 %	58,1 %	49,9 %
	skôr nedôverujem	90	136	148	63	437
		27,9 %	28,1 %	23,2 %	21,8 %	25,2 %
	nedôverujem	32	34	42	11	119
		9,9 %	7,0 %	6,6 %	3,8 %	6,9 %
Spolu	323	484	639	289	1735	
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	

Rok	Dôverujem polícii	vzdelanie				Spolu
		základné	učňovské	stredné s mat.	vysokoškolské	
2016	dôverujem	60	73	105	47	285
		17,8 %	14,7 %	16,3 %	15,3 %	16,0 %
	skôr dôverujem	147	225	313	171	856
		43,5 %	45,5 %	48,6 %	55,5 %	48,0 %
	skôr nedôverujem	97	145	170	67	479
		28,7 %	29,3 %	26,4 %	21,8 %	26,8 %
	nedôverujem	34	52	56	23	165
		10,1 %	10,5 %	8,7 %	7,5 %	9,2 %
	Spolu	338	495	644	308	1785
		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Determinanty formujúce názor respondentov na prácu polície

Ako vidno z údajov prezentovaných vyššie, dôveru obyvateľov k polícii ovplyvňujú rôzne premenné, z tých socio-demografických ide najmä o pohlavie a vzdelanie. Socio-demografické premenné však nie sú jedinými, ktoré ovplyvňujú dôveru respondentov k polícii. Tak ako ku každému inému javu v našom okolí, aj k práci či fungovaniu polície si neustále utvárame určité postoje. S prácou polície môžeme mať osobnú, ale aj sprostredkovanú skúsenosť, alebo môžeme mať o jej fungovaní len sprostredkované informácie, ktoré sú nám prezentované optikou inej osoby, a teda môžu byť skreslené jej predchádzajúcimi skúsenosťami, emočnými atribútmi, ktoré prisudzuje opisovanému javu, jej postojmi a mnohými inými psychologickými premennými. Do nášho hodnotenia daného javu tak vstupuje bez našej kontroly aj pohľad inej osoby a ovplyvňuje náš názor, či postoj. Vplyv mediálnych obsahov a spôsob ich prezentácie je v tomto ohľade významnou kategóriou. V nasledujúcich riadkoch sa venujeme celému súboru respondentov z roku 2014 a 2015. Zameriavame sa na zdroje informácií respondentov o práci polície a na determinanty, ktoré názory respondentov na prácu polície najviac ovplyvňujú. Respondentov sme sa opýtali, čo zásadne ovplyvnilo ich názor na prácu polície, na jej fungovanie

a správanie sa policajtov k ľuďom. Súhrn odpovedí na uvedenú otázku uvádzame v tabuľke č. 4.

Tabuľka č. 4 – Determinanty ovplyvňujúce názor respondentov na prácu polície

2014		počet	%
Čo zásadne ovplyvnilo Váš názor na políciu, jej fungovanie, správanie sa príslušníkov PZ k ľuďom a podobne?	vlastná skúsenosť – pri cestnej kontrole	314	17,3
	vlastná skúsenosť – administratívne úkony (vybavovanie dokladov a podobne)	407	22,5
	vlastná skúsenosť, keď som potreboval/a pomoc ako obeť	226	12,5
	skúsenosť mojich známych, o ktorej mi rozprávali	411	22,7
	medializované informácie (televízia, rozhlas, tlač, internet...)	454	25,1
Spolu		1812	100,0
2015		počet	%
Čo zásadne ovplyvnilo Váš názor na políciu, jej fungovanie, správanie sa príslušníkov PZ k ľuďom a podobne?	vlastná skúsenosť – pri cestnej kontrole	297	17,0
	vlastná skúsenosť – administratívne úkony (vybavovanie dokladov a podobne)	388	22,2
	vlastná skúsenosť, keď som potreboval/a pomoc ako obeť	195	11,2
	skúsenosť mojich známych, o ktorej mi rozprávali	421	24,1
	medializované informácie (televízia, rozhlas, tlač, internet...)	445	25,5
Spolu		1746	100,0

Z údajov uvedených v tabuľke je zjavné, že až štvrtina respondentov (zároveň najväčšia časť) priznala, že najsilnejšie jej názor na prácu polície ovplyvňujú a formujú medializované informácie. Keď k tejto kategórii respondentov pridáme tých, ktorých názor je najviac ovplyvnený sprostredkovanou skúsenosťou ich známych (22,7 % v roku 2014 a 24,1 % v roku 2015), zistíme, že názor o fungovaní polície si na základe sprostredkovaných informácií (či už mediálne alebo prostredníctvom ľudí z okolia) utvára takmer polovica zo všetkých respondentov. Druhá polovica respondentov si utvára názor o fungovaní polície na základe vlastnej skúsenosti. Tu môžeme respondentov rozdeliť do

dvoch kategórií. Prvou kategóriou sú respondenti, ktorých názor je formovaný ich osobnou skúsenosťou s rutinnými úkonmi polície (vybavovanie dokladov, cestná kontrola a iné – takmer 40 % v oboch sledovaných rokoch) a druhou kategóriou sú respondenti, ktorí skutočne potrebovali v minulosti pomoc ako obeť kriminality (12,5 % v roku 2014 a 11,2 % v roku 2015).

Pri uvedených údajoch sa vynára otázka, aká je dôvera respondentov vo vzťahu k zdroju informácií o práci polície, resp. vo vzťahu k faktorom, ktoré názory respondentov najviac ovplyvnili. Tejto otázke sme sa venovali aj v rámci prieskumu a údaje o vzťahu dôvery respondenta k polícii so zdrojom informácií o jej práci prinášame v tabuľke č. 5.

Tabuľka č. 5 – Dôvera respondentov k polícii vo vzťahu k zdroju informácií o jej práci

2014		Dôverujete polícii?				Spolu
		dôverujem	skôr dôverujem	skôr nedôverujem	nedôverujem	%
		%	%	%	%	
Čo zásadne ovplyvnilo Váš názor na políciu?	vlastná skúsenosť – pri cestnej kontrole	23,5	44,5	24,8	7,1	100
	vlastná skúsenosť – administratívne úkony	27,4	49,4	15,7	7,5	100
	vlastná skúsenosť, keď som potreboval/a pomoc ako obeť	15,2	29,9	29,5	25,4	100
	skúsenosť mojich známych, o ktorej mi rozprávali	19	39,6	28,6	12,8	100
	medializované informácie	20,8	43	25,2	11	100
Spolu		21,7	42,3	24,3	11,7	100

2015		Dôverujete polícii?				Spolu
		dôveru- jem	skôr dôve- rujem	skôr nedôveru- jem	nedôveru- jem	%
		%	%	%	%	
Čo zásadne ovplyvnilo Váš názor na políciu?	vlastná skúsenosť – pri cestnej kontrole	21	45,4	26,1	7,5	100
	vlastná skúsenosť – administratívne úkony	25	58,3	14,3	2,3	100
	vlastná skúsenosť, keď som potreboval/a pomoc ako obeť	12,4	42,3	27,8	17,5	100
	skúsenosť mojich známych, o ktorej mi rozprávali	16,3	43,6	33,1	7,1	100
	medializované informácie	14,3	55,2	25,2	5,3	100
Spolu		18,1	50	25,1	6,8	100

Keď sa bližšie pozrieme na údaje o dôvere respondentov k polícii vo vzťahu k zdroju informácií o jej práci, môžeme odhaliť faktory, ktoré negatívne či pozitívne ovplyvňujú názory respondentov na políciu. Najväčšiu dôveru k polícii majú respondenti, ktorí majú s jej prácou vlastnú skúsenosť a riešili s políciou rutinné úkony, ako administratívne úkony (vybavovanie dokladov – z týchto respondentov polícii dôverovalo až 77 % podľa údajov z roku 2014 a 83 % podľa údajov z roku 2015), alebo cestná kontrola (po tejto skúsenosti polícii dôverovalo 68 % respondentov podľa údajov z roku 2014 a 66 % respondentov podľa údajov z roku 2015). Zaujímavým zistením je relatívna dôvera tých respondentov k polícii, ktorí si názor na jej prácu utvárali na základe sprostredkovaných informácií. Napriek tomu, že mediálne atraktívne sú skôr negatívne informácie, a teda aj neúspechy alebo neštandardné až nezákonné postupy polície, respondenti, ktorí sa nechali najviac ovplyvniť medializovanými informáciami polícii dôverujú až v 64 percentách prípadov. Podobne je to aj u respondentov, ktorí si názor na políciu utvárali na základe sprostredkovanej

skúsenosti ich známych, z nich polícii dôverovalo podľa údajov z roku 2014 60 % a podľa údajov z roku 2015 dokonca takmer 70 %. Najmenšiu dôveru k polícii majú žiaľ respondenti, ktorí si na jej prácu vytvorili názor na základe vlastnej skúsenosti, keď potrebovali pomoc ako obeť kriminality. Z nich polícii dôverovalo podľa údajov z roku 2014 len 45 %, teda menej ako polovica, avšak medziročne došlo k výraznému zlepšeniu dôvery obetí kriminality k polícii, keď podľa údajov z roku 2015 jej dôverovalo takmer 55 %. Tento jav nemožno vysvetliť celkovou odchýlkou v zbere dát, nakoľko pomery ostatných kategórií ostali relatívne zachované. Medziročne došlo k celkovému zlepšeniu vnímania práce polície obyvateľmi, keď jej v roku 2014 dôverovalo necelých 64 % a v roku 2015 takmer 70 % respondentov. Zlepšenie dôvery respondentov k polícii ukazujú naše údaje práve v kategóriách tých, ktorí si svoj názor utvárali na základe medializovaných informácií a tých, ktorí potrebovali pomoc ako obeť kriminality. Určitú úlohu tu môže zohrávať aj mediálna prezentácia policajnej práce, kedy sú obyvatelia viac oboznamovaní so zaujímavosťami z jej práce, z cvičení a podobne, čo kompenzuje medializáciu aktivít, ktoré nevedli k spokojnosti zúčastnených. Je teda možné, že táto pozitívna medializácia podporuje dôveru obyvateľov a viac ich motivuje k tomu, aby sa v prípade potreby na políciu obracali. Keď sa však bližšie pozrieme na údaje o ohlásenosti násilných incidentov z nášho výskumu, ukazuje sa, že medziročne zvýšená dôvera respondentov k polícii sa nepremiata do miery ohlásenosti závažných násilných incidentov.⁴

Ďalšia časť nášho výskumu prináša údaje o tom, ktoré determinanty formujú názor respondentov na prácu polície v závislosti od toho, či sa respondent stal alebo nestal obeťou násilnej kriminality.⁵ Ukázalo sa, že na postoji respondentov k polícii sa môžu podieľať aj iné skúsenosti a determinanty, než je ich vlastná skúsenosť s prácou polície pri riešení ich prípadu (ak ho polícii oznámili). Z našich zistení vyplýva, že iba približne tretina obetí násillia pripúšťa rozhodujúci vplyv skúsenosti s políciou v role obeť na ich vnímanie policajnej práce. Viac ako štvrtina obetí násillia si vytvorila názor o práci polície na základe vlastnej skúsenosti počas rutinných policajných úkonov. Taktiež viac ako štvrtina (v roku 2014), resp. necelých 23 % (v roku 2015) obetí násillia pripúšťa

⁴ Pozri tabuľky 7 až 10.

⁵ Ako nevíktimeovaní sú tu označení respondenti, ktorí v dopytovaní uviedli, že sa v sledovanom období, t. j. od 1. septembra 2013 do 31. augusta 2014 nestali obeťou sexuálneho násillia, fyzického napadnutia, lúpeže, ani týrania. Nie je však vylúčené, že sa niektorí respondenti z tejto kategórie mohli stať obeťou násillia v dávnejšej minulosti, ešte pred sledovaným obdobím, alebo obeťou iného druhu kriminality, na ktorý nebolo dopytovanie zamerané.

ovplyvnenie ich názoru na prácu polície prostredníctvom sprostredkovaných informácií o skúsenostiach svojich známych. Medializované informácie o práci polície mali v roku 2014 v kategórii obetí násilia najmenší vplyv na názory respondentov na policajnú prácu, hoci 12-percentný podiel nemožno považovať ani za zanedbateľný. Medziročne však došlo medzi obeťami násilia k nárastu podielu respondentov, ktorých vnímanie práce polície najviac ovplyvnili medializované informácie na takmer 18 %. Na existenciu značného vplyvu medializovaných informácií na verejnú mienku o policajnej práci si dovoľujeme upozorniť na základe údajov o kategórii nevíktimovaných respondentov, z ktorých takýto vplyv deklaruje viac než štvrtina. Všetky odpovede sú znázornené v tabuľke č. 6.

Tabuľka č. 6 – Determinanty, ktoré ovplyvnili názor víktimovaných a nevíktimovaných respondentov na políciu

2014			nevíktimovaní	víktimovaní	Spolu
Čo zásadne ovplyvnilo Váš názor na políciu?	vlastná skúsenosť – pri cestnej kontrole	%	18,0	12,0	17,3
	vlastná skúsenosť – administratívne úkony	%	23,5	13,6	22,5
	vlastná skúsenosť, keď som potreboval/a pomoc ako obeť	%	9,8	35,1	12,5
	skúsenosť mojich známych, o ktorej mi rozprávali	%	22,1	27,2	22,7
	medializované informácie	%	26,6	12,0	25,1
Spolu	%	100,0	100,0	100,0	
2015			nevíktimovaní	víktimovaní	Spolu
Čo zásadne ovplyvnilo Váš názor na políciu?	vlastná skúsenosť – pri cestnej kontrole	%	17,3	13,7	17,0
	vlastná skúsenosť – administratívne úkony	%	23,2	12,4	22,2
	vlastná skúsenosť, keď som potreboval/a pomoc ako obeť	%	9,0	33,3	11,2
	skúsenosť mojich známych, o ktorej mi rozprávali	%	24,2	22,9	24,1
	medializované informácie	%	26,2	17,6	25,5
Spolu	%	100,0	100,0	100,0	

Získané údaje nesú odkaz pre policajné zložky (najmä však policajný manažment) o tom, ako možno zlepšiť policajnú prácu na strane jednej a verejnú mienku o polícii na strane druhej. V prvom rade nemožno opomenúť fakt, že dôvera tých respondentov, ktorí potrebovali od polície pomoc ako obeť kriminality, je nízka, hoci badať určité zlepšenie v roku 2015 v porovnaní s rokom 2014. Preto by bolo vhodné, aby sa polícia zamerala na kontrolu kvality práce smerom k obetiam kriminality. V druhom rade je tu jasne vymedzený široký priestor pre ovplyvnenie verejnej mienky o práci polície rôznymi PR aktivitami a častejšou medializáciou pozitívnych informácií o svojej práci na úkor negatívnych, pre bulvár atraktívnych a nie vždy objektívne prezentovaných informácií. Tým by sa mohlo napomôcť zvýšeniu dôvery občanov k polícii a zároveň aj k zníženiu latencie kriminality tým, že by občania mohli mať väčšiu ochotu incidenty polícii oznamovať, avšak tento vplyv predpokladáme skôr pri ohlasovaní menej závažných incidentov.

Ohlásenosť incidentov

Ako sme už uviedli v úvode, dôvera obyvateľov k polícii je jedným z predpokladov ovplyvňujúcich mieru ohlásenosti incidentov, a tým samozrejme aj latenciu kriminality. Keďže policajné štatistiky (a iné štatistiky vyplývajúce z evidencie orgánov činných v trestnom konaní) nedávajú možnosť zistiť, aké množstvo incidentov do nich nebolo zahrnutých, môžu nám v tomto pomôcť viktimologické výskumy, kde získavame údaje priamo od obetí kriminality. V rámci nášho výskumu sa obeť násillia, konkrétne lúpeže, fyzického napadnutia a sexuálneho násillia vyjadrovali aj k otázkam týkajúcim sa ich kontaktu s políciou. Respondentov sme sa opýtali, či incident, ktorého obeťou sa stali, oznámili polícii. Rovnako nás zaujímali aj dôvody, pre ktoré tak respondenti urobili, ako aj dôvody, ktoré ich od kontaktovania polície odradili.

Tabuľka č. 7 – Oznámenie incidentu polícii – obeť lúpeže, fyzického napadnutia, sexuálneho násillia

	2014		2015		2016	
	počet	%	počet	%	počet	%
oznámili incident	53	35,81	44	35,77	54	40,29
neoznámili incident	95	64,19	79	64,23	80	59,71

V rokoch 2014 a 2015 viktimáciu polícii oznámila približne každá tretia obeť lúpeže, fyzického napadnutia alebo sexuálneho násillia. V roku 2016 sme zaznamenali mierne vyššiu ohlásenosť týchto incidentov, a to v 40 % prípadov. Stále však ostávajú medzi obeťami týchto druhov násillia približne dve tretiny, ktoré sa rozhodnú políciu kvôli incidentu nekontaktovať. Aké dôvody viedli obeť ku kontaktovaniu polície a aké ich naopak odradili, uvádzame v tabuľke č. 8. Respondenti mohli zvoliť viac možností odpovedí, preto súčet ich podielov prevyšuje 100 %.

Tabuľka č. 8 – Dôvody oznámenia/neoznámenia incidentu polícii – obeť lúpeže, fyzického napadnutia, sexuálneho násillia

	2014		2015		2016	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
áno, chcel/a som získať späť o čo som prišiel/prišla alebo náhradu od poisťovne	8	5,4 %	6	4,9 %	7	5,2 %
áno, chcel/a som, aby bol páchatel potrestaný	36	24,3 %	28	22,8 %	30	22,4 %
áno, chcel/a som zabrániť opakovaniu	23	15,5 %	15	12,2 %	21	15,7 %
áno, chcel/a som, aby mi pomohli	16	10,8 %	11	8,9 %	24	17,9 %
áno, iné dôvody	1	,7 %	1	,8 %	3	2,2 %
nie, polícia by s tým nič neurobila (nebolo to tak vážne, nedostatok dôkazov a pod.)	59	39,9 %	37	30,1 %	30	22,4 %
nie, mal/a som obavy z nešetrného vypočúvania	12	8,1 %	8	6,5 %	6	4,5 %

	2014		2015		2016	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
nie, mal/a som obavy, že by sa mi páchatel pomstil	28	18,9 %	22	17,9 %	18	13,4 %
nie, vyriešil/a som si to sám/a, lebo poznám páchatela	29	19,6 %	29	23,6 %	33	24,6 %
nie, iné dôvody	5	3,4 %	2	1,6 %	2	1,5 %

Z dôvodov, pre ktoré sa obeť násillia rozhodli políciu kontaktovať, bolo najčastejším pranie, aby bol páchatel potrestaný, potreba zabrániť opakovaniu násillia a tiež jednoducho potreba obeť dostať pomoc.

Respondentov, ktorí sa rozhodli políciu nekontaktovať, odradilo najčastejšie presvedčenie, že polícia by s ich prípadom nič neurobila. Približne každý štvrtý alebo každý piaty respondent si problém vyriešil sám, lebo poznal páchatela. Závažnejší dôvod, strach z pomsty páchatela, uviedli respondenti v 13-tich až 19-tich percentách prípadov. Obavy z nešetrného vypočúvania odradili necelých 5 až 8 % respondentov, ktorí sa stali obeťami vyššie uvedených násillných incidentov.

Obdobne ako u obeť lúpeže, fyzického napadnutia a sexuálneho násillia, prinášame údaje aj o obeťach týrania. Vzhľadom k tomu, že tieto obeť odpovedali na zvláštnu batériu otázok adresovanú iba im, uvádzame údaje oddelene od údajov o ostatných obeťach. Potešujúce zistenie vyplynulo z údajov o ohlásenosti prípadov týrania, keďže údaje ukazujú rastúci podiel respondentov, ktorí svoj problém polícii oznámili. Kým v roku 2014 bolo takých obeť týrania iba 17 %, v roku 2016 svoj problém polícii oznámila približne každá štvrtá obeť týrania. Presné údaje sú uvedené v tabuľke č. 9.

Tabuľka č. 9 – Oznámenie týrania polícii

	2014		2015		2016	
	počet	%	počet	%	počet	%
oznámili týranie	11	17,46	11	19,64	16	24,62
neoznámili týranie	52	82,54	45	80,36	49	75,38

Ako je zrejmé z našich údajov, týranie polícii nahlasuje minimum jeho obeť. Ak sa však rozhodnú tak urobiť, ich najčastejšou motiváciou je potreba za-

brániť opakovaniu násilia, potreba pomoci od polície a prianie, aby bol páchatel potrestaný.

Najčastejším dôvodom, ktorý obeť týrania odrádza od jeho oznámenia polícii, je strach obeť z pomsty páchatela. Tento strach zabránil približne tretine obetí, aby o svojom probléme informovala políciu. Keďže týranie je špecifické blízkym vzťahom obeť a páchatela a najčastejšie aj ich zdieľaním spoločného obydlija, obeť je v takejto situácii mimoriadne zraniteľná a navyše páchatelom nepretržite kontrolovaná. Obava z pomsty páchatela a jej častot je tak predpokladateľným a pochopiteľným javom.

Častým dôvodom, pre ktorý sa obeť týrania rozhodli políciu nekontaktovať, bolo presvedčenie, že polícia by s ich prípadom nič neurobila. Takto rozmýšľalo 25 – 30 % obetí týrania. Približne štvrtina týraných respondentov uviedla, že si problém vyriešili sami. Obavy z nešetrného vypočúvania odradili v roku 2014 až pätinu respondentov, avšak v nasledujúcich rokoch túto obavu uviedlo iba 5 a 3 percentá z nich. Presné údaje sú uvedené v tabuľke č. 10. Respondenti mohli v dopytovaní zvoliť viac možností odpovedí, preto súčet ich podielov prevyšuje 100 %.

Tabuľka č. 10 – Dôvody oznámenia/neoznámenia týrania polícii

	N					
	Rok			Rok		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
áno, chcel/a som získať náhradu od poisťovne			1			1,6 %
áno, chcel/a som, aby bol páchatel potrestaný	7	7	8	11,1 %	12,5 %	12,7 %
áno, chcel/a som zabrániť opakovaniu	8	8	11	12,7 %	14,3 %	17,5 %
áno, chcel/a som, aby mi pomohli	8	6	9	12,7 %	10,7 %	14,3 %
nie, polícia by s tým nič neurobila (nebolo to tak vážne, nedostatok dôkazov a pod.)	19	14	16	30,2 %	25,0 %	25,4 %
nie, mal/a som obavy z nešetrného vypočúvania	12	3	2	19,0 %	5,4 %	3,2 %

	N					
	Rok			Rok		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
nie, mal/a som obavy, že by sa mi páchatel pomstil	22	16	19	34,9 %	28,6 %	30,2 %
nie, vyriešil/a som si to sám/a, lebo poznám páchatela	10	12	17	15,9 %	21,4 %	27,0 %
nie, iné dôvody	8	5	4	12,7 %	8,9 %	6,3 %

Záver

V predložennom príspevku sme prezentovali vybrané faktory ovplyvňujúce ohlásenosť (a tým aj latenciu) kriminality, ktorú je dôležité zohľadňovať pri vyhodnocovaní štatistických údajov o kriminalite, na základe ktorých sú napokon koncipované stratégie prevencie kriminality. V zmysle získaných údajov v našom viktimáčnom výskume sme sa zamerali predovšetkým na faktory pôsobiace na strane obetí, alebo potenciálnych obetí kriminality, predovšetkým na ich dôveru k polícii ako na rozhodujúci činiteľ rozhodovania sa ohlásiť alebo neohlásiť zločin v prípade, že sa stanú jeho obeťami. Z našich zistení vyplynulo, že dôvera obyvateľov k polícii je závislá na socio-demografických charakteristikách jednotlivcov, predovšetkým na pohlaví a vzdelaní respondenta, avšak názory respondentov na prácu polície sú podmienené multifaktoriálne, pričom do ich utvárania a formovania vstupujú okrem vlastnej skúsenosti respondentov aj sprostredkované skúsenosti, alebo dokonca medializované, hoci aj neobjektívne prezentované obsahy. Miera ohlásenosti násillia skúmaného v našom výskume sa pohybuje v rozmedzí 17 – 40 %, čo stále predstavuje menšinu z množstva incidentov, ktoré nami boli zaznamenané. Obete násillia pritom podľa našich údajov polícii dôverujú v 47 % prípadov, kým respondenti bez skúsenosti s násillím v sledovanom období polícii dôverovali v dvoch tretinách prípadov.

Resumé

The study presents the trust of the citizens of Slovakia to the police, as it is one of the factors influencing the objectivity of police statistics of crime. The trust to the police depends on some socio-demographic characteristics of the participants, especially on sex and education. The participants judge the police work based on their own experience with the police people, but their view is influenced also by the media and by the experience of others, they hear about. In our sample, only 17–40% of participants informed police about their victimisation. The citizens of Slovakia trust the police in 66% of cases, but in the victims sample, only 47% do.

Literatúra

- HOLCR, K. a kol.: Kriminológia. Prvé vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2008. 404 s. ISBN 978-80-8078-206-1.
- HOLOMEK, J. a kol.: Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike. Žilina: EURO-KÓDEX, 2013. 208 s. ISBN 978-80-8155-014-0.
- KOŠECKÁ, D. a kol.: Monitoring latentnej kriminality a viktimologickej situácie na Slovensku. Výsledky celoštátneho výskumu obetí kriminality. Vydanie 1. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. 323 s. ISBN 978-80-8168-709-9.
- RITOMSKÝ, A. – KOŠECKÁ, D. – BOLEKOVÁ, V.: Spracovanie kategorizovaných dát o obetiach násilia pomocou SPSS. Metodická reflexia výskumu. Prvé vydanie. Bratislava: IRIS – Vydavateľstvo a tlač, 2016. ISBN 978-80-89726-64-6.

Bezpečnosť miest a obcí v kontexte nových metód kriminologického výskumu

Stanislav Križovský¹

Predslov

Tento príspevok je venovaný prof. PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc., významnej osobnosti modernej slovenskej kriminológie, pri príležitosti jeho životného jubilea, 80. narodenín. Autor príspevku, a s ním aj jeho spolupracovníci, kolektív Vysokej školy bezpečnostného manažérstva v Košiciach, vzdávajú hold vedcovi, pedagógovi, a najmä láskavému a dobrému človeku a priateľovi.

Úvod

Táto štúdia nadväzuje na výsledky a skúsenosti z kriminologického výskumu, ktorý bol realizovaný v rámci projektov: **Analyza priestupkov a inej protiprávnej činnosti a účinnosti kamerového systému v meste Košice v prostredí geografických informačných systémov (2015)** a **Mapa kriminality v meste Košice (2013)**, ktoré boli finančne podporené Radou vlády pre prevenciu kriminality.

Kriminalita ako jeden zo sociálno-patologických javov, ktorý sa skladá z mnohých prvkov. Aby sme ju dokázali pochopiť musíme ju najskôr vedieť popísať a až následne zisťovať jej príčiny a kontrolovať ju. Pod kontrolou kriminality sa rozumie úsilie štátu a spoločnosti o udržanie kriminality v určitých prijateľných podmienkach alebo jej obmedzovanie ktoré je možné prostredníctvom represívnych a preventívnych opatrení. Skúmaním kriminality sa zaoberá kriminológia, ktorá je empirickou vedou. (Holcr a kol., 2008) Kriminológia je veda, ktorá skúma za pomoci teoretických postupov a empirických metód kriminalitu, jej stav, štruktúru, dynamiku a jej príčiny, predik-

¹ Dr.h.c. doc. JUDr. Stanislav Križovský, PhD. MBA, LL.M., Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, e-mail: stanislav.krizovsky@vsbm.sk.

ciu páchatelov a ich obetí a jej kontrolu, teda sankčný systém – jeho účinnosť a úroveň účinnosti prevencie. Základnou úlohou kriminológie je nájsť odpoveď na otázku, prečo dochádza k páchaniu trestnej činnosti a ako jej predchádzať (Svatoš, 2013).

Kriminalita sprevádza ľudskú spoločnosť od počiatkov jej vývoja, pričom od svojho vzniku jej výskum patrí medzi stále témy v oblasti výskumu v oblasti ochrany osôb a majetku. Keďže kriminalita prechádza svojim historickým vývojom, mení sa čo do druhu, kvality a kvantity, dlhodobým vývojom prechádzajú aj názory mysliteľov na príčiny a podmienky páchania kriminality. Aby bolo možné tieto ciele naplniť je potrebná znalosť dynamiky, tendencie kriminality a širších súvislostí. Súčasným trendom vo výskume kriminality je výskum zameraný na analýzu priestorových súvislostí trestných činov, ako aj vplyv samotného prostredia. Tento fakt potvrdzuje aj vznik samostatného kriminologického odboru, a to environmentálnej kriminológie, ktorá skúma vzťah zločinu a prostredia. Drvivá väčšina trestnej činnosti je páchaná v prostredí miest a obcí. Jednou z priorít Stratégie prevencie kriminality na roky 2016 – 2020 je zvyšovanie bezpečnosti miest a obcí, najmä začleňovanie prevencie kriminality do koncepcií rozvoja krajov a obcí, vytvorenie komplexného prístupu k bezpečnosti v sociálne vylúčených a iných rizikových lokalitách, ako aj zvyšovanie pocitu bezpečia obyvateľov a návštevníkov.

Skúmanie kriminality

V prvom rade je pri skúmaní kriminality potrebné poznať rozsah kriminality, čo je údaj o počte trestných činov na určitom území za určité časové obdobie. Rozsah kriminality nie je pre popísanie stavu dostačujúci, pretože neodráža demografické vplyvy napr. počet obyvateľov. Preto sa na popísanie využívajú aj ďalšie ukazovatele a to úroveň, štruktúra a dynamika. Úroveň kriminality je ukazovateľom, ktorý okrem počtu spáchaných trestných činov zohľadňuje aj príslušné demografické ukazovatele (veľkosť populácie, jej štruktúru podľa pohlavia, veku, vzdelania a pod.). Úroveň kriminality vyjadruje pomer počtu trestných činov k rovnakej početnosti zvolenej časti populácie. Stav kriminality vyjadrený absolútnymi číslami o počtoch trestných činov, alebo ich páchatelov nemá výpovednú hodnotu o vnútorných zmenách v kriminalite. Štruktúra kriminality vyjadruje rozdelenie kriminality, jej páchatelov, obetí, spôsobených škôd, spôsobov jej páchania a pod. do osobitných skupín. Poskytuje prehľad o podiele jej komponentov na celkovej kriminalite a o jej územnom rozložení.

Iba zo štruktúry kriminality vyplýva jej pohyb, rast či pokles, podiel a pomer závažnosti trestných činov, skladba páchatelov, čas a miesto páchania trestnej činnosti. Zo štruktúry kriminality vyplýva aj intenzita trestnej činnosti. Dynamika kriminality je ukazovateľ, ktorý vyjadruje jej zmeny v čase. Nárast alebo pokles kriminality nemusí nevyhnutne vyjadrovať aj nárast alebo pokles kriminality. Jej nárast môže byť vyvolaný skutočným nárastom, ale môže byť spôsobený aj zvýšením výkonnosti polície, ktorá viac trestných činov odhalí, resp. sa zvýši dôvera občanov v políciu a tí sú potom ochotnejší častejšie kriminalitu oznamovať a pod. (Holcra kol., 2008) Z uvedeného vyplýva, že na kriminalitu a aj jej výskum sa treba pozeráť z viacerých uhlov a poznať aj súvislosti, zohľadňovať zmeny v spoločnosti, zmeny v sledovaných územiach a pod.

Ochrana občana pred zločinom, pred jeho rôznymi formami, ktoré neohrozujú len jednotlivcov a skupiny osôb, ale celú spoločnosť alebo jej značnú časť, nevnímajúc jeho miernejšie formy, napríklad v podobe vandalizmu, ktorý sa prejavuje najmä v našich mestách, vyžaduje trvalé úsilie celej spoločnosti. Je preto nevyhnutné venovať pozornosť bezpečnosti na verejných priestranstvách a vo verejnej hromadnej doprave, domácejmu násiliu, ale aj ďalším prejavom agresívneho a protispoločenského správania. Ktokoľvek, kto sa kedy snažil vedome niečo chrániť – zabezpečiť pred možným nebezpečenstvom, konal tak na základe určitej úrovne poznania. Len určitá úroveň poznania nám umožní nájsť správnu odpoveď na otázky týkajúce sa príčin a podmienok kriminality.

Vo vzťahu k bezpečnosti miest a obcí sú to predovšetkým informácie o sociálnych kriminogénnych faktoroch, za ktoré sa môžu považovať: stav životnej úrovne obyvateľstva, úroveň zamestnanosti, podiel sociálne odkázaných občanov atď., informácie o **kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľoch kriminality** v posudzovanom prostredí a jeho okolí. Pritom je účelné posudzovať:

- **typ kriminality**, ktorý je charakterizovaný najmä predmetnou stránkou (druhmi kriminality a ich formou),
- **demografický aspekt**, ktorý spočíva v uplatňovaní takých hľadísk, ako je pohlavie, vek, sociálny, resp. ekonomický status páchatela a pod.,
- **teritoriálny aspekt**, ktorý umožňuje skúmať priestorové rozloženie kriminality podľa jednotlivých územných častí,
- **urbanistický aspekt**, ktorý umožňuje analyzovať podiel obyvateľov urbanistických priestorov (miest, obcí) na celkovej kriminalite i na jej jednotlivých druhoch, pri uplatnení tohto aspektu hodnotenia kriminality vyplýva, že mestá sú z hľadiska kriminality rizikovejšie ako menšie vi-

diecke sídla, čo je dané aj tým, že v mestách je väčšia anonymita, vyššia koncentrácia ľudí vyplývajúca z väčších pracovných príležitostí, v mestách sa koncentrujú väčšie materiálne hodnoty, väčšie podniky; kriminalitu vo väčších mestách zvyšujú aj migranti z vidieka, ktorí dochádzajú za prácou alebo s cieľom páchať trestnú činnosť, alebo cudzinci (legálni alebo nelegálni migranti), členovia organizovaných zločineckých skupín a pod.,

- **vývojové tendencie kriminality**, pričom sa posudzujú najmä vývojové tendencie, všeobecnej kriminality,
- informácie o **stave názorov a nálad, postoji občanov ku kriminalite**, stave právneho vedomia, názory na stav a zaistenie ich bezpečnosti, miera tolerancie občanov ku kriminalite a pod. (*Križovský, Kelemen, Blišťanová 2015*).

Opierajúc sa o výstupy analýzy prostredia, stavu a vývoja kriminality, vrátane demografických ukazovateľov, je možné vyhodnotiť aj faktory, majúce rozhodujúci vplyv na úroveň bezpečnosti skúmanej lokality, a teda aj bezpečnosti občanov.

Výskum kriminality a Geografické informačné systémy (GIS)

Rozvojom informačných technológií a najmä geografických informačných systémov sa výrazne posúvajú možnosti priestorových analýz, ako aj vizualizačné možnosti výsledkov. Prvé analýzy kriminality v Slovenskej republike v prostredí GIS systémov boli realizované na Vysoké škole bezpečnostného manažérstva v Košiciach v rámci projektu Mapa kriminality mesta Košice.

Využitie rôznych softvérových produktov pri analýze bezpečnostného prostredia je už v súčasnosti štandardom, kvôli efektívnosti a ponúkaným vizualizačným a simulačným možnostiam. Geografické informačné systémy GIS systémy chápeme ako počítačové systémy slúžiace na ukladanie, aktualizáciu, manipuláciu, analýzu a prezentáciu textovo-numerických a grafických údajov. Najväčšou výhodou GIS je rýchla dostupnosť dôležitých údajov, čím sa stávajú zaujímavými pre dynamicky sa meniace bezpečnostné prostredie (*Blišťanová, 2014*).

Kriminalita je negatívny jav, ktorému je venovaná samostatná pozornosť. Poznanie faktorov ovplyvňujúcich samotnú kriminalitu je predpokladom pre efektívny návrh preventívnych opatrení. Myšlienka analýzy kriminality v zá-

vislosti od priestorovej zložky je stará a datuje sa až do roku 1829, kedy vznikla vo Francúzsku prvá mapa kriminality, kde boli spracované štatistické údaje o kriminalite z rokov 1825 až 1827 a demografické údaje.

Postupne sa mapy kriminality rozšírili do Belgicka, posun bol zaznamenaný v USA v roku 1920, kedy boli prostredníctvom máp lokalizované gangy. Od 60. rokov už boli mapy kriminality vytvárané automatizovane. V 80. rokoch bol v USA vyvinutý špecializovaný softvérový nástroj CMMA – Crime Mapping and Analyses Application v spolupráci s políciou v New Yorku. Tento nástroj v sebe zahŕňal v sebe 4 nástroje na tvorbu máp a priestorové analýzy. Konkrétne to boli nástroje na:

- tvorbu kartogramov (*mapy s farebným odlišením pre jednotlivé geografické jednotky*),
- tvorbu máp hustoty kriminality založenú na Kernelovom odhade,
- prípravu Voronoi diagramov pre jednotlivé druhy kriminality slúžiacich na analýzu pokrytia regiónov,
- tvorbu animácií na porovnávanie kriminality v čase (Blišťanová et al., 2013).

Rozšírením geografických informačných systémov sa výrazne posunuli možnosti mapovania kriminality a GIS systémy sú nápomocné pri:

- Pochopení udalostí a ich dynamike, ako aj analýze okolia,
- Identifikácii rizikových faktorov, vrátane podnikov, budov alebo na ďalších miestach, ktoré sú miestom zločinu alebo potenciálnym miestom,
- Analýze trendov kriminality v čase a pomoc pri prerozdeľovaní hliadok,
- Vypracovaní plánov na znižovanie kriminality (Blišťanová et al., 2013).

Typy dát v GIS

GIS systémy pracujú s dvoma druhmi údajov, a to s údajmi priestorovými a nepriestorovými – popisnými. Priestorové sú viazané na geografickú polohu, informujúci o geografickej polohe. Tieto údaje môžeme charakterizovať nasledovne:

- zaberajú určitý kartografický priestor,
- majú svoje súradnice v geografickom referenčnom systéme,
- dávajú informáciu o umiestnení objektu.

Pri analýzach sú potrebné nasledujúce priestorové charakteristiky údajov:

- **Pozícia** – základný údaj o polohe.
- **Plocha, obvod** – pre skúmanú oblasť vieme pomocou prostriedkov GIS tieto hodnoty vypočítať.
- **Čas** – dôležitá vlastnosť priestorových údajov. Pomocou technológií GIS vieme spracovávať niektoré údaje v súvislosti s časovými úsekmi (údaje o populácii, výskyte niektorých javov, pôsobenie ľudského faktora v prostredí a pod.).
- **Kategorizácia údajov** – i keď táto vlastnosť nie je priamo vlastnosťou priestorových údajov, napomáha pri vyhodnocovaní, zobrazovaní a spracovávaní priestorových údajov (napr. mapa niektoré vlastnosti objektov vyjadruje farebnou škálou a pod.).
- **Dynamickosť priestorových údajov** – pomocou digitálneho spracovania údajov vieme zaznamenať zmenu vlastností, zmenu entít a pod.

Digitálne spracovanie priestorových údajov môže byť realizované v dvoch základných formátoch a to vektorovej a rastrovej.

Možnosti zobrazovania v GIS

Pod týmto pojmom rozumieme výber mapových znakov a spôsob ich rozmiestnenia v mapovom poli. GIS systémy umožňujú vytvárať niekoľko typov základných tematických mapových výstupov. Výber vhodného typu závisí od obsahu, účelu, vstupných údajov a od charakteru zobrazovaných objektov a javov (Blišťan, Rapant, 2013). Medzi najpoužívanejšie metódy mapového vyjadrovania patria:

- metóda bodových znakov,
- metóda čiarových znakov,
- izočiarová metóda – ide o metódu spojených kriviek s konštantnou hodnotou vyjadruje spojitosť výskytu kvantitatívnych charakteristík určitého javu napr. nadmorskej výšky – izohypsy (vrstevnice), tlaku – izobary, teploty – izotermy atď.,
- metóda kartogramu,
- metóda kartodiagramu,
- kartografická anamorfóza – je to špeciálna metóda, ktorá sa v praktickej kartografii využíva zriedkavo, keďže dochádza k celkovej premene geometrickej osnovy mapy, a tým aj k zmene výzoru mapy.

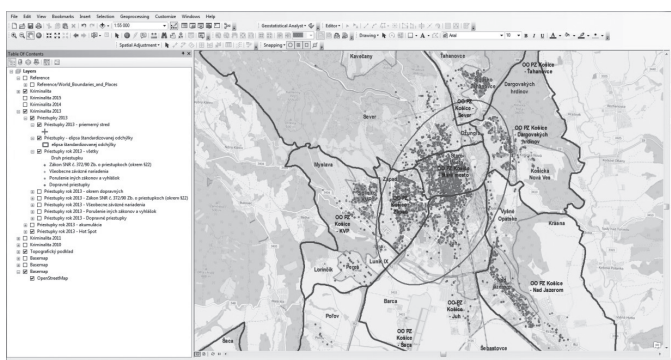
Mapovanie Hot Spotov

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že hot spoty sú miesta, kde dochádza k zhukovaniu vysokých hodnôt. Opakom hot spotov sú coldspoty, čo sú miesta, kde dochádza k zhukovaniu nízkych hodnôt. V prípade kriminality ide o miesta s častým výskytom kriminality. Hot spot analýza by mala patriť k jednej z prvých, ktorá by mala byť realizovaná, ak chceme identifikovať rizikové miesta a vedieť tak správne smerovať svoje zdroje. (Blišťanová et al., 2013). **Hot spots analýzy** sú jednou z foriem analýzy koncentrácie javov v priestore. Identifikácia hot spotov slúži najmä na dva účely:

- k štúdiu kriminality v danej oblasti,
- je podkladom pre kontrolu a prevenciu kriminality.

Existuje niekoľko techník pre analýzu hot spot (aj samotné nástroje v rámci priestorových nástrojov). Medzi najvyužívanejšími metódami sa zaraďujú takzvané elipsy smerodajných odchýlok (Spatial Ellipsas), tematické mapovanie administratívnych území, kvadrantovú metódu a jadrové odhady s využitím funkcie Kernel density.

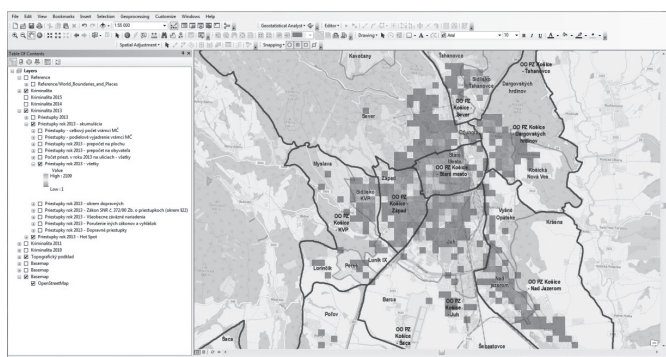
Elipsy smerodajných odchýlok (Spatial Ellipsas) sú založené na analýze rozptýlenia bodov, ktoré je popísané smerodajnou odchýlkou, ktorá odpovedá meraniam rozptylu okolo priemerného stredu. Priestorovým vyjadrením smerodajnej odchýlky je v prípade anizotropie dát elipsa štandardizovanej odchýlky. Túto štatistickú metódu využívajú aj špecializované softvéry určené priamo na analýzu údajov z oblasti kriminality ako napr. nástroj STAC (Spatial and Temporal Analysis of Crime). (Blišťanová et al., 2013)

Obr. 1 Hot spot analýza priestupkov v Košiciach – rok 2013 využitím analýzy Elipsy smerodajných odchýlok

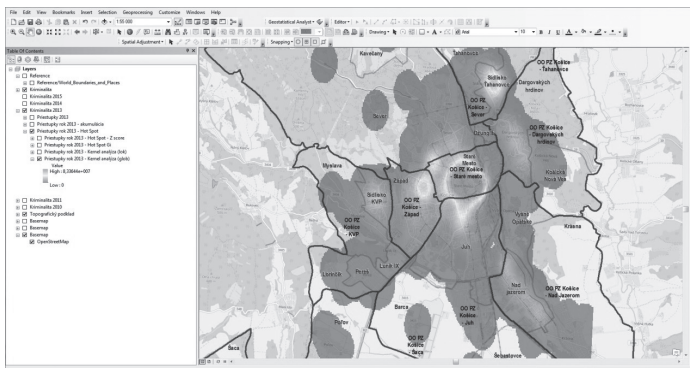
Metóda tematického *mapovania administratívnych území* je založená na jednoduchom princípe agregácie bodov spadajúcich do jednotlivých administratívnych území. Podľa množstva bodov spadajúcich do definovaných geografických celkov môže byť intenzita javu znázornená odtieňmi šedej alebo vybranou farebnou škálou. Aby boli výsledky pri využití tejto metódy využiteľné, musia byť prevedené údaje sledovaného javu na relatívne hodnoty. Napríklad pri výpočte intenzity kriminality je potrebné brať do úvahy počet obyvateľov v jednotlivých administratívnych územiach.

Základom *kvadrantovej metódy* je sledovanie početnosti udalosti vo vymedzených bunkách. Bunky, ktoré vykazujú vysoké hodnoty sledovaného javu a identifikované zhluky je možné označiť ako hot spot (obr. 2).

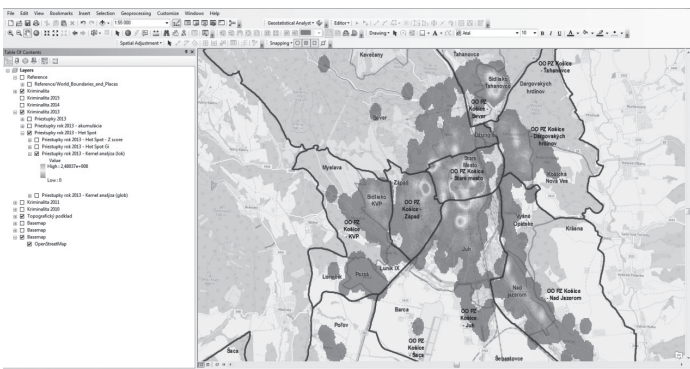

Obr. 2 Hot spot analýza priestupkov v Košiciach – rok 2013 využitím kvadrantovej metódy

Kernel Density Estimation je metódou jadrových odhadov, pomocou ktorých sa analyzuje intenzita pozorovaného javu pomocou spojitého poľa. Pri analýze sa hodnotí vzdialenosť a štatistický význam jednotlivých bodov voči okoliu v závislosti na nastavené vzdialenosti pásma (obr. 3 a 4).

Obr. 3 Globálna Hot spot analýza priestupkov v Košičiach – rok 2013 využitím kernelovej metódy jadrových odhadov

Obr. 4 Lokálna Hot spot analýza priestupkov v Košičiach – rok 2013 využitím kernelovej metódy jadrových odhadov

Z pohľadu analýzy kriminality sa jedná o oblasti s vyšším než nadpriemer-
ným počtom skutkov v určitej oblasti, v ktorých je teda i zvýšené riziko výskytu
protiprávných činov.

Záver

Rozširovaním geografických informačných systémov sa rozširujú aj možnosti prezentácie údajov v prostredí mapových serverov. Ich výhodou je, že okrem popisných informácií sú dostupné aj geografické informácie.

Tempo tvorby štátnych a verejných informačných alebo geografických informačných systémov, aktuálnosť ich databáz prípadne geodát a forma distribúcie sa začína blížiť štandardom informačne vyspelých krajín. Príkladom sú Mapový server Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra (*atlas stability svahov, inžiniersko – geologický atlas, seizmika, geofyzika a iné*), prípadne Mapový server Slovenskej agentúry životného prostredia (*nakladanie s odpadmi, sídla, ...*). V oblasti bezpečnosti a kriminológie však využívanie informačných systémov a najmä geografických informačných systémov chýba, z čoho aj vyplýva, že na Slovenku nie sú dostupné mapové servery z oblasti bezpečnosti. Výnimkou je databáza priestupkov za roky 2012 – 2016 evidovaných Mestskou políciou Košice, spracovaná v prostredí GIS v rámci projektu na Vysokej škole bezpečnostného manažérstva v Košiciach.

Resumé

Criminology is a science that explores criminality on the basis of theoretical methods and empirical methods. In particular, the status, structure, dynamics and the causes of crime as well as the prediction of perpetrators and victims and their control, that penalty system – its effectiveness and efficiency levels of prevention. The basic role of criminology is to find the answer to the question of why crime is committed and how to prevent it.

Based on the results of analyses of the environment, the state and the development of crime in relation to demographic indicators, it is also possible to evaluate factors that have a significant impact on the security level of the examined site and thus the safety of citizens.

Development of information technology and in particular geographic information systems will greatly push the possibilities of spatial analysis and visualization possibilities of the results. The use of different software products to analyze the security environment is already a standard.

By expanding geographic information systems, crime mapping options have changed and GIS systems are useful for:

- *Understanding events and their dynamics as well as an analysis of the environment,*
- *Identifying risk factors, including businesses, buildings, or other places that are the site of the crime or potential site,*
- *Analyses of crime trends over time and assistance in redistributing pathogens,*
- *Developing crime reduction plans.*

The first analysis of crime in the Slovak Republic in the GIS environment was carried out at the College of Security Management in Košice as a result of the Kosice Crime Map project.

Literatúra

BLIŠŤANOVÁ, M., BLIŠŤAN, P., 2014: *Assessment data sources for security environmental analysis using GIS tools.* In: *Aspects of Security for the protection of the interests.* Politechnika Lubelska: Poľsko, 2014, s. 50 – 80.

BLIŠŤANOVÁ, M., BLIŠŤAN, P., KRIŽOVSKÝ, S.: *Mapovanie kriminality v meste Košice.* Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2013. s. 88.

HOLCR, K., a kol.: *Kriminológia.* IURA EDITION: Bratislava 2008, 403 str.

KRIŽOVSKÝ, S., KELEMEN, M., BLIŠŤANOVÁ, M.: *Analýza prostredia ako základný predpoklad účinnej prevencie.* In: *Recenzovaný zborník pôvodných vedeckých prác z III. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Advances in Fire and Safety Engineering 2014 a sprievodných medzinárodných vedeckých konferencií,* 30. – 31. 10. 2014 Trnava, s. 44 – 49.

SVATOŠ, R.: *Kriminalita a možnosti jejího poznání a ovlivňování.* České Budejovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 170 str.

Hrozba a výskyt negatívnych javov na internete u detí – digitálnych domorodcov

Zuzana Kurucová¹

Úvod

Exponenciálny vývoj elektronického priemyslu, informačných a komunikačných technológií (IKT), sa stal bežnou súčasťou človeka žijúceho v digitálnej ére. Agarwal & Singhal (2017) vyjadrujú presvedčenie, že internet je v súčasnosti jeden z najlepších zdrojov pre učenie kohokoľvek a čohokoľvek. Ukazuje sa, že dlhotrvajúce trávenie voľnočasových aktivít dieťaťa na internete môže viesť k narušeniu jeho rastu. Výsledky poukazujú na to, že práve digitálni domorodci vo veku od 13 do 20 rokov sú vekovou skupinou, ktorá je rozvojom IKT najviac postihnutá (Agarwal & Singhal, 2017).

Gkioulos et al. (2017) sú toho názoru, že mladá generácia (deti a adolescenti) značne využívajú mobilné zariadenia, ako smartphone, tablet alebo notebook. Autori sa domnievajú, že mnoho bezpečnostných rizík súvisiacich s mobilnými zariadeniami je spôsobených nesprávnymi spôsobmi ich využívania digitálnymi domorodcami – deťmi a mládežou vyrastajúcimi v digitálnej ére. Aktuálnosť a opodstatnenosť témy umocňuje exponenciálny nárast narušenia bezpečnosti prenosných zariadení. Poznanie bezpečnostného povedomia u digitálnych domorodcov má priamy súvis s negatívnym dopadom na bezpečnosť zariadenia. Z výsledkov prieskumu (Gkioulos et al., 2017), ktorí autori uskutočnili na medzinárodnom výberovom súbore digitálnych domorodcov, je zrejmé, že na bezpečnosť majú vplyv faktory ako sú región, vzdelanie a dostupnosť technologických zariadení.

Kaplan & Haenlein (2010) konštatujú, že súčasný koncept sociálnych médií dáva vrcholovým pracovníkom firiem možnosť identifikovať spôsoby, ako profitovať z rastúceho využívania aplikácií digitálnymi domorodcami. Autori klasifikujú sociálne médiá a potenciálny ekonomický kapitál upriamujú na we-

¹ PaedDr. Zuzana Kurucová, PhD., Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava, e-mail: zuzana.kurucova@paneurouni.com.

bové stránky ako Wikipedia, YouTube, Facebook, Second Life a Viber. Na druhej strane upozorňujú na neustály a rýchlo sa meniaci záujem digitálnych domorodcov súvisiaci s využívaním mobilných aplikácií. Ďalší autori (Aoyama & Izushi, 2003) poukazujú na fakt, že sociálne médiá znižujú integračné princípy digitálnych domorodcov so svojim okolím. Sú toho názoru, že médiá znižujú osobný kontakt, t. j. negatívny efekt sociálnych médií tkvie v neosobnej interpersonálnej komunikácii. Negatívnym javom v tomto prípade je vo všeobecnosti absencia neverbálnej komunikácie.

Michaud & Free (2016) v príspevku vysvetľujú, že informačné a komunikačné technológie ovplyvňujú každodenný život digitálnych domorodcov. IKT prinášajú na jednej strane pozitívne vplyvy, ale na strane druhej negatívne javy. Medzi potenciálne negatívne javy účinku internetu, sociálnych médií a aplikácií sa zahrňujú najmä: poruchy spánku (Scott & Woods, 2016), zdravotné problémy súvisiace s bolesťami chrbtice, zraku a závislosť na online hrách. Digitálni domorodci sú v čoraz väčšej miere vystavení sextingu (odosielanie a prijímanie sexuálnych obrázkov, videí, textových správ alebo e-mailov prostredníctvom mobilných zariadení) a sexuálnym dravcom (ľudia, ktorí používajú internet a sociálne siete na zlákanie digitálnych domorodcov k sexuálnemu styku) (Hinduja & Patchin, 2008). Medzi ďalšie negatívne javy patrí prílišná dôvera digitálnych domorodcov spojená s anonymitou, prístup k alkoholu (Milward et al., 2017), prístup k fajčeniu (Schooler, Feighery & Flora, 1996; Everett, Schnuth & Tribble, 1998), prístup k drogám (Banyai et al., 2017) a kriminalita.

Brunborg, Andreas & Kvaavik (2017) na vzorke 851 žiakov stredných škôl v USA skúmali vplyv sociálnych médií na riziko epizodického ťažkého pitia alkoholu (frekvencia pitia alkoholického nápoja 4 až 6-krát v priebehu jedného dňa). Výsledky vyhodnocovali pomocou MacArthurovej škály objektívneho hodnotenia. Závety sú alarmujúce. Výsledky súčasnej štúdie naznačujú, že viac času stráveného na sociálnych médiách súvisí s väčšou pravdepodobnosťou epizodického ťažkého pitia u digitálnych domorodcov.

V nasledujúcich častiach článok poukazuje na výsledky prípadových štúdií zo zahraničia, čím sú reflektované hrozby, ktoré potenciálne ohrozujú prirodzený vývin digitálnych domorodcov.

Hrozby na internete u digitálnych domorodcov – počítačové hry, videohry

Haninger & Thompson (2004) uskutočnili výskum s 396 staršími žiakmi v USA. Každý žiak z výberového súboru hral aspoň po dobu 1 hodiny počítačovú hru (náhodne vybraných bolo 81 počítačových hier). Výskum bol zameraný na obsah videohier. Každý žiak po skončení hry kvalitatívne zhodnotil zvolenú počítačovú hru. Až 98 % hier zahrňovalo úmyselné násilie v priemere 36 % z času hry, 90 % hier si vyžadovalo, aby hráč zranil postavy, 69 % hier zobrazovalo krv a 27 % hier zobrazovalo sexuálne témy.

Aslan, Coban, Karakus Yilmaz & Goktas (2017) skúmali spokojnosť herného zážitku digitálneho domorodca a jeho vplyv na preferencie. Natívne symboly (vizualizácia webstránky, užívateľské komentáre k videozáznamu hier, online fóra, otvorený dotazník) počítačových hier a videohier zohrávajú úlohu pri formálnom vnímaní hrania digitálneho domorodca. Súčasné reklamné metódy predaja počítačových hier a videohier sú čoraz agresívnejšie voči digitálnym domorodcom. Ich negatívnym javom je pozvoľný vznik závislosti na hraní počítačových hier. Pre japonský priemysel v oblasti videohier sú špecificky natívnymi symbolmi napr. karikatúra a animované postavy hlavných hrdinov (Aoyama & Izushi, 2003).

Brandtzaeg & Heim (2009) skúmali na vzorke 825 žiakov v Nórsku, či náklonnosť a frekvencia hrania počítačových hier je spojená so psychosociálnymi faktormi (sebaakceptácia, sociálne kompetencie, rodičovská kontrola). Náklonnosť digitálnych domorodcov k hraniu násilných počítačových hier je spojená s nízkym spoločenským prijatím medzi rovesníkmi. Náklonnosť digitálnych domorodcov k hraniu vzdelávacích počítačových hier je spojená s rodičovskou angažovanosťou. Tieto výsledky potvrdzuje i štúdia Bandura (2002).

Ďalšími negatívnymi javmi vyplývajúcimi z hrania násilných online hier sú vo väčšej miere zastúpené agresívne myšlienky, pocity hnevu, fyziologické vzrušenie, či agresívne správanie (Carnagey, Anderson, & Bushman, 2007). V tomto kontexte Anderson, et al. (2003) dopĺňajú, že agresívne formy správania sa digitálnych domorodcov sa nemusia prejavíť okamžite, ale aj v dlhodobejšom časovom horizonte. Negatívne prejavy sa prenášajú i do dospelosti v podobe agresivity v rodine, nezvládania stresových situácií, fyzických útokov na deti, či zneužívania manžela/ky (partnera/ky). Avšak medzi chlapcami a dievčatami sú štatisticky signifikantné rozdiely vo vnímaní násilných videohier (Deselms & Altman, 2003). Autori dospeli k záveru, že chlapci, ktorí

hrali násilnú online hru, poskytli kriminalistom v dotazníkoch väčší počet zľahčujúcich odpovedí k trestom za násilné trestné činy. Naopak, dievčatá poskytli odpovede, ktoré by pridali tvrdšie tresty, po tom, čo hrali násilnú online hru. Krátkodobé negatívne účinky u digitálnych domorodcov ostali po dobu 60 minút od skončenia online násilnej hry.

Bickham, Hswen & Rich (2015) sú toho názoru, že digitálne médiá (televízia, počítač, videohry, hudba, mobilné telefóny) vplývajú na rozvoj depresívnych stavov. Výberová vzorka predstavovala 126 digitálnych domorodcov z USA. Autori použili na hodnotenie odpovedí spätný index depresie („Back Depression Index“).

Hrozby na internete u digitálnych domorodcov – sexting

Anderson & Bushman (2001) poukazujú na fakt, že televízia, filmový priemysel, videohry, ale aj sexting zvyšujú frekvenciu myšlienok a pocitov súvisiacich s návykom fyziologického vzrušovania u digitálnych domorodcov (najmä chlapcov). Brown (2000) nabáda najmä rodinných príslušníkov, ako sú rodičia a starší súrodenci, aby komunikovali, vzdelávali a zvyšovali mediálnu gramotnosť digitálnych domorodcov. Tieto formy prevencie sú dôležitou súčasťou vývoja ich digitálnej gramotnosti (Gentile, Humphrey & Walsh, 2005).

Phippen, A. & Ashby, S. (2013) uskutočnili prieskum medzi žiakmi (14 – 16 r.) o ich postoji voči sextingu. Výberovú vzorku tvorilo 1000 žiakov z Veľkej Británie. Autori sú presvedčení, že vzdelávací systém vo Veľkej Británii dostatočne nepoukazuje a nerieši negatívne javy digitálneho správania sa žiakov. Shariff (2003) vyzdvihuje tiež potrebu legislatívnych opatrení súvisiacich s prevenciou voči sextingu v školskom i mimoškolskom prostredí Veľkej Británie. Olatunde & Balogun (2017) dodávajú, že je potrebné s ešte väčším dôrazom prijať patričné legislatívne opatrenia v krajinách Afrického kontinentu.

Collins et al. (2004) dospeli k záveru, že sociálne médiá (televízor, internet, digitálne médiá) majú veľký vplyv na predčasný sexuálny život digitálnych domorodcov. S predčasným sexuálnym životom digitálnych domorodcov súvisí i celý rad negatívnych javov a to sociálnych (neplánované tehotenstvo, finančné zabezpečenie), či zdravotných (stres, depresie, úzkosť, následky interrupcie a podobne). Autori aplikovali metódu multivariačnej regresnej analýzy na hodnotenie dotazníkového prieskumu u digitálnych domorodcov vo veku od 12 do 17 rokov.

Hrozby na internete u digitálnych domorodcov – televízia, násilné filmy

Obsah a dĺžka sledovania televízie má u chlapcov a dievčat v adolescentnom veku rozdielne dopady, čo preukázala štúdia na prieskumnej vzorke 570 digitálnych domorodcov. Negatívne javy spojené so sledovaním násilných filmov sa u chlapcov prejavujú hlavne zvýšeným až nezdravým sebedovomím a zvýšenou agresivitou doma i v škole. U dievčat malo sledovanie násilných filmov negatívne prejavy v podobe zhoršeného prospechu v škole. Okrem toho štúdia preukázala spojitosť dĺžky sledovania televízie s výskytom obezity u dievčat (Anderson, Huston, Schmitt, Linebarger & Wright, 2001).

K tejto problematike prispeli tiež Thompson & Yokota (2004), ktorí skúmali dostupné zdroje o výskyte násilia, sexu a zobrazovaní drog vo filmoch. Autori vyjadrujú jednoznačný negatívny následok obsahu filmu na konanie a zdravie digitálneho domorodca. Animované filmy s násilným obsahom získali vyššie priemerné hodnotenie ako ostatné hodnotené filmy. U 226 sledovaných filmov (18 %) digitálni domorodci uviedli, že hlavným motívom boli alkohol a drogy.

Dalton et al. (2003) uvádzajú, že vystavenie digitálnych domorodcov filmom, v ktorých sa fajčí, má na nich priamy dopad a predpokladá u nich sklon k začatiu fajčenia. Prieskum sa konal na vzorke 3547 žiakov vo veku 10 – 14 rokov.

Hrozby na internete u digitálnych domorodcov – bezpečnosť užívania technologických zariadení

Mylonas, Kastania & Gritzalis (2013) skúmali, či existuje bezpečnostné povedomie užívateľov smartphonov o sťahovaní aplikácií z oficiálnych stránok, ako sú Google Play, Apple Apps Store atď. Výsledky poukazujú na prílišnú dôverčivosť digitálnych domorodcov. Z vyššie uvedených portálov sú aplikácie nimi sťahované bez použitia bezpečnostnej kontroly, či antivírusového programu. Hrozba zneužitia osobných dát tretími osobami je vysoká. Atkinson, Furnell & Phippen (2009) sú toho názoru, že je nutné zvyšovať bezpečnostné povedomie užívateľov, a to najmä v generácii digitálnych domorodcov.

Z komparácie bezpečnostného povedomia medzi dvoma generáciami digitálnych domorodcov vyplývajú závery, že staršia generácia sťahuje aplikácie

do svojich mobilných telefónov bezpečnejšie (t. j. s použitím bezpečnostnej aplikácie) ako mladšia generácia digitálnych domorodcov. Ako významný faktor sa taktiež ukázalo finančné zabezpečenie rodiny. K vyššie uvedeným záverom dospeli Androulidakis & Kandus (2011) prieskumom na výberovej vzorke 7172 študentov z 10 krajín východnej a južnej Európy.

Štúdia uskutočnená na vzorke 330 digitálnych domorodcov (Kurkovsky & Syta, 2010) ukazuje, že len veľmi malý počet zo sledovaných respondentov reálne podniklo konkrétne kroky k ochrane svojich mobilných telefónov pred neoprávneným prístupom tretích osôb. Autori sa domnievajú, že digitálni domorodci používajú digitálne médiá len s nízkou digitálnou gramotnosťou v oblasti bezpečnosti svojich zariadení.

Felt, Finifter, Chin, Hanna & Wagner (2011) konštatujú, že škodlivý software a mobilný malware sú vážnou hrozbou sociálnych médií. Analýzou 46 škodlivých softwarov v priebehu rokov 2009 – 2011 pre iOS, Android a Symbian dospeli k záveru, že jedným zo spoločných znakov sú rootove exploity. Tie spôsobujú, že inteligentné telefóny zverejňujú informácie, ktoré sa výrazne ľahšie dajú zneužiť tretími osobami.

Hrozby na internete u digitálnych domorodcov – škola, Facebook

Už Frymier (1993) poukazuje na negatívne javy používania sociálnych sietí pri výuke adolescentov. Upozorňuje, že pokiaľ adolescent nemá dostatočne vyvinuté kritické myslenie, nedokáže komplexne a efektívne pochopiť učivo. Výhodou učiteľa je práve jeho verbálna i neverbálna komunikácia s adolescentom.

Sociálne siete zohrávajú významnú úlohu pri vzdelávaní digitálnych domorodcov. V súčasnosti sú sociálne siete kľúčovým kanálom pre získavanie vedomostí u študentov (Cadima, Ojeda & Monguet, 2012). Výsledky prieskumu vo využívaní Facebooku, ktorý sa realizoval na vzorke 1165 malajzijských študentov, poukazujú na ich zlepšený výkon v škole. Existuje pozitívna korelácia medzi používaním Facebooku a prospechom študenta (Ainin, Naqshbandi, Moghavvemi & Jaafar, 2015). Na druhej strane sú klinicky dokázané symptómy depresie z nadmerného používania Facebooku digitálnymi domorodcami (Moreno et al., 2012).

Jones, Blackey, Fitzgibbon & Chew (2010) sa na základe dotazníkového prieskumu realizovaného medzi digitálnymi domorodcami v prvých ročníkoch vysokoškolského štúdia domnievajú, že existuje kontrast vo vnímaní

a skúsenostiach v učení (štúdiu) a spoločenským životom digitálneho domorodca vo využívaní digitálnych médií. Výsledky ukazujú, že študenti by mali nachádzať spôsoby a princípy kombinovať, ale mať aj schopnosť oddeliť tieto dva svety. Záverom vyjadrujú autori obavu o dostatočnú sústredenú a koncentráciu pri učení, pokiaľ boli digitálni domorodci v danej chvíli pripojení k sociálnym sieťam. Na kyberšikanu používaním sociálnych sietí v priestoroch školy poukazuje Shariff (2013).

Záver

Rozvoj sociálnych médií ponúka mnohým spoločnostiam zaujímavé finančné príležitosti, ktoré však na strane druhej majú vplyv na hrozby spojené s ich užívaním a zároveň poskytujú pre spoločnosť výzvu. Zvláštnu pozornosť treba venovať novým vzorcom správania sa najmä u digitálnych domorodcov (Rich, Bickham & Shrier, 2015). Základom nových vzorcov správania sú technické a socio-kultúrne vlastnosti virtuálneho prostredia, čas a spôsob trávenia času na internete. Vzniká tak priestor pre prevenčno-edukatívne programy a projekty zamerané na internetové aktivity a hrozby internetu, nových médií a technológií predovšetkým u dnešnej generácie detí (Hauptmann & Steger, 2013).

Walther, J. B. už v roku 1996 poukazoval na riziká spojené s rozmachom počítačovej komunikácie. Uvádza, že takáto komunikácia je neosobná a nie je vždy prospešná v medziludských vzťahoch, pretože dochádza k väčšej pravdepodobnosti nepochopenia z druhej strany.

Zavádzanie informačných a komunikačných technológií do rôznych sfér spoločenského života, napr. do zdravotníctva, je jednou z oblastí, ktorá je z pohľadu lekára, či pacienta zaujímavá, skrýva však v sebe celý sled rizík s tým spojených (Hausmann, Touloumtzis, White, Colbert, Gooding, 2017). Kim (2013) uvádza napríklad právne (ochrana osobných údajov), ekonomické, či politické riziká. Digitálni domorodci sú už v súčasnosti ich zástancami (Noteboom & Qureshi, 2011).

Resumé

Digital technologies have become an integral part of life first and foremost for digital natives, today's children and young people. Digital natives require con-

stant access to the Internet and latest technologies. The aim of the article is to examine the existing scientific studies on the threats and occurrences of negative effects of the Internet and on the use of information and communication technologies by digital natives. At present, parents and society should have an eminent interest in paying attention to children's activities as the results of this critical review point to a number of negative phenomena related to the Internet, social media and applications' usage by digital natives. These are in particular sleep disorders, other health problems and addiction to online games. Digital natives are increasingly exposed to sexting and sexual predators. Another negative effects of the use of new media is excessive trustworthiness, weak awareness of safety in the usage of technological devices, anonymity and impact on smoking, drinking or drug usage.

Literatúra

- Ainin, S., Naqshbandi, M. M., Moghavvemi, S., & Jaafar, N. I. (2015). Facebook usage, socialization and academic performance. *Computers and Education*. Vol. 83, pp. 64–73. doi:10.1016/j.compedu.2014.12.018.
- Agarwal, C., & Singhal, A. (2017). Securing our digital natives: A study of commonly experience internet safety issues and a one-stop solution. Paper presented at the *ACM International Conference Proceeding Series, Part F128003*. Pp. 178–186. doi:10.1145/3047273.3047303.
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., Wartella, E. (2003). The influence of media violence on youth. *Psychological Science in the Public Interest, Supplement*. Vol. 4, no. 3. Retrieved from www.scopus.com.
- Anderson, D. R., Huston, A. C., Schmitt, K. L., Linebarger, D. L., & Wright, J. C. (2001). Early childhood television viewing and adolescent behavior: The recontact study. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. Vol. 66, no. 1, pp. 1–147. Retrieved from www.scopus.com.
- Androulidakis, I., & Kandus, G. (2011). Mobile phone downloading among students: The status and its effect on security. Paper presented at the *Proceedings – 2011 10th International Conference on Mobile Business, ICMB 2011*, pp. 235–242. doi:10.1109/ICMB.2011.37.
- Aoyama, Y., & Izushi, H. (2003). Hardware gimmick or cultural innovation? Technological, cultural, and social foundations of the japanese video game industry. *Research Policy*. Vol. 32, no. 3, pp. 423–444. doi:10.1016/S0048-7333(02)00016-1.

- Aslan, A., Coban, M., Karakus Yilmaz, T., & Goktas, Y. (2017). The native symbols engaging turkish players to digital games in a playability perspective. *Simulation and Gaming*. Vol. 48, no. 4, pp. 480–497. doi:10.1177/1046878117704684.
- Atkinson, S., Furnell, S., & Phippen, A. (2009). Securing the next generation: Enhancing e-safety awareness among young people. *Computer Fraud and Security*. Vol. 7, pp. 13–19. doi:10.1016/S1361-3723(09)70088-0.
- Bandura A. (2002). Social cognitive theory of mass communication. In: Bryant J, Zillmann D, eds. *Media effects: Advances in theory and research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates; Vol. 3, no. 3, pp. 121–154. Retrieved from www.scopus.com.
- Banyai, F. et al. (2017). Problematic Social Media Use: Results from a Large-Scale Nationally Representative Adolescent Sample. *Plos one*. Vol. 12, no. 1. doi:10.1371/journal.pone.0169839.
- Bickham, D. S., Hswen, Y., & Rich, M. (2015). Media use and depression: exposure, household rules, and symptoms among young adolescents in the USA. *International journal of public health*. Vol. 60, no. 2, pp. 147–155. doi:10.1007/s00038-014-0647-6.
- Brandtzæg, P. B., & Heim, J. (2009). Children's electronic gaming content preferences and psychosocial factors: Is there a connection? *Nordicom Review*. Vol. 30, no. 2, pp. 69–86. Retrieved from www.scopus.com.
- Brown, J. D. (2000). Adolescents' sexual media diets. *Journal of Adolescent Health*. Vol. 27, no. 2 SUPPL., pp. 35–40. doi:10.1016/S1054-139X(00)00141-5.
- Brunborg, G. S., Andreas, J. B., & Kvaavik, E. (2017). Social Media Use and Episodic Heavy Drinking Among Adolescents. *Psychological reports*. Vol. 120, no. 3, pp. 475–490. doi:10.1177/0033294117697090.
- Cadima, R., Ojeda, J., & Monguet, J. M. (2012). Social networks and performance in distributed learning communities. *Educational Technology and Society*. Vol. 15, no. 4, pp. 296–304. Retrieved from www.scopus.com.
- Carnagey, N. L., Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2007). The effect of video game violence on physiological desensitization to real-life violence. *Journal of Experimental Social Psychology*. Vol. 43, no. 3, pp. 489–496. doi:10.1016/j.jesp.2006.05.003.
- Collins, R. L., Elliott, M. N., Berry, S. H., & et al. (2004). Watching sex on television predicts adolescent initiation of sexual behavior. *Pediatrics*. Vol. 114, no. 3, pp. 280–289. doi:10.1542/peds.2003-1065-L.
- Dalton, M. A., Sargent, J. D., Beach, M. L. & et al. (2003). Effect of viewing smoking in movies on adolescent smoking initiation: A cohort study. *Lancet*. Vol. 362, no. 9380, pp. 281–285. doi:10.1016/S0140-6736(03)13970-0.
- Deselms, J. L., & Altman, J. D. (2003). Immediate and prolonged effects of videogame violence. *Journal of Applied Social Psychology*. Vol. 33, no. 8, pp. 1553–1563. Retrieved from www.scopus.com.

- Everett, S. A., Schnuth, R. L., & Tribble, J. L. (1998). Tobacco and alcohol use in top-grossing *American films*. *Journal of community health*. Vol. 23, no. 4, pp. 317–324. doi:10.1023/A:1018727606500.
- Felt, A. P., Finifter, M., Chin, E., Hanna, S., & Wagner, D. (2011). A survey of mobile malware in the wild. Paper presented at the *Proceedings of the ACM Conference on Computer and Communications Security*. Vol. 3, no. 14. doi:10.1145/2046614.2046618.
- Frymier, A. B. (1993). The impact of teacher immediacy on students' motivation: Is it the same for all students? *Communication Quarterly*. Vol. 41, no. 4, pp. 454–464. doi:10.1080/01463379309369905.
- Gentile, D. A., Humphrey, J., & Walsh, D. A. (2005). Media ratings for movies, music, video games, and television: A review of the research and recommendations for improvements. *Adolescent Medicine Clinics*. Vol. 16, no. 2 SPEC. ISS., pp. 427–446. doi:10.1016/j.admecli.2005.02.006.
- Gkioulos, V., Wangen, G., Katsikas, S. K., Kavallieratos, G., & Kotzanikolaou, P. (2017). Security awareness of the digital natives. *Information (Switzerland)*. Vol. 8, no. 2. doi:10.3390/info8020042.
- Haninger, K., & Thompson, K. M. (2004). Content and ratings of teen-rated video games. *Journal of the American Medical Association*. Vol. 291, no. 7, pp. 856–865. doi:10.1001/jama.291.7.856.
- Hauptmann, S., & Steger, T. (2013). "A brave new (digital) world"? Effects of in-house social media on HRM. *Zeitschrift Fur Personalforschung*. Vol. 27, no. 1, pp. 26–46. doi:10.1688/1862-0000_ZfP_2013_01_Hauptmann.
- Hausmann, J. S., Touloumtzis, C., White, M. T., Colbert, J. A., & Gooding, H. C. (2017). Adolescent and Young Adult Use of Social Media for Health and Its Implications. *Journal of adolescent health*. Vol. 60, no. 6, pp. 714–719. doi:10.1016/j.jadohealth.2016.12.025.
- Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2008). Personal information of adolescents on the Internet: A quantitative content analysis of MySpace. *Journal of adolescence*. Vol. 31, no. 1, pp. 125–146. doi:10.1016/j.adolescence.2007.05.004.
- Jones, N., Blackey, H., Fitzgibbon, K., & Chew, E. (2010). Get out of MySpace! *Computers and Education*. Vol. 54, no. 3, pp. 776–782. doi:10.1016/j.compedu.2009.07.008.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! the challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*. Vol. 53, no. 1, pp. 59–68. doi:10.1016/j.bushor.2009.09.003.
- Kim, E-M. (2013). The New Citizenship of Digital Natives and the Influence of Network Media. *Korean Journal of Journalism & Communication Studies*. Vol. 57, no. 1, pp. 305–334. ISSN 1229-7526.
- Kurkovsky, S., & Syta, E. (2010). Digital natives and mobile phones: A survey of practices and attitudes about privacy and security. Paper presented at the *Internati-*

- onal Symposium on Technology and Society, Proceedings. Pp. 441–449. doi:10.1109/ISTAS.2010.5514610.
- Michaud, P. A., & Free, C. (2016). Alice in wonderland: Adolescents and digital technologies. *International handbook on adolescent health and development: The public health response*. Pp. 397–409. doi:10.1007/978-3-319-40743-2_20.
- Milward, J. & et al. (2017). Usability Testing of the BRANCH Smartphone App Designed to Reduce Harmful Drinking in Young Adults. *JMIR mhealth and uhealth*. Vol. 5, no. 8. doi:10.2196/mhealth.7836.
- Moreno, M.A. & et al. (2012). A Pilot Evaluation of Associations Between Displayed Depression References on Facebook and Self-reported Depression Using a Clinical Scale. *Journal of behavioral health services & research*. Vol. 39, no. 3, pp. 295–304. doi:10.1007/s11414-011-9258-7.
- Mylonas, A., Kastania, A., & Gritzalis, D. (2013). Delegate the smartphone user? security awareness in smartphone platforms. *Computers and Security*. Vol. 34, pp. 47–66. doi:10.1016/j.cose.2012.11.004.
- Noteboom, C., & Qureshi, S. (2011). Physician interaction with electronic health records: The influences on digital natives and digital immigrants. Paper presented at the *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences*. doi:10.1109/HICSS.2011.342.
- Olatunde, O., & Balogun, F. (2017). Sexting: Prevalence, Predictors, and Associated Sexual Risk Behaviors among Postsecondary School Young People in Ibadan, Nigeria. *Front Public Health*. Vol. 5, no. 96. doi:10.3389/fpubh.2017.00096.
- Phippen, A., & Ashby, S. (2013). *Digital behaviors and people risk: Challenges for risk management*. ISBN 978-1-178190-898-3. doi:10.1108/S1877-6361(2013)0000011005.
- Rich, M., Bickham, D. S., & Shrier, L. A. (2015). Measuring Youth Media Exposure: A Multimodal Method for Investigating the Influence of Media on Digital Natives. *American behavioral scientist*. Vol. 59, no. 14, pp. 1736–1754. doi:10.1177/0002764215596558.
- Scott, H., & Woods, H. (2016). Understanding adolescents' social media habits, fear of missing out and sleep quality. *Journal of sleep research*. *23rd Congress of the European-Sleep-Research-Society*. Vol. 25, no. SI, pp. 334–335. ISSN 0962-1105.
- Shariff, S. (2013). Courting digital citizenship: Keeping schools out of court. *From cyber bullying to cyber safety: Issues and approaches in educational contexts*. Pp. 169–190. Retrieved from www.scopus.com.
- Schooler, C., Feighery, E., & Flora, J. A. (1996). Eventh graders' self-reported exposure to cigarette marketing and its relationship to their smoking behavior. *American journal of public health*. Vol. 86, no. 9, pp. 1216–1221. doi:10.2105/AJPH.86.9.1216.

- Thompson, K. M., & Yokota, F. (2004). Violence, sex and profanity in films: Correlation of movie ratings with content. *MedGenMed: Medscape General Medicine*. Vol. 6, no. 3. Retrieved from www.scopus.com.
- Walther, J. B. (1996). Computer-mediated communication: Impersonal, interpersonal, and hyperpersonal interaction. *Communication Research*. Vol. 23, no. 1, pp. 3–43. doi:10.1177/009365096023001001.

Kriminologická imaginácia ako inšpirácia pre kriminologické skúmanie

Gabriela Lubelcová¹

Úvod

Názov môjho príspevku má trojjedinú inšpiráciu. V prvom rade poukazuje na sociologickú orientáciu môjho záujmu o kriminológiu. Termín imaginácia je v sociológii už dlhšie spojený s menom W. Ch. Millsa a jeho všeobecne akceptovanou prácou s názvom Sociologická imaginácia,² v ktorej akcentoval poznávací prínos sociológie v schopnosti vnímať sociálne javy v širokých spoločenských súvislostiach a v tejto optike videl primeranosť interpretácie poznatkov v sociálnych vedách, najmä interpretácie empirických dát, ktorých numerické vyjadrenie môžu fascinovať a vyvolávať dojem vedeckosti, ale v skutočnosti sú iba začiatkom pravej vedeckej analýzy.

Druhou inšpiráciou bola posledná práca vplyvného britského kriminológa Jocka Younga,³ ktorá nesie práve takýto názov – Kriminologická imaginácia (*The Criminological Imagination*, Cambridge Polity 2011). Young tu v nových kontextoch (viac ako pol storočia po vydaní originálnej Millsovej Imaginácie) upozorňuje na potrebu kontextuálnej interpretácie kriminologických dát a potreby kritického myslenia v kriminologických prácach.

Tretou inšpiráciou pre práve takéto zameranie môjho príspevku je vedecká osobnosť, ktorej je zborník príspevkov dedikovaný. Práce pána profesora Holcra sú stelesnením kritického, metodologicky prepracovaného a argumentovaného prístupu. Od začiatku svojej vedeckej práce sa zameriaval na metodologické problémy poznávania, a to dokonca v takej zložitej oblasti, ako je

¹ Doc. PhDr. Gabriela Lubelcová, CSc., Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK, Bratislava, e-mail: gabriela.lubelcova@uniba.sk.

² Práca *The Sociological Imagination* bola vydaná v New Yorku v roku 1959. Jej preklad vyšiel v pražskom nakladateľstve SLOH v roku 2002.

³ J. Young je autorom viacerých kriminologických prác, osobitne zarezonovala trilógia na sklonku života: *The Exclusive Society* (1999), *The Vertigo of Late Modernity* (2007) a *The Criminological Imagination* (2011).

prognózovanie (je autorom jednej z prvých vedeckých prác venovaných metodologickým problémom prognózovania v bývalom Československu). Práve táto jeho profilová orientácia na metodologické problémy poznávania a uplatňovanie vedeckých metód v sociálnych vedách je platformou, na ktorej sa kultivovala jeho vedecká erudícia a interpretačná primeranosť týmito poznávacími postupmi získaných dát aj v oblasti kriminológie. V jeho prácach sa preto snúbi tak exaktnosť poznávacích postupov, ako aj kritický pohľad na ich interpretačný potenciál. Jeho práce preto možno zaradiť do oblasti imaginatívneho kriminologického skúmania, ktoré inšpirujú nasledovníkov.

Imaginácia ako východisko

Koncept imaginácie formuloval Mills ako kritickú reflexiu súdobej situácie americkej sociológie v 60. rokoch. Identifikoval v nej dve kľúčové negatívne tendencie: na jednej strane partikulárny empirizmus a na druhej strane orientáciu na „veľkú“ teóriu, pričom obe vnímal ako vzdialené od sociálnej reality. Prekonaním tejto odtrhnutosti malo byť umiestnenie (situovanie) ľudského konania do historického kontextu a spojenia so sociálnou štruktúrou spoločnosti.

Otázky, ktoré Mills formuloval, možno pokladať aj za kroky, metodiku analýzy, ktorá uplatňuje sociologickú imagináciu. Možno ich zhrnúť do výzvy zamerať sa pri analýze konkrétneho sociálneho javu na:

1. *spoločensko-historickú rovinu* (stanoviť hlavné charakteristiky a trendy historickej epochy, určiť hlavné zmeny, ktoré formovali aktuálnu modalitu spoločnosti, jej hlavné princípy, významy),
2. *makrosociálnu rovinu* (zamerať sa na analýzu spoločenského usporiadania do vnútra spoločnosti, určiť základné spoločenské inštitúcie a sociálnu štruktúru spoločnosti, špecifikovať povahu sociálnych vzťahov a väzieb),
3. *mikrosociálnu rovinu* (špecifikovať sociálny charakter doby, nažité socio-kultúrne vzorce správania, ktoré stimulujú a podporujú určité špecifické vlastnosti ľudí, tzv. sociálny charakter doby).

Sociologická imaginácia je teda cestou sociologickej analýzy, ktorá rozvíja citlivosť na vnímanie súvislostí medzi sociálnymi javmi a procesmi a umožňuje zakotvenú interpretáciu empirických dát, získaných výskumom.

Túto požiadavku ako inšpiráciu znovu pripomína J. Young po viac ako polstoročí od vydania pôvodnej práce práve pre oblasť kriminologických skúma-

ní (Young 2011). Vychádza pritom z identifikácie slabostí kriminológie, ktorá napriek dlhoročnému vývoju, najmä na pôde americkej vedy, je podľa autora poznačená metodologickým fetišizmom, empirickou krátkozrakosťou, koncepciou konfúznosťou a politickou servilnosťou (tamtiež, s. 2). Youngov recept na revitalizáciu kriminológie je v prehĺbení analytického rozmeru kriminologických výskumov, posilnenia prepojenia kriminologických analýz so širšími spoločenskými trendmi, obnovení kritického kriminologického uvažovania (prepojenie interpretácií kriminality s novodobým formovaním významu a moci).

Pohľad na stav kriminologického skúmania

Kritický pohľad na vývoj kriminológie reflektujú viacerí autori. Súvisí najmä so skutočnosťou, že napriek širokej škále kriminologických teórií a empirických výskumov nedisponuje táto doposiaľ jasnou ucelenou teoretickou koncepciou, ktorá by dokázala vysvetliť podmienenosť kriminálneho správania ľudí.⁴ Pritom práve odpoveď na otázku prečo sa ľudia dopúšťajú tohto krajne nežiaduceho, antisociálneho, teda záujmy iných ľudí poškodzujúceho správania (Lubelcová 2009), ktoré je navyše spoločensky sankcionované, sa stala jednou z kľúčových orientácií a teoretických úloh kriminológie od začiatku jej formovania a bola stelesnená vo vplyvnej etiologickej paradigme kriminológie.

Etiologická paradigma bola vo vývoji kriminológie syténá viacerými teoretickými disciplínami. V jej histórii sa odráža aj základná interpretácia jej podmienenosti, od dôrazu na jej individuálnu biologickú, neskôr psychologickú, až po sociálnu podmienenosť. Polemika medzi týmito argumentmi napokon vyústila do kriminologicky akceptovaného bio-psycho-sociálneho modelu interpretácie.

V priebehu 20. storočia sa rozpracovali najmä sociologické kriminologické prístupy k etiológii kriminality ako sociálneho javu, ktoré osobitne vďaka empiricky orientovanej americkej sociológii prinášali výskumné a teoretické argumenty pre vysvetľovanie tohto fenoménu. V kriminológii sa tak rozvinul celý diapazón teoretických prístupov, ktoré prinášajú rôzne interpretácie zák-

⁴ Kritický pohľad na eklektický stav teoretickej kriminológie prináša autorský kolektív publikácie *The Explanation of Crime* (Cambridge, UP 2006), ktorá sa zaoberá možnosťou formulácie integratívnej teórie kriminálneho konania. Osobitne vplyvný je model situačnej teórie kriminálneho konania P. H. Wikströma koncipovanej ako proces morálneho rozhodovania v situačnom kontexte (tamtiež, s. 61 – 107).

ladných sociálnych mechanizmov, ktoré sa podieľajú na reprodukcii kriminality ako sociálneho fenoménu. Odrážajú tak vývoj spoločnosti, ako aj najvplyvnejších sociologických reflexií jej vývoja a sociálnych problémov.

Dnes môžeme hovoriť o väčšine z nich ako klasických kriminologických teóriách alebo teóriách hlavného prúdu. Podľa Sykesa a Cullena vysvetľujú tieto teórie kriminalitu v zásade prostredníctvom pôsobenia troch kľúčových spoločenských prvkov: spoločenských hodnôt, sociálnych noriem a sociálnej štruktúry (Sykes – Cullen 1992, s. 288). Spoločenské hodnoty ako socio-kultúrne zadefinované stimuly vstupujú do cieľov individuálnych volieb sociálneho konania. Sociálne normy pôsobia ako vonkajšie a vnútorné tlaky, ktoré regulujú, viac alebo menej efektívne, sociálne konanie smerom ku konformite. Sociálna štruktúra určuje rozsah disponibilných zdrojov, ktoré na základe svojej pozície sociálny aktér môže využiť pri dosahovaní cieľov (otvorené alebo zablokované životné príležitosti). Z pôsobenia týchto prvkov sa vytvorili tri najvplyvnejšie skupiny teórií. Jedna sa zameriava na zlyhanie mechanizmov spoločenskej kontroly, druhá na tlaky a napätia, ktorým sú vystavení sociálni aktéri a môže viesť k anomickým situáciám a tretia zakotvuje podmienenosť kriminality do subkultúr, v ktorých došlo k prevráteniu hodnôt a noriem (Sykes – Cullen 1992, s. 291, Cullen – Agnew 2003, s. 9 – 10).

Odlišnú skupinu teórií tvoria alternatívne prístupy, ktoré sa rozvinuli najmä v 60. a 70. rokoch minulého storočia a relativizujú zamlčané premisy tradičnej kriminológie (t. j. predstava o jednoznačnosti sociálneho poriadku a neproblematizácia spoločenskej reakcie na kriminalitu). Ide o kritické prístupy, ktoré reflektujú spoločenský poriadok ako mocensky podmienený a spoločensky konštruovaný, vrátane spoločenskej reakcie na kriminalitu, ktorá sa spolupodieľa na reprodukcii kriminálneho správania ohrozených kategórií.⁵

Je pritom príznačné, že veľká časť predovšetkým klasických teórií sa často rozvíjala ako kritická reflexia nedostatkov a explanačných obmedzení iných teoretických prístupov. Presadzovanie kľúčových teórií bolo zároveň spojené s významným úsilím o empirické dokladovanie ich teoretických východísk. Možno však konštatovať, že početné empirické výskumy prinášajú tak potvrdenie, ako aj spochybnenie jednoznačnosti jednotlivých teoretických argumentov (Cullen – Agnew 2003). Obraz etiológie kriminality sa tak napriek mnohoročnému úsiliu kriminológov zatiaľ neposunul do uceleného konzistentného rámca, interpretujúceho podmienenosť a príčiny kriminality. Nie-

⁵ Tento prístup rozpracovali predovšetkým teórie sekundárnej deviácie a teórie nálepkovania, ktoré sa vyvinuli z tradície interpretatívnej sociológie a prístupov symbolického interakcionalizmu.

ktorí kriminológovia dokonca konštatujú krízu etiologickej paradigmy (Young 1999), ktorá v kriminológii vyústila až do odklonu od takto orientovaného kriminologického skúmania.⁶

Napriek tomu možno zachytiť určitú novú tendenciu v sociologicky orientovaných kriminologických prístupoch. Všeobecnou charakteristikou sociologických prístupov je, že interpretujú kriminalitu ako modalitu sociálneho konania jednotlivca.⁷ Rozhodujúcim pre interpretáciu sa tak stáva vnímanie modelu sociálneho konania. A tu si možno všimnúť posun od záujmu o externé faktory konania (spoločenské hodnoty, sociálne normy, sociálna štruktúra), ako je to v klasických kriminologických prístupoch, smerom dovnútra procesu konania. Inými slovami, sociálne konanie začína byť menej vnímané ako vonkajškovo determinované správanie človeka, určené sociálnymi podmienkami a spoločenskými mechanizmami a začína sa viac orientovať na samotného aktéra, na proces jeho rozhodovania v poli možností voľby konania.

Tento interpretačný posun sociálneho konania je zároveň výrazom zmien v spoločenskom rámci – posun k neskoro modernej spoločnosti, pre ktorú je charakteristická vyššia premenlivosť a pluralizácia spoločenských foriem a nástup individualizácie. V takýchto podmienkach rastie význam aktéra a jeho subjektívnej interpretácie možností konania (hoci štruktúrovanej a konštruovanej sociálnym prostredím). To platí aj pre rozhodnutie pre od normy odklonené (t. j. kriminálne) konanie.

Príkladom takejto interpretácie (ako kriminologicky inšpiratívnej) je mikro-empirický model konania J. C. Alexandra (Alexander 1982, s. 301 – 329). Autorov model konania sa opiera o dva kľúčové procesy, ktoré v priebehu konania aktér realizuje: interpretáciu a strategizáciu. Interpretácia sa zakladá na pochopení okolitého sveta a vyviera z tradície a disponibilných skúseností, cez prizmu ktorých klasifikujeme a interpretujeme podnety z prostredia. Učíme sa jej v procese socializácie v rámci štruktúry sveta, v ktorom žijeme. Každý člen kolektivity sa musí naučiť vysvetľovať, pomenovať a objavovať typické pojmy pre všetky možné situácie. Typizácia je tak kľúčom k neskoršiemu vstupu do skupinového života a socializácia procesom budovania výbavy pre sociálne fungovanie človeka. Pre sociálne fungovanie človeka ale nestačí prostá reprodukčná typizácia, ale je nevyhnutná kreatívna typizácia, ktorá zahŕňa nové

⁶ Prejavila sa napr. v príklone k situačným teóriám, ktoré kriminalitu začínajú interpretovať nie ako determinujúce správanie jednotlivca, ale ako situačne podmienené správanie v logike racionálnej voľby využitia vhodnej príležitosti (bližšie pozri Lubelcová, 2005).

⁷ Sociologické vymedzenie kriminality ju chápe ako sociálnu deviáciu, teda od sociálnej normy odchýlenú podobu správania. Aj ako deviácia zostáva však v zásade formou (modalitou) sociálneho konania.

spôsoby porozumenia svetu v mierne odlišných podobách. Typizácia tak produkuje aj posuny v klasifikácii a interpretácii, teda invenciu. Vďaka kreatívnej typizácii (invencii) môžeme konzistentne konať a zároveň je konaním produkovaná kultúra, ktorá následne vstupuje do interpretačných rámcov kontinu-ity procesov sociálneho konania.

Je tu však ešte druhá dimenzia, ktorá dopĺňa komplexitu interpretácie v sociálnom konaní človeka, a tou je strategizácia. Aktéri sa konaním usilujú o praktickú realizáciu svojich intencií a sú nútení konať v súčinnosti alebo v opozícii k ostatným ľuďom a prostrediu. Praktické konanie je limitované obmedzeniami aktérovho poznania, ale je spojené aj so strategickým zvažovaním minimalizácie nákladov a maximalizácie úžitku. Konať vo svete (či voči nemu) vyžaduje čas, energiu a poznanie, ktoré majú svoje obmedzenia. Vyhľadávame preto najefektívnejšiu cestu na dosiahnutie cieľa a čas a energiu alokujeme na základe minimalizácie nákladov. Strategický kalkul navyše vyžaduje relevantné poznanie, ktoré môže byť situačné, ale aj kapacitou aktéra obmedzené. V strategizácii sa tak prepája racionálny kalkul s iracionálnym porozumením kontextu a situácie (tamtiež).

Alexandrova strategizácia v modeli sociálneho konania nám do značnej miery evokuje kriminologickú aplikáciu teórie racionálnej voľby, ktorá kriminálny čin interpretuje ako výsledok racionálneho výberu konania, ako jednu z dostupných alternatív konania, pri ktorej jednotlivec uplatňuje kalkuláciu ziskov a strát, pomeru nákladov a úžitku, tak ako pri akomkoľvek inom spôsobe konania. Ak je subjektívne vnímaný úžitok vybranej alternatívy konania vyšší ako náklady s ňou spojené, človek sa pre túto alternatívu môže rozhodnúť, aj keď ide o kriminálny čin, ktorý má svoje špecifické sociálne náklady (spojené s dôsledkami sankcií).

Alexandrova interpretácia strategizácie v konaní nás však odkazuje k ďalšej otázke, a to, nakoľko sú voľby konania ovplyvňované „zásobou poznania“ subjektu a nakoľko poľom možností voľby v situovaní aktéra v spoločenskom priestore. V klasických kriminologických teóriách túto štrukturálnu determináciu konania riešia predovšetkým teórie štrukturálneho napätia.

Iný pohľad na interpretáciu volieb konania v sociálnom priestore a z inej perspektívy ponúka koncept životných šancí R. Dahrendorfa, ktorú pokladáme za osobitne inšpiratívnu (Dahrendorf 1991). Životnými šancami vlastne Dahrendorf charakterizuje sociálne determinovaný priestor možností volieb individuálneho konania. Životné šance sú v jeho koncepcii významne odvodené od sociálnej pozície človeka. Možnosti volieb pre individuálne konanie reprezentujú alternatívy, ktoré majú ľudia v sociálnom priestore k dispozícii.

Tieto sú tvorené systémom oprávnení (entitlements) a zaopatrení (provisions) (tamtiež, s. 54). Oprávnenia označuje ako vstupenky, kanály prístupu pre možnosti voľby (v zásade sa vzťahujú ku konceptu občianstva, občianskych práv). Pre využitie formálne otvorených možností volieb konania však aktér potrebuje aj disponovať prostriedkami na realizáciu týchto možností. Túto reálnu kapacitu formálne využiteľných oprávnení mu sprostredkávajú zaopatrenia (zdroje, ktorými môže disponovať – materiálne, finančné, informačné, a pod.). Pozícia jednotlivca v sociálnej štruktúre významne určuje priestor jeho oprávňaní a zaopatrení. V prostredí nediskriminujúcej spoločnosti sú oprávnenia pre občanov široko distribuované, ale zaopatrenia (dostupnosť zdrojov) môžu limitovať formálne garantované oprávnenia.

Ak nám systém oprávnení a zaopatrení priamo implikuje pozíciu človeka v sociálnej štruktúre, ktorá významne determinuje distribúciu životných šancí, inšpiratívnym je aj druhá štrukturálna zložka, ktorá ovplyvňuje životné šance, a tou sú väzby a putá (ligatures), ktoré jednotlivca sociálne a kultúrne vzťahujú k svojmu spoločenskému kontextu. Podľa Dahrendorfa poskytujú tieto väzby významy a orientácie pre naše životné voľby. Sú oporou, ktoré usmerňujú naše voľby konania a dávajú im zmysel. Sú to väzby k významným iným, hodnotám a normám, ktoré by sme mohli chápať aj ako ozmyslenie sociálneho fungovania človeka.

Koncepcia životných šancí ako spoločensky podmieneného poľa možností konania môžeme pokladať za obzvlášť produktívnu pre interpretáciu kriminality. Nielen pre interpretačný potenciál formálne garantovaných, ale reálne zablokovaných životných šancí na pozadí vylučujúcich efektov sociálnej štruktúry spoločnosti, ale aj kultúrnych zmien v individualizujúcej sa spoločnosti, ktorá oslabuje sociálne väzby a kultúrne vektory orientácie človeka.

Pokúsime sa napokon aplikovať inšpirácie z uvádzaných teoretických konceptov do vlastnej konceptualizácie sociálnej podmienenosti kriminality.

Aplikácia – koncept sociálneho ukotvenia

Základom sociologického poňatia kriminality je jej interpretácia ako sociálnej deviácie. Chápe ju teda ako, síce od normy odklonenú, ale v konečnom dôsledku modalitu sociálneho konania. Vzťahuje sa teda na ňu celý komplex podmienenosti, ako je to aj v prípade normokonformných podôb sociálneho konania človeka. Preto je pre nás problematická interpretácia sociálnej podmienenosti deviantného (a teda aj kriminálneho) správania ako hľadania špe-

cifických faktorov pre túto modalitu konania. Otázku, čo vedie ľudí k porušeniu morálnych noriem a konaniu poškodzujúcich iných ľudí pokladáme za kľúčovú.

Súhlasíme s prístupom, ktorý konceptualizáciu podmienenosti kriminálneho konania spája s hľadáním odpovede na túto otázku. Jej východiskom je preto podľa nášho názoru úsilie o identifikáciu jadra sociability človeka, ktorá je zdrojom prosociálneho konania, ktorým sa obraciame k iným ľuďom a spoločenskému kontextu nášho konania. Domnievame sa, že toto povedomie spoločenského kontextu (sociálne začlenenenia) jednotlivca na jednej strane, ako aj skúsenosť z akceptácie jednotlivca jeho sociálnym prostredím na strane druhej, je základom jeho príklonu k normokonformnému, očakávanému a žiaducemu konaniu. Tento mechanizmus sme nazvali *sociálnym ukotvením človeka* (Lubelcová 2009, s. 192 – 198).

Sociálne ukotvenie má dve základné dimenzie. Jednu sme nazvali *procesom sociálneho začleňovania* jednotlivca. Vyjadruje vývojovú trajektóriu sociálneho aktéra, nadobúdanie sociálnych zručností a skúseností v procese socializácie, osvojovanie normatívneho poriadku, budovanie sociálnych väzieb a pút k svojmu prostrediu. Sociálne začleňovanie vyjadruje dominantne proces sociálneho ukotvenie smerom od jednotlivca k sociálnemu kontextu, ktoré sa realizuje cez sociálne roly a sociálne fungovanie v diferencovaných sociálnych rámcoch. Jeho determinantom však nie je iba nadobudnutá miera sociability človeka (najmä ako výsledok efektívnej socializácie a sociálnej kontroly), ale aj stav sociálneho kontextu, do ktorého sa začleňuje. Rozkolísaný, premenlivý, neurčitý či dokonca protirečivý stav hodnotového a normatívneho spoločenského poriadku problematizuje proces sociálneho začleňovania ľudí a vedie k efektom dezorientácie a anómie. Konfúznosť spoločenských hodnôt, nejasnosť ohľadom dodržiavania sociálnych pravidiel a ich vynucovania najmä prostriedkami formálnej sociálnej kontroly oslabuje mieru dôvery ľudí k nim, individualizuje a atomizuje životný svet človeka. Ak sú tieto črty sociálneho poriadku mnohými teoretikmi súčasnej spoločnosti⁸ vnímané ako jej charakteristiky, potom je celkom primeraná kriminologická interpretácia relatívne vysokých mier kriminality súčasných vyspelých spoločností zmenami v jej kľúčových sociálnych a kultúrnych charakteristikách.

Proces začleňovanie sociálneho aktéra má navyše viacúrovňovú povahu (môžeme hovoriť o mikro, mezo a makro sociálnom svete alebo sociálnych rámcoch), ktorá nemusí byť konzistentná. Jednotlivé sociálne prostredia môžu

⁸ Máme na mysli najmä teoretikov neskoro modernej či postmodernej spoločnosti, ako napr. Z. Bauman, A. Giddens, U. Beck a pod.

mať odlišné hodnotové a normatívne princípy, čo v kriminológii otvára priestor pre uplatnenie interpretácie teórií subkultúr. Požiadavky sociálneho začleňovania na úrovni bezprostredných sociálnych prostredí (sociálnych skupín) tak môže narážať na požiadavky sociálneho fungovania v iných prostrediach (alebo na iných úrovniach spoločenského prostredia). Sociálne ukotvenie človeka teda nepredstavuje jedna štruktúra, ale ide o viac lokalizácií v sieťach vzťahov.

Sociálne ukotvenie človeka však nie je len procesom začleňovania jednotlivca do spoločenského celku. Má aj druhú dimenziu, ktorú označujeme ako *proces sociálnej akceptácie* – zážitok a skúsenosť sociálneho uznania a spoločenského uplatnenia, reálny priestor životných šancí sociálnych aktérov, a to tak jednotlivých, ako aj kolektívnych. Predpokladáme, že táto priaznivá sociálna odozva, priestor uznania a uplatnenia posilňuje sociálne ukotvenie a sociabilitu človeka. Sociologicky nás táto dimenzia odkazuje k štrukturálnym charakteristikám spoločnosti, kedy pozície v sociálnej štruktúre diferencujú príležitosti životného uplatnenia a môžu viesť až k procesom sociálneho vylúčenia (a teda oslabenej sociálnej akceptácie) môžeme hľadať kriminologickú odpoveď na otázky etiológie kriminality dlhodobo nezamestnaných, chudobných a pod.

Záver

Problémy konceptualizácie a teoretickej integrácie poznatkov etiologickej paradigmy v kriminológii zostávajú naďalej výzvou pre kriminológov. Teoretická štruktúra, ktorá by bola bazálnym východiskom pre kriminologické skúmanie a interpretáciu podmienenosti (najmä sociálnej) kriminálneho správania zostáva otvorenou. Prejavujú sa však určité spoločné tendencie.

Jednou z nich je zdôrazňovanie dynamickej stránky sociálnej podmienenosti. Vplyvným súčasným trendom je návrat k modelu sociálneho konania ako základného referenčného rámca pre integráciu a interpretáciu. Klasický model sociálneho konania v sociologickej interpretácii je však reformulovaný. Reflektuje zmeny spoločenského kontextu, v ktorom procesy sociálneho fungovania človeka prebiehajú a stávajú sa viacej vyviazané z jednoznačne determinujúceho sociálneho kontextu. Individualizácia (ako jeden z kľúčových procesov a fenoménov neskoro modernej spoločnosti) posilňuje priestor slo-

body, voľby a autonómnosti jednotlivca. Modely konania tak zohľadňujú rast autonómnosti aktéra v zmenených sociálnych podmienkach.

Sociálne a kultúrne zmeny, ktoré prebiehajú v neskoro modernej spoločnosti v posledných desaťročiach, majú svoje dôsledky. Ako uvádza Garland, jedným z najzávažnejších dôsledkov týchto zmien bolo objavenie sa morálneho relativizmu. Postmoderná situácia vyvážuje sociálnych aktérov z vplyvu skupinových požiadaviek a absolútnych morálnych kódexov. Dôsledkom je zmena rovnováhy moci medzi jednotlivcom a skupinou, uvoľnenie tradičnej sociálnej kontroly a nový dôraz na slobodu a dôležitosť jednotlivca (Garland 2001, s. 89). Komunity predestinácie upadli a strácajú svoj vplyv na jednotlivcov a objavujú sa komunity voľby, nové subkultúry a nové identity na pozadí životného štýlu. Tieto sú však viac dočasné a tekuté. Ich rizikom je, že nové modely združovania nezahŕňajú všetkých a dopadajú vylučovacími mechanizmami na ohrozené sociálne kategórie. Niektoré aspekty tejto novej kultúry majú egoistickú, hedonistickú kvalitu, ale na pozadí individualizmu sa formuje aj nová moralita, v ktorej vzájomná tolerancia, sebakontrola a rešpekt k ostatným jednotlivcom nahrádza skupinové príkazy a morálne imperatívy (tamtiež).

Môžeme uzatvárať, že aktuálny model sociálneho konania zdôrazňuje predovšetkým význam ľudského činiteľa (human agency). Sociálny aktér je v postmodernej situácii menej vonkajškovo tlačенý a viacej autonómny. Jeho sociabilita si vyžaduje väčšiu mieru vlastnej reflexivity. Reálny priestor jeho volieb je ale na druhej strane naďalej ovplyvnený štruktúralne determinovaným poľom životných šancí pre jeho uplatnenie a sebarealizáciu. Tento dvojrozmerný priestor sociálneho ukotvenia človeka pokladáme za základ interpretácie sociálnej podmienenosti kriminálneho správania a inšpiráciu pre imaginatívnu kriminologickú analýzu.

Resumé

Contribution is inspired by the concept of sociological imagination (W. Ch. Mills), which emphasized the need to perceive social phenomena in broad social contexts. Influential British criminologist J. Young reiterated this requirement in his latest work (2011) in the area of criminology. The author of the contribution was inspired by this appeal in interpreting the state of criminological inquiry. She warned of a shift in the etiological paradigm of criminology, which began more than the external determinant of criminal behaviour,

to concentrate on the process of social action itself, as to the choice of alternatives. She offers its own model of the interpretation of the conditionality of criminal behaviour through the bilateral process of social anchoring of social actor.

Literatúra

- ALEXANDER, J. C., 1982. *Theoretical Logic in Sociology. Vol. I*. London, Routledge.
- BAUMAN, Z., 2000. *Social Issues of Law and Order*. In: *British Journal of Criminology*. vol. 40, s. 205 – 221.
- CULLEN, F. T. – AGNEW, R., 2003. *Criminological Theory. Past to Present*. Los Angeles, RPC.
- DAHRENDORF, R., 1991. *Moderný sociálny konflikt*. Bratislava, Archa.
- GARLAND, D., 2001. *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford, UP.
- LUBELCOVÁ, G., 2005. *Alternatívne tresty v kontexte stratégií spoločenskej regulácie kriminality*. In: *Sociológia*, roč. 37, č. 1, s. 33 – 58.
- LUBELCOVÁ, G., 2009. *Kriminalita ako spoločenský fenomén: úvod do sociologicky orientovanej kriminológie*. Bratislava, Veda.
- LUBELCOVÁ, G., 2014. *Kriminalita ako modalita sociálneho konania*. In: *Sociológia*, roč. 46, č. 2, s. 167 – 193.
- MILLS, Ch. W., 2002. *Sociologická imaginace*. Praha, Slon.
- SYKES, G. M. – CULLEN, F. T., 1992. *Criminology*. New York, HBJ College Publishers.
- WIKSTRÖM, P. H. – SAMPSON, R. J., 2006. *The Explanation of Crime*. Cambridge, UP.
- YOUNG, J., 1999. *The Exclusive Society*. London, Sage.
- YOUNG, J., 2011. *The Criminological Imagination*. Cambridge Polity.

Vzájomná podmienenosť trestnej politiky a kriminológie v aktuálnych súvislostiach

Ingrid Mencerová¹

Namiesto úvodu

Vážený jubilant, pán prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc.,

je pre mňa ctou, že som bola prizvaná spolupodieľať sa na príprave zborníka k Vášmu životnému jubileu. So záujmom som vždy čerpala informácie z publikovaných výsledkov Vašej vedeckej práce. Som vďačná, že som Vás mohla aj osobne poznať. Vážim si nielen Vaše odborné kvality, ale aj kultivovanosť a ľudský prístup, ktoré sú prirodzenou súčasťou Vášho osobnostného profilu.

Vážený pán profesor, želim Vám zdravie a životný elán. Dúfam, že budete mať záujem čo najdlhšie obohacovať odborné diskusie, najmä v oblasti kriminológie a trestného práva, nielen svojím vedeckým poznaním, ale aj životnými skúsenosťami.

Praktická trestná politika a trestná politika ako odvetvie vedeckého poznania

Pojem *trestná politika* je veľmi frekventovaný, a to nielen v odbornej literatúre. Je mu však prisudzovaný značne rozdielny obsah. Mnohí autori používajú aj termín *kriminálna politika*, pričom často nie je zrejmé, či obsahovo stotožňujú kriminálnu politiku s trestnou politikou.

Z hľadiska nástrojov, ktoré k dosiahnutiu svojich cieľov trestná politika využíva, možno rozlišovať:

¹ Doc. JUDr. Ingrid Mencerová, PhD., Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, e-mail: ingrid.mencerova@umb.sk.

1. vedeckú trestnú politiku, ktorou sa spravidla rozumie využívanie výsledkov kriminologického výskumu, štatistických analýz a ďalších vedecky overených postupov a procedúr;
2. praktickú trestnú politiku, ktorou sa rozumie činnosť štátnych orgánov, uskutočňovaná prostriedkami trestného práva pri kontrole kriminality.²

Trestná politika ako fenomén spoločenskej povahy sa vzpiera empirickému skúmaniu, a to ani nie tak z dôvodu obťažnosti zhromažďovania a analyzovania podkladového materiálu, ale skôr z dôvodu problematického vymedzenia predmetu a zamerania výskumu. Trestná politika je i napriek tomu mnohými odborníkmi považovaná za samostatné odvetvie vedeckého poznania a spoločenskej praxe. Je nesporné, že na jeho formovaní sa podieľa aj veda trestného práva a kriminológia.

Ak hovoríme o praktickej trestnej politike štátu, tá je konkretizovaná predovšetkým v jeho trestnej legislatíve, hmotnoprávnej i procesnej, v systéme a usporiadaní orgánov a inštitúcií zabezpečujúcich uplatňovanie trestnoprávných noriem, ako aj v praktickej činnosti týchto subjektov.

Profesor Musil uvádza,³ že schematicky a s istou nepresnosťou možno rozlišovať dve rôzne chápania trestnej politiky:

1. trestná politika v užšom zmysle, koncentruje svoju pozornosť na trestné zákonodarstvo a činnosť orgánov činných v trestnom konaní;
2. trestná politika v širšom zmysle, zahŕňa činnosti všetkých článkov politického systému (t. j. mimo rámca polície a justície), ktoré sú zamerané proti trestnej činnosti, resp. aj proti ďalším protispoločenským javom.⁴

A aký obsah dávajú pojmu trestná politika samotní politici? Základným prameňom v oblasti trestnej politiky je programové vyhlásenie vlády, v ktorom politici formulujú priority trestnej politiky. V Programovom vyhlásení vlády na roky 2016 – 2020 je uvedené, že trestná politika sa zameriava na:

- opatrenia za účelom vytvorenia fungujúceho modelu pre podporu a ochranu obetí trestných činov vrátane ich odškodnenia,
- v oblasti trestného konania na také zmeny, ktoré povedú k účinnejšiemu odhaľovaniu výnosov z trestnej činnosti a prijatiu nevyhnutných opatrení pre zefektívnenie zaisťovania a následnej konfiškácie výnosov z trestnej činnosti,

² KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 9.

³ MUSIL, J. *Úloha trestní politiky při reformě trestního práva*. In: *Trestní právo 1/98*, s. 3.

⁴ Pojem protispoločenská činnost v sebe zahŕňa kriminalitu, delikvenciu a negatívne spoločenské javy nekriminálnej povahy, ktoré sa v negatívnom zmysle odchyľujú od noriem a hodnôt uznávaných spoločnosťou. (poznámka autora)

- zabezpečenie efektívnej medzinárodnej justičnej spolupráce,
- riešenie aplikačných problémov v súvislosti s postihovaním drogovej trestnej činnosti, konkrétne s určovaním množstva omamných a psychotropných látok a prehodnotenie možnosti nastavenia účinnejšieho modelu drogovej politiky so zameraním na postihovanie nelegálneho obchodovania s drogami,
- na možnosti vytvorenia účinných nástrojov vyhodnocovania uplatňovania trestnoprávných predpisov v rámci aplikačnej praxe.⁵

Mnohé ďalšie aktivity, ktoré by z hľadiska teoretického vymedzenia pojmu trestná politika mali byť pod týmto označením uvedené, sú obsiahnuté v iných častiach Programového vyhlásenia vlády na roky 2016 – 2020, najmä v časti Vnútny poriadok a bezpečnosť. V tejto časti Programového vyhlásenia sa uvádza, že vláda posilní aktivity a inštitucionálne štruktúry zamerané na predchádzanie a elimináciu radikalizácie spoločnosti vo forme extrémizmu, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a agresívneho nacionalizmu. Osobitnú pozornosť plánuje venovať posilneniu koordinačných a výkonných mechanizmov v tejto oblasti a predchádzaniu radikalizácie zvlášť zraniteľných skupín obyvateľstva zavedením bezpečnostnej výchovy na školách, ako aj podporou vhodných alternatívnych programov pre mládež v spolupráci s tretím sektorom. Vláda chce naďalej posilňovať činnosť v rámci boja proti obchodovaniu s ľuďmi, zabezpečenia pomoci obetiam vrátane ochrany detských obetí, ako aj ochranu ich ľudských práv, slobôd a dôstojnosti. I naďalej za svoju kľúčovú úlohu považuje nekompromisný, koncepčný a systematický boj proti závažnej ekonomickej trestnej činnosti, najmä proti daňovým podvodom a daňovým únikom. Vzhľadom na aktuálnu medzinárodnú situáciu prichádzajú neustále výzvy a riziká asymetrického ohrozenia v podobe terorizmu, nekontrolovanej nelegálnej migrácie, nových podôb a foriem organizovaného zločinu. Vláda bude presadzovať efektívne postupy na zmrazovanie finančných zdrojov a aktív teroristov a iných osôb uvedených na sankčných zoznamoch Bezpečnostnej rady OSN a Európskej únie. Zmeny v oblasti environmentálnej kriminality, ktoré vláda aj s podporou Európskej únie v posledných rokoch implementovala, sa osvedčili a naďalej bude pokračovať v zefektívňovaní nastaveného systému opatrení na predchádzanie a účinné postihovanie environmentálnej trestnej činnosti.⁶

⁵ Dostupné na <http://www.vlada.gov.sk/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-roky-2016-2020/>.

⁶ Dostupné na <http://www.vlada.gov.sk/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-roky-2016-2020/>.

Je nepochybné, že v posledných desaťročiach sa výrazne mení charakter trestnej činnosti, mení sa štruktúra kriminality, objavujú sa nové kriminogénne faktory, a tým sa menia aj priority trestnej politiky. Internacionalizácia zločinu vytvára potrebu harmonizácie slovenského trestného práva s právom Európskej únie.⁷

Pri riešení týchto náročných úloh v boji s kriminalitou a pri formulovaní priorít trestnej politiky má nezastupiteľné miesto aj kriminológia, ktorá vychádza z teoretických koncepcií a modelov, ktoré možno preveriť najmä empirickými výskumami, štatistickými analýzami a ďalšími výskumnými technikami a metódami. Kriminológia je schopná eliminovať úskalia a komplikovanosť procesu tvorby trestnej politiky, na formovaní ktorej sa podieľajú aj obťažne definovateľné myšlienkové prúdy, ideológie, utópie, etické postoje, nezriedka aj emócie.

Kriminológia na Slovensku

Na Slovensku sa o kriminológiu hovorí len vďaka úsiliu niekoľkých generácií kriminológov, ktorí sa neustále snažia dokazovať, že kriminológia môže prinášať hodnoverné poznatky, ktoré by mali byť v trestnej politike zohľadňované. Doktor Scheinost považuje za správne, keď kriminológia vychádza predovšetkým zo svojej vnútornej životaschopnosti a vlastnej aktivity; v tom vidí hlavný subjektívny faktor jej rozvoja.⁸ Objektívne rozvoj kriminológie podmieňuje poznanie, že kriminalitu nemožno riešiť účelovo, pod tlakom verejnej mienky, neefektívnym prepínaním trestnej represie, ale len na základe poznatkov získaných vedeckými metódami a postupmi.

Zaujímavé poznanie o súčasnom stave kriminológie na Slovensku by mohla priniesť informačná správa Spoločnosti pre trestné právo a kriminológiu.⁹ Vy-

⁷ K tomu bližšie pozri: KLÁTIK, J. *Harmonizácia slovenského trestného práva s právom Európskej únie*. (s. 38 – 54) In: JELÍNEK, J., IVOR, J. et. al. *Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky*. Praha: Leges, 2015.

⁸ SCHEINOST, M. *Jaká je a kam směřuje česká kriminologie*. In: ZOUBKOVÁ, Ivana, Jana FIRSTOVÁ a kol. *Kriminologie – aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013, s. 24.

⁹ Spoločnosť pre trestné právo a kriminológiu je dobrovoľným, nezávislým a neziskovým záujmovým združením fyzických a právnických osôb. Jej ciele sú štúdium stavu a vývoja trestného práva doma aj v zahraničí, vrátane medzinárodného práva trestného, podpora inštitúcií a legislatívy v tejto oblasti za účelom väčšej účinnosti ochrany spoločnosti pri súčasnom rešpektovaní zásad humanizmu a ľudských práv a skúmanie stavu a vývoja

konná rada tejto spoločnosti schválila zámer, aby bola vypracovaná „*Informačná správa popisujúca situáciu v oblasti kriminológie v Slovenskej republike*“¹⁰ so zameraním na oblasť kriminologického výskumu s osobitným dôrazom na jeho inštitucionálne zabezpečenie, zapojenia do medzinárodných kriminologických výskumov, vyučovania kriminológie a jej postavenia na univerzitách a vysokých školách, vydávania kriminologických časopisov a publikácií, publikovania článkov z oblasti kriminológie v iných odborných časopisoch, vydavateľskej činnosti v oblasti kriminológie a činnosť kriminologických spoločností“.¹¹

V rovine vedeckovýskumnej činnosti a výučby na vysokých školách nie je v Slovenskej republike kriminológa samostatným vedným odborom. Kriminológia sa vyučuje ako predmet výberový alebo voliteľný na právnických fakultách. Niektoré kriminologické témy sú súčasťou výučby aj na iných fakultách a vysokých školách. V sústave študijných odborov a k nej náležiacich opisoch študijných odborov, ktoré sú publikované na portáli vysokých škôl je pod bezpečnostnými službami uvedený študijný odbor kriminalistika a kriminológia.¹² Vzhľadom na odlišný predmet a metódy bádania kriminalistiky a kriminológie, by bolo vhodnejšie, aby kriminológia bola samostatným študijným odborom. Samozrejme takéto profilovanie, vzhľadom na interdisciplinárny charakter kriminológie nie je jednoduché, ale je dôležité z dôvodu potreby vychovávať mladých kriminológov s potenciálom rozvíjať výskumnú činnosť so zahraničnými univerzitami.

Kriminologické výskumy sa na Slovensku realizujú najmä cez granty na vysokých školách.¹³ Vysoké školy prostredníctvom kriminologických centier sle-

kriminality, jej prevencie a kontroly. Dostupné na: <http://crimjust.sk/2017/02/17/vitajte-na-strankach-spolocnosti-pre-trestne-pravo-a-kriminologiu/>.

¹⁰ Za gestora pre vypracovanie analýzy postavenia kriminológie ako vedy bol menovaný prof. PhDr. KVĚTOŇ HOLCR, DrSc.

¹¹ Dostupné na: <http://crimjust.sk/2017/02/04/situacia-kriminologie-v-sr/>.

¹² V súlade s § 50 ods. 3 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky spravuje sústavu študijných odborov Slovenskej republiky. Sústava študijných odborov Slovenskej republiky vydaná rozhodnutím MŠ SR č. 2090/2002-sekr. zo 16. decembra 2002 v znení neskorších rozhodnutí MŠ SR obsahuje študijné odbory, v ktorých môžu vysoké školy v Slovenskej republike poskytovať vysokoškolské vzdelávanie. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/sustava-studijnych-odborov-sr/>.

¹³ Napríklad: Od roku 2012 pôsobí ako špecializované vedeckovýskumné pracovisko Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy Výskumné kriminologické centrum. Jeho riaditeľom je prof. PhDr. KVĚTOŇ HOLCR, DrSc. K tomu pozri: <https://www.paneurouni.com/prava/zakladne-informacie/vyskumne-kriminologicke-centrum/>.

dujú a analyzujú súčasné problémy kriminológie ako vedného odboru a predkladajú návrhy na ich riešenie. Výsledky vlastnej výskumnej práce zverejňujú v domácich a zahraničných publikáciách, na národných a medzinárodných vedecko-teoretických podujatiach a vnášajú ich do obsahu výučby magisterského a doktorandského štúdia. Iniciujú a rozvíjajú vedeckú spoluprácu s domácimi a zahraničnými kriminologickými pracoviskami.

V Slovenskej republike nie je inštitúcia, ktorá by sa primárne a systematicky zameriavala na realizovanie kriminologických výskumov tak na vnútroštátnej, ako aj medzinárodnej úrovni.¹⁴ Ak sa chceme v rámci medzinárodnej spolupráce zapájať do projektov na témy, ktoré svojím rozsahom a významom prekračujú hranice jednotlivých štátov, potrebujeme inštitucionálnu základňu. Otázka spolupráce a komunikácie medzi štátmi Európy, či sveta je vysoko aktuálna. Predstavuje možnosť vymieňať si poznatky, porovnávať výsledky výskumných aktivít a konfrontovať ich s dosiahnutým stupňom kriminologického poznania v medzinárodnom meradle. Slovenská republika potrebuje kriminologický ústav, ktorý by bol pre zahraničné kriminologické inštitúcie partnerom na spoluprácu.¹⁵

Vybudovanie kriminologického ústavu má svoje opodstatnenie aj z hľadiska stabilizácie odboru a vytvorenia možností dlhodobého plánovania výskumnej činnosti.

Od decembra 2017 funguje pri Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici pod vedením Dr. h. c. prof. Ing. Miroslava KELEMENA, DrSc., MBA, LL.M., Kriminologické a kriminalistické výskumné centrum, ktoré je budované na báze tvorivých národných a medzinárodných projektových a grantových tímov. K tomu pozri: <https://www.prf.umb.sk/katedry/katedra-trestneho-prava-kriminologie-kriminalistiky-a-forenznych-disciplin/kriminologie-a-kriminalisticke-vyskumne-centrum-pri-pravnickej-fakulte-umb-7308/>.

¹⁴ V Českej republike vyvíja takúto činnosť Inštitút pre kriminológiu a sociálnu prevenciu (IKSP), ktorý vznikol ešte v bývalom Československu. Jeho zriaďovateľom a riadiacim orgánom je Ministerstvo spravodlivosti ČR. IKSP sa zaoberá skúmaním prejavov a príčin kriminality a s ňou súvisiacich sociálne patologických javov a prognózovaním vývoja kriminality, výskumnou, študijnou a analytickou činnosťou v oblasti práva a justície, otázkami trestnej politiky a kontroly zločinnosti ako z pohľadu trestnej represie tak i prevencie. K tomu pozri: <http://www.ok.cz/iksp/>.

¹⁵ Na európskej, ako aj medzinárodnej úrovni je množstvo inštitúcií, ktoré sa zameriavajú vo svojej činnosti na kriminológiu a riešenie problémov trestnej politiky. Medzi najvýznamnejšie neštátne medzinárodné organizácie patria Európska kriminologická spoločnosť (European Society of Criminology, ESC), so sídlom v Haagu, ktorá každoročne organizuje medzinárodnú kriminologickú konferenciu na aktuálne témy a Medzinárodná kriminologická spoločnosť (Société Internationale de Criminologie, SIC) so sídlom v Paríži.

Kriminológia je mnohými považovaná len za eklektickú disciplínu parazitujúcu na poznatkoch iných vedných odborov. Uvidíme, koľko času a úsilia bude potrebné v našich podmienkach venovať tomu, aby sme časť odbornej verejnosti, ale predovšetkým politikov presvedčili, že kriminológia je samostatná veda, ktorá má svoju vlastnú históriu, metódy, vzdelávacie zázemie na vysokých školách, vedecko – výskumné pracoviská. Rozvoj kriminológie predpokladá vzhľadom na to, že je to interdisciplinárna veda, úzku súčinnosť odborníkov z najrôznejších profesií (právnikov, sociológov, psychológov, psychiatrov, špeciálnych pedagógov a iných), ktorí sa v záujme riešenia konkrétnych kriminologických zadaní, výskumov, sčasti „vzdajú“ nezávislosti svojho odboru, aby tak spoločne prispeli svojimi odbornými znalosťami k vytvoreniu integrovanej kriminologickej perspektívy.¹⁶

Záver

Je nespochybniteľné, že kriminológia má čo ponúknuť v boji s kriminalitou. Je otázne, či sú tvorcovia trestnej politiky a na ňu nadväzujúcich opatrení, dostatočne zorientovaní, čo môžu od kriminológie očakávať a požadovať.¹⁷ Pritom najmä oni sú zadávatelia a užívatelia výsledkov kriminologických výskumov.

Kriminologické výskumy sú odborne, organizačne, časovo, a tým aj finančne nákladné a získané poznatky možno len vzácné generalizovať, pretože ich relevancia je spravidla podmienená prostredím a konkrétnymi podmienkami, a preto trvá často mnoho rokov, než ich možno považovať za spoľahlivo vedecky preukázané. A tak, ak má byť kriminológia vedným odborom a nielen nástrojom k dosahovaniu pragmatických politických cieľov, nemožno od nej očakávať, že bude politikom „obstarávať“ „presvedčivé dôkazy“, či „spoľahlivé návody“ ako lacno, účinne a v čo najkratšej dobe možno spoločnosť „definitívne“ zbaviť kriminality.¹⁸

¹⁶ SCHNEIDER, H. J. *Einführung in die Kriminologie*. 3. Aufl. Berlin: de Gruyter, 1993, s. 3
In: KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005.

¹⁷ SCHEINOST, M. *Jaká je a kam směřuje česká kriminologie*. In: ZOUBKOVÁ, I., FIRSOVÁ, J. a kol. *Kriminologie – aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013, s. 28.

¹⁸ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 9.

Resumé

The author of the paper point at the importance of criminology for criminal justice and policy. The author describes the actual status of criminology in the Slovak Republica and advocates the need to create an institutional background for criminological research.

Literatúra

- KLÁTIK, J.: Harmonizácia slovenského trestného práva s právom Európskej únie. In: JELÍNEK, J., IVOR, J. et. al.: Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky. Praha: Leges, 2015.
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005.
- MUSIL, J.: Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. Trestní právo 1/98.
- SCHEINOST, M.: Jaká je a kam směřuje česká kriminologie. In: ZOUBKOVÁ, I., FIRS-TOVÁ, J. a kol. Kriminologie – aktuální problémy. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2013.
- <http://www.vlada.gov.sk/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-roky-2016-2020/>.
- <http://www.minedu.sk/sustava-studijnych-odborov-sr/>.
- <http://www.ok.cz/iksp/>.
- <http://crimjust.sk/2017/02/17/vitajte-na-strankach-spolocnosti-pre-trestne-pravo-a-kriminologiu/>.
- <http://crimjust.sk/2017/02/04/situacia-kriminologie-v-sr/>.
- <https://www.paneurouni.com/prava/zakladne-informacie/vyskumne-kriminologicke-centrum/>.
- <http://www.prf.umb.sk/katedry/katedra-trestneho-prava-kriminologie-kriminalistiky-a-forenznych-disciplin/kriminologicke-a-kriminalisticke-vyskumne-centrum-pri-pravnickej-fakulte-umb-7308/>.

Diferenciácia trestnej činnosti – s dôrazom na trestnú činnosť páchanú ženami

Magdaléna Ondicová¹

S úctou k váženému pánovi profesorovi PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc. pri príležitosti jeho životného jubilea.

Úvod

Väčšina úsilia o pochopenie zločinu sa zameriava na mužskú kriminalitu, pretože muži sa častejšie stávajú účastníkmi na trestnom konaní. Napriek tomu je rovnako dôležité porozumieť ženskému zločinu. Napríklad zistenie, prečo ženy páchajú menej trestných činov ako muži, môže pomôcť ozrejmiť základné príčiny trestnej činnosti a aj to, ako by sa dala lepšie kontrolovať.²

V dejinách sa rozlišovali názory na kriminalitu páchanú ženami. Niektorí odborníci v oblasti kriminológie sa priklonili k názoru, že je potrebné zaoberať sa kriminalitou žien ako samostatným javom, ktorý si vyžaduje špecifické analýzy a vylučujú jej chápania ako časti celkovej kriminality. Iní odmietajú existenciu špecifických zákonitostí, ktoré by riadili a ovplyvňovali kriminalitu páchanú ženami s prihliadnutím na špecifická viažuce sa na pohlavie.³ Kriminalita žien a žien obetí bola tradične skúmaná, hodnotená a najčastejšie popisovaná vo vedeckých prácach autorov – mužov, a preto bola prevažne chápaná z mužského pohľadu.⁴

¹ Doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., Katedra kriminológie, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, e-mail: magdalena.ondicova@akademiapz.sk.

² *Encyklopédia zločinu a spravodlivosti*. [online] [cit. 27. 12. 2017] Dostupné na <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>.

³ ONDICOVÁ, M. 2003. Kriminalita žien. s. 86. In KOLEKTÍV AUTOROV. *Kriminológia – osobitná časť. I. diel. 2. preprac. a rozš. vyd.* Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2005.

⁴ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. 2005. *Základy kriminológie a trestní politiky*, s. 115.

Kriminalita páchaná ženami sa na Slovensku v kriminológii nevenovala, a ani v súčasnosti sa nevenuje taká výrazná pozornosť, ako páchatelom mužom. Počet trestných činov spáchaných ženami, v porovnaní s trestnými činmi spáchanými mužmi dosahuje pomerne nízku úroveň a možno práve táto skutočnosť mohla ovplyvniť menší záujem o riešenie tejto problematiky v kriminologickej literatúre. Kriminalitou páchanou ženami sa odborníci zaoberajú často len okrajovo. Podobne aj empirické výskumy zamerané konkrétne na ženy ako páchatelky trestnej činnosti sú málopočetnejšie ako výskumy zamerané na kriminalitu páchanú mužmi.⁵

Kriminalita páchaná páchatelkami – ženami v kontexte k Slovenskej republike

Kriminalita žien je otvorenou oblasťou pre realizáciu kriminologických výskumov, v ktorých sa vzhľadom na zložitosť tohto druhu trestnej činnosti ako spoločenského javu, ako aj na problematiku individuálneho kriminálneho správania sa, ak majú mať výsledky týchto výskumov vedecko-poznávacie a spoločensko-praktické využitie, je potrebný interdisciplinárny prístup. Pri skúmaní kriminality páchané ženami je potrebné zamerať pozornosť aj na skúmanie sociálnych rolí žien, čo pravdepodobne umožní naznačenie niektorých faktorov, ktoré ovplyvňujú páchanie trestnej činnosti práve touto kategóriou páchatelov. Kriminalitu žien je potrebné posudzovať z viacerých hľadísk:⁶

1. *Porovnanie s kvantitou kriminality páchané mužmi* – štatistické údaje jednoznačne poukazujú na výraznejší podiel páchatelov – mužov.
2. *Z hľadiska sociálnych dôsledkov kriminality žien a na ženy postavené do roly ženy – matky*. Kvalita správania sa matky ovplyvňuje okrem uspokojovania základných biologických potrieb aj uspokojovanie potrieb psychologických, ktoré sú dôležité pre rozvoj dieťaťa a ovplyvňujú jeho budúci vzťah k spoločnosti.

Toto poznanie neznamená, že ženy – matky nebudú za páchanie trestnej činnosti potrestané. Naopak, znamená, že je potrebné venovať tejto problematike zvýšenú pozornosť a realizovať výskumy zamerané na zisťovanie príčin ovplyvňujúcich a podmieňujúcich páchanie kriminality ženami. Následne

⁵ ZAPLETAL, J. a kol. 2009. Aktuální problémy kriminologie. s. 155.

⁶ ONDICOVÁ, M. 2005. Kriminalita žien, s. 86 – 97. In KOLEKTÍV AUTOROV. *Kriminalológia – osobitná časť. I. diel. 2. preprac. a rozš. vyd.* Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2005. ZAPLETAL, J. a kol. 2001. Vybraná kriminologická témata. s. 56.

tieto poznatky v maximálnej miere využívať v prevencii kriminality žien a pri realizácii samotných preventívnych aktivít na rôznych úrovniach.

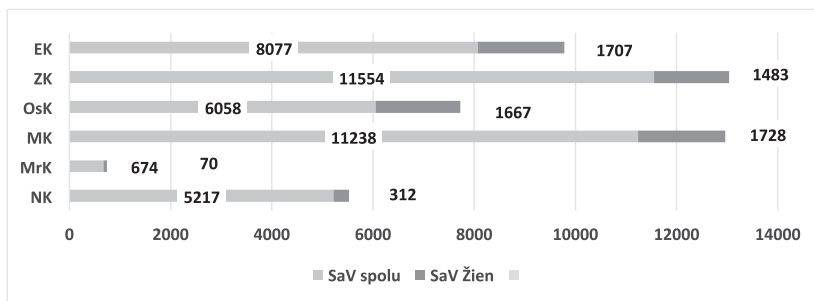
Z pohľadu kvalitatívnych a kvantitatívnych zmien v štruktúre kriminality: V posledných desaťročiach dochádza ku kvalitatívnym i kvantitatívnym zmenám v kriminalite žien: ženy páchajú trestné činy, ktoré boli skôr charakteristické pre páchatelov mužov; v trestnej činnosti žien sa častejšie začína uplatňovať fyzické násilie; narástol počet trestných činov evidovaných ako hospodárska kriminalita; v západných krajinách Európy dokonca evidujú trestné činy, pri ktorých sa objavuje nový typ žien páchateliek, ktoré sa zúčastňujú teroristických akcií (ženy figurujú v riadiacich funkciách), realizujú lúpeže v bankách a pod.

Podobne ako v iných krajinách strednej Európy aj na Slovensku bol evidovaný vzostup počtu evidovaných trestných činov spáchaných ženami.

Stav kriminality uvádzaný v oficiálnych štatistikách vyjadruje len absolútne počty spáchaných trestných činov, počet páchatelov, obetí a je ukazovateľom neúplnej informačnej hodnoty. Štatistické údaje⁷ potvrdzujú podstatne menší podiel žien na jednotlivých druhoch trestnej činnosti ako je podiel mužov, avšak v období posledných rokov zaznamenávame vzostup počtu trestných činov spáchaných ženami. Za posledných 24 rokov sledovaného obdobia, t. j. rokov 1993 – 2016, na Slovensku stúpol celkový počet trestných činov spáchaných ženami – páchatelkami viac ako trojnásobne

V rokoch 1993 až 2016 bolo v SR stíhaných za trestnú činnosť spolu každoročne viac ako 40 000 osôb. Kriminalita žien počas sledovaných rokov mala, podobne ako počet stíhaných žien za trestnú činnosť, vzostupnú tendenciu. Podobne došlo k vzostupu podielu žien stíhaných za trestnú činnosť na celkovom počte stíhaných a vyšetrovaných osôb o viac ako 10 %. Podiel žien na celkovom počte stíhaných osôb v SR každoročne predstavoval hodnoty vyššie ako 5 % (v roku 1993), no neprekročil 16,04 % (v roku 2016), pričom od prvého roku sledovaného obdobia podiel žien na celkovom počte stíhaných a vyšetrovaných do roku 2011 stúpala. Po uvedenom roku mierne klesal a v poslednom roku dosiahol hodnotu 16,04 %.

⁷ Pri spracovaní tejto časti sme údaje získali zo štandardných výstupov EŠSK, roky 1993 až 2016.

Graf 1 Počet stíhaných a vyšetrovaných osôb a počet stíhaných a vyšetrovaných žien v roku 2016

(Zdroj: vlastné spracovanie z informácií z výstupov ÚCEP Banská Bystrica)

Pri posudzovaní vývoja kriminality žien je zaujímavým ukazovateľom aj podiel žien na jednotlivých druhoch trestnej činnosti evidovanej v SR v období rokov 1993 až 2016. Za posledných 24 rokov došlo k vzostupu počtu trestných činov spáchaných ženami pri všetkých druhoch kriminality. Podobne došlo k vzostupu podielu trestných činov spáchaných ženami v rámci jednotlivých druhov kriminality. Prehľad o podiele žien stíhaných za páchanie sledovaných druhov kriminality za rok 2016 zobrazuje graf 1.

Najpočetnejší druh kriminality celkovo, a výnimku nepredstavujú ani pri ženách, predstavuje majetková kriminalita. Medzi konkrétne najčastejšie trestné činy páchané ženami patria krádeže ostatné a krádeže vlámaním.⁸

Medzi výrazný fenomén kriminality žien patrí hospodárska kriminalita. V sledovanom období rokov 1993 až 2016 došlo k už spomínanému vzostupu počtu celkovo evidovaných hospodárskych trestných činov viac ako trojnásobne, podobne aj trestné činy spáchané ženami kopírovali vývoj hospodárskej kriminality. Počet žien stíhaných a vyšetrovaných za trestné činy, ktoré sú evidované z kriminologického hľadiska ako hospodárska kriminalita stúpol počas sledovaného obdobia viac ako 5-násobne a ich podiel na hospodárskej kriminalite stúpil do roku 2009 o viac ako 10 %. Medzi najpočetnejšie hospodárske trestné činy spáchané ženami trvalo patria podvody, sprenevery a skrá-

⁸ Poznámka: V súvislosti s majetkovou kriminalitou bola na prelome tisícročí pre ženy charakteristická aj tzv. „sociálna kriminalita“, často označovaná aj ako „chlebová kriminalita“, t. j. páchanie trestnej činnosti sa ženy dopúšťali za účelom získania finančných prostriedkov na živobytie, prípadne odcudzením priamo tovaru, ktorý mal rodine zabezpečiť obživu. V súčasnosti je tento druh kriminality v zmysle slova sociálna alebo chlebová kriminalita na ústupe.

tenie dane. Podiel žien na celkovom počte osôb stíhaných za zmienené trestné činy dosahoval napr. pri skrátaní dane v roku 2016 až 16,5 %, pri podvodoch 26,7 % a pri úverových podvodoch dokonca až 35,5 %.

Násilná kriminalita žien je zaradená na tretie miesto, a to nielen čo do počtu trestných činov, ale aj závažnosti kriminality. K najpočetnejším trestným činom súvisiacim s násilnou kriminalitou patrí úmyselné ublíženie na zdraví, na druhom mieste je týranie blízkej a zverenej osoby a ďalšie miesto patrí trestnému činu vraždy. Z hľadiska najzávažnejšieho trestného činu, akým je vražda, podiel žien za sledované obdobie stúpil do roku 2003 z 0,7 % na 23,1 %. Po uvedenom roku evidujeme klesajúcu tendenciu podielu a v roku 2016 dosiahol hodnotu 7,3 %.⁹ Špecifickým trestným činom páchaným ženami je vražda novonarodeného dieťaťa matkou. Počas sledovaného obdobia 24 rokov sa menili preferencie jednotlivých trestných činov evidovaných ako násilná kriminalita, no aj posledné roky evidujeme mierne viac ako 5 % podiel žien na celkovom počte stíhaných a vyšetrovaných za napr. úmyselné ublíženie na zdraví a podobne aj relatívne výrazný podiel žien na počte stíhaných a vyšetrovaných za týranie blízkej a zverenej osoby, ktorý stúpil z cca 5 % na 14,8 % (v roku 2013). V poslednom roku sledovaného obdobia dosiahol úroveň takmer 7 %.

K najpočetnejším trestným činom, ako sme už vyššie spomínali, patrí trestný čin úmyselné ublíženie na zdraví, páchanie ktorého je ovplyvnené skutočnosťou, že ženy stavané do roly matky, vychovávateľky často nesú väčšiu zodpovednosť za starostlivosť a výchovu dieťaťa ako muži. Medzi negatívne faktory môžeme zaradiť často rozchod s partnerom, následne nato pocit zodpovednosti za dieťa. K ďalším negatívnym faktorom ovplyvňujúcim páchanie trestnej činnosti ženami je aj napríklad zatajenie nemanželského pôvodu dieťaťa atď.¹⁰

⁹ Poznámka: V súvislosti s páchaním spomínaného trestného činu je potrebné uviesť, že ženy páchajú vraždy zväčša pod vplyvom emócií, ktoré sú často ovplyvnené dlhodobou zlým zaobchádzaním, či ponížovaním budúcou obeťou tohto trestného činu. Veľkým stimulatorom pri páchaní trestného činu vraždy má okrem už spomínaných okolností aj samotná „zrelosť osobnosti ženy“, jej osobnostné vlastnosti, spôsob života, ako aj sociálne prostredie, v ktorom sa žena pohybuje.

¹⁰ Poznámka: Podobné skutočnosti potvrdzujú aj zahraničné výskumy, napríklad výskum realizovaný koncom 90. rokov minulého storočia v USA potvrdil, že okrem prostitúcie (na Slovensku je dekriminalizovaná) bolo ženské zastúpenie najväčšie v prípade malých majetkových trestných činov, ako sú krádež krádeže, podvod, falšovanie a sprenevera. Zatkutie žien za tieto kategórie trestných činov dosahovalo až 30 až 40 % najmä od polovice 70. rokov. Z rôznych zdrojov je zrejmé, že ženy sú menej zapojené do závažných trestných kategórií a menej zaťažujú. Ženské násilie v porovnaní s mužmi spôsobuje menej zranení a menej vážnych zranení.

Menej výraznou trestnou činnosťou páchanou ženami je mravnostná trestná činnosť. Podiel žien stíhaných a vyšetrovaných za mravnostnú kriminalitu dosahoval počas sledovaného obdobia hranicu od 5 % až do takmer 10 % v roku 2016. Vzhľadom na to, že najpočetnejším mravnostným trestným činom páchaným ženami je v EŠSK uvádzaný trestný čin pohlavné zneužívanie (Trestný zákon hovorí o sexuálnom zneužívaní¹¹) podiel žien na tomto trestnom čine sa pohyboval za sledované obdobie rokov 1993 až 2016 v rozmedzí od 5,3 % do 8 %.

Pre trestnú činnosť páchanú ženami je charakteristické, že ženy sa v menšej miere dopúšťajú závažných trestných činov. Ženské násilie v porovnaní s mužským spôsobuje menej vážnych zranení. Je menej pravdepodobné, že sa ženy budú dopúšťať opakovane páchania trestnej činnosti ako muži. Dlhodobá kriminálna kariéra žien je málo pravdepodobná. Ženské páchatelky, častejšie ako muži, pracujú sólo. Keď sa ženy spájajú pri páchaní trestných činov s inými, skupina je pravdepodobne malá a relatívne nekonkurenčná. Okrem toho ženy v skupinových operáciách sú vo všeobecnosti skôr spolupáchatelmi mužov. A muži prevažne dominujú v organizovanejších a vysoko lukratívnych zločinoch, či už v podsvetiach alebo vo „svete vysokých“. Menej pravdepodobné, na rozdiel od mužov je, že sa ženy budú zapájať do činnosti delikventných gangov.¹²

Etiológia kriminality žien

Ako uvádza autorka Černíková¹³ zvýšená náročnosť až stres z výchovnej úlohy a jej prežívanie môže byť priamo dôsledkom nízkej sociálnej úrovne socializačného procesu orientanej – primárnej rodiny, z ktorej si žena doniesla nevhodné skúsenosti s výchovou detí a tie prenáša do svojej sekundárnej rodiny. Nezabezpečenie základných sociálnych podmienok pre výchovu dieťaťa a života rodiny môže viesť k pocitu bezbrannosti, zúfalstva a zlosti a tie sú matkou „odreagované“ na dieťať a môžu prejsť až do štádia, kedy už ide o páchanie

¹¹ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších úprav.

¹² STEFFENSMEIER, D. 1983. *Segregácia pohlavia v podsvetí: budovanie sociologického vysvetlenia sexuálnych rozdielov v zločine.* Sociálne sily 61 (1983): 1080 – 1108. *Encyklopédia zločinu a spravodlivosti.* [online] [cit. 27. 12. 2017] Dostupné na <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>.

¹³ ČERNÍKOVÁ, V. Kriminalita žen. In ZAPLETAL, J. a kol. *Aktuální problémy kriminologie.* Praha: PA ČR, 2009, s. 167.

trestnej činnosti. Aj napriek tomu, že sa bežne u nás, ale aj v iných krajinách Európy dostávajú do kontaktu s kriminalitou častejšie muži, ktorí pravidelne páchajú viac trestných činov ako ženy, nie sú dostatočne rozpracované štatistiky o príčinách a hlavne dôsledkoch kriminality žien.

Vzhľadom na to, že kriminalitou žien sa v Slovenskej republike nezaoberal v posledných desaťročiach celoslovenský výskum,¹⁴ je možné len veľmi ťažko vymedziť niektoré kriminogénne faktory podmieňujúce páchanie trestnej činnosti touto kategóriou páchatelov. Vo všeobecnosti by sa dali kriminogénne faktory podmieňujúce a ovplyvňujúce páchanie kriminality touto kategóriou páchatelov zhrnúť do troch základných skupín a to:

1. *faktory vyplývajúce z osobnosti,*
2. *faktory vyplývajúce zo sociálneho prostredia,* Emancipácia žien spôsobila okrem iného aj to, že ženy sú denne vystavované záťažovým situáciám vyplývajúcim z vyšších nárokov kladených zo strany zamestnávateľa alebo konkurencie na ženu matku – zamestnankyňu, či ženu podnikateľku, ako sú nároky kladené na mužov (nerovnosť v schopnostiach, vzdelaní a následne v odmeňovaní).¹⁵
3. *faktory vyplývajúce zo samotného postavenia ženy ako matky, vychovávateľky.*

Ako uvádza Stachová,¹⁶ v integrácii žien do spoločenského života videli mnohé krajiny príčiny vzostupu trestnej činnosti žien. Alarmujúci je poznatok, že nezanedbateľný podiel na tomto majú ženy mladistvé.

Medzi ďalšie faktory, ktoré môžeme zaradiť skôr k retardačným faktorom patrí napríklad: *Sociálna kontrola.* Schopnosť a ochota žien spáchať trestný čin je silne obmedzená sociálnou kontrolou. Najmä počas formovacieho obdobia sú ženy podrobnejšie kontrolované a odrádzané od nesprávneho správania. Rizikové správanie je odmeňované medzi chlapcami, ale medzi dievčatami je odsúdené.¹⁷ Ďalej *fyzická sila a agresivita.* T. j. slabosť žien vo vzťahu k mužom – či už skutočná alebo len vnímaná – ich znevýhodňuje v zločineckom

¹⁴ STACHOVÁ, A. spracovala v roku 1998 výsledky získané z výskumu realizovaného v roku 1996 v meste Banská Bystrica. Ženy a kriminalita. In NOTITIAE NOVAE UNIVERSITATIS MATTHEI BELI NOESOLII. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB. 1998. s. 156 – 172.

¹⁵ Poznámka: Stresujúcim faktorom je samotné zladenie roly matky a kariéry ženy. Profesia => od žien sa v niektorých profesiách požadujú kvalitnejšie zručnosti a väčší rozsah informácií a odborných vedomostí ako od mužov na rovnakých postoch. Nerovnosť v schopnostiach, vzdelaní a prístupe.

¹⁶ STACHOVÁ, A. Ženy a kriminalita. In NOTITIAE NOVAE UNIVERSITATIS MATTHEI BELI NOESOLII. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB. 1998, s. 157.

¹⁷ GIORDANO, P., CERNKOVICH, S. a PUGH, M. „Priateľstvo a delikvencia“. *American*

svete, ktorý dáva prémii za fyzickú moc a násilie.¹⁸ *Prístup k trestnej príležitosti*. Nedostatok žien v najvyšších pozíciách riadiacich podniky, prípadne vo vysokej politike obmedzuje ich šancu na účasť na sprisahaniach, ktoré ovplyvňujú napríklad určovanie cien, finančné podvody a korupciu. Ženy čelia ešte väčšej pracovnej segregácii v skupinách zločineckých skupín v každom štádiu, od výberu a nábory až po možnosti mentoringu, rozvoja zručností a najmä odmien.¹⁹ *Ďalšími faktormi môže byť motivácia, kontext trestného konania, či rodové normy.*²⁰

Prevenia kriminality žien

Tak ako je s históriou ľudstva spojená kriminalita, tak sú s ňou spojené aj myšlienky a snahy zamerané na obmedzovanie, ale najmä na predchádzanie týmto protiprávnym činom. Vzhľadom na štrukturálne zmeny spoločnosti i emancipačné tendencie žien, ako aj na snahy žien ísť vlastnou cestou a voliť si vlastné prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa, existuje možnosť zlyhania a tá môže vyústiť do páchania trestnej činnosti. So spomínaným súvisia aj priority preventívnych opatrení v jednotlivých oblastiach prevencie:²¹

- *Oblasť primárnej sociálnej prevencie*: zameranie aktivít smerom k opätovnému nadobudnutiu úcty k ženám – matkám, vytváranie priaznivejších podmienok pre ženy – matky realizujúce sa vo výchove a zároveň zapojené do pracovného procesu; vytváranie vhodných sociálnych, ako aj ekonomických podmienok na výchovu detí v rodinách; obidvoch rodičov viesť k zodpovednosti za výchovu.

Journal of Sociology 91 (1986): 1170-1203. [online] [cit. 27. 12. 2017] Dostupné na <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>.

¹⁸ Dostupné na [online] [cit. 27. 12. 2017] <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>.

¹⁹ STEFFENSMEIER, D. 1983, „Segregácia pohlavia v podsvetí: budovanie sociologického vysvetlenia sexuálnych rozdielov v zločine.“ *Sociálne sily* 61 (1983): 1080 – 1108; [online] [cit. 27. 12. 2017] Dostupné na <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>.

²⁰ Kriminalita žien je inhibovaná a formovaná dvoma silnými ohniskovými obavami pripísanými ženám: (1) rodičovské povinnosti (dcéra, manželka, matka) a prezumpcia ženského opatrovnictva; (2) očakávania ženskej krásy a sexuálnej cnosti Dostupné na [online] [cit. 27. 12. 2017] <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>.

²¹ ČERNÍKOVÁ, V. Kriminalita žen. In ZAPLETAL, J. a kol. *Aktuální problémy kriminologie*. Praha: PA ČR, 2009, s. 178.

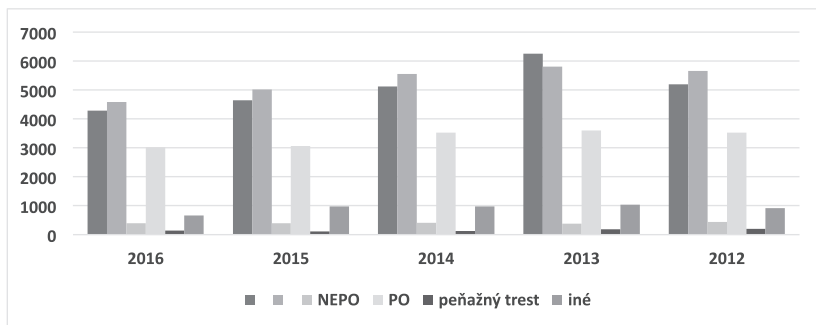
- *Oblasť sekundárnej sociálnej prevencie*: skvalitnenie a optimalizácia spolupráce odborov sociálnych vecí a ich oddelení sociálnej a právnej ochrany a prevencie, orgánov činných v trestnom konaní, inštitúcií zaoberajúcimi sa prevažne sociálnou prevenciou i samotnou prevenciou kriminality či delikvencie (u maloletých); depistáž ohrozených jedincov – žien, u ktorých sa prejavujú náznaky sociálnej deviácie a pod. práca s rodinou a terapia v rodine, v ktorej sú evidentné náznaky zlyhania v procese socializácie.
- *Oblasť terciárnej sociálnej prevencie*: preferovať alternatívne tresty u žien – páchateliek; v penitenciárnom zaobchádzaní zohľadniť špecifické a psychologické charakteristiky a tiež životné roly žien – partneriek – matiek, ako aj rolí profesionálnych; vytvoriť systematickejšiu databázu informácií týkajúcich sa kriminality žien vrátane systematickejšieho a komplexnejšieho skúmania príčin kriminality páchanej ženami.²²

V nasledujúcej časti budeme intenzívnejšie venovať pozornosť ukladaniu trestov, no predovšetkým penitenciárnemu zaobchádzaniu s odsúdenými ženami, ktorým bol uložený najprísnejší trest, trest odňatia slobody, v podmienkach Slovenskej republiky ako súčasť terciárnej prevencii kriminality.

Výkon trestu odňatia slobody žien v podmienkach Slovenskej republiky ako súčasť terciárnej prevencie kriminality žien

V sledovanom období rokov 2012 až 2016 boli na Slovensku najčastejšie ženám, podobne ako mužom, ukladané podmiennečné tresty, menej početné boli ukladané tresty označené ako iné a tretím v poradí, čo do počtu ukladaní, bol trest nepodmiennečný a najmenej často bol uložený ženám peňažný trest.

²² ČERNÍKOVÁ, V. Kriminalita žen. In ZAPLETAL, J. a kol. Aktuální problémy kriminologie. Praha: PA ČR, 2009, s. 180.

Graf 2 Prehľad uložených trestov ženám v Slovenskej republike podľa jednotlivých druhov za obdobie rokov 2012 až 2016

(Zdroj Vlastné spracovanie zo Štatistických ročeniek MS SR[online] [cit. 10. 1. 2018] dostupné na <http://www.justice.gov.sk/stat/statr.htm>)

Trest odňatia slobody je „vykonávaný“ na základe vonkajšej a vnútornej diferenciacie v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody. Diferenciácia predstavuje súbor metód a prostriedkov pre dosiahnutie účelu výkonu trestu. Ako uvádza Fábry: „Diferenciácia sama osebe by však nemala zmysel, keby sa k jednotlivým takto rozdeleným skupinám neprispôsobili prostriedky penitenciárneho zaobchádzania a podmienky samotného výkonu trestu odňatia slobody.“²³

Vonkajšou diferenciáciou rozumieme určenie stupňa stráženia, kde v zmysle zákona o výkone trestu²⁴ rozlišujeme:

- minimálny stupeň stráženia;
- stredný stupeň stráženia;
- maximálny stupeň stráženia.²⁵

Stupeň stráženia predstavuje obmedzenia na právach počas doby výkonu trestu, ktoré je odsúdený povinný strpieť, pričom význam slov minimálny, stredný a maximálny korešpondujú s rozsahom obmedzení.

Vnútna diferenciácia predstavuje umiestňovanie odsúdených do oddielov a skupín, ktoré je realizované v rámci toho istého stupňa stráženia na zvýšenie účinnosti zaobchádzania s odsúdenými. V rámci vnútornej diferenciacie rozoznávame diferenciačnú skupinu: „A“; „B“; „C“ a Špecializovaný oddiel. Skupinu špecializovaných oddielov predstavuje nástupný oddiel, oddiel doživot-

²³ FÁBRY, A. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, 2009. s. 181, ISBN 978-80-89447-01-5.

²⁴ § 13 ods. 1, 2, 3 a 4 zákon č. 475/2005 Z. z. o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

²⁵ § 48 ods. 1, 2 a 3 zákon 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

ných trestov, oddiel špecializovaného zaobchádzania, oddiel s bezpečnostným režimom, osobitný oddiel, uzavretý oddiel, oddiel odsúdených so zdravotným postihnutím a výstupný oddiel.²⁶ Odsúdení v oddiele doživotných trestov tvoria výnimku tým, že sa v rámci oddielu zaraďujú do diferenciačných podskupín „D1“ a „D2“. V ostatných špecializovaných oddieloch sa odsúdeným diferenciácia neurčuje.

V Slovenskej republike sa trest odňatia slobody vykonáva v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody s minimálnym stupňom stráženia, stredným stupňom stráženia a maximálnym stupňom stráženia, v ústave na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých a v oddelení na výkon trestu zriadenom v ústave na výkon väzby (ďalej len „ústav“), ako aj v nemocnici pre obvinených a odsúdených (ďalej len „nemocnica“).²⁷

Vzhľadom na riešenie problematiku svoju pozornosť upriamime na odsúdené ženy, ktorým bol uložený najprísnejší trest, trest odňatia slobody a ten si „odpykávajú“ v dvoch zariadeniach a to konkrétne v Ústave na výkon trestu odňatia slobody v Nitre – Chrenová a Ústave na výkon trestu odňatia slobody v Levoči.²⁸

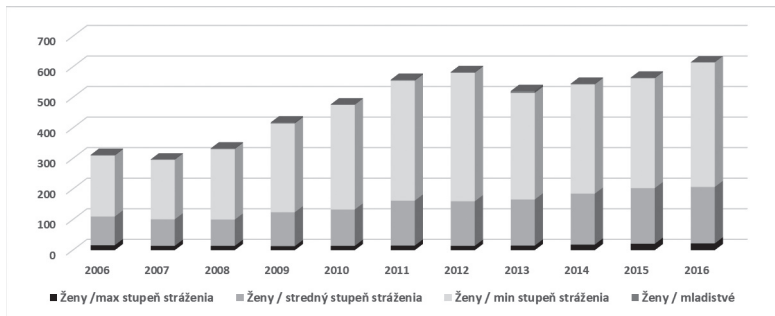
V súčasnosti, teda v roku 2016 si v rámci výkonu trestu odňatia slobody v ústavoch s minimálnym stupňom stráženia „odpykávalo“ trest odňatia slobody spolu 3 982 mužov a 408 žien, v ústavoch so stredným stupňom stráženia si „odpykávalo“ trest odňatia slobody spolu 3 321 mužov a 185 žien a v ústavoch s maximálnym stupňom stráženia si „odpykávalo“ trest odňatia slobody spolu 611 mužov a 22 žien. Podiel odsúdených žien v minimálnom stupni stráženia počas sledovaných rokov 2012 až 2016 sa každoročne pohyboval od 8 % (v roku 2014) do 9,9 % (v roku 2013), pričom po roku 2013 klesol na spomenutých 8 % a posledné tri roky stúpal až v roku 2016 dosiahol hodnotu 9,3 %. V ústavoch so stredným stupňom stráženia podiel odsúdených žien na celkovom počte odsúdených vykonávajúcich trest odňatia slobody stúpil. Konkrétne z 3,8 % v roku 2012 až na 5,3 % v poslednom sledovanom roku. Podobne evidujeme aj vzostup podielu žien odpykávajúcich si trest odňatia slobody na celkovom počte odsúdených vykonávajúcich trest odňatia slobody

²⁶ § 77 ods. 3 zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

²⁷ § 5 ods. 1 zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²⁸ Vzhľadom na skutočnosť, že Ústav na výkon trestu odňatia slobody v Nitre – Chrenová prechádza veľkou rekonštrukciou, ženy sú počas prechodného obdobia aktuálne umiestnené aj v iných ústavoch.

v maximálnom stupni stráženia z 2,7 % (v roku 2012) na 3,6 % v roku 2016. Podrobnejšie graf 3.

Graf 3 Prehľad vývoja počtu odsúdených vykonávajúcich si trest odňatia slobody v jednotlivých stupňoch stráženia za obdobie rokov 2006 až 2016

Zdroj: Vlastné spracovanie z Ročník GR ZVJS [online] [cit. 10. 1. 2018] dostupné na <http://www.zvjs.sk/index.php?rocniky>

Ako naznačujú informácie spracované v grafe 3, najviac žien si odpykáva najprísnejší trest v minimálnom stupni stráženia. Ich počet sa pohyboval od 349 v roku 2013 až do 421 v roku 2012. V roku 2016 to bolo 408 žien.

Zaobchádzanie s odsúdenými ženami sa realizuje s prihliadnutím na ich fyziologické a psychické osobitosti. Zahŕňa všetky aktivity vykonávané vo väzenských podmienkach, ktorých účelom je diferencovaným spôsobom zabezpečiť výkon práv a povinností, podporovať a rozvíjať zmysel pre zodpovednosť, dodržiavanie zákonov a spoločenských noriem, pozitívne osobnostné vlastnosti, úctu k iným, sebaúctu a pozitívny vzťah k rodine. Podpora sociálnych väzieb je zvlášť dôležitá u odsúdených žien, matiek maloletých detí.

Záver

Kriminalita žien páchaná aj v podmienkach Slovenskej republiky vykazuje, v porovnaní s kriminalitou mužov – páchatelov, drobné špecifiká na páchanie trestnej činnosti v Slovenskej republike s dôrazom na páchanie trestnej činnosti ženami – páchatelkami. Podobné špecifiká sú evidované aj v prípadoch ukladania trestov.

V obsahu príspevku sme sa pokúsili o vytvorenie základov pre ďalšie rozsiahlejšie štúdie zamerané na diferencovanú kriminalitu žien, kedy sme zistili, že ženy sa najčastejšie dopúšťali, o čom svedčí aj počet stíhaných a vyšetrovaných žien za trestnú činnosť, majetkovej kriminality, no sledovaním konkrétnych trestných činov evidujeme vzostup napríklad, trestných činov obchodovania s ľuďmi, trestných činov skrátenie dane, pričom trestná činnosť páchaná ženami súvisiaca s drogami má síce zostupnú tendenciu, no vo výkone trestu odňatia slobody práve ženy páchatelky drogovej kriminality predstavujú výrazný podiel na odsúdených ženách.

Aj napriek skutočnosti, že ženy sa podobne ako muži dopúšťajú najčastejšie trestných činov evidovaných ako majetková kriminalita, sú jej páchaním spôsobované nižšie škody ako trestnou činnosťou páchanou mužmi. Ako už bolo skôr spomenuté, väčšina úsilia o pochopenie zločinu sa zameriava na kriminalitu páchanú mužmi, keďže sa častejšie stávajú účastníkmi trestných konaní, no aj napriek tomu je rovnako dôležité porozumieť ženskému zločinu. Napríklad ozrejenie, prečo ženy páchajú menej trestných činov ako muži, môže pomôcť osvetliť základné príčiny trestnej činnosti a ako by sa dala lepšie kontrolovať.

Resumé

Contrasts in crime committed by particular groups such as male and female are the frequent objects of research typical more for foreign countries than Slovakia. In Slovakia we tend to pay less attention to female criminality.

The paper sets the basis for further detailed studies aimed at differentiated criminality of women. We have found out that women have been frequent offenders of property crime what is proved by a number of women being prosecuted and investigated. On the other hand we have noticed an increase in e.g. criminality related to trafficking in human beings, tax evasion, etc. Drug criminality committed by women in on the decrease, however women as drug offenders represent a significant percentage of imprisoned women.

Since men are much more involved in criminal proceedings, the effort to understand the criminality is focusing on crime committed by men. Nevertheless, it is important to understand female criminality. For instance, textbooks dealing with the question why women tend to commit less crime than men could be handy in learning the keys reasons of such crime and could show the way how it might be controlled.

Literatúra

- FÁBRY, A. 2009. *Penológia*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2009; Žilina: Eurokódex, 2009. 264 s. ISBN 978-80-89447-01-5.
- KOLEKTÍV AUTOROV. *Kriminológia – osobitná časť. I. diel. 2. preprac. a rozš. vyd.* Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2005. 217 s. ISBN 80-8054-345-3.
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. 2012. *Základy kriminológie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2012. 636 s. ISBN 978-80-7400-429-2.
- STACHOVÁ, A. *Ženy a kriminalita*. In NOTITIAE NOVAE UNIVERSITATIS MATTHEI BELI NOESOLII. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB. 1998, 156 – 172.
- ZAPLETAL, J. a kol. *Aktuální problémy kriminologie*. Praha: PA ČR, 2009, 248 s. ISBN 978-80-7251-316-1.
- GIORDANO, P., CERNEKOVICH, S. a PUGH, M. „Priateľstvo a delikvencia“. *American Journal of Sociology* 91 (1986): 1170-1203. Dostupné na <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime> (Originál Giordano, Peggy; Cernkovich, Stephen; and Pugh, Martin. “Friendships and Delinquency.” *American Journal of Sociology* 91 (1986): 1170–1203).
- STEFFENSMEIER, D. 1983. „Segregácia pohlavia v podsvetí: budovanie sociologického vysvetlenia sexuálnych rozdielov v zločine.“ *Sociálne sily* 61 (1983): 1080 – 1108; Dostupné na [cit. online 27. 12. 2017] <http://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime> (Originál STEFFENSMEIER, D. 1983, “Sex-segregation in the Underworld: Building a Sociological Explanation of Sex Differences in Crime.” *Social Forces* 61 (1983): 1080–1108).
- Ročenky GR ZVJS dostupné na <http://www.zvjs.sk/index.php?rocenky>.
- Štandardné výstupy z Evidenčno-štatistického systému kriminality za roky 1993 až 2016.
- Štatistické ročenky MS SR dostupné na <http://www.justice.gov.sk/stat/statr.htm>.
- Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Právny a inštitucionálny rámec pomoci obetiam domáceho násilia

Peter Polák¹

Jubilantovi

Ako keby sme si už zvykli na to, že s veľkými osobnosťami vedy, ale aj iných oblastí spoločenského bytia, sa nie vždy spájajú aj jednoznačne pozitívne a prevažujúce ľudské vlastnosti. Našťastie však sú aj výnimky. Medzi také výnimky určite patrí aj erudovaný vedec, človek s veľkým srdcom, naplneným všetkým tým, čo tvorí obsah ľudskosti, slovutný pán profesor Květoň Holcr. Pána profesora, dnes jubilanta, som mal možnosť osobne spoznať už počas pracovného pôsobenia na Akadémii Policajného zboru v Bratislave v rokoch 1998 až 2008. Naše kontakty boli spočiatku skôr pracovného rázu, ale už vtedy som si začal uvedomovať nielen jeho úžasný odborný rozmer, ale aj to, čo si na ňom mimoriadne vážim, a to sú jeho výnimočné ľudské vlastnosti. Spomeniem najmä prívetivosť, skromnosť, úprimnosť, nefalšovaný priateľský prístup a nadovšetko dobroprajnosť. Môj obdiv k nemu spočiatku vyvolala jeho odborná erudícia, a to predovšetkým v súvislosti s jeho poznatkami o metodológii vedy, ako aj poznatkami o kriminológii, najmä o výskume a prognózovaní kriminality. Postupne som si začal uvedomovať to, čo si uvedomujú aj mnohí iní, že ak chce niekto rozvíjať metodológiu policajných vied alebo výskum a prognózovanie kriminality, a myslí to vážne, potom nemôže obísť poznanie publikované v rôznych formách vedeckých výstupov, ktoré v tejto oblasti vznikli jeho pričinením. Som veľmi rád, že som mal a stále mám možnosť zdieľať spoločnosť pána profesora, ako váženého kolegu a dobrého priateľa, aj na ďalšej vysokoškolskej inštitúcii, a to na Fakulte práva Paneurópskej vysokej školy. Priznám sa, že jeho spoločnosť je pre mňa stále obohacujúca, a to tak po stránke pozitívneho ovplyvňovania mojich vedecko-pedagogických snažení, ako aj po stránke preberania životných vzorov a formovania osobnostných vlastností. Predpokladám, že takéto vyznanie by boli ochotní urobiť aj mnohí ďalší, najmä mladší kolegovia, či kolegyně. Snáď všetci sa hlásime k odkazom

¹ Doc. JUDr. Peter Polák, PhD., Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava, e-mail: peter.polak@paneurouni.com.

našej európskej kultúry, vrátane odkazu „miluj blížneho svojho“. V tejto súvislosti mám pocit, že náš jubilant tento posledne spomínaný odkaz, na rozdiel od mnohých nás, napĺňa svojimi postojmi a konaním skutočne do poslednej litery. Nuž, velavážený pán profesor, drahý priateľ a jubilant, ad multos annos, felicimosque!

Úvod

Každá spoločnosť, ktorá vychádza z uznávania základných ľudských práv a slobôd považuje poskytovanie pomoci obetiam trestných činov za jednu zo svojich prirodzených a dôležitých povinností. Už na začiatku treba upozorniť na skutočnosť, že pomoc obetiam trestných činov má svoj právny, ale aj inštitucionálny rámec. Platí to samozrejme aj pre obe domáceho násillia, keďže vzhľadom na charakter tohto druhu kriminality je všestranná pomoc výslovne potrebná a vo väčšine prípadov aj nevyhnutná. Problematika poskytovania pomoci obetiam domáceho násillia má vzhľadom na jej účel, ako aj vzhľadom na náročné a všestranné podmienky jej realizácie, v porovnaní s pomocou obetiam iných druhov kriminality významné osobitosti. Obete domáceho násillia majú, ako každé iné obe trestného činu, nárok na určité minimálne štandardy pomoci tak v trestnom konaní, ako aj mimo neho. Minimálne štandardy pomoci obetiam trestných činov sú určené právnymi aktmi Európskej únie, ako aj domácou legislatívou. Ako to už bolo uvedené, dôležitým podnetom pre zamyslenie sa nad možnosťami pomoci obetiam trestných činov, a teda aj obetiam domáceho násillia, je nadobudnutie účinnosti zákona o obetiach trestných činov, začiatkom tohto roku.

Právna úprava pomoci obetiam trestných činov, vrátane jej inštitucionálneho zabezpečenia

V roku 2017 sa stal súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov (ďalej len „zákon o obetiach trestných činov“), ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2018. Uvedený zákon je implementáciou smernice Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov. Podľa § 1 tento zákon upravuje tri základné oblasti:

- práva, ochranu a podporu obetí trestných činov (teda aj obetí domáceho násilia), pričom príslušné ustanovenia sú uvedené v jeho druhej časti s názvom „Práva obetí“;
- finančné odškodňovanie obetí násilných trestných činov, pričom medzi takéto obeť možno za určitých okolností zaradiť aj obeť domáceho násilia, pričom príslušné ustanovenia sú uvedené v jeho tretej časti s názvom „Odškodňovanie obetí násilných trestných činov“; a
- vzťahy medzi štátom a subjektmi poskytujúcimi pomoc obetiam, pričom príslušné ustanovenia sú uvedené v jeho štvrtej časti s názvom „Podpora subjektov poskytujúcich pomoc obetiam“.

Na základe takto vymedzeného predmetu úpravy zákona o obetiach trestných činov je zrejmé, že jeho ustanovenia sa primerane týkajú aj obetí domáceho násilia, respektíve obetí trestných činov, ktoré pojmové znaky majú charakter domáceho násilia.

Ako už bolo uvedené, **druhá časť zákona o obetiach** (§ 4 až § 9) upravuje jednotlivé práva obetí a podmienky ich uplatňovania. Konkrétne ide o tieto práva:

■ **právo na informácie (§ 4)** – obeť má v rozsahu ustanovenom zákonom právo na prístup k informáciám, ktoré sa týkajú veci, v ktorej je obeťou, pričom tieto sa jej poskytujú zrozumiteľným spôsobom v ústnej forme a písomnej forme (**ods. 1**). Policajt² je povinný **pri prvom kontakte** poskytnúť obeť pri zohľadnení odôvodnených potrieb obeť informácie o:

- a) postupoch týkajúcich sa podania trestného oznámenia a o právach a povinnostiach obeť, ktorá má postavenie poškodeného v trestnom konaní,
- b) subjektoch poskytujúcich pomoc obetiam, kontaktných údajoch na tieto subjekty a forme odbornej pomoci, ktorá sa jej môže poskytnúť podľa tohto zákona,
- c) možnostiach poskytnutia nevyhnutnej zdravotnej starostlivosti,
- d) prístupe k právnej pomoci,
- e) podmienkach poskytnutia ochrany v prípade hrozby nebezpečenstva ohrozenia života alebo zdravia alebo značnej škody na majetku,
- f) práve na tlmočenie a preklad,
- g) opatreniach na ochranu jej záujmov, o ktoré môže požiadať, ak má bydlisko v inom členskom štáte,

² Pod pojmom policajt sa má na myslí policajt ako orgán činný v trestnom konaní, v súlade s ustanovením § 10 ods. 8 Trestného poriadku.

- h) postupoch domáhania sa nápravy v prípade porušenia svojich práv v trestnom konaní zo strany orgánov činných v trestnom konaní,
- i) kontaktných údajoch na komunikáciu v súvislosti s vecou, v ktorej je obeťou,
- j) postupoch súvisiacich s uplatnením nároku na náhradu škody v trestnom konaní,
- k) postupoch mediácie v trestnom konaní,
- l) možnosti a podmienkach uzavretia zmluvy,
- m) možnosti a podmienkach náhrady trov trestného konania obeť, ktorá má postavenie poškodeného (**ods. 2**).

Ak tieto informácie neboli obeťm trestných činov poskytnuté pri prvom kontakte policajtni, tak je ich povinní pri prvom kontakte s obeťmi poskytnúť prokurátor (**ods. 3**). Policajt alebo prokurátor sú taktiež povinní pri poskytovaní informácií poskytnúť obeťm aj súčinnosť pri kontaktovaní subjektov poskytujúcich pomoc obeťm, ale len vtedy, ak o to obeť požiadala (**ods. 4**).

Informácie poskytujú obeťm trestných činov aj tie subjekty, ktoré im v súlade so zákonom o obeťm trestných činov poskytujú pomoc,³ pričom poskytujú informácie o:

- a) forme a rozsahu odbornej pomoci, ktorá je poskytovaná obeťm, vrátane informácie v akom rozsahu je poskytovaná bezplatne,
- b) právach obeť, ktoré jej patria podľa tohto zákona vrátane práva na odškodnenie obeť násilného trestného činu,
- c) právach obeť, ktorá má postavenie poškodeného alebo svedka v trestnom konaní,
- d) finančných a praktickým záležitostiach vzniknutých ako následok trestného činu (**ods. 5**).

Povinnosť poskytnúť informácie obeťm trestných činov má aj poskytovateľ zdravotnej starostlivosti, a to pri prvom kontakte s nimi, pričom ich obsah tvoria kontaktné údaje subjektov poskytujúcich pomoc obeťm (**ods. 6**).

■ **právo na poskytnutie odbornej pomoci (§ 5)** – podstata tohto práva spočíva v tom, že subjekty poskytujúce pomoc obeťm poskytujú alebo

³ Subjektmi poskytujúcimi pomoc obeťm trestných činov sú tie subjekty, ktoré poskytujú alebo zabezpečujú pomoc a podporu obeťm trestných činov, ktoré sú zapísané v registri subjektov poskytujúcich pomoc obeťm ministerstva spravodlivosti [§ 2 ods. 1 písm. k) zákona o obeťm trestných činov]. Medzi takéto subjekty patria aj akreditované subjekty, teda osoby, ktorým bola rozhodnutím ministerstva spravodlivosti udelená akreditácia programu podpory obeť [§ 2 ods. 1 písm. h) zákona o obeťm trestných činov].

zabezpečujú odbornú pomoc za podmienok ustanovených zákonom o obetiach trestných činov alebo za podmienok, ktoré sú ustanovené v takých predpisoch, ako sú napríklad zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, zákon č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon), zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti a službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti (**ods. 1**).

Zákon o obetiach trestných činov upravuje **dve formy odbornej pomoci**, ktorými sú:

- **všeobecná odborná pomoc obeti**, a
- **špecializovaná odborná pomoc obzvlášť zraniteľnej obeti (ods. 2)**.

Všeobecná odborná pomoc obeti je odborná činnosť a poskytovanie služieb, ktorými sa rozumie:

- a) poskytnutie a náležité vysvetlenie informácií tak, ako je to uvedené v ustanoveniach § 4 zákona o obetiach trestných činov,
- b) právna pomoc na uplatnenie práv obete, ktoré jej patria podľa zákona o obetiach trestných činov,
- c) právna pomoc na uplatnenie práv obete, ktorá má postavenie poškodeného alebo svedka v trestnom konaní,
- d) psychologická pomoc, a
- e) poradenstvo týkajúce sa rizika a predchádzania opakovanej viktimizácii (**ods. 3**).

Špecializovaná odborná pomoc obzvlášť zraniteľnej obeti je cieľená a integrovaná odborná činnosť a poskytovanie služieb, ktorými sa rozumie:

- a) poskytovanie všeobecnej odbornej pomoci,
- b) poskytnutie krízovej psychologickkej intervencie,
- c) vyhodnotenie hrozby nebezpečenstva ohrozenia života alebo zdravia,
- d) sprostredkovanie poskytovania sociálnych služieb v zariadení núdzového bývania a špecializovaného sociálneho poradenstva podľa zákona o sociálnych službách, ak je život alebo zdravie obzvlášť zraniteľnej obete bezprostredne ohrozené (**ods. 4**).

V ustanoveniach § 6 zákona o obetiach trestných činov sú upravené podmienky poskytovania odbornej pomoci. Predovšetkým subjekt poskytujúci pomoc obetiam je povinný poskytnúť obeti pomoc vo všetkých prípadoch len **na požiadanie** obete. Ak ide o všeobecnú odbornú pomoc, tak subjekt poskytujúci pomoc obetiam je povinný poskytnúť obeti pomoc **bez zbytočného odkladu**. V prípade obzvlášť zraniteľnej obete je subjekt poskytujúci pomoc obetiam povinný poskytnúť špecializovanú odbornú pomoc **bez zbytočného odkladu a bezplatne (ods. 1)**.

Možno teda povedať, že subjekt poskytujúci pomoc obetiam poskytne všeobecnú odbornú pomoc bezplatne alebo za poplatok. Ak subjekt poskytujúci pomoc obetiam získal dotáciu podľa tohto zákona alebo podľa iných osobitných predpisov,⁴ poskytne všeobecnú odbornú pomoc obetiam po dobu 90 dní bezplatne, ak to odôvodňuje závažnosť spáchaného trestného činu, a to bez ohľadu na podanie trestného oznámenia alebo jej aktívnu účasť v trestnom konaní. Ak subjekt poskytujúci pomoc obetiam nezískal dotáciu podľa tohto zákona alebo iných osobitných predpisov a je zapísaný v registri subjektov poskytujúcich pomoc obetiam,⁵ môže poskytnúť všeobecnú odbornú pomoc, okrem prvej konzultácie s obeťou, za poplatok. V odôvodnených prípadoch subjekt poskytujúci pomoc obetiam, ktorý získal dotáciu podľa tohto zákona alebo iných osobitných predpisov, je povinný po uplynutí 90 dní na požiadanie obete pokračovať v poskytovaní **všeobecnej odbornej pomoci** v súlade s jej osobitnými potrebami a v rozsahu primeranom ujme spôsobenej trestným činom bezplatne (**ods. 2**).

Subjekt poskytujúci pomoc obetiam poskytne obzvlášť zraniteľnej obeti špecializovanú odbornú pomoc po dobu 90 dní, a to bez ohľadu na podanie trestného oznámenia alebo jej aktívnu účasť v trestnom konaní. V odôvodnených prípadoch možno po uplynutí 90 dní na požiadanie obzvlášť zraniteľnej obete pokračovať v poskytovaní špecializovanej odbornej pomoci v súlade s jej osobitnými potrebami a v rozsahu primeranom ujme spôsobenej trestným činom počas celého trestného konania a primeraný čas po ňom (**ods. 3**).

■ **právo na právnu pomoc (§ 7)** – právnou pomocou sa rozumie **poskytovanie právnych informácií a právne zastupovanie obete** v trestnom konaní a v civilnom procese, ak si obeť uplatnila nárok na náhradu škody v trestnom konaní a o jej nároku nebolo rozhodnuté. Právnu pomoc poskytuje obetiam:

- Centrum právnej pomoci za podmienok a v rozsahu ustanovenom v osobitnom predpise,⁶
- subjekt poskytujúci pomoc obetiam a
- advokát za podmienok a v rozsahu ustanovenom podľa Trestného poriadku.

⁴ Inými osobitnými predpismi môžu byť zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, alebo zákon č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti.

⁵ Podľa § 32 zákona o obetiach trestného činu ministerstvo spravodlivosti vedie register subjektov poskytujúcich pomoc obetiam, do ktorého zapisuje akreditované subjekty podľa tohto zákona a subjekty poskytujúce pomoc obetiam podľa iných osobitných predpisov.

⁶ Zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi

■ **právo na ochranu pred druhotnou viktimizáciou alebo opakovanou viktimizáciou (§ 8)** – obeť má právo na ochranu pred druhotnou viktimizáciou⁷ alebo opakovanou viktimizáciou.⁸ V tejto súvislosti orgán činný v trestnom konaní, súd a subjekt poskytujúci pomoc obetiam postupuje tak, aby jeho činnosť nespôsobovala obeť druhotnú viktimizáciu a prijíma účinné opatrenia, ktoré majú zabrániť opakovanej viktimizácii. Na tento účel orgán činný v trestnom konaní a súd používa vhodne prispôsobené úradné miestnosti, ak to ich priestorové možnosti umožňujú. V záujme ochrany obete pred druhotnou viktimizáciou možno lekárske vyšetrenie prikázať v nevyhnutnej miere a len vtedy, ak je to potrebné na účely trestného konania. V záujme ochrany obete pred opakovanou viktimizáciou alebo hroziacim nebezpečenstvom je príslušný orgán oprávnený rozhodnúť o uložení osobitných opatrení podľa osobitného predpisu.⁹

■ **právo na odškodnenie (§ 9)** – právo na odškodnenie má obeť násilného trestného činu za podmienok a v rozsahu ustanovenom v § 10 až § 22 zákona o obetiach trestného činu. Odškodnenie takejto obeti poskytnete štát.

V tretej časti zákona o obetiach trestných činov (§ 10 až § 22) je riešená problematika odškodňovania obetí násilných trestných činov. Do tejto kategórie obetí možno zaradiť za určitých okolností aj obeť domáceho násilia. Možno to tvrdiť na základe vymedzenia pojmu „trestný čin domáceho násilia“ podľa § 2 ods. 1 písm. e) zákona o obetiach trestných činov¹⁰ a vymedzenia pojmu „obeť násilného trestného činu“ podľa § 2 ods. 1 písm. d) zákona o obe-

⁷ Podľa § 2 ods. 1 písm. f) zákona o obetiach trestných činov druhotnou viktimizáciou je ujma, ktorá obeť vznikla v dôsledku konania alebo nekonania orgánu verejnej moci, subjektu poskytujúceho pomoc obetiam, poskytovateľa zdravotnej starostlivosti, znalca, tlmočníka, obhajcu alebo oznamovacích prostriedkov.

⁸ Podľa § 2 ods. 1 písm. g) zákona o obetiach trestných činov opakovanou viktimizáciou ujma, ktorá obeť vznikla v dôsledku pokračujúceho konania páchatela, ktoré spočíva v pôsobení na obeť vyhrážaním, zastrášaním, nátlakom, zneužívaním moci nad obeťou, pomstami sa alebo inou formou s cieľom pôsobiť na fyzickú integritu obete alebo psychickú integritu obete.

⁹ Napríklad § 82 Trestného poriadku, § 27a zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore, § 325 ods. 2 písm. e) až h) Civilného sporového poriadku.

¹⁰ Trestným činom domáceho násilia podľa tohto ustanovenia je trestný čin spáchaný násilím alebo hrozbou násilia na príbuznom v priamom rade, osvojiteľovi, osvojencom, súrodencovi, manželovi, bývalom manželovi, druhovi, bývalom druhovi, rodičovi spoločného dieťaťa alebo inej osobe, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

tiach trestných činov.¹¹ Úprava vychádza z myšlienky, že odškodnenie obetí násilných trestných činov prichádza do úvahy, vtedy, ak o to oprávnené osoby (obete) požiadajú a spĺňajú požiadavky uvedené v zákone o obetiach trestných činov. Dôležité v tejto súvislosti je to, že uplatnenie nároku na náhradu škody obeťou nie je podmienkou odškodnenia v prípade, ak ide o ujmu na zdraví spôsobenú trestným činom obchodovania s ľuďmi, znásilnenia, sexuálneho násillia alebo sexuálneho zneužívania (§ 11 ods. 4).

Základné predpoklady odškodnenia obetí násilných trestných činov upravujú ustanovenia § 10 a § 11 zákona o obetiach trestných činov. Podľa § 10 zákona o obetiach trestných činov **o odškodnenie môže požiadať** obeť násilného trestného činu, ktorá je občanom Slovenskej republiky, občanom iného členského štátu, alebo osobou bez štátnej príslušnosti, ktorá má na území Slovenskej republiky alebo na území iného členského štátu trvalý pobyt, alebo za určitých podmienok aj cudzí štátny príslušník, a ak k ujme na zdraví došlo na území Slovenskej republiky tak aj osoba, ktorá má v Slovenskej republike udeľený azyl, doplnkovú ochranu, dočasné útočisko, pobyt alebo tolerovaný pobyt (**ods. 1**).

Na druhej strane podľa **odseku 2** tohto ustanovenia odškodnenie obeti násilného trestného činu nemožno priznať, ak:

- a) jej bola ujma na zdraví plne uhradená inak,
- b) sekundárna obeť násilného trestného činu je zároveň páchatelom trestného činu, v súvislosti s ktorým sa považuje za obeť násilného trestného činu,
- c) nedala súhlas na trestné stíhanie (§ 211 Trestného poriadku) alebo
- d) nemôže vykonávať oprávnenie poškodeného, lebo je v trestnom konaní stíhaná ako spoluobvinený (§ 47 ods. 1 Trestného poriadku).

Podľa ustanovenia § 11 zákona o obetiach trestných činov nárok na odškodnenie obeť násilného trestného činu podľa tohto zákona vzniká na základe právoplatných meritórnych rozhodnutí súdu, a to konkrétne:

¹¹ Obeťou násilného trestného činu podľa tohto ustanovenia je fyzická osoba, ktorej bola

- úmyselným násilným trestným činom spôsobená ujma na zdraví; ak táto osoba v dôsledku tohto činu zomrela (ďalej len „zomretý“), obeťou násilného trestného činu je aj pozostalý manžel po zomretom a pozostalé dieťa po zomretom, a ak ich niet, pozostalý rodič po zomretom, a ak ho niet, osoba, ku ktorej mal zomretý výživovaciú povinnosť,
- spôsobená morálna škoda trestným činom obchodovania s ľuďmi, znásilnenia, sexuálneho násillia alebo sexuálneho zneužívania.

- rozsudku alebo trestného rozkazu, ktorým sa páchateľ uznáva vinným zo spáchania trestného činu, ktorým bola obeti násilného trestného činu spôsobená ujma na zdraví, alebo
- rozsudku, ktorým bol obžalovaný spod obžaloby oslobodený, pretože nie je trestne zodpovedný pre nedostatok veku alebo nepríčetnosť a ujma na zdraví nebola obeti násilného trestného činu plne uhradená inak (**ods. 1**).

Okrem toho nárok na odškodnenie vzniká aj vtedy, ak dôjde:

- k prerušeniu trestného stíhania z dôvodov podľa § 228 ods. 2 písm. a) až e) Trestného poriadku,
- k zastaveniu trestného stíhania z dôvodov podľa § 215 ods. 1 písm. d) až f) Trestného poriadku alebo z dôvodu podľa § 215 ods. 2 písm. a) Trestného poriadku, prípadne
- k odloženiu veci z dôvodu podľa § 215 ods. 2 písm. a) Trestného poriadku (**ods. 2**).

Nárok na odškodnenie podľa zákona o obetiach trestných činov nemá obeť trestného činu sexuálneho zneužívania, ak dôjde k oslobodeniu obžalovaného spod obžaloby alebo k zastaveniu trestného stíhania z dôvodu, že obžalovaný alebo obvinený nie je trestne zodpovedný pre nedostatok veku (**ods. 3**).

Rozsah odškodnenia riešia ustanovenia § 12 až § 14 zákona o obetiach trestných činov. Podľa § 12 sa na výpočet odškodnenia, ak ide o ujmu na zdraví a o sťaženie spoločenského uplatnenia, primerane použijú ustanovenia osobitného predpisu upravujúceho poskytovanie náhrady za bolesť a náhrady za sťaženie spoločenského uplatnenia (**ods. 1**).¹² Ak bola trestným činom spôsobená smrť, obeť násilného trestného činu má nárok na vyplatenie odškodnenia v sume päťdesiatnásobku minimálnej mzdy.¹³ Zároveň ale platí, že ak je obeť násilného trestného činu viac, suma odškodnenia sa medzi nich rozdelí rovnakým dielom. Významným ustanovením v tejto súvislosti je, že pri trestnom čine obchodovania s ľuďmi, trestnom čine znásilnenia, trestnom čine sexuálneho násilia alebo trestnom čine sexuálneho zneužívania má obeť násilného trestného činu nárok aj na vyplatenie odškodnenia za spôsobenú morálnu škodu v sume desaťnásobku minimálnej mzdy (**ods. 3**). Určité limity odškodnenia obeť predstavujú ustanovenia zákona o obetiach trestných činov, a to § 13, podľa ktorého celková suma odškodnenia poskytnutá podľa tohto zákona nesmie presiahnuť päťdesiatnásobok minimálnej mzdy, a ustanovenie § 14,

¹² Zákon č. 437/2004 Z. z. o náhrade za bolesť a o náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia.

¹³ Zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, v znení neskorších predpisov.

podľa ktorého odškodnenie možno primerane znížiť, ak obeť násilného trestného činu spoluzavinila ujmu na zdraví alebo neuplatnila svoje práva tak, aby odškodnenie získala od páchatela trestného činu, ktorým jej bola spôsobená ujma na zdraví.

Súčasťou úpravy o odškodňovaní obetí násilných trestných činov je aj **úprava konania o poskytnutí odškodnenia**. O poskytnutí odškodnenia rozhoduje a odškodnenie vypláca na základe písomnej žiadosti obeť násilného trestného činu rozhodovací orgán, ktorým je ministerstvo spravodlivosti. Ako už bolo uvedené na inom mieste, aj bez písomnej žiadosti obeť ministerstvo spravodlivosti rozhodne, ak ide o ujmu na zdraví spôsobenú trestným činom obchodovania s ľuďmi, znásilnenia, sexuálneho násillia alebo sexuálneho zneužívania. Žiadosť sa podáva ministerstvu spravodlivosti do jedného roka odo dňa nadobudnutia právoplatnosti príslušných meritórnych rozhodnutí, uvedených v ustanovení § 11 ods. 1 a 2 zákona o obetiach trestných činov. Uplynutím tejto lehoty nárok na odškodnenie podľa tohto zákona zaniká. Ak však súd v trestnom konaní odkázal obeť násilného trestného činu s jej nárokom na náhradu škody, ktorá vznikla v dôsledku ujmy na zdraví, na civilný proces alebo konanie pred iným orgánom, žiadosť sa podáva do jedného roka odo dňa nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia, ktorým sa rozhodlo o nároku obeť násilného trestného činu v civilnom procese alebo konaní pred iným orgánom. Uvedené lehoty neplynú počas konania pred príslušným orgánom, najmä počas civilného procesu a exekučného konania, v ktorom si obeť násilného trestného činu uplatňuje nárok na odškodnenie ujmy na zdraví priamo od osoby, ktorá jej ujmu na zdraví spôsobila (§ 15).

Žiadosť o odškodnení obeť má obsahovať meno a priezvisko, dátum narodenia, bydlisko a rodné číslo obeť násilného trestného činu, ak jej bolo pridelené. V žiadosti je potrebné uviesť aj požadovanú výšku odškodnenia. Žiadosť sa podáva na tlačive, ktorého vzor určí ministerstvo spravodlivosti. Prílohou k žiadosti je:

- a) právoplatný rozsudok alebo trestný rozkaz alebo iné právoplatné rozhodnutie orgánu činného v trestnom konaní alebo súdu,
- b) doklad o ujme na zdraví, ktorá bola obeť násilného trestného činu spôsobená trestným činom,
- c) doklad preukazujúci príbuzenský pomer a okruh oprávnených osôb, ak bola trestným činom spôsobená smrť, a
- d) doklad preukazujúci vyživovaciu povinnosť zomretého alebo poskytovanie výživného zomretým, ak ide o osobu, ku ktorej mal zomretý vyživovaciu povinnosť.

Obet' násilného trestného činu môže byť v konaní o poskytnutí odškodnenia zastúpená advokátom, Centrom právnej pomoci, akreditovaným subjektom, subjektom poskytujúcim pomoc obetiam, alebo blízkou osobou.¹⁴ Obet' násilného trestného činu je po podaní žiadosti povinná bezodkladne informovať ministerstvo spravodlivosti o všetkých okolnostiach, ktoré majú vplyv na posúdenie jej žiadosti, najmä o akejkolvek čiastkovej úhrade ujmy na zdraví, ku ktorej došlo inak ako podľa zákona o obetiach trestných činov. Ministerstvo spravodlivosti je povinné rozhodnúť o žiadosti do šiestich mesiacov odo dňa doručenia úplnej žiadosti (§ 16).

Ak bola obeti násilného trestného činu, ktorá je občanom Slovenskej republiky, občanom iného členského štátu Európskej únie s trvalým pobytom na území Slovenskej republiky, osobou bez štátnej príslušnosti s trvalým pobytom na území Slovenskej republiky alebo na území iného členského štátu Európskej únie, alebo osobou, ktorá má v Slovenskej republike udelený azyl, doplnkovú ochranu, dočasné útočisko, pobyt alebo tolerovaný pobyt, **spôsobená ujma na zdraví trestným činom spáchaným na území iného členského štátu Európskej únie**, môže obet' násilného trestného činu podať žiadosť o odškodnenie **asistenčnému orgánu Slovenskej republiky**, ktorým je ministerstvo spravodlivosti. Asistenčný orgán Slovenskej republiky poskytne obeti násilného trestného činu informácie o podmienkach na získanie odškodnenia platných v členskom štáte Európskej únie, na území ktorého bol spáchaný trestný čin, ktorým bola spôsobená ujma na zdraví, a tlačivá žiadosti potrebné na požiadanie o také odškodnenie, a na požiadanie poskytne pomoc pri ich vyplnení. Asistenčný orgán Slovenskej republiky bezodkladne odošle žiadosť o odškodnenie spolu so súvisiacou dokumentáciou rozhodovaciemu orgánu členského štátu Európskej únie, na území ktorého bol spáchaný trestný čin, ktorým bola spôsobená ujma na zdraví.

Ak rozhodovací orgán členského štátu Európskej únie požiada asistenčný orgán Slovenskej republiky o vypočutie obete násilného trestného činu alebo inej osoby, ktorej výpoveď je potrebná na rozhodnutie o žiadosti, vypočutie uskutoční:

- a) rozhodovací orgán v súlade so svojím právnym poriadkom najmä prostredníctvom technických zariadení určených na prenos zvuku a obrazu, pričom vypočutie môže rozhodovací orgán uskutočniť len v spolupráci s asistenčným orgánom Slovenskej republiky, alebo
- b) asistenčný orgán Slovenskej republiky v súlade s právnym poriadkom Slovenskej republiky a zápisnicu o ňom zašle rozhodovaciemu orgánu.

¹⁴ Ide o osoby uvedené v § 116 Občianskeho zákonníka.

Obet násilného trestného činu ani iná osoba nemôže byť k vypočutiu nútená (§ 18).

Uvedené písomnosti a informácie sa zasielajú v úradnom jazyku alebo v jednom z úradných jazykov členského štátu, ktorého orgánu sú adresované, alebo v inom jazyku, s ktorého použitím taký členský štát súhlasil (§ 20).

Zákon o obetiach trestných činov upravuje aj vzťahy medzi štátom a subjektmi poskytujúcimi pomoc obetiam, pričom príslušné ustanovenia sú uvedené v jeho štvrtej časti (§ 23 až § 32), s názvom „Podpora subjektov poskytujúcich pomoc obetiam“. Úprava sa týka pojmového vymedzenia subjektov poskytujúcich pomoc obetiam a spôsobilosti týchto subjektov poskytovať odbornú pomoc v zmysle zákona o obetiach trestných činov. Subjekty poskytujúce pomoc obetiam, ktoré majú záujem poskytovať odbornú pomoc, musia mať udelenú akreditáciu, pričom zákon o obetiach stanovuje pre jej získanie konkrétne podmienky. V tejto časti zákona o obetiach sú ďalej upravené náležitosti žiadosti o poskytnutie akreditácie, priebeh konania o udelení akreditácie, náležitosti rozhodnutia o udelení akreditácie, povinnosti akreditovaného subjektu, zánik a zrušenie akreditácie, spôsob kontroly podmienok akreditácie a povinností akreditovaných subjektov, ako aj vedenie registra subjektov poskytujúcich pomoc obetiam, pričom sú v ňom registrované nielen subjekty akreditované na poskytovanie odbornej pomoci podľa zákona o obetiach trestných činov, ale aj subjekty poskytujúce pomoc obetiam podľa iných predpisov, napr. podľa zákona o sociálnych službách.¹⁵

Záver

Napriek veľkému počtu rôznych projektov zameraných na pomoc obetiam domáceho násillia Slovenská republika trpí nedostatkom špecializovaných subjektov poskytujúcich poradenstvo a služby pre obeť trestných činov, vrátane obetí domáceho násillia. Ďalším problémom je aj regionálna nerovnomernosť rozmiestnenia takýchto subjektov a ich absencia v určitých častiach štátu. Situáciu v tejto oblasti možno zovšeobecniť tak, že pomoc obetiam trestnej činnosti trpí nekonceptnosťou. Treba dúfať, že práve analyzovaná úprava pomoci obetiam trestných činov, ktorá sa týka aj pomoci obetiam domáceho násillia, vytvára právny rámec nielen pre poskytovanie rôznych foriem pomoci, ale aj pre vytvorenie efektívnej organizácie subjektov poskytujúcich pomoc obetiam,

¹⁵ Zákon č. 448/2008 Z. z.

vrátane tých, ktoré získajú pre poskytovanie odbornej pomoci obetiam akreditáciu podľa zákona o obetiach trestných činov.

Resumé

The issue of providing assistance to victims of domestic violence is still at the center of the professional and lay public interest, due to the purpose of such assistance as well as the demanding and versatile conditions for its implementation. The victims of domestic violence, like any other crime victims, are entitled to certain minimum standards of assistance in and also outside of the criminal law proceedings. Minimum standards for assistance to crime victims are defined by legal acts of the European Union as well as national legislation. Part of the aid is represented by the state and its institutions, part of the aid is left to the so-called “third sector”. The content of the contribution deals with these facts and provides basic information on how to help victims of domestic violence.

Literatúra

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV o postavení obetí v trestnom konaní.

Zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov.

Fenomén pojmu bezpečnost a jeho význam pro kriminologii a bezpečnostní výzkum¹

Viktor Porada²

Úvodní poznámka

Bezpečnost je velmi frekventovaným pojmem, je fenoménem současné doby. Mnohostrannost používání tohoto pojmu v rozmanitých, často protikladných vědních oborech, jakými jsou např. politologie, genetika, sociologie, informatika, teologie, medicína, ekologie, právo, vojenská strategie nebo kriminologie, způsobuje jeho elektickou interpretaci. Někteří experti označili pojem bezpečnosti za tak zidealizovaný (hodnotově zatížený) koncept, že žádný argument nemůže vést ke konsenzu v otázce jejího obsahu.

Modernizace společnosti způsobuje, že se neustále rozšiřuje bezpečnostní prostředí a okruh problémů, které se stávají součástí bezpečnostní diskuse. Hledání odpovědi na otázku, co je bezpečnost, komplikují každodenní reálné bezpečnostní problémy, se kterými je sociální subjekt konfrontován. Tak jako každý pojem i pojem bezpečnost musí reflektovat na měnící se dynamiku společenského života i bezpečnostního prostředí.

Bezpečnost v kontextu permanentního společenského vývoje neustále zvětšuje svůj realizační a komunikační prostor. *Bezpečnostní diskuse* se tak postupně dostává do nových společensko-politických oblastí, ve kterých se v minulosti o bezpečnostních problémech nevedla systematická rozprava (Porada, Holcr 2011).

Bezpečnost je velmi složitý multidimenzionální sociální fenomén, který se spojuje s rozmanitými formami lidského chování a existence (duchovní, materiální, fyziologické, individuální, společenské). Pojem dimenze v odborné

¹ Příspěvek byl podpořen z prostředků Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Vysoké školy finanční a správní./The paper was supported by the Institutional support for long-term strategic development of the research organization University of Finance and Administration.

² Prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., Vysoká škola finanční a správní Praha, e-mail: viktor.porada@mail.vsf.s.c.z

terminologii vyjadřuje kromě rozměru, rozlohy a rozsahu i určitou vlastnost, která charakterizuje intenzitu, velikost, míru něčeho, především v prostoru, případně v čase. Bezpečnost zahrnuje nespočetné množství otázek a problémů týkajících se jak jednotlivců, tak i lidských kolektivit a realizace jejich protikladných společenských zájmů. Multidimenzionální charakter bezpečnosti vyjadřuje skutečnost, že tento fenomén má velmi široký rozměr.

Bezpečnost je součástí základních lidských potřeb, stává se společenským cílem, ideálem a hodnotou. Bezpečnost má zároveň výrazný emocionální, sociálně-psychologický, ale i společensko-politický dopad. Je nejen součástí lidských pocitů (pocit bezpečí), vyjadřuje určitý stav společnosti, ale je zároveň i globálním existencionálním problémem lidské civilizace.

Problematika bezpečnosti v dosavadní teorii není uceleně prozkoumaná, což má výrazné dopady na politickou, řídicí a další činnost v naší společnosti. Je zřejmá nová kvalita, úroveň a podoba objektu zkoumání ve vztahu k dynamickému vývoji v oblasti evropského integračního procesu, stavu evropské bezpečnostní architektury a následných změn v Evropské unii (Holcr, Porada 2004).

Bezpečnost a kriminologický výzkum

Kriminologie v souvislosti s fenoménem bezpečnosti studuje kriminalitu jako sociálně patologický jev, zkoumá stav, dynamiku a příčiny kriminality, osobnost pachatele a prevenci zločinnosti.

Kriminalita (jeden ze subjekt-objektových vztahů bezpečnosti jako objektu zkoumání) se stala průvodní a znepokojující součástí našeho každodenního života, zasahující do pocitu bezpečí, která proniká do všech oblastí a neobvykle agresivně se pokouší prosáknout do nejvyšších rovin veřejné a státní správy (politických elit, parlamentů, vlád, justice, vojenských a policejních sborů apod.). I když kriminologie věnuje stále více pozornost kontrole kriminality, uspokojivé výsledky jsou sporadické, spíše perspektivní než aktuální a běžnou realitou.

Naléhavá potřeba včasnosti vědeckých poznatků také vyžaduje nově přihlížet na predikční funkci kriminologické vědy. Ta se stala natolik významnou, že se začala postupně (od počátku 40. let) vydělovat jako samostatná vědní disciplína (přesněji jako „metavěda“). Jejím předmětem zkoumání je konceptuální

aparát (principy, zákonitosti, kategorie, teorie, metody) ke zkoumání budoucnosti, v případě kriminologie, budoucnosti vývoje kriminality (Holcr 2008).

Ukazuje se stále více, že výsledky prevence kriminality jsou přesvědčivější a získávají stále větší podporu. V tomto směru jde o komplexnější znalost fenoménu bezpečnosti a bezpečnostního prostředí, tedy o znalost možného, pravděpodobného, dokonce jistého vývoje stavu, úrovně, dynamiky struktury kriminality. Jinak řečeno, na základě výzkumu je možné přijímat strategie a programy prevence kriminality. Jde tedy o vypracování korektních kriminologických prognóz v rámci kriminologického bezpečnostního výzkumu.

Vypracování spolehlivých prognóz, využitelných na přijímání nanejvýš odůvodněných rozhodnutí účinných praktických opatření při kontrole kriminality vyžaduje nejen korektní a všestrannou analýzu prognostického pozadí, které vyvolává vznik a ovlivňuje vývoj předmětu prognózování, ale také co nejefektivnější využití současného metodologického instrumentária kriminologické prognostiky [Holcr, Chalka 2001, Holcr, Holomek 2003, Holcr 2008, Holcr a kol. 2008, Porada, Holcr 2011, Porada a kol. (mj. i Květoň Holcr) 2017].

Fenomén bezpečnosti a bezpečnostní vědy

Pojem bezpečnost odráží složité subjekto-objektové vztahy rozmanitých subjektů a objektů. Erneker a Holcr uvádějí přehlednou tabulku (viz Tab. 1) skupin subjekt-objektových vztahů, ve kterých je možno identifikovat bezpečnost. Následující tabulka naznačuje kvantitativní i kvalitativní polykomponentnost bezpečnosti jako objektu zkoumání.

Tab. 1 *Subjekt-objektové vztahy bezpečnosti jako objektu zkoumání*

Objekt. nebezpeč. Subjekt nebezpeč.	PŘÍRODA	LIDÉ	TECHNIKA (technologie)
PŘÍRODA	Bezpečnost přírody před přírodou <i>zemětřesení, uragány, sucha ...</i>	Bezpečnost lidí před přírodou <i>zemětřesení, sucho, mrazy, neúroda, kosmické záření ...</i>	Bezpečnost techniky před přírodou <i>zemětřesení, mrazy, vedra, vlhkost, ...</i>
LIDÉ	Bezpečnost přírody před lidmi <i>znečištění vzduchu, vody, narušení rovnováhy, fauny, týraní zvířat ...</i>	Bezpečnost lidí před lidmi <i>usmrcení, zranění, poškození, odcizení majetku, omezení svobody a práv ...</i>	Bezpečnost techniky před lidmi <i>zničení, poškození atomových elektráren, přehrad leteckými údery, teroristy ...</i>
TECHNIKA (technologie)	Bezpečnost přírody před technikou <i>jaderné havárie, havárie chemických provozů, zamoření vzduchu, vody technologické odpady</i>	Bezpečnost lidí před technikou <i>jaderné havárie, chem. havárie, nadměrný hluk, usmrcení, zranění při manipulaci s technikou, autohavárie</i>	Bezpečnost techniky před technikou <i>havárie provozů vyvolané selháním technických regulačních systémů ...</i>

Zdroj: Erneker, Holcr 1997, s. 15.

Ze sociologického hlediska se bezpečnost spojuje vždy s konkrétními sociálními subjekty a jejich aktivitami. „Nositelem“, *subjektem bezpečnosti*, může být nejen jednotlivec, ale i sociální skupina, stát, lidstvo, národ, resp. civilizace. Moller poukazuje na tři základní „*referenční objekty bezpečnosti*“, které se vzájemně odlišují svým obsahem (viz tab. 2).

Tab. 2 Referenční objekty bezpečnosti

REFERENČNÍ OBJEKT	OBSAH
Stát	Suverenita, moc
Kolektivity (sociální skupiny)	Identita
Jednotlivci (individuální subjekty)	Přežití, blahobyt

Zdroj: Moller 2001

Každý z uvedených referenčních objektů je zároveň relativně samostatným systémem se zvláštní vnitřní strukturou a vazbami na okolní prostředí a vnější systémy. Zvláště složitost kooperace a interakce sociálních subjektů s bezpečnostním prostředím, ve kterém se nacházejí nejen negativní faktory (bezpečnostní hrozby a rizika), ale i pozitivní stimuly (životní příležitosti a společenské výzvy) způsobuje, že bezpečnost je charakterizovaná z více aspektů a má množství přívlastků. Nejčastěji se uvedená adjektiva podle M. Mareše vztahují především k charakteru (původu):

- *hrozeb*, které ohrožují bezpečnost,
- *opatření, nástrojů, nebo institucí*, které mají bezpečnost zajišťovat a chránit,
- *objektů*, jejichž bezpečnost má být chráněná (Mareš 2002, s. 12).

Podle objektů, které mají být chráněné, rozlišujeme bezpečnost „*mezinárodní*“, „*národní*“, „*ekonomickou*“, „*ekologickou*“, „*energetickou*“, „*sociální*“, „*potravinovou*“, „*informační*“ atd. V návaznosti na předcházející klasifikaci bezpečnostních hrozeb můžeme hovořit o bezpečnosti „*vojenské*“ a „*nevojenské*“, o „*vnitřní a vnější*“ bezpečnosti atd. Z hlediska přijímaných opatření, nebo charakteristiky institucí, které se podílejí na zajišťování bezpečnosti, rozeznáváme např. „*kooperativní bezpečnost*“, „*koaliční bezpečnost*“ ap.

Rozhodující význam při analýze problematiky bezpečnosti mají tyto čtyři základní otázky:

- *bezpečnost koho?* („*security of whom, or for whom*“) – otázka soustřeďující pozornost na konkrétní „*referenční objekt bezpečnosti*“ (jednotlivec, stát, kolektivita),
- *bezpečnost před kým, před čím, resp. před jakými hrozbami* („*security from whom, from what, or from what threats*“) – otázka na zdroje nebezpečí v různých oblastech (politika, ekonomika, sociální oblast, vojenství, životní prostředí atd.),

- *bezpečnost v zájmu čeho, resp. v zájmu jakých hodnot?* („*security of what values*“) – otázka strategického významu o smyslu bezpečnosti v hodnotovém systému společnosti,
- *bezpečnost jakými nástroji?* („*security by which means, or of what means*“) – otázka na použité nástroje a prostředky pro zajištění bezpečnosti (Moller 2001, s. 36).

Subjekt-objektový charakter bezpečnosti, jakož i předcházející otázky naznačují, že bezpečnost ve vymezeném sociálním prostoru se stává specifickým „*sociálním fenoménem*“, resp. „*sociálním systémem*“.

Modernizace společnosti způsobuje, že se neustále rozšiřuje bezpečnostní prostředí a okruh problémů, které se stávají součástí bezpečnostní diskuse. Hledání odpovědi na otázku, co je bezpečnost, komplikují každodenní reálné bezpečnostní problémy, se kterými je sociální subjekt konfrontovaný. Tak jako každý pojem i pojem bezpečnost musí reflektovat na měnící se dynamiku společenského života i bezpečnostního prostředí. Bezpečnost v kontextu permanentního společenského vývoje neustále zvětšuje svůj realizační a komunikační prostor.

Bezpečnostní diskuse se tak postupně dostává do nových společensko-politických oblastí, ve kterých se v minulosti o bezpečnostních problémech nevedla systematická rozprava.

Bezpečnost je tedy velmi složitý multidimenzionální sociální fenomén, který se spojuje s rozmanitými formami lidského chování a jeho existence (duchovní, materiální, fyziologické, individuální, společenské). Pojem dimenze v odborné terminologii vyjadřuje kromě rozměru, rozlohy a rozsahu i určitou vlastnost, která charakterizuje intenzitu, velikost, míru něčeho, především v prostoru, případně v čase. Bezpečnost zahrnuje nespočetné množství otázek a problémů týkajících se jak jednotlivců, tak i lidských kolektivit a realizace jejich protikladných společenských zájmů. Multidimenzionální charakter bezpečnosti vyjadřuje proto skutečnost, že tento fenomén má velmi široký rozměr.

Bezpečnost je součástí základních lidských potřeb, stává se společenským cílem, ideálem a hodnotou. Bezpečnost má zároveň výrazný emocionální, sociálně-psychologický, ale i společensko-politický dopad. Je nejen součástí lidských pocitů, vyjadřuje určitý stav společnosti, ale je zároveň i globálním existencionálním problémem lidské civilizace.

Problematika bezpečnosti v dosavadní teorii není uceleně prozkoumaná, což má výrazné dopady na politickou, řídicí a další činnost v naší společnosti. Je zřejmá nová kvalita, úroveň a podoba objektu zkoumání ve vztahu k dy-

namickému vývoji v oblasti evropského integračního procesu, stavu evropské bezpečnostní architektury a následných změn v Evropské unii.

Postupně se konstituující bezpečnostní vědy představují výrazně interdisciplinární systém podsystemu vědy, který se vztahuje na oblasti existující v rámci dílčích styčných ploch daných existencí bezpečnostních problémů. Bezpečnostní vědy se zabývají především zajišťováním bezpečnosti občana a státu ve vztahu k nejrůznějším druhům ohrožení. Určují rozsah a způsoby využití prostředků a takových činností, které minimalizují rizika. Obsah bezpečnostních věd se odráží v bezpečnostní doktríně. Potvrdilo se, že do procesu tvorby bezpečnosti vstupuje ekonomika, politika, kultura společnosti a osobnosti, úroveň vědy a technologií, geopolitická a geostrategická situace a aktivita veřejnosti. Bezpečnostní věda by měla akceptovat existenci bezpečnostních rizik, komponentů a existenci základních cílů bezpečnosti. Současná bezpečnostní diskuse odhaluje nové a nezodpovězené otázky, které si zaslouží seriózní pozornost a analýzu.

Například řešení problémů terorizmu, či životního prostředí, které ohrožují lidstvo jako celek, si vyžaduje kolektivní a soustředěnou snahu všech zainteresovaných subjektů. Do stejné kategorie ohrožení bezpečnosti je nutné zařadit otázky migrace, uprchlíků a přistěhovalců, jejich statuty ve společnosti. Kritickou otázkou, která v uvedené souvislosti rezonuje, je, zda úspěšné řešení bezpečnostních problémů post bipolárního světa může zaručit plošná expanze různých koncepcí globální bezpečnosti, nebo komplexní analýza bezpečnostních rizik a jednotlivých komponentů bezpečnosti. Za základ je přitom potřebné považovat zajištění bezpečnosti občana a Unie a na tomto základu tedy minimalizovat různé druhy ohrožení. Každá z dimenzí bezpečnosti obsahuje relativně široký okruh bezpečnostních problémů, subjektů, institucí, činností, aktivit a vztahů. Multidimenzionalita bezpečnosti umožňuje analyzovat i některé její další dimenze.

Po analýze subjekt-objektových vztahů bezpečnosti jako objektu zkoumání jsme předložili předběžně tuto definici: Bezpečnostní vědy zkoumají subjekt-objektové vztahy identifikace bezpečnosti (příroda, lidé technika), s cílem vypracování efektivních metod predikce, plánování a realizace bezpečnostních činností a opatření, zaměřených na monitorování, prevenci a eliminaci bezpečnostních hrozeb [Porada a kol. (mj. i Květoň Holcr) 2017].

Bezpečnost jako sociální fenomén a sociální systém

Pojem *sociální systém* plní v teorii minimální dvojí funkci: (1) umožňuje vydělit oblast „*společenského*“ jako specifickou oblast bádání, která vyžaduje přístup odlišný od přístupu jiných vědných disciplín, především přírodních věd; (2) propůjčuje předmětu zkoumání systémový charakter, resp. umožňuje aplikovat ve výzkumu tzv. *systémový přístup*, který zpravidla zahrnuje: (1) vymezení systému jako celku (prvky, hranice, vazba na okolí, k prostředí); (2) postižení vnitřních vztahů, struktury a organizace; (3) rozlišení jednotlivých úrovní (hierarchizaci); (4) charakteristiku procesů řízení, autoregulace; (5) identifikaci cílů systému; (6) řešení otázek fungování a vývoje systému (Škvrnda 2003, s. 75).

Z uvedeného důvodu považujeme za mimořádně inspirativní podnět, vzít v úvahu charakteristiku bezpečnosti jako „*sociálního fenoménu*“ od Škvrndy, který v kontextu různorodých významů bezpečnosti zdůrazňuje, že bezpečnost patří k velkým a rozsáhlým oblastem společenského života. Poukazuje na zejména následující základní atributy bezpečnosti:

- *dynamický a procesuální charakter*, který se vytváří a projevuje *systémovým způsobem* (vyjadřuje stav, který vzniká ve vývoji v určitém prostředí a souvisí s aktuálním fungováním konkrétního nositele – subjektu nacházejícího se ve vazbách k jiným subjektům, subsystémům),
- *subjekt-objektový charakter* (působení subjektu se vytváří ve vztahu různých prvků, přičemž v závislosti na postavení je prvek jednou objektem působení jiných subjektů, ale v jiném vztahu na ně může působit),
- *strukturovaný (diferencovaný) charakter* (nejde jen o vzájemné působení jednotlivých prvků a vztahů mezi nimi, ale i o to, že bezpečnost má mnohé podoby – aspekty, dimenze, stránky, prvky apod.), (Škvrnda 2003, s. 72–73).

Mesjasz se pokouší sumarizovat jednotlivé komponenty a prvky bezpečnosti do uceleného systému (Mesjasz 2004, s. 9). Jádrem schématu tvoří následující subsystémy, v jejichž rámci dochází k vzájemné interakci následujících komponentů, objektů, oblastí, procesů a vztahů:

- *Referenční objekt* – stát, region, aliance, societa, rozdílné sociální skupiny – národy, minority, etnické skupiny, jednotlivci, globální systém, lidská civilizace.
- *Prostředí*, ve kterém se vynořují hrozby – politické, vojenské, ekonomické, ekologické, sociální.

- *Metody predikce* (identifikace) – počínajíc zkoumáním objektivnosti hrozby a končíc jejím subjektivním vnímáním, též vyplývajícím ze sociálního diskurzu („*sekuritizace*“).
- *Metody plánování a realizace* zvláštních opatření a činností zaměřených na monitoring, prevenci a eliminaci bezpečnostních hrozeb (Mesjasz 2004, s. 10).

Bezpečnostní sektory sociálního systému bezpečnosti

Pojem „bezpečnostní sektor“ použil poprvé Short v roce 1997 a později tuto koncepci rozpracovali v bezpečnostních studiích mnozí britští autoři (M. Clark, A. Forster, O. Green, T. Edmunds, M. Chalmers, D. Hendrikson atd.). Na potřebu jeho zkoumání upozornili např. Korba a Škvrnda, kteří v návaznosti na zahraniční diskuze zdůrazňují především potřebu formování bezpečnostní komunity. Škvrnda vymezuje pojem „bezpečnostní sektor“ jako speciálně vytvořené subjekty – instituce a organizace (jejich soubor), jejichž hlavní úlohou nebo jedinou funkcí je zajištění bezpečnosti ve společnosti. Pojem bezpečnostní sektor se úzce váže k pojmu bezpečnostního systému a měl by se podle něho charakterizovat v kontextu s ním (Škvrnda 2004, s. 26).

Korba v definici bezpečnostního sektoru poukazuje na jeho užší a širší pojetí. V užším významu je bezpečnostní sektor ohraničený mocenskými institucemi státu, vládními orgány řízení a parlamentními orgány kontroly. Jako příklad uvádí definici Hendriksona a Karkoszky, kteří vymezují čtyři různé skupiny aktérů, kteří vytvářejí bezpečnostní sektor. První skupinu tvoří *mocenské instituce státu*, které jsou autorizované na použití síly (ozbrojené síly, policie, paravojenské jednotky, zpravodajské služby, pohraniční a pobřežní stráž, celní orgány, struktury civilní ochrany a další vnitrostátní bezpečnostní agentury).

Druhou skupinu tvoří *instituce pověřené řízením a kontrolou* první skupiny (nejvyšší ústavní činitelé a jejich úřady, koordinační bezpečnostní rady na celostátní úrovni, vybrané parlamentní výbory, jednotlivá ministerstva a další relevantní orgány státní správy). Třetí skupinu tvoří *soudy a orgány spravedlivosti* (systém soudnictví, státního zastupitelství, resp. prokuratury a vyšetřování, jakož i institut ombudsmana, resp. další orgány na ochranu lidských a občanských práv). Čtvrtou skupinu tvoří tzv. *nezařazení aktéři* (soukromé

bezpečnostní služby, povstalecká hnutí nebo nestátní milice) (Korba 2003, s. 339–440).

V širším chápání je bezpečnostní sektor vymezený nejen státními institucemi, ale i dalšími aktéry. Bezpečnostní sektor v širším významu překračuje hranice bezpečnostního systému státu a má širší záběr. Kromě exekutivních nástrojů bezpečnostního systému státu a kromě managementu bezpečnostního systému státu jsou do bezpečnostního sektoru zařazováni i specifictí aktéři např. relevantní mimovládní organizace, zájmová sdružení, výzkumná centra, média a další nestátní organizace působící ve sféře bezpečnosti, včetně soukromých bezpečnostních služeb (Korba 2004).

Předpoklady a východiska bezpečnostních věd

Jak jsme naznačili, není problematika bezpečnosti v dosavadní teorii uceleně prozkoumaná, což má výrazné dopady na politickou, řídicí a další činnost. Je zřejmá nová kvalita, úroveň a podoba objektu zkoumání ve vztahu k dynamickému vývoji v oblasti evropského integračního procesu, stavu evropské bezpečnostní architektury a následných změn v Evropské unii. Potvrdilo se, že v současné diskusi ještě stále převažuje pojetí vnější bezpečnosti společnosti, zužované především na rozvoj vojenských věd, nebo vnitřní bezpečnosti vztahující se především na rozvoj policejních věd. Bezpečnostní vědy představují výrazně interdisciplinární systém podsystému vědy, který se vztahuje na oblasti existující v rámci dílčích styčných ploch daných existencí bezpečnostních problémů, např. doposud nefunkční model komplexní bezpečnostní architektury, existující bezpečnostní rizika, reálná existence válečných konfliktů, hrozba pronikání mezinárodního zločinu, prudký a soustavný nárůst kriminality, problematika migrace a azylu, environmentální krize apod. Bezpečnostní vědy se zabývají především zajišťováním bezpečnosti občana a státu a tedy minimalizací nejrůznějších druhů ohrožení. Určují rozsah a způsoby využití prostředků a takových činností, které minimalizují rizika. Obsah bezpečnostních věd, jak jsme již uvedli, se odráží v bezpečnostní doktríně. Potvrdilo se, že do procesu tvorby bezpečnosti vstupuje ekonomika, politika, kultura společnosti a osobnosti, úroveň vědy a technologií, geopolitická a geostrategická situace a aktivita veřejnosti (Porada, Holcr 2001).

Návrh bezpečnostního výzkumu zaměřeného na bezpečnostní vědy

Pro řešení problematiky bezpečnosti je nevyhnutelné určit předmět a objekt zkoumání bezpečnostních věd. Některé názory upozorňují na nedostatečnou šíři chápání bezpečnosti, resp. bezpečnostních věd tak, aby byly zahrnuty všechny potřeby bezpečnosti společnosti. Šířka a rozdíly ve vymezení bezpečnosti vytvořily dojem nesouladu potenciálních bezpečnostních věd. Když však prozkoumáme obsah literatury o bezpečnosti, tak vidíme, že jsou před námi hluboké, komplexní vědní disciplíny, které se doposud nekonstituovaly jako všeobecně uznávané vědní obory, protože byly nesystematicky a nerovnoměrně rozvíjeny jejich komponenty. Různé definice bezpečnosti a vymezení bezpečnostní vědy svojí nevyhnutelnou jednostranností jen odrážejí různé stránky jednoho a téhož předmětu.

Rozdíl mezi předmětem a objektem výzkumu bezpečnostních věd je důležitý: ukazuje se, že různé vědy mohou zkoumat různé druhy zákonů fungování toho samého objektu a současně, že jedna věda může zkoumat zákony společné mnohým, kvalitativně rozdílným objektům. Lze predikovat, že předmět bezpečnostních věd bude užší, speciálnější než jejich objekt, který se vyznačuje vysokou abstraktností, zprostředkovaností vazeb mezi komponenty bezpečnostní vědy.

Struktura nových poznatků v uvedeném směru by mohla být zaměřená na tento obsah (okruh problémových úkolů), který by mohl být součástí bezpečnostního výzkumu orientovaného na konstituování a rozvoj bezpečnostních věd (Holcr, Porada, Bruna, Piwowski 2016, Porada, Holcr 2017a, b):

1. Metodologické analýzy (přístupy a úrovně) a formování bezpečnostních věd. Zde se nabízí pojednání o praxeologii jako vědě o správném jednání, o metodologii, její struktuře, funkcích, úlohách a cílech. V další části lze předpokládat zařazení základních komponent vědeckého poznání, jeho objekt a subjekt, stupně, roviny a jejich vzájemné souvislosti. Následně je třeba popsat algoritmus vědeckého poznání a uvést, jak jsou charakterizovány jeho základní formy, počínaje vědeckým faktem přes vědecký problém, hypotézy až po vědeckou teorii a její základní znaky a funkce.
2. Teoretická východiska metodologie orientovat na vymezení praktických věd, a jejich zaměření na praktické vědy jako vědy o umělém a o jednání, a uvedení základních charakteristik praktických věd a naznačit celý cyklus praktického poznání.

3. Bezpečnostní vědy tedy rozvíjet jako „vědy praktické“, tzn. předložit základní pojmy a východiska teorie bezpečnostních věd, předmět bezpečnostních věd, kategorie bezpečnost a bezpečnostní jednání, profesní profil a profesní činnost bezpečnostního pracovníka a charakteristické aspekty teorie bezpečnostní činnosti, která obsahuje základní aspekty bezpečnostní činnosti, která je zaměřena na teoreticko-metodologická východiska zkoumání a podstatu bezpečnostních činnosti a její determinanty, charakteristické rysy bezpečnostních činnosti a základní principy bezpečnostní činnosti. Dále rozpracování otázky: pojem, obsah a hlavní organizačně taktické formy bezpečnostních činnosti.
4. Gnozeologické a sociální komponenty bezpečnostních věd. Tento okruh problémů může být zaměřen na systémové uspořádání bezpečnostně-vědního poznání. Zde lze předpokládat popis geneze, strukturu, základní metodologické instrumentarium bezpečnostně-vědního poznání a také předložení klasifikace metod vědeckého poznání. Dále objasnit společenské komponenty bezpečnostních věd, zejména jejich vědecké společenství, společenskou objednávku vyvolávající potřebu konstituování bezpečnostních věd a popis specifik komunikace mezi představiteli bezpečnostních věd a bezpečnostní praxe.
5. Rozvíjet znalostí o potřebách vědeckých poznatků v současné bezpečnostní praxi. Východiskem bude samotné filozofické chápání vztahu teorie a praxe, které analyzuje a definuje složitě strukturovaný fenomén potřeb bezpečnostní praxe z hlediska psychologického, sociologického a profesiografického přístupu a uvádí indikátory pro poznání potřeb bezpečnostní praxe. V rámci potřeb včasnosti nových vědeckých poznatků obsahuje prognózování jako specifický druh vědeckého poznání, metodu a metody získávání prognostických poznatků a využívání prognostických poznatků v prostředí bezpečnostní organizace.
6. Transfer vědeckých poznatků do bezpečnostní praxe analyzuje charakteristické rysy, stránky transferu a uvádí možné pohledy a přístupy na jeho chápání, v rámci informačního transferu vědeckých poznatků do bezpečnostní praxe se prezentuje globální plán informačních potřeb, informace jako prostředek poznání bezpečnostní situace, informační cyklus a proces praktické realizace informačního cyklu, který je završen celkovým přehledem na různé aspekty transferu vědeckých poznatků do praxe.

Závěr

Průběžně uvádíme, že předkládané odborné sdělení není v žádném směru závazné pro budoucí řešitele, jde pouze o podložený podnět, námět pro vytvoření smysluplné struktury nového mezinárodního bezpečnostního výzkumu zaměřeného na teoretické a metodologické problémy konstituování a rozvoj bezpečnostních věd.

Jsme si vědomi toho, že výstupy vědeckých aktivit, které byly dosaženy pro konstituování policejních věd, nepretendují jejich úplnost, tím méně jejich korektní vyřešení (Porada, Holcr a kol. 2011; Holcr, Porada a kol. 2011).

Spíše naopak, předkládané výstupy považujeme za vstupní etapu procesu dalšího rozvíjení policejních, ale i bezpečnostních věd. Při jejich budování jako plnohodnotného (a vědeckou komunitou akceptovaného) vědního odboaru bude žádoucí kriticky přehodnotit námi předložené názory na meritorní problémy a postupně je rozšiřovat, prohlubovat, zpřesňovat a systémově integrovat.

1. Vědeckým problémem s nejvyšší prioritou je a nesporně bude i v bližší budoucnosti precizace samotného předmětu bezpečnostních věd.

Aktuálním tématem doposud neuzavřených odborných diskusí jsou zejména otázky spojené se vztahy mezi policejními vědami na straně jedné a vědami právními a rodícími se vědami bezpečnostními na straně druhé. Většinou již bylo dosaženo shody v tom, že policejní vědy vcházejí do (konstituujících se) věd bezpečnostních. Dramatičtější diskuse doposud probíhají mezi odborníky, kteří až hypertrofizují právní aspekty policejních a bezpečnostních věd, a odborníky, kteří obhajují jejich autonomii (bez toho, že by význam právních věd pro policejní a bezpečnostní činnosti ignorovali).

Pro řešení problematiky bezpečnosti je nevyhnutelné určit předmět a objekt zkoumání bezpečnostních věd. Některé názory upozorňují na nedostatečnou šíři chápání bezpečnosti, resp. bezpečnostních věd tak, aby byly zahrnuty všechny potřeby bezpečnosti společnosti. Šířka a rozdíl ve vymezování bezpečnosti vytvořily dojem nesouladu potenciálních bezpečnostních věd. Když však prozkoumáme obsah literatury o bezpečnosti, tak vidíme, že jsou před námi hluboké, komplexní vědní disciplíny, které se doposud nekonstituovaly jako všeobecně uznané vědní obory, protože byly nesystematicky a nerovnoměrně rozvíjeny jejich komponenty. Různé definice bezpečnosti a vymezení bezpečnostní vědy

svoji nevyhnutnou jednostranností jen odrážejí různé stránky jednoho a téhož předmětu.

Rozdíl mezi předmětem a objektem výzkumu bezpečnostních věd je důležitý: ukazuje se, že různé vědy mohou zkoumat různé druhy zákonů fungování toho samého objektu a současně, že jedna věda může zkoumat zákony společné mnohým, kvalitativně rozdílným objektům. Lze předpokladovat, že předmět bezpečnostních věd bude užší, speciálnější než jejich objekt, který se vyznačuje vysokou abstraktností, zprostředkovaností vazeb mezi komponenty bezpečnostní vědy.

2. Druhým meritorním problémem bezprostředně podmiňujícím další rozvíjení bezpečnostních věd je jejich metodologické instrumentarium.

Jinak řečeno, vědecké teorie nemohou získat status vědeckosti bez toho, aniž by byly uvedeny i nástroje, pomocí kterých byly tyto teorie budované. V tomto směru se nabízí využití doposud nedocenenou metodologii věd praktických, jakožto věd o bezpečnostních činnostech, věd o jejich projektování a konec konců o jejich optimalizaci. Poukazuje na malou efektivnost předtím upřednostňované metodologie věd fundamentálních, jež svoje poslání, být nástrojem rozvíjení bezpečnostních věd neprokázala. Neméně významné úlohy jsou spojené s dalšími adaptacemi metod jiných (příbuzných) věd v prospěch věd bezpečnostních.

3. Třetím základním vědeckým problémem, který bude před vědeckým společenstvím bezpečnostních věd s větší či menší naléhavostí vyvstávat, nesporně bude potřeba systematického rozšiřování a zpřesňování kategoriálního aparátu.

Samotná bezpečnostní praxe si vynutila vytvoření všeobecně užívaných pojmů, které také v každodenní komunikaci víceméně uspokojivě fungují. Třeba však přiznat, že jejich neurčitost, nepřesnost a nejednoznačnost způsobuje nejednou komunikační nedorozumění.

Od jazyka vědy se však požaduje určitost, přesnost a jednoznačnost. To ale neznamená, že jazyk vědy a jazyk hovorový jsou od sebe oddělené. Jazyk hovorový do jazyka vědy vchází, avšak po předchozím definování jeho pojmů, po vymezení jejich rozsahu a obsahu. Právě tyto operace s pojmy jsou a zůstanou i v budoucnosti významnou úlohou rozvíjejících se bezpečnostních věd.

4. Čtvrtým základním znakem vědních oborů je budování systému vlastních vědeckých teorií.

Bylo-li řečeno, že bezpečnostní vědy je žádoucí rozvíjet jako vědy praktické, pak tím nebylo míněno, že nemají svoji teorii. Bezpečnostní vědy

bez vlastní teorie by samozřejmě ztratily status vědního oboru. Bezpečnostní vědy se liší od věd fundamentálních především typem otázek a adekvátních odpovědí, jejichž systémová integrace tvoří systém teorie.

Za meritorní otázky věd fundamentálních jsou považovány otázky „co je a proč to je?“ a věd praktických „co má být a jak toho co neefektivněji dosáhnout?“. Hlavní funkcí věd fundamentálních je „vysvětlování jevů“, věd praktických „projektování efektivního jednání“. Artefakty věd fundamentálních jsou hodnoceny jako „pravdivé nebo nepravdivé“, věd praktických jako „správné nebo nesprávné“. Bezpečnostní vědy jako vědy praktické si tak budují svůj systém teorie, avšak jiným způsobem nežli vědy fundamentální. Jeho další rozvíjení tedy patří k trvalým úlohám vědeckého společenství bezpečnostních věd.

5. Konstituování a rozvíjení bezpečnostních věd je nemyslitelné bez vědeckého společenství, tedy vysoce kvalifikovaných odborníků aktivně působících v policii a jiných bezpečnostních sborech. Jeho příprava se musí stát integrální součástí rozvíjení policejních i bezpečnostních věd. Obsah a metodiku přípravy vědeckého společenství těchto věd nelze volit subjektivně, bez zohledňování objektivních faktorů, které náplň a formy jeho přípravy bezprostředně anebo i zprostředkovaně ovlivňují. Ať už bude zvolený jakýkoliv model přípravy vědeckého společenství, musí podle nás splňovat tyto požadavky:

- a) přípravě profesionálů působících v bezpečnostních organizacích zajišťujících bezpečnost občanů a státu by mělo předcházet vypracování profesiogramů rozhodujících činností;
- b) následně by mělo být vypracování profilů absolventů, vybavených znalostmi a dovednostmi korespondujícími s odpovídajícími profesiogramy. Odborně náročné úlohy spojené s rozvíjením bezpečnostních věd budou nutně vyžadovat obrat v přípravě studentů třetího stupně vysokoškolského studia (doktorandů). Bude žádoucí posílení vědecké části jejich studia a také důslednější orientace jejich vědeckých aktivit na aktuální problematiku bezpečnostních věd;
- c) teprve pak by mohl být vypracováván obsah a voleny cíle studijních oborů, zejména studijních odborů doktorandského studia.

Rozvíjení bezpečnostních věd se neobejde ani bez aktivní a systematické spolupráce s vědeckými domácími a zahraničními vědeckými nebo vědecko-pedagogickými institucemi.

Již navázané kontakty by měly být posíleny (resp. obnoveny) a formou mezinárodních výzkumných týmů, autorských kolektivů nebo meziná-

rodních konferenci, seminářů, workshopů a jiných vědecko-teoretických aktivit integrovány rozptýlené odborné, personální, finanční a další potenciály participujících zemí.

Resumé

The term security is not an abstract concept but reflects the complex subject-object relationships of various entities and objects. The author gives a clear overview of these relationships in which security can be identified, understood as a social phenomenon and a system consisting of individual sectors. On this basis, the assumptions and the bases of the security sciences are formulated and the focus of security research and its importance on criminology and the constitution and development of security sciences are presented.

The professional communication is prepared in honor of prof. Květa Holcra, which has fundamentally influenced the development of criminology, especially in the direction of crime prognosis and its control in the general direction, but especially in the Slovak Republic and the police and security sciences in the process of their constitution and development.

Literatura

- ERNEKER J., HOLCR K. *Gnozeologické východiská konštituovania policajnej vedy*, In: Šimovček, I. a kol. *Policajná veda*, A PZ, Bratislava, 1997.
- HOLCR K., PORADA V. *Úvod do teorie a metodologie policejních věd*, Praha: PA ČR, 2004.
- HOLCR, K. a kol. *Kriminologia*. Bratislava: Iura Edition, 2008.
- HOLCR, K. a kol. *Prognóza kriminality a jej kontrola v Slovenskej Republike*. Bratislava: Iura Edition, 2008.
- HOLCR, K. a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2009.
- HOLCR, K., PORADA, V. a kol. *Policajné vedy. Úvod do teorie a metodologie*. Plzeň: A. Čeněk, 2011.
- PORADA, V., HOLCR, K. a kol. *Policejní vědy*. Plzeň: A. Čeněk, 2011.
- PORADA a kol. (mj. i Květa Holcra). *Bezpečnostní vědy. Úvod do teorie a metodologie*. Plzeň: A. Čeněk, 2017.

- HOLCR, K., PORADA, V., BRUNA, E., PIWOWARSKI, J. *Funkce, struktura, metody a metodologie vědeckého poznání. Kultura Bezpečnosti. Nauka – Praxys – Refleksje*, 2016, Nr 22, s. 189–204. ISSN 2299-4033.
- PORADA, V., HOLCR, K. *Problémy a náměty na konstituování a rozvoj bezpečnostních věd*. In Ušiak, J., Kollár, D., Melková, J. (Eds.) „Bezpečnostné fórum 2017“. Zborník vedeckých prác. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2017, s. 387–398. ISBN 978-80-972673-1-5.
- HOLCR, K., PORADA, V., BRUNA, E., PIWOWARSKI, J. *Funkce, struktura, metody a metodologie vědeckého poznání. Kultura Bezpečnosti. Nauka-Praxys-Refleksje*. 2016, Nr. 22, s. 189–204. ISSN 2299-4033.
- PORADA, V., HOLCR, K. *Problémy a náměty na konstituování a rozvoj bezpečnostních věd*. In (Eds.) Ušiak, J., Kollár, D., Melková, M. Zborník vedeckých prác „Bezpečnostné fórum 2017“. Banská Bystrica: Interpolis, 2017a), s. 387–398. ISBN 978-80-972673-1-5.
- PORADA, V., HOLCR, K. *Fenomén pojmu bezpečnosť, bezpečnostní vědy, bezpečnostní výzkum*. In Zborník vedeckých prác 8. Medzinárodnej vedeckej konferencie „Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017b)“. Liptovský Mikuláš: AOS gen. M. R. Štefánika, 2017, str. 381–391.
- HOLOMEK, J. *Niektoré špecifické rysy praktických vied, w: Aktuálne problémy rozvoja policajných vied a policajnej praxe*. 1. rokovanie stálej medzinárodnej konferencie, A PZ, Bratislava.
- KORBA, M. *Bezpečnostné analýzy*, w: Listy SFPA, roč. 8, Marec, Apríl, Máj, Jún.
- MAREŠ, M. *Bezpečnosť*, In: Kol. autorů. Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů, ÚSS VA v Brně, Brno, s. 11–14.
- MOLLER, B. *Global, National, Societal and Human Security a General Discussion with a Case Study from the Middle East*, w: *Paper for the 4th Pan European Conference at the University of Kent at Canterbury, U.K.*, 8–10 September 2001.
- MESJACZ, C. *Security As An Analytical Concept*. Paper presented at the 5th Pan European conference on International Relations, In The Hague, 9–11 September 2004.
- PAWERA, R. *Bezpečnostno-vedná rovina konštituovania policajnej vedy*, In: Šimovček, I. a kol. *Policajná veda*, A PZ, Bratislava.
- PORADA, V. a kol. *Bezpečnostní vědy*. Úvod do teorie a metodologie, A. Čeněk, Plzeň.
- ŠKRVNDA, F. *Sociologická charakteristika medzinárodnej bezpečnosti*, In: Sociológia, roč. 35, č. 5. s. 391–410.

Limity kriminológie pri hľadaní účinných prostriedkov kriminálnej a trestnej politiky

Sergej Romža¹

K podstate trestnej politiky

V odbornej spisbe neexistuje unifikovaná definícia trestnej politiky, ani charakteristika vymedzujúca jej podstatu. Jednoducho v odbornej spisbe nachádzame rôzne definície, či charakteristiky trestnej politiky, akcentujúce rôzne aspekty, či symptómy.

KARABEC, Z., pod trestnou politikou rozumie súhrn opatrení trestno-procesnej povahy, ktorými spoločnosť reaguje na kriminalitu ako hromadný negatívny jav, s cieľom tento negatívny jav kontrolovať, obmedziť a potlačiť. Zároveň k uvedenému dodáva, že trestná politika štátu je konkretizovaná predovšetkým v trestnej legislatíve a to hmotnoprávnej, ako aj procesnej.²

K prezentovanému vymedzeniu podstaty trestnej politiky sa pripája aj MADLIAK, J., a navyše dodáva, že vývoj spoločenských vzťahov ovplyvňuje normotvorbu, ktorá spočíva v úprave novovzniknutých vzťahov, ako aj v prispôbovaní existujúceho právneho poriadku na meniace sa spoločenské vzťahy. Vplyv takýchto zmien v trestnom práve, významne ovplyvňuje štatisticky vykázaná zločinnosť, nakoľko sa tieto zmeny prejavujú zmenami v právnom chápaní zločinnosti.³

BENČÍK, M. trestnú politiku charakterizuje abstraktnejšie, ako systém opatrení, t. j., systém inštitúcií, ich činnosť, stanovené formy a prostriedky zamerané na predchádzanie, zabraňovania a likvidácie pre spoločnosť nebezpečných javov. Zároveň k uvedenému dodáva, a teda aj bližšie a konkrétnejšie ob-

¹ Doc. JUDr. Sergej ROMŽA, PhD., Katedra trestného práva, Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, e-mail: sergej.romza@upjs.sk.

² KARABEC, Z. *Poznámky k trestní politice*; Kriminológia; 2012; č. 1, s. 3. Rovnako porov.: JELÍNEK, J.: *Současná trestní politika – co je nejdůležitější ?* In: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*; PRAHA; LEGES; 2012; s. 12.

³ MADLIAK, J.: *Kriminológia*; Košice; ATOM COMPUTERS – Košice; 1998; s. 75.

jasňuje podstatu trestnej politiky, že poznanie podstaty, príčin a podmienok vzniku protispoločenských javov a poznanie daných možností a druh opatrení zahrnutých do systému. V konečnom dôsledku k uvedenému poznamenáva, že rozsah a druh foriem a prostriedkov sa mení podľa stavu znalosti podstaty protispoločenských, nežiaducich javov, ďalej podľa toho, akými možnosťami disponuje daná spoločnosť pri odstraňovaní činiteľov, ktoré ovplyvňujú vznik kriminality.⁴

IVOR, J. akcentuje, že trestná politika je súčasťou všeobecnej politiky, a to prostredníctvom trestného zákonodarstva, ako jedného z jej základných pilierov, formuje prostriedky a opatrenia určené na kontrolu a predchádzanie negatívnych javov kriminálnej činnosti v spoločnosti. Všeobecnú politiku potom charakterizuje ako výsledok spoločenskej činnosti štátu zameranej na ochranu práv a právom chránených záujmov všetkých jeho občanov, podlieha jej kontrole a deklarovanú zákonodarcom rôznym zmenám, akými sú predovšetkým etapa spoločenského vývoja a spoločenského systému, z hľadiska vytvárania a používania tých foriem a prostriedkov, ktoré by mali zaručiť komplexný systém ochrany spoločenského záujmu na jeho území, na ochranu ktorých sa štát zaviazal. Politika teda predstavuje ucelený komplex právnych noriem, ktoré sú výsledkom zákonodarnej moci a nerozlučne tvoria právny poriadok daného štátu.⁵

Z dôvodu komplexnosti sa javí žiaducim, prezentovať aj charakteristiku (definíciu) trestnej politiky, podľa SCHUBERTA, L., ktorá ideovo a koncepčne nadväzuje na názory jednotlivých autorov vyššie prezentovaných, keď uvádza, že pod trestnou politikou, zo všeobecného hľadiska, možno chápať systém opatrení, pod ktorými máme na mysli inštitúcie, ich činnosť, nimi stanovené formy a prostriedky zamerané na predchádzanie, zabraňovanie a sankcionovanie nebezpečných javov pre spoločnosť.⁶

Širšie chápanie podstaty trestnej politiky, sumarizačne v koncentrovanej forme vystihol MUSIL, J., keď poznamenáva, že trestná politika tvorí súčasť

⁴ BENČÍK, M. a kol.: *Trestné právo a trestná politika v socialistickej spoločnosti*; Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR v Bratislave; 1973; s. 16.

⁵ IVOR, J.; ŠKOHEL, D.: *Stabilita trestného zákonodarstva ako jedna zo zásad trestnej politiky*. In: *Trestná politika štátu – história, súčasnosť a perspektívy*; Košice; UPJŠ v Košiciach; Právnická fakulta; 2015; s. 12.

⁶ SCHUBERT, L.: *Účel, tvorba a aplikácia trestnej politiky*. In: *Trestné právo a trestná politika v socialistickej spoločnosti. Zborník referátov a diskusných príspevkov z vedeckej konferencie o účele, tvorbe a aplikácii trestnej politiky socialistickeho štátu*; v Kováčovej; september 1972; Bratislava; OBZOR; 1973; s. 16.

všeobecnej politiky, ktorá formuluje ciele a prostriedky spoločenskej kontroly formou trestného práva.⁷

Logickým dôsledkom širšieho vymedzenia trestnej politiky je potreba definičného vymedzenia, podstaty trestnej politiky z užšieho hľadiska.

Napriek snahám a pokusom viacerých zástupcov trestnoprávnej jurisprudencie o definičné vymedzenie podstaty trestnej politiky v užšom zmysle, najkomplexnejšiu charakteristiku poskytuje IVOR, J., keď uvádza, že trestnou politikou z užšieho hľadiska sú práve tie prostriedky a opatrenia, zamerané na kontrolu kriminality, ktoré sú výsledkom trestného zákonodarstva a iné činnosti a opatrenia orgánov činných v trestnom konaní, pričom však pôjde aj o ďalšie aktivity subjektov, ale len v tom rozsahu, v akom sú priamo orientované na kontrolu kriminality v trestnej oblasti. Zároveň dodáva, že ide o normotvorbu týkajúcu sa definovania trestných činov, sankcií, trestného konania a iné zákonné právne normy upravujúce ustanovenia organizácie trestného súdnictva, prokuratúry, polície a iných subjektov podieľajúcich sa na trestnom konaní.⁸

Miesto kriminológie v systéme trestnej politiky

Zjednodušene možno miesto kriminológie v systéme trestnej politiky demonštrovať na objasnení vzťahu kriminológie a kriminálnej politiky, a to aj napriek tomu, že otázka tohto vzťahu je veľmi sporná a nie je jednotlivými autormi vnímaná a popisovaná uniformne a konzistentne.

NOVOTNÝ, O. a ZAPLETAL, J. kriminálnu politiku považujú za súčasť celkovej politiky, ktorá sa zaoberá kriminalitou ako politickým problémom a je orientovaná na systéme sociálnej kontroly kriminality a jeho rozvoj. V tejto súvislosti potom rozlišuje kriminálnu politiku v užšom zmysle a širšom zmysle.⁹

Kriminálnu politiku v užšom zmysle potom stotožňuje s trestnou politikou, pričom táto sa zameriava výlučne na trestnoprávnu kontrolu kriminality. Jej ťažiskom je úsilie o inováciu trestného práva, a preto býva niekedy stotožňovaná aj s jeho reformou. Sústreďuje sa preto na čo najlepšie usporiadanie systému trestnoprávnej kontroly, na problematiku kriminalizácie a dekrimi-

⁷ MUSIL, J.: Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. Trestní právo; 1/1998; s. 3.

⁸ C. d. v poznámke č. 4; s. 14.

⁹ NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie; 3. přepracované vydání; Praha: ASPI – Wolters Kluwer; 2008; s. 29.

nalizácie, na presun od trestov odňatia slobody k alternatívnym trestom, na rozvoj probačnej služby, na ochranu obetí a na ďalšie aktuálne kriminálno-politické úlohy. Zároveň však dodáva a upozorňuje, že trestnoprávne riešenie problémov kriminality však nemožno preceňovať.

Kriminálna politika v širšom zmysle je orientovaná na systém sociálnej kontroly kriminality v celej jeho šírke. Zahŕňa nielen trestnú politiku, ale do určitej miery aj ostatné oblasti právnej politiky a dokonca do určitej miery aj sociálnu politiku, školskú politiku, hospodársku politiku, mediálnu politiku a iné, pokiaľ riešia problémy dotýkajúce sa prevencie kriminality. Ide o veľké množstvo otázok, čiastočne právnych, ale aj neprávnych, ako je drogová problematika, kriminogénne aspekty migrácie, neformálna sociálna kontrola uskutočňovaná rodinou, formovanie právneho vedomia populácie, postavenie rómskej minority v školstve, problém nezamestnanosti, úroveň sociálnej práce a mnohé ďalšie. K prezentovaným fenoménom kriminálnej politiky poznamenáva, že z kriminologického hľadiska ide o kriminálnopolitické úlohy zamerané na oblasť trestnoprávnej kontroly, ako aj na oblasť primárnej, sekundárnej a terciálnej prevencie. Vo vzťahu k špecifickému významu jednotlivých oblastí kriminálnej politiky akcentuje, že systém trestnoprávnej kontroly kriminality, má ešte stále veľké rezervy, vo vzťahu k zvýšeniu svojej účinnosti. Osobitne uvedené platí vo vzťahu k preventívnym opatreniam.¹⁰

Sumarizačne možno vymedziť vzťah medzi kriminológiou a kriminálnou politikou ako vzťah medzi empatickou a normatívnou vedou. V tejto súvislosti platí základná premisa, aby sme mohli kriminalitu negovať, musíme ju najprv poznať, poznať všetky aspekty a fenomény, ktoré ju vo svojom súhrne tvoria a podmieňujú.

Akékoľvek rozhodnutia, prijímané v oblasti kriminálnej politiky, musia gnozeologicky vychádzať z verifikovaných tvrdení a skutočností. V opačnom prípade, takéto rozhodnutia, by boli samoúčelné a objektívne by nemohli dosiahnuť deklarovaný cieľ – negovať kriminalitu.

Inými slovami povedané, kriminológia dáva kriminálnej politike, vo forme množstva empirických poznatkov adekvátnu znalosť kriminality. U uvedenom smere (zmysle) je kriminológia základom účinnej kriminálnej politiky.¹¹

Žiada sa osobitne akcentovať, že primárnym cieľom trestnej politiky (kriminálnej politiky) je účinné eliminovanie kriminality, aj keď nie vo význame jej reálnej likvidácie. Z uvedeného dôvodu sa javí vhodnejším a výstižnejším zmieňovať sa o kontrole kriminality. Pod kontrolou kriminality potom tre-

¹⁰ Tamtiež; s. 29.

¹¹ Tamtiež; s. 31.

ba rozumieť efektívnu snahu kompetentných orgánov o udržanie kriminality v prijateľných medziach, resp. v jej redukování prostredníctvom systému represívnych a preventívnych stratégií – doktrín.

Predpokladom úspešného kreovania, a rovnako tak úspešnej implementácie akejkoľvek stratégie, okrem materiálno-technických podmienok, sú detailné a objektívne poznatky o štruktúre kriminality, jej dynamike, ako aj zákonitostiam jej vzniku a vývoja. Jednoducho úlohou kriminológie je vytvoriť – zabezpečiť dostatočnú sumu objektivizovaných empirických poznatkov (podkladov) o kriminalite, pre kvalifikované rozhodnutie kompetentných orgánov o preventívnej stratégii kriminality, a teda o ďalšom smerovaní trestnej politiky (kriminálnej politiky) na určité referenčné obdobie. Od prijatia tejto preventívnej stratégie kriminality sa následne odvíjajú sekundárne a terciálne konkrétne opatrenia.¹²

Preventívna stratégia sa realizuje v rámci kriminálnej prevencie (kriminálnej profilaxie).

Účelom trestnej politiky a kriminológie ako prostriedku na jej efektívach aplikačné uplatnenie je v konečnom dôsledku zistiť a objasniť príčiny a následky kriminality, ale predovšetkým hľadať optimálny systém účinných metód, postupov a prostriedkov. Bez efektívnych metód, postupov a prostriedkov, však nemožno naplniť deklarovaný účel kriminológie ani trestnej politiky.

Zároveň sa však žiada pripomenúť, že snaha po hľadaní optimálnych a účinných metód, postupov a prostriedkov trestnej politiky, nemôže byť bezbrehá, bez akýchkoľvek limitov. Na strane druhej, stanovené limity nemôžu vytvárať neprekonateľné faktické prekážky pri identifikácii skutočných príčin podmienajúcich kriminalitu. V opačnom prípade, hľadanie účinných mechanizmov kriminálnej prevencie nadobúda samoúčelný a obsolétny charakter, pričom je vopred odsúdený na úspech. Nevyhnutným dôsledkom tohto stavu je potom nárast kriminality, bez možnosti trestnej politiky (kompetentných orgánov) túto efektívne regulovať, či kontrolovať.

Z uvedeného dôvodu preto je potrebné pri uplatňovaní akýchkoľvek normatívnych limitov uplatniť materiálny a pragmatický prístup, ktorý je immanentnou súčasťou právneho štátu, tak ako to v konečnom dôsledku deklaruje aj čl. I Ústavy Slovenskej republiky.

¹² Pri **primárnej prevencii** je adresátom celá spoločnosť, resp. niektorá demograficky vymedzená skupina osôb. **Sekundárna prevencia** je orientovaná na rizikové skupiny potenciálnych páchatelov a na konkrétne kriminogénne situácie. **Terciálna prevencia** je orientovaná na páchatela a obeť.

Limity kriminológie pri hľadaní účinných prostriedkov trestnej a kriminálnej politiky

HOLCR, K. pod termínom *limit* rozumie hranicu, medzu, či obmedzenie. Pod **limitami prevencie kriminality** potom rozumie tie činitele, ktoré jej činnosť obmedzujú, či znižujú.¹³ Limity kriminológie pri hľadaní účinných prostriedkov trestnej, ale predovšetkým kriminálnej politiky, nachádzame v rôznych normatívnych prameňoch tak medzinárodnoprávného charakteru, ústavného charakteru, či prameňoch zákonného charakteru.

Bez ohľadu na podobu prameňov, tieto vo svojom súhrne predstavujú vnútorné (ideovo) konzistentný celok a vytvárajú tak univerzálne limity (mantinely), pri kreovaní a presadzovaní akejkoľvek trestnej a kriminálnej politiky.

Medzinárodné limity trestnej a kriminálnej politiky

Uplatňovanie medzinárodnoprávných limitov prichádza do úvahy predovšetkým v súvislosti s presadzovaním prevencie kriminality ako súčasťou kriminálnej politiky. Osobitne uvedené platí pri presadzovaní a uplatňovaní sociálnej prevencie, ktorá je zameraná na sociálne kriminogénne faktory a na ich negovanie.

Imanentnou súčasťou (prvkom – zložkou) sociálnej prevencie, a teda sociálno-kriminogénnym faktorom, je subkultúra.

Pod pojmom *subkultúra* treba rozumieť také kultúrne jednotky, ktorých členovia, hoci sú súčasťou všeobecnej kultúry spoločnosti, disponujú zvláštnym meradlom hodnôt a zvláštnymi normami, a teda sa v určitom zmysle oddeľujú od ostatnej časti spoločnosti, aj keď nie vždy stoja proti nej.¹⁴

Subkultúra, resp. (osoby patriace k určitej subkultúre), je ovládaná iným rebríčkom spoločenských hodnôt (aj keď to neplatí bezvýnimčne), teda inak vnímajú, čo je dobré, čo zlé, čo je dovolené a čo zase zakázané a v konečnom inak vnímajú aj to, čo je trestné a čo nie je. Jednoducho všeobecné pravidlá správania, bez ohľadu na to, či sú kodifikované, nahrádzajú vlastnými pravidlami správania, pravidlami správania, ktoré vo svojom súhrne tvoria obyčajové pravidlá správania, resp. predstavujú obyčajné právo. Žiada sa poznamenať, že pravidlá správania vlastné určitej subkultúre, sú veľmi často v antagonistickej postavení ku všeobecným pravidlám správania. Dochádza tu teda ku faktickej

¹³ HOLCR, K. a kol.: Kriminológia; Bratislava; IURA EDITION; 2008; s. 209 a nasl.

¹⁴ C. d. v poznámke č. 2; s. 115.

konkurencii a kolízii medzi nimi, pričom vzniknutú situáciu členovia subkultúry majú tendenciu riešiť v prospech pravidiel, ktorými sa riadi subkultúra. Osobitne uvedená kolízia záujmov nadobúda na význame (k jej exponovaniu) v situácii pokiaľ táto kolízia sa vzťahuje na okruh spoločenských vzťahov, ktoré sú predmetom ochrany normami trestného práva. V takomto prípade, nevyhnutným dôsledkom tejto kolízie spoločenských záujmov je konanie členov subkultúry, ktoré vykazuje znaky niektorého z trestných činov upravených v osobitnej časti Trestného zákona.

Za týchto okolností sa konanie členov subkultúry, fenomén subkultúry, stáva objektom záujmu kriminálnej a trestnej politiky, a rovnako tak objektom záujmu aj kriminológie, z hľadiska hľadania možnosti eliminovať vplyv tohto fenoménu, na kriminalitu.

Pokiaľ akceptujeme sygnifikantné znaky subkultúry, ktoré ju definične vymedzujú, potom nemožno bagatelizovať vplyv tohto fenoménu na kriminalitu, ale predovšetkým reálnu potrebu empatického výskumu tohto fenoménu.

Bez poznania samotnej podstaty tohto fenoménu, nemožno vypracovať účinný mechanizmus jeho kontroly, a eliminovania, a teda kreovať efektívnu stratégiu kriminálnej a trestnej politiky.

Subkultúra môže byť kreovaná na základe etnického, rasového, náboženského, ideologického či rodového kritéria, resp. sexuálnej orientácie členov.

Práve v súvislosti s fenoménom subkultúry a predovšetkým pri zisťovaní a vyhodnocovaní jeho vplyvu na kriminalitu členov určitej subkultúry, vyvstáva aplikačný problém súvisiaci s uplatňovaním **zákazu diskriminácie a princípu rovnosti občanov**, ktoré predstavujú (tvoria) objektívne limity pri uplatňovaní jednotlivých metód, postupov a prostriedkov (nástrojov) kriminálnej prevencie, ktorá tvorí súčasť kriminálnej a trestnej politiky.

Limity (najvšeobecnejšie) uplatňovania zákazu diskriminácie zakotvoval už pôvodný (originálny) text Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, a to vo forme jeho normatívneho ukotvenia v čl. 14, ako princípu rovnosti. Princíp rovnosti pôvodne slúžil len ako referenčné kritérium posudzovania dodržiavania ľudských práv. Podľa čl. 14 Dohovoru „*užívanie práv a slobôd priznaných Dohovorom, sa musí zabezpečiť bez diskriminácie*“.

Podpísaním a chválením dodatkového protokolu č. 12 k Dohovoru, zo dňa 4. 11. 2000, obsahom Dohovoru už nie je rovnosť ako kritérium pre výkon ľudských práv, ale rovnosť ako základné ľudské právo. Podľa čl. 1 tohto dodatku č. 12 k Dohovoru sa priamo zakazuje diskriminácia akýmkoľvek verejným or-

gánom. Tento posun je logickým a nevyhnutným krokom extenzívneho rozširovania ochrany ľudských práv.¹⁵

Základným obsahovým východiskom pre uplatňovanie zákazu diskriminácie, je jeho ideová prepojenosť na princíp rovnosti.

Princíp rovnosti znamená požiadavku pre orgány verejnej moci, aby sa s oprávnenými nositeľmi ľudských práv:

- v rovnakých situáciách zaobchádzalo rovnako;
- v nerovnakých situáciách zaobchádzalo nerovnako.¹⁶

Kým prvá zásada je úplnou samozrejmosťou, pričom v aplikačnej praxi s jej uplatňovaním nevznikajú zásadné problémy, potom druhá avizovaná zásada, sa v rozhodovacej praxi Európskeho súdu pre ľudské práva, vyvíjala len postupne, pričom ESPL, ju precizoval, vo svojich viacerých rozhodnutiach, keď poznamenal, že „k **diskriminácii** môže prísť vtedy, ak štáty bez objektívneho a rozumového ospravedlnenia, nezaobchádzajú rozdielne s osobami, ktorých situácia je citelne rozdielna“.¹⁷

Z obsahu (podstaty) pojmového vymedzenia diskriminácie, vyplývajú tak požiadavky na jej reálne zabezpečenie:

- 1. existencia odlišného zaobchádzania;**
- 2. existencia objektívneho a rozumného ospravedlnenia takéhoto zaobchádzania;**

ad 1.) existencia, odlišného zaobchádzania sa posudzuje individuálne a vo veľkej miere aj v závislosti od dôvodov tohto odlišného zaobchádzania a jeho intenzity.

Dohovor obsahuje v čl. 14, enumeratívny výpočet dôvodov zakázaného odlišného zaobchádzania, ktorý však nie je taxatívny.

Okrem existencie dôvodov odlišného zaobchádzania je pre posúdenie toho, či došlo k porušeniu čl. 14 Dohovoru, rovnako dôležitá aj intenzita tohto odlišného zaobchádzania.

Ad 2.) druhou podmienkou porušenia zákazu diskriminácie, podľa čl. 14 Dohovoru je, aby odlišné zaobchádzanie, nebolo objektívne ospravedlniteľné.

K odlišnému zaobchádzaniu, ktoré nie je objektívne a rozumne ospravedlniteľné, môže nastať vtedy, keď:

¹⁵ SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práva); Bratislava: EUROKÓDEX; 2003; s. 815.

¹⁶ Tamtiež; s. 815 a nasl.

¹⁷ Rozhodnutie ESPL vo veci Thlimmenos c. Grécko, zo dňa 6. apríla 2000, sťažnosť č. 34369/97.

- a) neexistuje jeho legitímny cieľ (**princíp legitimacy**);
- b) neexistuje primeraný vzťah medzi použitými prostriedkami a sledovaným cieľom (**princíp proporcionality**).

ad a) V súvislosti s objektivizáciou, existencie **princípu legitimacy**, orgány verejnej moci, musia preukázať prevažujúci záujem, ktorý bol spôsobilý ospravedlniť zásah do práva občana, ktoré príslušná národná normatívna úprava, poskytuje iným občanom, ktorým je poskytovaná ochrana prostredníctvom tej istej relevantnej právnej normy. Princíp legitimacy (jeho existencia) predikuje existenciu a skúmanie existencie princípu proporcionality, t. z., že ESLP skúma (posudzuje) existenciu princípu proporcionality, len v tom prípade, ak dospeje ku kladnému záveru, pokiaľ ide o existenciu princípu legitimacy.

ad b) ESLP, vo svojej doterajšej judikatúre, v koncentrovanej forme, zaujal stanovisko k otázke, kedy nie je zachovaný **princíp proporcionality**, pri naplnení zákazu diskriminácie, keď uviedol, že „*tento nie je zachovaný v prípadoch, ak nie je primeraný vzťah medzi použitými prostriedkami a cieľom, ktorý sa má dosiahnuť*“.¹⁸

V súvislosti s rešpektovaním zákazu diskriminácie a s tým súvisiaceho princípu rovnosti občanov, ktoré predstavujú objektívne limity, pri uplatňovaní jednotlivých metód, postupov a prostriedkov, zisťovania a eliminácie príčin kriminality, osobitne v situácii pokiaľ opatrenia kriminálnej prevencie sa vzťahujú na adresáta, ktorým sú jednotlivé subkultúry (členovia tvoriaci subkultúru), je potrebné uplatňované metódy, postupy a prostriedky, podrobiť testu legitimacy a proporcionality.

K testu legitimacy a proporcionality sa žiada predovšetkým poznamenať, že otvorená demokratická spoločnosť, by mala byť usporiadaná tak, aby bol umožnený jej vývoj a súčasne zachovaná jej stabilita a pritom, aby zároveň boli garantované základné demokratické hodnoty, ľudské práva a slobody, vrátane práva na bezpečnosť.

Právo na bezpečnosť je explicitne priznané (vyplýva z dikcie) v medzinárodnom Pakte o občianskych a politických právach (čl. 9 ods. 1), ako aj v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 5 ods. 1). V týchto prípadoch, je základným predpokladom dosiahnutie určitej konformity ľudského správania.¹⁹

¹⁸ Porov.: rozhodnutie ESLP vo veci Abdulaziz, Cabaes a Balkandali v. Spojené kráľovstvo.

¹⁹ KAISER, G.: Kriminologie (Ein Lehrbuch). HEIDELBERG: C.F. MÜLLER VERLAG; 1996; s. 209.

Spoločnosť a štát dosahujú žiadaného stupňa konformity ľudského správania, predovšetkým vonkajšou kontrolou ľudského správania, založenej na fungovaní normatívnych systémov a ich subsystémov. Ide hlavne o právny poriadok, o morálny poriadok, o jednotlivé náboženstvá, pričom nie sú mienené iba výslovne formulované pravidlá ľudského správania, ale rovnako tak množstvo zvykov, zvyklostí, obyčajov a rituálov. S týmito normatívnymi systémami bezprostredne súvisia aj hodnotové systémy, kultúrne a subkultúrne tradície.

Princíp demokratického právneho štátu, podľa ktorého je dovolené všetko, čo nie je zákonom zakázané (čl. 2 ods. 3 Listiny základných občianskych práv a slobôd). Zároveň vyžaduje, aby bolo zákonom zakázané dostatočné množstvo konaní, ktoré škodia spoločnosti. Právny poriadok vychádza z kultúry našej spoločnosti a z jej hodnotového systému, pričom vo vnútri spoločnosti, má právny poriadok integrujúcu funkciu, avšak kriminálne aktivity ho narušujú. Tým sú určené aj značné preventívne možnosti vyplývajúce z právneho poriadku.²⁰

V súvislosti so zisťovaním príčin kriminality a osobitne v súvislosti so zisťovaním vplyvu (podielu) jednotlivých subkultúr, na štruktúru a dynamiku vývoja kriminality, vyvstáva legitímna otázka, do akej miery možno empirický výskum zamerať na jednotlivé subkultúry, bez toho, aby tým nedochádzalo k porušovaniu zákazu diskriminácie a princípu rovnosti občanov. V konečnom dôsledku teda vyvstáva otázka, kedy (za akých podmienok) prípadné porušenie zákazu diskriminácie (pri zisťovaní vplyvu subkultúr na kriminalitu), možno rozumne a objektívne ospravedlniť a zároveň, kedy takéto prípadné porušenie zákazu diskriminácie dovoľuje akceptovateľnú intenzitu predpokladanú v čl. 14 Dohovoru, ako aj v dodatkovom protokole č. 12 k Dohovoru.

V uvedenom kontexte vyvstáva otázka, či zisťovanie vplyvu subkultúr na štruktúru a dynamiku kriminality, z dôvodu hľadania účinných prostriedkov kriminálnej prevencie, a teda ochrany spoločenských záujmov tak normami trestného práva, ako aj mimotrestnými prostriedkami legitimizuje takéto zásah a či použité metódy, postupy a prostriedky vykazujú proporcionalitu k stanovenému cieľu.

Na položenú otázku zrejme neexistuje jednoduchá a celkom jednoznačná (kategorická) odpoveď. S určitosťou možno poznamenať, že každé takéto prípadné porušenie zásad, by bolo potrebné vyhodnotiť individuálne, tak ako to v konečnom dôsledku konštantne judikuje aj ESELP. Na strane druhej možno vo všeobecnosti konštatovať, že pri kolízii dvoch, resp. viacerých chránených záujmov, podľa Dohovoru, tak ako je tomu v avizovanom prípade (kolí-

²⁰ C. d. dielo v poznámke č. 8, s. 184 – 185.

zia medzi právom na bezpečnosť, podľa čl. 5 ods. 1 a zákazom diskriminácie, podľa čl. 14 Dohovoru), je potrebné riešiť v prospech ochrany záujmov, ktoré sú predmetom ochrany podľa Trestného zákona, a to aj napriek v jednotlivých prípadoch k takémuto porušeniu chránených záujmov ešte reálne nedošlo. Navyše intenzita, s akou sa zasahuje (akou sú postihované) do zákazu diskriminácie, pri využívaní jednotlivých prostriedkov kriminálnej prevencie (osobitne uplatňovaním štatistických metód), nedosahuje intenzitu, ktorá vo svojich dôsledkoch zakladala aktiváciu čl. 14 Dohovoru, a teda porušovala deklarovaný zákaz diskriminácie.

Ústavné limity kriminálnej a trestnej politiky

Základný rámec rešpektovania princípu rovnosti a zákazu diskriminácie, Ústava Slovenskej republiky vymedzuje v čl. 12, keď ustanovuje, že ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti aj v právach. Zároveň deklaruje, že základné práva a slobody sa na území Slovenskej republiky zaručujú všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru, náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti, alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať, alebo znevýhodňovať. Výpočet dôvodov, ktoré môžu zakladať prípadnú diskrimináciu občanov je len enumeratívny teda nie taxatívny, čo vo svojich dôsledkoch znamená, že do úvahy prichádzajú prípadne aj dôvody, ktoré by vo svojich dôsledkoch zakladali pozitívnu, či negatívnu diskrimináciu občanov, ako je napr. vek, zdravotné postihnutie, či sexuálna orientácia.

Ústavné limity kriminálnej a trestnej politiky možno pomerne spoľahlivo identifikovať v obsahu štvrtého oddielu Ústavy Slovenskej republiky, ktorý zákonodarca marginálne označil ako „práva národnostných menšín a etnických skupín“ a konkrétne v ust. čl. 33 a čl. 34.

Podľa čl. 33 Ústavy SR *„príslušnosť, ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu“*.

Pojem „ujma“ podľa čl. 33 Ústavy SR je potrebné aplikovať extenzívne, nad rámec súkromnoprávneho vymedzenia, ako synonymum pre vyjadrenie v skratke všetkého, čo bude mať negatívny dopad na toho, kto uplatnil svoje základné právo alebo slobodu, ak negatívny dopad bude v príčinnej súvislosti s uplatnením základného práva alebo slobody.²¹

²¹ DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky; komentár; 2. vydanie; Bratislava: HEURÉKA; 2007, s. 381.

Podľa čl. 34 ods. 1 Ústavy SR „občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie“.

Podľa čl. 34 ods. 3 Ústavy SR „výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.“

Cit. čl. 33 sa zabezpečuje ochrana pred ujmou spôsobenou príslušníkom národnostných menšín alebo etnických skupín, z dôvodu ich príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine.

Ust. čl. 34 ods. 3, s okrem iného, určuje aj ochrana ostatného obyvateľstva SR pre diskrimináciu, v dôsledku uplatnenia práv národnostnými menšinami, či etnickými skupinami.

Z materiálnej podstaty cit. ust. čl. 33, ale predovšetkým čl. 34 ods. 1, ods. 3 Ústavy SR, možno vyvodiť (generalizovať) záver, ktorý svojimi dôsledkami postihuje aj riešenie nastolenej otázky z hľadiska zisťovania možného vplyvu subkultúr (národnostných a etnických), na stav štruktúru a dynamiku vývoja kriminality, a to v tom smere, že aj citované ust. čl. 34 ods. 3 Ústavy SR, nepovažuje uplatňovanie priznaných ústavných práv národnostným menšinám a etnickým skupinám, za absolútne, ale priznáva z tohto práva (pravidla) aj stanovené výnimky.

Zákonné limity kriminálnej a trestnej politiky

Základný zákonný rámec tvoriaci limity pre zákaz diskriminácie, či princíp rovnosti, predstavuje prijatie tzv. antidiskriminačného zákona (zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou), ktorým sa do nášho právneho poriadku, transponovala Smernica Rady 2000/43/ ES z 29. júna 2000.

Predmetný antidiskriminačný zákon upravuje všeobecný rámec pre uplatňovanie tzv. Zásady rovnakého zaobchádzania a ustanovuje prostriedky právnej ochrany, ak dôjde k jej porušeniu. Predmetný zákon zároveň definične objasňuje pojmy ako zásada rovnakého zaobchádzania a diskriminácia. Zároveň ustanovuje dôvody, na základe ktorých je neprípustné túto zásadu porušovať.

V konečnom dôsledku vymedzuje aj okruh subjektov, ktoré sú povinné predmetnú zásadu dodržiavať.

Zásada rovnakého zaobchádzania, jej podstata normatívne – koncepcne vychádza zo spôsobu a rozsahu, v akom je táto zásada upravená v čl. 12 Ústavy SR a ďalej tento spôsob precizuje.

Povinnosť dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania, podľa antidiskriminačného zákona, sa však nevzťahuje na všetky oblasti nášho života.

Význam predmetného antidiskriminačného zákona, vo vzťahu k nastolenej otázke limitov prostriedkov kriminálnej prevencie, v širšom kontexte aj kriminálnej a trestnej politiky, nemožno identifikovať priamo, ale nepriamo cez normatívne precízovanie pojmového aparátu súvisiaceho s uplatňovaním zákazu diskriminácie a princípu rovnosti, a to vzhľadom na redukciu oblastí, v ktorých sa tento uplatňuje.

Zákonné limity, pre kreovanie kriminálnej a trestnej politiky a osobitne stratégie prevencie kriminality, sú obsiahnuté aj v zákone č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a na neho koncepčne a ideovo nadväzujúci pripravovaný návrh zákona o kriminalite v rómskych osadách, ktorý bol aj podnetom na spracovanie predmetného príspevku.

Resumé

Criminal policy as a comprehensive system of legislative and organizational-technical measures aimed at eliminating, or at least controlling, crime, including a crime prevention strategy, necessarily needs to organically cooperate and exploit empirical knowledge of the state, structure and dynamics of crime development, prepared by criminology. This relationship can be described as synalagmatic.

It is precisely through the search for effective means of crime prevention, criminology, as well as the criminal policy with the objective limits contained in the international treaties and conventions binding the Slovak Republic, but also the constitutional limits as well as the limits contained in the other legislation. For that reason, in the search for optimal and effective means of crime prevention, there is inevitably a conflict between the interest of the state and its competent authorities to protect the social interests protected by the individual provisions of criminal law and the interests of the particular subjects concerned, to protect and respect their fundamental rights and freedoms. Solving

the conflict between the identified interests, constitutes a criminal policy and the competent public authorities, a huge challenge for the next period.

Literatúra

- BENČÍK, M. a kol.: Trestné právo a trestná politika v socialistickej spoločnosti; Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR v Bratislave; 1973.
- DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky; komentár; 2. vydanie; Bratislava: HEURÉKA; 2007, s. 381.
- HOLCR, K. a kol.: Kriminológia; Bratislava; IURA EDITION; 2008.
- IVOR, J.; KOHEL, D.: Stabilita trestného zákonodarstva ako jedna zo zásad trestnej politiky. In: Trestní politika štátu – história, súčasnosť a perspektívy; Košice; UPJŠ v Košiciach; Právnická fakulta; 2015.
- JELÍNEK, J.: Současná trestní politika – co je nejdůležitější ? In: Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu; PRAHA; LEGES; 2012.
- KAISER, G.: Kriminologie (Ein Lehrbuch). HEIDELBERG: C.F. MÜLLER VERLAG; 1996.
- KARABEC, Z.: Poznámky k trestní politice; Kriminalistika; 2012; č. 1.
- MADLIAK, J.: Kriminológia; Košice; ATOM COMPUTERS – Košice; 1998.
- MUSIL, J.: Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. Trestní právo; 1/1998.
- NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 3. přepracované vydání; Praha: ASPI – WOLTERS KLUWERS; 2008.
- SCHUBERT, L.: Účel, tvorba a aplikácia trestnej politiky. In: Trestné právo a trestná politika v socialistickej spoločnosti. Zborník referátov a diskusných príspevkov z vedeckej konferencie o účele, tvorby a aplikácii trestnej politiky socialistického štátu; v Kováčovej; september 1972; Bratislava; OBZOR; 1973.
- SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práva); Bratislava: EUROKÓDEX; 2003.
- Rozhodnutie ESLP vo veci Thlimmenos c. Grécko, zo dňa 6. apríla 2000, sťažnosť č. 34369/97.
- Rozhodnutie ESLP vo veci Abdulaziz, Cabales a Balkandali v. Spojené kráľovstvo.

Jak se v ČR vyvíjejí trendy kriminality?

Miroslav Scheinost¹

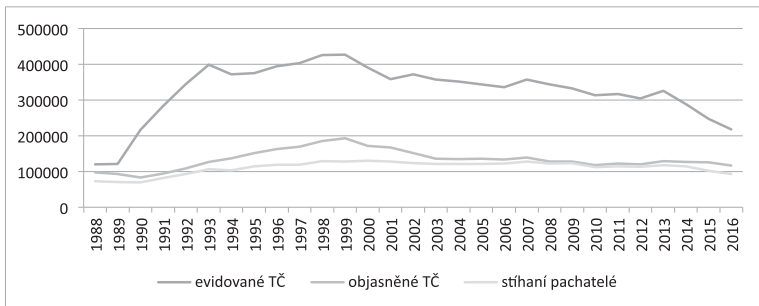
Úvod

V úvodu je samozřejmě nutné upozornit, že se v tomto příspěvku budu zabývat především kriminalitou známou, tedy zjištěnou a evidovanou, kde nám její statistiky, zejména policejní, umožňují sledovat trendy vývoje. Nicméně je třeba mít stále na paměti, že sledování evidované kriminality nemůže plně vypovídat o celkové kriminalitě, jelikož nezahrnuje a nepostihuje její skrytou, nezjištěnou, latentní část. Na rozsah latentní kriminality můžeme usuzovat na základě různých výzkumných přístupů (např. prostřednictvím viktimologických výzkumů nebo tzv. selfreportů). Přesto lze mít za to, že data o evidované kriminalitě mohou o trendech kriminality do jisté míry vypovídat a pokud máme k dispozici také výsledky viktimologických výzkumů, můžeme získat úplnější obraz, byť zajisté ne zcela přesný, o stavu a vývoji kriminality.

Trendy kriminality v ČR

Vycházíme-li z toho, co nám říkají statistiky v posledních několika letech, jednoznačně docházíme k závěru, že trestná činnost v ČR klesá – alespoň ta známá a evidovaná. Po letech vzestupu, mimořádně strmého na počátku devadesátých let, kdy evidovaná trestná činnost narostla na trojnásobek s vrcholem v roce 1999, v němž bylo v policejní statistice registrováno 426626 trestných činů, následoval postupný pokles s určitými výkyvy v letech 2007 a 2013. Od roku 2014 je pak tento pokles poměrně razantní. 218162 evidovaných trestných činů v roce 2016 představuje nejnižší hodnotu od roku 1990.

¹ PhDr. Miroslav Scheinost, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 5 – Smíchov, e-mail: MScheinost@iksp.justice.cz.

Graf 1. Vývoj evidované kriminality 1988–2016, Pramen: statistika Policie ČR

Následující tabulka ukazuje počty evidovaných a objasněných trestných činů a počet známých a stíhaných pachatelů od roku 1999, který byl rokem s největším počtem evidovaných trestných činů a následující vývoj.

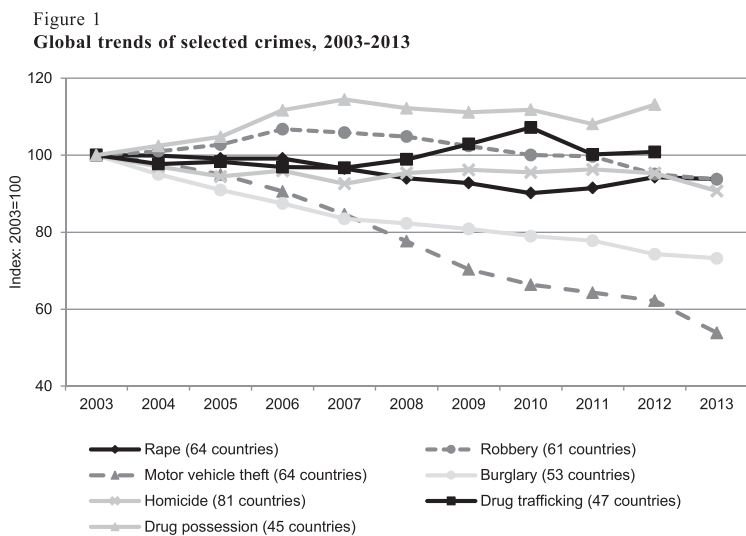
Rok	Evidované TČ	Objasněné TČ	Stíhání pachatelé
1999	426626	193354	127837
2000	391469	172245	130234
2001	358577	166827	127856
2002	372341	151492	123964
2003	357740	135581	121393
2004	351629	134444	121531
2005	344060	135281	121511
2006	336446	133695	122753
2007	357391	138852	127718
2008	343799	127906	122053
2009	332829	127604	123234
2010	313387	117685	112477
2011	317177	122238	114975
2012	304528	120168	113024
2013	325366	129181	117670
2014	288660	126237	114608
2015	247628	126081	101881
2016	218162	116117	93379

Tabulka 1. Vývoj evidované kriminality 1999–2016, Pramen: statistika Policie ČR

Trend je tedy zřejmý a můžeme jej považovat již za střednědobý. Od roku 2007 je trend poklesu natolik evidentní, že jej nelze vysvětlit či odbyt jen běžnými výhradami vůči validitě a reliabilitě vykazování, resp. statistik. Samozřejmě máme stále na paměti, že hovoříme o kriminalitě zjištěné a evidované, nikoli o skutečném rozsahu kriminality zahrnujícím i její latentní část. Nicméně i tak je pokles té evidované části natolik významný, že vyžaduje zamyšlení.

Úvahu můžeme začít otázkou, zda k poklesu evidované kriminality dochází jen v ČR, nebo zda se jedná o obecnější trend, který se projevuje i v jiných zemích.

Částečnou odpověď můžeme najít v údajích shromažďovaných a publikovaných Úřadem pro drogy a kriminalitu OSN (UNODC).

Source: United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems (UNODC).

Graf 2. Vývoj vybraných druhů kriminality v globálních trendech

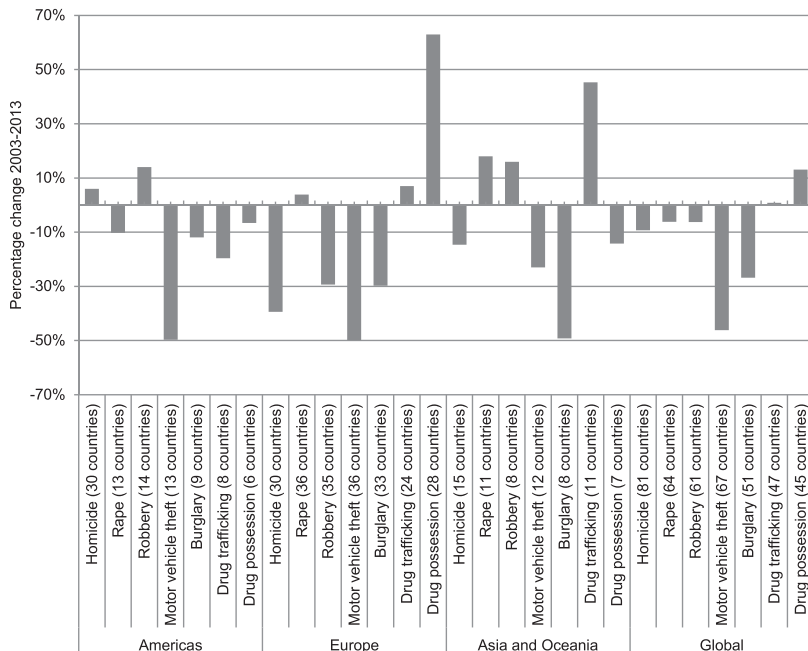
Opět je samozřejmě na místě jistá opatrnost ve vztahu ke kvalitě vstupních údajů, jejich srovnatelnosti, souladu při definování příslušných trestných činů v kontextu národních legislativních rámců atd., ale i když nebudeme brát do slova konkrétní čísla, pak trend nepopíratelně ukazuje na vzestup trestné čin-

nosti spojené s drogami a současně na pokles ostatních sledovaných trestných činů, výrazný zejména u krádeží motorových vozidel a vloupání.

Tento vývoj potvrzuje i následující graf s tím, že kriminalita spojená s drogami se ukazuje být problémem zejména Evropy a Asie spolu s Oceánií.

Figure 2

Percentage change in different types of crime, by region, 2003-2013

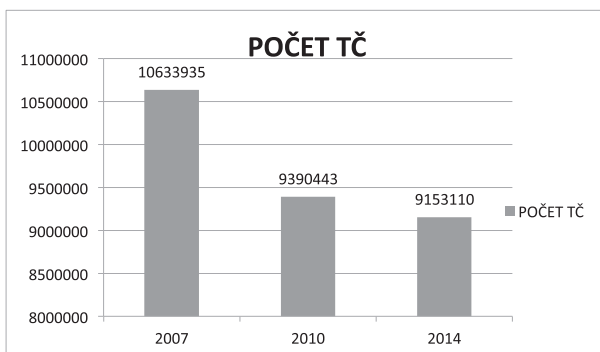
Source: United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems.

Graf 3. Procentní změny různých druhů kriminality podle světadílů a v globálním pohledu

Při obecném pohledu tedy pokles evidované kriminality v ČR nevybočuje z trendu vývoje kriminality ve světě. Abychom se však vyhnuli námitce, že globální data mohou být opravdu zkreslená s ohledem na možná až příliš odlišné způsoby vykazování a definování trestných činů a také s ohledem na různé kulturní, historické a sociální kontexty, je vhodné podívat se alespoň dílčím způsobem na vývoj evidované kriminality v evropských zemích (i když samo-

zřejmě i v evropských zemích se definování trestných činů a způsoby sběru dat mohou lišit).

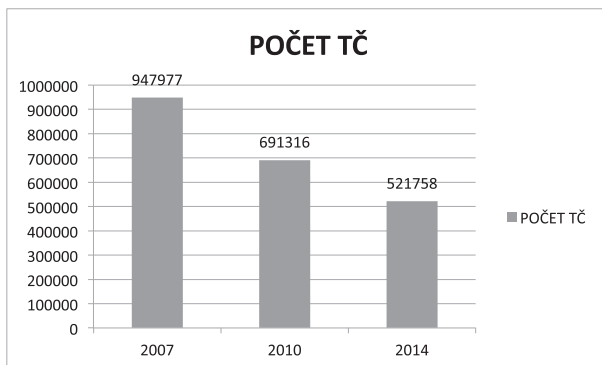
Použijeme opět data, shromažďovaná a publikovaná Úřadem OSN pro drogy a kriminalitu, který uvádí, že jde o data pocházející z policejních evidencí trestných činů. K porovnání použijeme data o evidovaných trestných činech krádeže² a evidovaných trestných činech loupeže³ a to souhrnná data za léta 2007, 2010 a 2014. Souhrn zahrnuje údaje za všechny evropské země včetně Ruska, ale s výjimkou Ukrajiny, u níž data od roku 2011 nejsou ve statistikách UNODC obsažena, což by v roce 2014 výsledné počty významně ovlivnilo. Výsledek porovnání ukazují následující grafy.

Graf 4. Souhrnný počet trestných činů krádeže v evropských zemích 2007, 2010, 2014, Pramen: <https://data.unodc.org/#state:0>

² UNODC pro účely této statistiky definuje trestný čin krádeže takto: “Theft” means unlawfully taking or obtaining of property with the intent to permanently withhold it from a person or organization without consent and without the use of force, threat of force or violence, coercion or deception. “Theft” excludes “Burglary”, “Robbery”, and “Theft of a Motorized Land Vehicle”, which are recorded separately.

³ UNODC pro účely této statistiky definuje trestný čin loupeže takto: “Robbery” means unlawfully taking or obtaining property with the use of force or threat of force against a person with intent to permanently or temporarily withhold it from a person or organization. “Robbery” should include theft with violence from the person (mugging, bag-snatching with force), robbery of valuables or goods in transit, of an establishment or institution, of livestock and other acts of robbery involving the use of force against a person. “Robbery” should exclude theft without violence (pick pocketing), “Burglary” and extortion.

Graf 5. Souhrnný počet trestných činů loupeže v evropských zemích 2007, 2010, 2014, Pramen: <https://data.unodc.org/#state:1>

I pokud tedy naše srovnání omezíme na evropské země a na vybrané obvyklé trestné činy, z nichž krádež je všeobecně nejčtetnější, zjišťujeme klesající trend. Závěr, že pokles evidované kriminality v České republice, zřetelný v posledních zhruba deseti letech, není v evropském ani ve světovém srovnání výjimečný, tedy odpovídá skutečnosti.

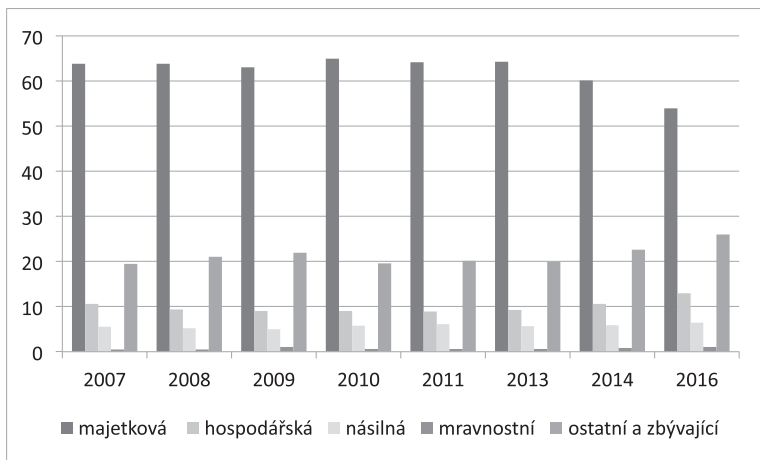
Změny ve struktuře kriminality v ČR

Je ovšem třeba podívat se na vývoj kriminality u nás podrobněji, zejména na to, jak se vyvíjejí jednotlivé druhy trestné činnosti a zda se v situaci celkového poklesu počtu evidovaných trestných činů a známých pachatelů mění struktura kriminality.

Podívejme se proto na vývoj struktury kriminality podle procentního podílu jejich základních druhů jednak v tabulce, jednak v grafu.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
majetková k.	63,8	63,8	63	65	64,2	64,1	64,3	60,1	56,2	54
hospodářská k.	10,6	9,4	9	9	8,9	9	9,3	10,6	12,3	13
násilná k.	5,5	5,2	5	5,8	6,1	6	5,7	5,9	6,3	6,5
mravnostní k.	0,5	0,5	1	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	0,9	1
ostatní a zbývající k.	19,5	21	22	19,6	20,1	20,2	19,9	22,6	24,2	26

Tabulka 2. Podíl jednotlivých druhů kriminality na celkovém počtu evidovaných trestných činů v procentech 2007–2016, Pramen: statistika Policie ČR

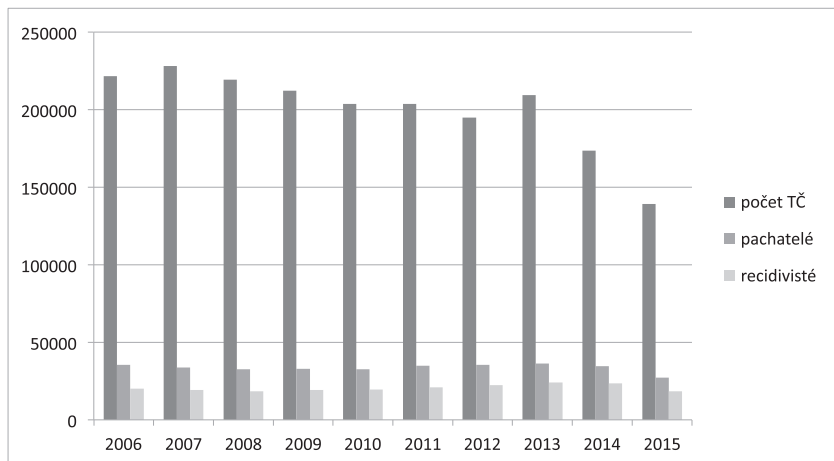
Graf 6. Podíl jednotlivých druhů kriminality na celkovém počtu evidovaných trestných činů v procentech 2007–2016, Pramen: statistika Policie ČR

Při tomto podrobnějším pohledu na vývoj struktury kriminality je patrné, že celkový pokles evidované kriminality je zapříčiněn zejména absolutním i relativním poklesem kriminality majetkové, která tradičně v kriminalitě výrazně převládá (v roce 2007 bylo evidováno celkem 228266 trestných činů spadajících do majetkové kriminality, v roce 2016 118082 těchto činů). Díky tomuto poklesu narostl naopak podíl kriminality hospodářské a tzv. ostatní a zbývající kriminality (k **ostatní kriminalitě** řadíme např. výtržnictví, sprejerství, ohrožování výchovy mládeže, obchodování s dětmi, zneužívání pravomoci úřední osoby, nedovolené ozbrojování a zejména ty nejčtenější v této kategorii, tj. maření výkonu úředního rozhodnutí a trestné činy spojené s drogami – nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů, šíření toxikománie. Ke **kriminalitě zbývající** pak jsou řazeny trestné činy v dopravě, ublížení na zdraví z nedbalosti, týrání zvířat, účast na organizované zločinecké skupině, trestné činy spočívající v hanobení národa, rasy apod. a podněcování k nenávisti vůči skupině osob, zvýhodňování věřitele, šíření poplašné zprávy a opět ty nejčtenější, tj. ohrožení pod vlivem návykové látky a zanedbání povinné výživy).

ROK	drogové TČ	maření VÚR	zanedbání PV
2006	2812	9041	11571
2007	2639	6072	10253
2008	3004	5324	10118
2009	3046	6607	11987
2010	2883	13447	14662
2011	3503	13796	15301
2012	3719	12936	14209
2013	4729	14596	14726
2014	5241	12792	13939
2015	5236	11334	12089

Tabulka 3. Počet trestných činů spojených s drogami, maření výkonu úředního rozhodnutí, zanedbání povinné výživy 2006–2015, Pramen: statistika Policie ČR

Trestné činy uvedené v tabulce 3. tedy jsou těmi, které způsobily relativní – a zčásti i absolutní – nárůst v kategoriích ostatní a zbývající kriminality (ostatně u trestných činů spojených s drogami to odpovídá světovým trendům, jak ukazovaly údaje UNODC). Je tedy patrné, že pokles evidované trestné činnosti byl vyvolán především poklesem majetkové kriminality.

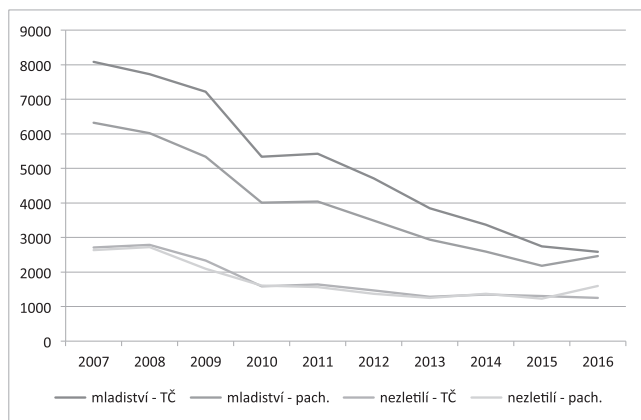

Graf 7. Majetková trestná činnost 2007–2015, Pramen: statistika Policie ČR

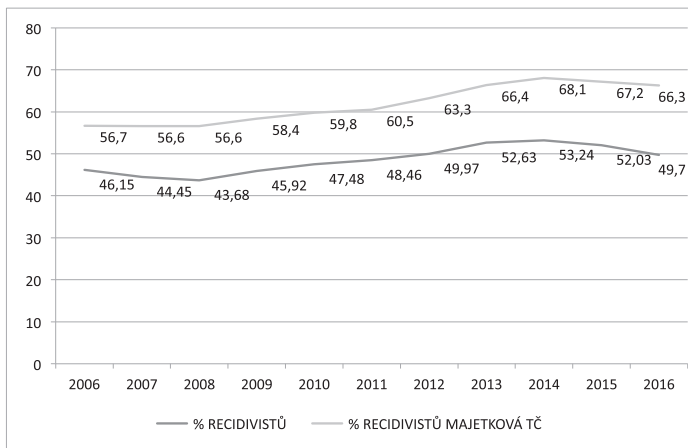
Pokud jde o strukturu pachatelů, zjišťujeme při pohledu na známé a stíhané pachatele trestné činnosti, že ve sledovaném období došlo k významnému poklesu počtu známých pachatelů z řad nezletilých a mladistvých a poklesu počtu evidovaných trestných činů jimi spáchaných (respektive činů jinak trestných, pokud jde o nezletilé). Tento pokles se zastavil až v posledních dvou letech. Dále při pohledu na složení dospělých pachatelů zjišťujeme spolu s poklesem jejich absolutního počtu trend nárůstu podílu recidivistů mezi známými pachateli až do roku 2014.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
mladiství - TČ	8079	7728	7213	5339	5427	4713	3845	3367	2747	2585
mladiství - pach.	6322	6014	5339	4010	4038	3486	2939	2593	2176	2458
nezletilí - TČ	2710	2783	2333	1584	1636	1463	1286	1350	1308	1250
nezletilí - pach.	2635	2723	2094	1606	1568	1371	1251	1369	1226	1597

Tabulka 4. Vývoj kriminality mladistvých ve věku 15–18 let a nezletilých do 15 let v letech 2007–2016, Pramen: statistika Policie ČR

Graf 8. Vývoj kriminality mladistvých ve věku 15–18 let a nezletilých do 15 let v letech 2007–2016, Pramen: statistika Policie ČR

Graf 9. Podíl recidivistů na celkové trestné činnosti a na majetkové trestné činnosti 2006–2016, Pramen: statistika Policie ČR

* podíl recidivistů v roce 2016 je vypočten pouze za období I–XI 2016

Tato čísla poukazují na skutečnost, že ve sledovaném období rostl v období let 2008 až 2014 podíl recidivistů na počtu známých a stíhaných pachatelů, přičemž podíl recidivistů na páchání majetkové kriminality je vyšší než jejich podíl na kriminalitě celkové. Je to dobře patrné u trestného činu krádeže – viz následující tabulka:

ROK	počet TČ	počet pachatelů	počet recidivistů
2006	151136	21547	13409
2007	150207	20574	12931
2008	147292	19795	12479
2009	138369	19360	12626
2010	126311	18468	12037
2011	124274	19677	12877
2012	119367	20597	14302
2013	125573	20642	14779
2014	103708	20014	14858
2015	84793	15950	11722
2016*	66258	17266	12343

Tabulka 5. Krádeže prosté, Pramen: statistika Policie ČR

* údaje za rok 2016 se vztahují pouze k období I–XI 2016

Podíl recidivistů na známých a stíhaných pachatelích krádeží činil v roce 2015 dokonce 73,5 %, za období leden až listopad 2016 71,5 %, zatímco v roce 2006 se na počtu pachatelů krádeží podíleli recidivisté ze 62,2 %. Ke vzestupu podílu recidivistů došlo souběžně s celkovým poklesem počtu krádeží skoro o 70 tis. ve srovnání let 2006 a 2015 a poklesem počtu známých pachatelů ve srovnání těchto let o cca 6 tis. osob.

Základní pohled na vývoj rozsahu evidované kriminality a její struktury, jak pokud jde o základní druhy kriminality, tak o skladbu pachatelů, tedy ukazuje, že příčinou poklesu evidované kriminality je především pokles kriminality majetkové a zejména krádeží. Současně statistiky uvádějí zvýšení podílu recidivistů mezi známými pachateli a naopak významný pokles počtu pachatelů z řad mladistvých a nezletilých. V celkové skladbě pachatelů došlo od roku 2008 k nárůstu podílu recidivistů o cca 6 %, ale mezi pachateli majetkové kriminality o 10 %.

Poznatky z viktimologických výzkumů

Porovnání výsledků viktimologických výzkumů provedených v letech 2006 a 2013 i při určité nutné opatrnosti v interpretaci také ukazuje na mírný pokles viktimizace občanů majetkovou kriminalitou. Mezi zjišťovanými delikty došlo podle vyjádření respondentů při porovnání výsledků z těchto let k poklesu viktimizace u krádeže osobního vlastnictví, krádeže auta, krádeže věcí z auta a také u vloupání do chaty nebo chalupy.⁴

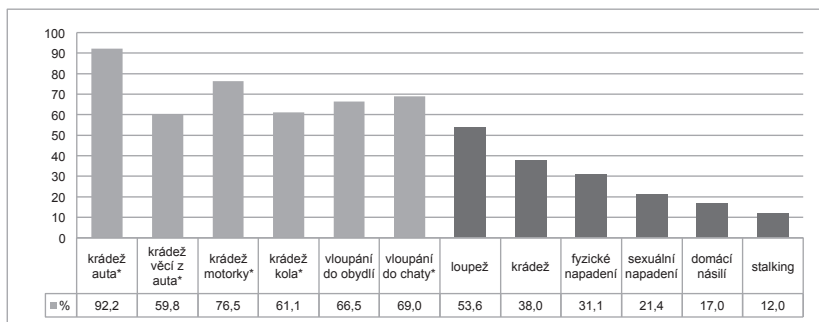
Současně řešený výzkumný projekt Institutu pro kriminologii a sociální prevenci s názvem „Výzkum obětí trestné činnosti zaměřený na zkušenosti obyvatel České republiky s vybranými druhy deliktů ve sledovaném období“,⁵ v jehož rámci byl proveden na podzim roku 2017 sběr dat prostřednictvím dotazníkového šetření na reprezentativním souboru české populace ve věku nad 15 let, zatím nebyl plně zpracován, nicméně s jistou opatrností lze říci, že i z tohoto výzkumu vyplývá, že viktimizace ve srovnání s předchozími výsledky nevrstla (v roce 2006 uvedlo 63,5 % dotazovaných za období 5 let před

⁴ Martinková, M.: Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu. IKSP, Praha 2007; Martinková, M.: K problematice obětí kriminality v ČR – výsledky výzkumné sondy. Kriminalistika 3/2015.

⁵ Štefunková, M.: Výzkum obětí trestné činnosti zaměřený na zkušenosti obyvatel České republiky s vybranými druhy deliktů ve sledovaném období. Referát na VI. kriminologických dnech v Olomouci 2018.

provedením výzkumu viktimizaci nejméně jedním z deseti sledovaných deliktů, v roce 2017 uvedlo viktimizaci v období tří let před provedením výzkumu nejméně jedním ze sledovaných 12 deliktů 34 % respondentů. U trestného činu krádeže to bylo 12,3 %).

Nicméně výzkum 2017 potvrdil, že významná část deliktů zůstává latentní. Častěji však respondenti nahlašovali policii majetkové delikty, z násilných incidentů byla ale policii oznámena jen velmi malá část. Z toho lze usuzovat, že evidovaný pokles majetkové kriminality nebyl v zásadě způsoben pouze jejím neohlášením. Výsledky shrnuje následující graf.

Graf 10. Nahlášení posledního deliktu policii (%)

* z vlastníků

Závěr

Při veškerých výhradách k přesnosti statistik a opatrnosti při jejich interpretaci nelze tedy zřejmě pokles evidované kriminality přičíst jen nepřesnostem a výkyvům statistik, zvláště posuzujeme-li trendy a srovnání s údaji, byť hrubými, k vývoji kriminality i v dalších zemích a světadílech. Pokles majetkové kriminality je evidentní a posuny ve struktuře trestné činnosti a skladbě pachatelů také.

Problém nastává, když se ptáme na příčiny tohoto vývoje. Je tu jistý paradox: byli jsme znepokojeni, když kriminalita rostla; proč bychom se tedy měli znepokojovat, když kriminalita klesá? Ale ptát se po příčinách přesto musíme, a to i s přiznáním, že nenabízíme hotové a ověřené odpovědi.

To, co lze v tuto chvíli nabídnout, jsou spíše hypotézy, které bychom mohli rozdělit do dvou směrů:

- a) Kriminalita neklesá, ale méně se hlásí a zjišťuje, případně se přesouvá do jiných oblastí.
- b) Kriminalita skutečně klesá.

Pokud tedy kriminalita ve skutečnosti neklesá, jaké hypotézy k poklesu její evidované části lze uvést?

1. Jde o sníženou kriminální citlivost, tedy o to, že nevnímáme jako trestnou činnost to, co jsme dřív jako trestnou činnost vnímali, a tedy ji podstatně méně ohlašujeme. Mohli bychom tento pohled vztáhnout právě na majetkovou kriminalitu a dále na to, že jsme se za posledních 20 let naučili vnímat kriminalitu jako běžnou součást života. K tomu by nás mohl vést pohled na výsledky viktimologických výzkumů, které ukazují, že osobní zkušenost s kriminalitou (jako její oběti) mají až dvě třetiny populace v pětiletém období, předcházejícím viktimologickému výzkumu.⁶ Nicméně výsledky posledního viktimologického výzkumu poukazují na to, že naopak případy viktimizace majetkovou kriminalitou ohlašují oběti častěji.⁷
2. Jde o přesun kriminality do druhů a forem, které tu dříve nebyly a neumíme je zatím účinně odhalovat? Tady jde především o oblast tzv. cyber-crime, kriminalitu ve virtuálním prostoru, kriminalitu s využíváním moderních elektronických nástrojů a sociálních sítí. Pokud významná část ekonomických a finančních vazeb probíhá prostřednictvím elektronických nástrojů a významná část komunikace mezi lidmi přechází na sociální sítě, je logické, že do tohoto prostředí přechází i část páchané trestné činnosti, zejména jejích některých forem a druhů. Tento posun je faktem a víme o něm, otázka je, jak je rozsáhlý a jak velkou část takto páchané kriminality v poměru k její latenci jsme schopni zjišťovat.
3. K tomu se váže tradiční neochota institucí hospodářské, zejména finanční sféry, oznamovat poškození trestnou činností; spíše se tyto instituce snaží o řešení či prevenci kriminálních útoků vlastními silami a prostředky. To může mít vliv na nezjišťování (neprokazování) kvalifikovaných forem hospodářské (finanční) kriminality včetně organizované. Nicméně na celkovou zjištěnou trestnou činnost by tento jev asi

⁶ Martinková, M.: Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu. IKSP, Praha 2007.

⁷ Štefunková, M., Výzkum obětí trestné činnosti zaměřený na zkušenosti obyvatel České republiky s vybranými druhy deliktů ve sledovaném období. referát na VI. kriminologických dnech v Olomouci 2018.

zásadní vliv mít neměl (to spíše na známou výši škod způsobených kriminalitou).

4. Jde o vypěstovanou vyšší dovednost pachatelů, kteří páchají trestnou činnost tak, že se hůře odhaluje? Pak by ale spíše mezi známými pachateli mělo růst zastoupení prvopachatelů, zatímco opak je pravdou; rostlo zastoupení recidivistů. Navíc mezi pachateli majetkové kriminality, především krádeží, kde statistiky ukazují největší pokles, asi nelze předpokládat vzestup používání vysoce sofistikovaných modů operandi.

Pokud kriminalita skutečně klesá, jaké hypotézy k vysvětlení poklesu lze nabídnout?

1. Daří se preventivní práce ve smyslu zlepšené situační prevence, kde se na vyšší úroveň dostalo zabezpečování majetku. Určitý vliv lze přičíst působení soukromých bezpečnostních agentur, pokud jde např. o ochranu komerční sféry a ostrahu nočních podniků. Zlepšuje se viktimologická prevence, převážně cestou větší osvěty ve vztahu k veřejnosti a zvláště zranitelným potenciálním obětem. Tyto formy mohou ovlivňovat pokles majetkové kriminality, případně loupeží apod. Otazník lze zajisté mít nad případnou tezí o větší intenzitě a kvalitě práce s pachateli (terciární prevence ve smyslu úsilí o přerušování kriminální kariéry). Proti této tezi hovoří nárůst zastoupení recidivistů mezi známými pachateli. Obdobný otazník, i když snad přece jen o něco menší, lze uvést k účinnosti prevence vůči potenciálním pachatelům (primární a sekundární prevence).
2. Na počátku devadesátých let došlo k radikální a všestranné společenské změně, která se mimo jiné promítla i v té nežádoucí oblasti, tj. ve strmém růstu kriminality a v nárůstu počtu prvopachatelů. Nyní lze mít za to, že se již nacházíme ve fázi stabilizace společnosti, což se mimo jiné projevuje v poklesu počtu, resp. podílu prvopachatelů. Naopak vykristalizovalo relativně stabilní jádro recidivistů a došlo k určité restrukturalizaci druhů kriminality.
3. S předchozím bodem se pojí také teze, že v naší společnosti dosud není tak výrazná kriminalita pramenící z chudoby. Chudoba se týká jen omezené části společnosti a projevuje se spíše drobnou majetkovou kriminalitou. Otázka zní, zda tento stav může být dlouhodoběji stabilní a co nastane v případě významnějšího společenského otřesu, např. v podobě případné závažnější ekonomické krize a jejího dopadu na společnost. Nelze zapomínat ani na to, že chudoba je také pojem relativní, jehož vnímání je posilováno či zmírňováno vzájemným srovnáváním sociálního statusu, majetku apod. mezi jednotlivými skupinami a vrstvami ve spo-

lečnosti. Větší rozevirání tzv. sociálních a příjmových nůžek ve společnosti může relativní pocit chudoby zesilovat, i když o absolutní chudobu jít nemusí.

4. Nejvíce pachatelů vždy nacházíme ve věkové skupině do cca 25 let. Zájmy a aktivity této věkové části populace se posouvají jinam a trestná činnost v této skupině v důsledku toho klesá; tomu nasvědčuje i viditelný pokles evidované kriminality nezletilých a mladistvých.
5. Jako dílčí faktor můžeme uvést také posuny v ekonomickém prostředí, a zpřísnění řady opatření, které vede ke ztíženému odbytu kradených věcí (auta, druhotné suroviny atd.). Tento posun bychom mohli rovněž vztáhnout k poklesu majetkové kriminality, zejména krádeží.

Proti každé z těchto hypotéz lze samozřejmě vznést protiargumenty (což u některých z nich již hned činíme) a každá by vyžadovala samostatný kritický rozbor a následně verifikaci či falzifikaci výzkumem, což přesahuje možnosti tohoto příspěvku. Každá z těchto tezí by také mohla být předmětem určité predikce. Za pravděpodobné musíme považovat, že dochází k souběžnému působení více zde uvedených faktorů. Musíme ovšem pesimisticky připustit, že všechny tyto hypotézy mohou být více či méně mylné a fungují zde jiné faktory, které jsme zatím neodhalili, nebo jejich význam nebereme dostatečně na vědomí.

Resumé

Profound social, politic and economic change in 1989 was followed in the Czech Republic, similarly as in some other European post-socialist countries, by steep increase of registered crime. Now we witness decreasing trend in registered crime that has been evident especially within last years. This trend is compared to the trends in registered crime in the world and in the Europe with regard to some typical crimes. This comparison is based on data presented in statistics published by UNODC and shows that this decrease of registered crime seems to be a general phenomenon.

The structure of crime in the CR is also analysed. It is found that on the one side the proportion of recidivists has been growing among offenders, on the other side the proportion of youngsters and minors has been decreasing. The general decrease was mostly caused by the visible decrease of property crimes. The results of victimological researches are not in contradiction with these findings.

Finally, some hypotheses about possible explanation of this decreasing trend in registered crime are formulated including discussion.

Literatura

- Diblíková, S. a kol.: Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2016. Praha: IKSP 2017.
- Martinková, M.: Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu. Praha: IKSP 2007.
- Martinková, M.: K problematice obětí kriminality v ČR – výsledky výzkumné sondy. Kriminalistika 3/2015.
- Statistiky Úřadu OSN pro drogy a kriminalitu; <https://data.unodc.org>.
- Statistiky Policie ČR; <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>.
- Štefunková, M.: Výzkum obětí trestné činnosti zaměřený na zkušenosti obyvatel České republiky s vybranými druhy deliktů ve sledovaném období. Referát na VI. kriminologických dnech v Olomouci 2018.

Verejná mienka, kriminalita a systém trestnej politiky¹

Tomáš Strémy,² Lukáš Turay

Úvod

Ludia žijú s kriminalitou. Na dennej báze sa v televíznych novinách stretávame s príbehmi, ktoré sa vyznačujú antisociálnym správaním. Kriminológia ako moderná multidisciplinárna veda o kriminalite má povinnosť viac zviditeľniť a presadiť získané poznatky, ktoré by mali viesť k potlačaniu antisociálneho správania. O to viac, že ako samostatná empirická veda najviac, podľa nášho názoru, zasahuje do trestného práva. Predmet skúmania kriminológie je významne ovplyvňovaný zmenami v trestnom práve a naopak, trestné právo by malo reflektovať poznatky získané z kriminologického výskumu.³ Prezentácia výsledkov kriminologického bádania je však v súčasnosti nedostačujúca. V rámci Slovenskej republiky neexistuje personálne a finančne sebestačná inštitúcia, ktorá by vyplnila medzeru v oblasti kriminálneho skúmania. Tú musí často suplovať, už aj tak vyťažaná akademická obec, ktorá by sa v prvom rade mala sústrediť na odovzdávanie svojich skúseností budúcim absolventom právnických fakúlt. V Českej republike pôsobí *Inštitút pro prevenci kriminality a sociální prevenci*, ktorý je výskumnou organizáciou rezortu ministerstva spravodlivosti.⁴ Tento inštitút už v minulosti preukázal svoju nezastupiteľnú pozíciu na poli kriminologického výskumu, keď na základe jeho výskumov, boli prezentované mnohé výsledky, ktoré ovplyvnili smerovanie trestnej politiky v Českej republike. Podobný inštitút v Slovenskej republike sa zdá byť bohužiaľ v nedohľadne, a to aj napriek skutočnosti, že výsledky kriminológie ako vedy o zločine, majú byť základným zdrojom informácií, ktoré sa majú prejavíť

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-16-0471.

² Doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD., Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, e-mail: tomas.stremy@flaw.uniba.sk.

³ HOLCR, Květoň a kol.: *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008, 22 s.

⁴ Dostupné online: http://www.ok.cz/iksp/o_post.html, ku dňu 30. 1. 2018.

v trestnej politike štátu. Čo však supluje tento základný prameň poznania? Nemôže to byť snaha zákonodarcu naplňovať želania verejnej mienky?

Verejná mienka a kriminalita

Verejnosť má na základe spoločenskej náhrady škody, ktorú umožňujú aj alternatívne tresty, možnosť vidieť viacero pozitívnych skutočností: patrí sem predovšetkým neformálne pôsobenie blízkej komunity páchatela, t. j. sila medziosobných vzťahov a ich hierarchia v primárnej skupine. Verejnosť má rozsiahlejšiu možnosť sledovať pôsobenie a efektívnosť pôsobenia probačnej a mediačnej služby na nápravu konkrétneho páchatela. Pri niektorých alternatívnych trestoch, napr.: pri vykonávaní trestu povinnej práce, zreteľne sa u väčšiny potrestaných prejaví zlepšenie v motivácii pracovať, pokrok v osvojení pracovných návykov, úsilie o kooperáciu a zlepšenie medziosobných vzťahov. Napriek týmto možnostiam verejnosť a ňou preferovaná verejná mienka, je dlhodobo ovplyvňovaná jej punitívnou naladenosťou. Spoločenská náhrada škôd je teda viac spojená len s „ľahšou trestnou činnosťou“.

Takéto vnímanie značne ovplyvňuje politikov a odráža sa aj v obsahu preferovanej trestnej politiky. Preto vysokí politickí predstavitelia bez rozdielu ich politickej orientácie pozorne vnímajú vývoj verejnej mienky a berú veľmi vážne jej punitívnu naladenosť. Uprednostňujú rolu „tvrdého“ zástancu trestnej politiky, akoby mali prejaviť „mäkkosť“ v postihovaní trestnej činnosti. Netreba však takéto vnímanie a správanie chápať fatálne. Spoločnosť sa vyvíja a pre elimináciu kriminality či preventívne aktivity sa získavajú poznatky, ktoré upozorňujú na potrebu komplexnejšieho pochopenia významu spoločenskej náhrady škôd. Verejnosť získava v tomto smere viac relevantných poznatkov, ako tomu bolo v minulosti. Je však otázne, či osveta alebo činnosť justície v tomto smere je dostatočným a rešpektovaným fenoménom pre pochopenie princípov restoratívnej justície a potreby rozsiahlejšieho uplatňovania alternatívnych trestov.

Pre presadenie výraznejšieho uplatňovania alternatívnych trestov, nielen v trestnej politike, ale i v justičnej praxi považujeme názory verejnosti za veľmi dôležité. Mravný tlak, ktorý patrí k faktorom skupinového tlaku verejnej mienky, by rozohýbal stereotypnú justičnú prax a povzbudil by tých sudcov, ktorí sa prikláňajú a usilujú o jej zmenu.

Po roku 2000 sa na Slovensku objavili pokusy zaviesť do slovenského trestného systému prvky restoratívnej justície v zmysle odporúčaní medzinárod-

ných inštitúcií. Patrili k nim napr.: odporúčania Rady Európy v trestných veciach, ktoré zvýraznili potrebu aktívnej účasti nielen obvineného, ale aj poškodeného v trestnom konaní. V tomto odporúčaní sa mediácia charakterizuje ako proces, kedy obvinený a poškodený dobrovoľne súhlasia, že sa budú aktívne podieľať na riešení problémov súvisiacich s trestným činom, pričom využijú pomoc nestrannej osoby (mediátora). Toto odporúčanie prekračuje hranice čistého trestnoprávneho riešenia trestného činu a nabáda na realizáciu spoločenského riešenia škody.

Probácia v trestnom konaní predstavuje dohľad nad obvineným, odsúdeným, podmienene prepusteným za účelom znižovania opätovnej trestnej činnosti. I keď zákonodarca zdôrazňuje, že probácia má predovšetkým udržovací účel, t. j. zabezpečuje kontrolu plnenia uložených povinností a obmedzení, má tento dohľad významný spoločenský zmysel. Ten je v tom, že udržuje vinníka v spoločnosti a využíva jeho vplyv na úspešný priebeh resocializácie.

Zavedené mediácie do slovenského trestného práva od začiatku zaujalo odbornú verejnosť na Slovensku. Išlo nielen o právnickú obec, ale osobitne aj o odborníkov v spoločenských vedných disciplínach. Rozpracoval sa obsah práce mediátorov, metodické postupy a následne sa začali analýzy uplatňovania mediácie v slovenských podmienkach.⁵ Medzi frekventované témy patrila analýza spolupráce právnikov s probačnými a mediačnými úradníkmi a jej podoba v procesnej praxi.⁶

Bádatelia sa zhodujú na tom, že mediácia je spôsob riešenia sporu, keď mediátor ako tretia nezávislá a nezaujatá osobnosť pomáha stranám sporu (páchatel, obeť, komunita) identifikovať ich záujmy. Zároveň ich nabáda, aby hľadali spoločné a prijateľné riešenie problémov, ktoré spôsobili konflikty.

Ďalším dôležitým podnetom bola rezolúcia Komisie OSN pre trestnú prevenciu a trestné súdnictvo, ktorá v r. 2002 obsahovala dokument o základných princípoch pre používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach. Tieto podnety ovplyvnili tvorbu nových trestných kódexov, napr. Zákona o probačných a mediačných úradníkoch, schválený parlamentom Slovenskej republiky v roku 2003. V roku 2004 bol prijatý zákon o mediácii a Slovensko sa zaradilo medzi krajiny, ktoré zakomponovali mediáciu priamo do svojho

⁵ LUBELCOVÁ, Gabriela: *Uplatňovanie mediácie v slovenských podmienkach*. In. Strémy, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trnava: Leges, 2015, s. 72 – 87.

⁶ JALČ, Adrián: *Spolupráca s probačnými a mediačnými úradníkmi a ich aplikácia v procesnej praxi*. In. Strémy, T. (ed.): *Restoratívna justícia justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trnava: Leges, 2015, s. 88 – 105.

právneho systému. Prvé kroky pri uplatňovaní tohoto zákona boli povzbudivé (roky 2006 – 2008) a prinášali aj reálne výsledky.⁷ Postupne však toto úsilie ochabovalo a začali sa objavovať niektoré negatívne skúsenosti. Patrili k nim vlnné vzťahy medzi právnikmi a mediátormi, stagnujúci či dokonca klesajúci počet mediálnych a probačných úradníkov a postupne ochabujúca pozornosť ich ďalšej odbornej príprave. Nakoniec ani nový Trestný zákon (2005) nevytvoril očakávaný priestor pre dosiahnutie rovnováhy medzi retributívnymi a restoratívnymi princípmi trestania. Stále v normotvorbe i justičnej praxi dominoval/dominuje retributívny prístup.

Známe sú viaceré teórie a smery o pôvode, príčinách zločinu a jeho trestaní. Viaceré z nich hľadajú metódy a možnosti jeho riešenia predovšetkým cez prizmu prísneho trestania.⁸ V súčasnosti však možno len veľmi ťažko hovoriť o kriminologických školách, ktoré by ovplyvňovali smer trestnej politiky. Do popredia sa dostáva skôr názor verejnosti.

Musíme konštatovať, že na názore verejnosti záleží. Práve ona formuje kroky legislatívy a prostredníctvom demokratických volieb rozhoduje, kto bude môcť ovplyvňovať systém (aj) trestnej politiky. Práve preto je dôležité celkové nastavenie spoločnosti a úroveň jej vzdelania. Rozhodnutia, ktoré sú potrebné na dosiahnutie efektívneho boja proti kriminalite, môžu byť veľmi nepopulárne v rámci verejnosti, avšak potrebné pre budúcnosť spoločnosti. A tu sa dostávame k jednej zo základných otázok, či vôbec a akým spôsobom by mala, verejná mienka, zasahovať do trestnej politiky?

V minulosti bol systém v spoločnosti nastavený tak, že abstrahoval a nezohľadňoval názor spoločnosti. Politické elity javili len malý záujem o konzultáciu s občanmi pri kreácii trestnej politiky štátu. Jedným z dôvodov tejto izolácie mohla byť metodológia jej kreácie, kde realizácia obširného prieskumu bola, vzhľadom na úroveň technológií, len utopickou predstavou a jediným zdrojom informácií mohli byť printové médiá, alebo listy voleným zástupcom v parlamente.

Je však aj v súčasnosti žiaduce, keď už máme technológie na požadovanej úrovni, aby sa verejnosť zapájala do diskusie ohľadom trestnej politiky? Na túto otázku existujú viaceré názory akademickej obce. Niektorí autori zastávajú názor, že systém trestnej justície môže profitovať z väčšieho zapojenia ve-

⁷ ŠTAHULOVÁ, Simona: *Restoratívna justícia v podmienkach Slovenskej republiky*. In. Dufalová, L. et al. *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore* 2011. Zborník z medzinárodnej konferencie. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 419.

⁸ TURAYOVÁ, Yveta; ČIČ, Milan: *Spoločnosť proti zločinu*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 19.

rejnej mienky. Napríklad v Anglicku a vo Walese občania volia niektorých policajných komisárov, ktorí predstavujú akýsi sprostredkovaný dohľad občanov nad policajnými zločkami.⁹ Niektorí autori vnímajú demokratizáciu systému trestnej justície ako užitočný prvok odôvodňujú, že táto zmena by mohla znamenať posilnenie dôveryhodnosti verejnosti voči justícii.

Na druhej strane, odstrašujúcim príkladom na reflektovanie verejnej mienky do systému trestnej politiky môže byť trest smrti, ku ktorému, aj v súčasnosti občania niektorých štátov upriamujú svoju pozornosť z dôvodu lepšej prevencie voči kriminalite. V roku 2017 bol v Českej republike realizovaný prieskum, v ktorom sa viac ako 53 % opýtaných vyslovilo v prospech obnovenia trestu smrti.¹⁰ Uvedený názor teda v spoločnosti prevláda, a to napriek skutočnosti, že empirické výskumy jednoznačne nepreukázali odstrašujúci účinok tohto trestu.¹¹ Ďalším dôvodom pre odmietnutie širšieho zapojenia verejnosti do určovania smeru trestnej politiky môže byť aj výsledok výskumu verejnej mienky realizovaný prof. Dianiškom a doc. Strémym, ktorý odhalil, že až 54,3 % opýtaných respondentov nikdy nepočulo o možnosti uloženia alternatívneho trestu. Výskum bol realizovaný na vzorke 1003 respondentov.¹²

V súčasnosti možno konštatovať, že v Slovenskej republike je trestná politika naďalej nepriaznivo ovplyvňovaná verejnou mienkou a riadi sa skôr účelovo.¹³ Na skutočnosť, že verejná mienka príliš uprednostňuje trestnoprávny postih poukázal aj Ústavný súd SR v jednom zo svojich rozhodnutí: „*Podľa názoru Ústavného súdu by v záujme rešpektovania požiadavky primeranosti trestu bolo žiaduce, aby sa do budúcnosti zákonodarca vysporiadal so všeobecne rozšírenou zjednodušenou mylnou predstavou, v zmysle ktorej prísne trestanie predstavuje zaručený recept na zníženie kriminality, pričom páchatel by v podstate mal byť potrestaný nie ako občan majúci základné práva a slobody, ale ako ne-*

⁹ LIEBLING, Alison; SHADD, Maruna; LESLEY Mcara: *The Oxford handbook of criminology: Sixth edition*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 240.

¹⁰ Prieskum realizovalo Centrum pro výzkum veřejného mínění dostupné online na: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4358/f9/ob170612.pdf.

¹¹ POLLMANN, Arnd; LOHMANN, Georg (eds.): *Ludské práva interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 2017, s. 318

¹² DIANIŠKA, Gustáv; STRÉMY, Tomáš: *Výskum verejnej mienky o alternatívnych trestoch – agentúrny výskum 2*. In STRÉMY, Tomáš (ed.): *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2017, s. 236.

¹³ MENCEROVÁ, Ingrid; TOBIAŠOVÁ, Lýdia; TURAYOVÁ, Yvetta a kol.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 2. aktualizované a prepracované vydanie*. Vydavateľstvo Heuréka, 2015. 15 s.

priateľ spoločnosti. Je totiž neospravedliteľné, aby právo páchatela na primeraný trest zodpovedajúci jeho trestnému činu bolo obetované kolektívnemu spoločenskému záujmu bezpečnosti, pričom zahraničné kriminologické a penologické výskumy navyše celkom presvedčivo preukazujú, že neprimerané sprísňovanie trestnej represie, ktoré obvykle (pod vplyvom médií a vysokej miery punitivity obyvateľstva) predstavuje produkt emocionálnej a populistickej trestnej politiky, neprispieva k dosiahnutiu žiadneho pozitívneho výsledku v podobe zníženej kriminality, ale jeho jediným preukázateľným efektom sú chronicky preplnené väznice a rastúci index väzenskej populácie. Zákonodarca ani v rámci boja s kriminalitou nesmie opúšťať základné dlhodobé konštanty moderného demokratického právneho štátu rešpektujúceho a chrániaceho základné ľudské práva a slobody (vrátane základných ľudských práv a slobôd páchatela trestného činu), a to predovšetkým požiadavku primeranosti, zásadu pomocnej úlohy trestného práva a poňatie trestného práva ako prostriedku ultima ratio, ako aj princíp humanitu trestného práva.¹⁴

V tomto kontexte je vhodné zmieniť sa aj o tzv. politicko-verejnom kruhu. Tento fenomén je zásadnou prekážkou pri formovaní trestnej politiky. V praxi ide o prípady, keď kriminalita páchatelov je predmetom verejnej diskusie. Táto verejná diskusia väčšinou prichádza k zjednodušenému záveru, že kľúčom na zníženie kriminality a recidívy je sprísnenie trestov, ktoré sa ukladajú páchatelom. Následne sa prípad objaví v médiách, pre ktoré je to výborný magnet sledovanosti, pretože ľudia inklinujú ku kriminálnym prípadom. Ak sa správa o trestnom čine dostane do médií, zrak verejnosti sa uprie k ich voleným zástupcom, aby tento problém vyriešili. Vzhľadom na túžbu každej politickej strany dostať sa opätovne do parlamentu, tieto sú nútené na túto požiadavku reagovať. Následne politici predstavia „riešenie“, ktoré spočíva v sprísnení trestných sadzieb. Verejnosť je spokojná, pretože ich volení zástupcovia na ich podnet reagovali. Práve takéto správanie zákonodarcu utvrdzuje verejnú mienku v názore, že prísnejší trest je riešením.¹⁵

Časté je aj zneužívanie trestného práva. Podanie trestného oznámenia vnímajú občania ako niečo bežné a v niektorých prípadoch môže dochádzať aj k zneužitiu trestného práva na prospech jednotlivých subjektov. Ako príklad môžeme uviesť obchodno-právne vzťahy, keď podnikatelia podávajú trest-

¹⁴ Nález Ústavného súdu PL. ÚS.: PL. US 106/2011-85.

¹⁵ KURY, Helmut; STRÉMY, Tomáš: *Restoratívna justícia a alternatívne tresty – nové výsledky* in STRÉMY, Tomáš (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2014, s. 19 – 20.

ných oznámení vnímajú ako niečo bežné pri vymáhaní svojich nárokov z obchodno-právnych vzťahov a tiež ako prostriedok na oslabenie konkurencie.¹⁶

Práve v týchto oblastiach by mala nastúpiť kriminológia. Mala by občanom štátu poskytnúť dostatok výstupov, aby mohli získať informácie, ktoré by ovplyvnili ich zmýšľanie. V tomto smere podstatnú úlohu zohrávajú aj médiá, ktoré by sa mali sústrediť na sprostredkovanie seriózných informácií získaných z kriminologických výskumov. Z praxe však vieme, že pokiaľ nejde o zápletku, ktorá by prilákala diváka k televíznej obrazovke, tak médiá takejto téme nebudú venovať dostatok pozornosti.

Podľa nášho názoru je verejná mienka do určitej miery dôležitá pri formovaní trestnej politiky, avšak má svoje limity. Tieto limity sú determinované práve znalosťou stavu kriminality (či stúpa alebo klesá, jej štruktúrou atď.) a efektívnosťou inštitútov, ktoré majú potenciál ju eliminovať. Len ťažko možno hodnotiť efektívnosť jednotlivých inštitútov, alebo určovať smerovanie niečoho, o čom nemáme ani elementárne vedomosti.

Problémy súčasného systému trestnej justície

Verejná mienka by mala reflektovať poznatky kriminologického výskumu, ktorý aj v súčasnosti prezentuje čiastkové výsledky, ktoré sú však neuspokojivé v rámci systému trestnej justície. Niektorí autori tomuto stavu tiež hovoria aj tzv. kríza nepodmienečného trestu odňatia slobody. Zjednodušovať takýto trend len na nepodmienečný trest odňatia slobody by len zužovalo potenciál prípadnej reformy trestnej politiky. Uvádzame, podľa nášho názoru, 4 základné problémy súčasného stavu trestnej politiky, na riešenie ktorých by mohla participovať kriminológia:

- Preplnenosť väzníc;
- Nízky resocializačný účinok;
- Postavenie obete v rámci trestného procesu;
- Recidíva.

¹⁶ LACIAK, Ondrej: *Trestné oznámenia v obchodno-právnych vzťahoch a zásada ultima ratio* 152 s. IN *Trestné právo ako ultima ratio-hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. 2016, Tlačiareň ZVJS Leopoldov 259 s.

Preplnenosť väzníc

Moderné demokracie sa musia vysporiadať s narastajúcim problémom. Tým problémom je preplnenosť väzníc, teda zariadení, ktoré majú slúžiť na potrestanie a zároveň aj na ich prevýchovu. Tieto väznice však majú len nízky resocializačný účinok. Zdá sa ale, že zákonodarca v nich neustále vidí populárny spôsob, ako sa vysporiadať s kriminalitou. Problém preplnenosti väzníc sa nevyhol ani Slovenskej republike. Zo správy o plnení úloh vyplývajúcich z Aktualizovanej koncepcie väznenstva Slovenskej republiky na roky 2011 až 2020 a Návrh na zrevidovanie dlhodobých cieľov s časovým horizontom plnenia v rokoch 2017 až 2020 vyplýva, že k 31. 12. 2016 bolo v ústavoch umiestnených 1 421 obvinených a 8 569 odsúdených.¹⁷ Aj v súčasnosti sa v médiách objavuje informácia, že MS SR plánuje vybudovanie novej väznice.¹⁸ Ak by sme sa pozreli na väzenský index niektorých vybraných krajín,¹⁹ zistili by sme zaujímavé skutočnosti.

Tabuľka 1 Väzenský index vybraných krajín sveta²⁰

Krajina	Väzenský index
USA	666
Rusko	420
Čína	118
Nemecko	77
Česká republika	212
Slovenská republika	188

Z uvedenej tabuľky vyplýva, že Slovenská republika (188) má skoro dvojnásobne väčší väzenský index ako Nemecko (77). Dokonca máme vyšší väzenský index ako Čína. Celosvetovo sú však lídrom vo väzenskej populácii Spojené štáty americké (666). V súčasnosti v národných väzniciach USA je uväznených

¹⁷ Dostupné online: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26319><http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26319>

¹⁸ <http://www.teraz.sk/slovensko/1-zitnanska-v-rimavskej-sobote-stat-post/292415-clanok.html>

¹⁹ Väzenský index je ukazovateľ, ktorý znázorňuje koľko obyvateľov danej krajiny je umiestnených vo väzniciach na 100 000 obyvateľov.

²⁰ <http://prisonstudies.org>

2,2 milióna ľudí. Väzenská populácia v posledných rokoch narastla až o 500 %. Tieto trendy vedú k preplneniu väzníc a k obrovským nákladom jednotlivých štátov. Štáty sa prispôsobujú rýchlo sa rozširujúcemu trestnému systému napriek zvyšujúcim sa dôkazom, že rozsiahle uväznenie nie je účinným prostriedkom na dosiahnutie bezpečia v spoločnosti.²¹ Vysoká miera uväznenia je o to znepokojujúcejšia, ak si uvedomíme, že ak jeden odsúdený strávi celý rok vo väzení, odhadované náklady na neho sú 14 205 €. Ako sme už uviedli, v súčasnosti evidujeme v SR, vo výkone trestu odňatia slobody 8 569 odsúdených. Za predpokladu, že by každý z nich strávil celý rok vo väzení, tak by táto čiastka predstavovala 121 722 645 € ročne.

(Ne)Resocializačný účinok nepodmienečného trestu odňatia slobody

Práva a povinnosti odsúdených upravuje predovšetkým zákon 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších právnych predpisov a noviel, ktorý priznáva a ponúka odsúdeným možnosti, ktoré im majú pomôcť po odpykaní trestu zaradiť sa do spoločnosti. Odsúdení majú možnosť napríklad sa vzdelávať, vykonávať kultúrnu a osvetovú činnosť a tiež byť zaradení do práce, v súlade s účelom výkonu trestu. Tieto možnosti sú súčasťou penitenciárneho pôsobenia trestu. Aj napriek mnohým opatreniam, ktoré zákonodarca legislatívne upravil, aby zaistil určitú mieru resocializácie odsúdených, stále prevláda názor, že nepodmienečný trest odňatia slobody prechádza svojou krízou a jeho resocializačný účinok je nízky. Podľa Ščerbu²² sa tento nízky resocializačný účinok opiera predovšetkým o nasledujúce dôvody:

1. vytrhnutie odsúdeného z jeho prirodzeného sociálneho prostredia;
2. pobyt odsúdeného vo výrazne kriminogénnom prostredí;
3. nepodmienečný trest odňatia slobody výrazne zvyšuje efekt stigmatizácie;
4. samotný výkon trestu odňatia slobody sa realizuje v neprirodzenom a v mnohých prípadoch škodlivom prostredí.

Ad. 1) Aj keď vytrhnutie odsúdeného z jeho prirodzeného sociálneho prostredia nemusí mať vždy nutne negatívny vplyv,²³ v niektorých prípadoch to

²¹ <http://sentencingproject.org/wp-content/uploads/2016/01/Trends-in-US-Corrections.pdf>

²² ŠČERBA, Filip: *Alternatívni tresty a opatrení v nové právni úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, 20 s.

²³ Napríklad v prípade drogovej trestnej činnosti sa páchatelia väčšinou nachádzajú v nepriaznivých životných podmienkach.

môže na páchatelovi zanechať neodstrániteľné následky. Predovšetkým vtedy, keď páchatel mal na slobode rodinu a chodil do práce. Jeho izolácia v ústave na výkon trestu odňatia slobody máva spravidla za následok pretrhnutie, resp. narušenie týchto väzieb.

Ad. 2) V tomto prípade ide o situáciu, keď sa páchatel v každodenných intervaloch stretáva so svojimi spoluväzňami. V rámci bežných rozhovorov môže získať „nové“ poznatky o páchaní trestnej činnosti alebo rôzne negatívne skúsenosti a kontakty. Existuje riziko, že kriminálne prostredie väznice sa môže stať pre páchatela prirodzeným.

Ad. 3) Páchatel dostane nálepku (stigma) kriminálnika a je pre neho o to ťažšie začleniť sa do spoločnosti. Pokiaľ je uložený aj nepodmienečný trest odňatia slobody, táto stigma sa prehlbuje a výrazne narúša jeho snahu o integráciu do spoločnosti.

Ad. 4) Každé prostredie priamo alebo nepriamo vplyva na človeka. Väzenské priestory môžu značne prispieť k deformovaniu vnútorného citenia väzňa. Predovšetkým môže viesť k „citovej chladnosti“, pocitom menejcennosti a k apatii.

Všetky tieto dôvody v konečnom dôsledku môžu viesť k zmene psychického zmysľania odsúdeného, ktorý bude v dôsledku uvedených činiteľov viac náchylný na pokračovanie v páchaní trestnej činnosti, resp. posilnia sa tým jeho sklony k recidíve.

Obet' trestného činu a jej postavenie v rámci trestného procesu

Akademická obec sa dlhodobo zhoduje v tom, že donedávna bola obeť len na periférii záujmu trestného procesu a aj orgánov činných v trestnom konaní a súdu, ba dokonca aj štátu ako takého. Pri reformách trestných kódexov sa zdôrazňovalo skôr postavenie obžalovaného, a to predovšetkým v tom smere ako pre neho zabezpečiť dôstojný a spravodlivý proces. Ešte po druhej svetovej vojne boli obeť trestných činov pre zákonodarcu a médiá len „nenápadným“ prvkom celého trestného procesu.²⁴ Niektoré spoločenské javy však prispeli k situácii, že štát si čím ďalej tým viac začal všimáť aj subjekt (alebo subjekty), ktorý bol trestnou činnosťou najviac dotknutý, t. j. obeť (poškodeného).

V druhej polovici 20. storočia sa obeť postupne dostáva do popredia záujmu vedy a aj zákonodarcu. Tento záujem pramenil z viacerých zdrojov. Predo-

²⁴ IVOR, Jaroslav: *Obete kriminality ako mnohostranný a interdisciplinárny fenomén*. In: Záhora, J., Kert, R. (eds.): *Obete kriminality*. Zborník. Bratislava: EUROKÓDEX, 2010, str. 20.

všetkým to boli tragické udalosti, ktoré zapríčinili zvýšenú senzibilitu verejnej mienky.²⁵ V tomto smere je aktívna aj Európska únia, ktorá v poslednom období prijala viacero významných smerníc, ktoré upravujú a do značnej miery posilňujú práva obetí trestných činov. Spomenúť môžeme napríklad rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV zo dňa 15. marca 2001 o postavení obetí v trestnom konaní alebo Smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EU zo dňa 25. októbra 2012, ktorou sa zavádzajú minimálne pravidlá pre práva, podporu a ochranu obetí trestných činov. Všetky tieto opatrenia prispievajú k reforme trestnej justície v členských štátoch Európskej únie a zavádzajú myšlienky restoratívnej spravodlivosti.²⁶ Postavenie obeti, ako adresáta ochrany štátu, nebolo v Slovenskej republike donedávna uspokojivo riešené. Avšak aj legislatívna činnosť Európskej únie, prispela k prijatiu zákona číslo 274/2017 Z. z. – zákon o obetiach trestných činov v znení neskorších právnych predpisov a noviel (ďalej len Zákon o obetiach). Do prijatia tohto zákona bola právna úprava práv obetí roztrieštená do niekoľkých právnych predpisov.

Recidíva

Recidíva je vážnym problémom trestnej justície. Jej riešenie však zrejme presahuje hranice trestného práva. Preto sa na recidívu zameriavajú aj iné vedy a vedné disciplíny, predovšetkým práve kriminológia, ale aj sociológia, psychológia a penológia. Záleží od konkrétnej vednej disciplíny, ktorá sa venuje recidíve, ako ju definuje. Vo všeobecnosti poznávame tri základné charakteristiky recidívy:

- 1) Kriminologické: v tomto prípade nie je rozhodujúce, či došlo k právoplatnému odsúdeniu páchatela. Dokonca nezáleží, či konanie páchatela bolo v minulosti odhalené. Rozhodujúce je, že sa už v minulosti osoba páchatela dopustila protiprávneho konania.
- 2) Trestnoprávne: z trestnoprávneho hľadiska recidíva znamená, že páchatel sa dopustil ďalšieho trestného činu, po tom, ako bol za predchádzajúci trestný čin právoplatne odsúdený.
- 3) Penologické: toto ponímanie vychádza zo skutočnosti, koľkokrát bol páchatel v minulosti už vo výkone trestu odňatia slobody.²⁷

Jednotlivé definície recidívy majú niektoré rozdielne kritériá pre hodnotenie recidívy. Najčastejšie a spravidla je aj najpresnejšie trestnoprávne vy-

²⁵ GRÍVNA, Tomáš; SCHEINOST, Miroslav; ZOUBKOVÁ, Ivana a kol.: *Kriminologie*. 4. aktualizované vyd., Praha: Wolters Kluwer, 2014. S. 113.

²⁶ Samotné smernice na tento pojem niekoľkokrát upozorňujú.

²⁷ MENCEROVÁ, Ingrid: *Mnohosť trestnej činnosti*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, 74 s.

medzenie recidívy. Podľa nej je výška (miera) recidívy jednoducho zistiteľná z registra trestov. Je však otázne, nakoľko možno nové odsúdenie stotožňovať s novým spáchaním trestného činu. Tak isto je tu problém s časovým faktorom. Aký časový úsek je potrebný na to, aby sme mohli prehlásiť, že sa páchatelova kriminálna minulosť už nevrátila?

Aj napriek určitým výhradám je recidíva zrejme najpresnejším meradlom účinnosti jednotlivých sankcií. Predstavuje nenahraditeľnú spätnú väzbu pre inštitúcie, ktoré kreujú trestnú politiku.

Tabuľka 2 Miera recidívy za posledných 5 rokov

(Zdroj: Štatistické ročenky Ministerstva spravodlivosti SR)

Rok	Počet odsúdených	Recidivisti	%
2012	35 077	10 469	29,8 %
2013	36 079	10 598	29,3 %
2014	33 610	9 464	28,1 %
2015	29 691	8 517	28,9 %
2016	27 187	7 987	29,4 %

Vo vyššie uvedenej tabuľke sme poskytli údaje o recidíve v posledných piatich rokoch. Aj keď by sa nám na prvý pohľad mohlo zdať, že recidíva postupne klesá, údaje nie sú uspokojivé. Percentuálne, posledné dva roky, Slovenská republika zaznamenala i keď mierny, ale predsa nárast recidivistov. Dôvody prečo je tomu tak možno len dedukovať a vychádzať zo všeobecných konštatácií. Môžu za to spoločensko-ekonomické pomery, zmena hodnotového systému v myslení ľudí, celkový životný štýl, migrácia obyvateľstva, kriminalizácia konania alebo naopak tiež zlepšenie činnosti polície pri odhaľovaní trestnej činnosti? Recidíva by si zaslúžila osobitný empirický výskum, ktorý by priniesol užitočné zistenia vedúce k prijatiu účinných opatrení.

Záver

Alternatívne tresty sa stali súčasťou nového Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov, účinného od 1. 1. 2016. Ako však svedčí stav, štruktúra a dynamika udeľovania alternatívnych trestov v Slovenskej republike, táto alternatíva trestania je v súdnej praxi využívaná úplne nedostatočne.

Napriek tomu, že Slovensko má k dispozícii od roku 2014 elektronický systém monitoringu osôb, súdna prax zotrúva na princípoch retributívnej justície. Panuje „ako keby“ pocit strachu z ukladania alternatívnych trestov, osobitne trestu domáceho väzenia, zo strany prokurátorov a súdov. Myslíme si, že určitú úlohu pre rozsiahlejšie uplatnenie alternatívnych trestov zohráva osobnosť právnika (sudcu, prokurátora a pod), ktorá je ochotná osvojiť si princípy restoratívnej justície a taktiež uplatňovať ich v justičnej praxi. *Avšak kľúčovú úlohu neuplatňovania alternatívnych trestov vo väčšej miere zohráva podľa nášho názoru súčasná právna úprava (de lege lata), ktorá neumožňuje ukladať niektoré alternatívne tresty (napríklad trest povinnej práce alebo trest domáceho väzenia), pri iných druhoch trestných činov ako prečinov.*

Podpora verejnosti pre uplatnenie alternatívnych trestov je nedostatočná a varujúca. Ak sa má situácia v tomto smere výrazne zlepšiť, je nutné ovplyvniť verejnú mienku. Politici, bez rozdielu ich straníckej orientovanosti, pozorne vnímajú vývoj verejnej mienky a berú veľmi vážne jej punitívnu naladenosť. Preto pozitívna verejná mienka o užitočnosti alternatívnych trestov je mimoriadne dôležitým faktorom, aby trestná politika, ktorýchkoľvek vlád v SR zaregistrovala, že jej účinnosť a prospešnosť vyžaduje uvažovať o alternatívach. Medzi tieto alternatívy patria nesporne aj alternatívne tresty, uplatňované v rovnováhe princípov restoratívnej a retributívnej justície.

Resumé

The authors thinking about the direction of our state's criminal policy. They ask themselves the extent to which public opinion should interfere with criminal policy. They point out some deficiencies in the state of de lege lata in criminal justice. They emphasize the importance and need for targeted criminological research, which would certainly contribute to the improvement of legislative activity and thus application practice.

Literatúra

DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. et al.: *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016.

- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T.: *Výskum alternatívnych trestov – príspevok k rozvoju restoratívnej justície v Slovenskej republike* In: Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky 8. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2017. ISBN 978-80-8054-741-7.
- GRÍVNA, Tomáš; SCHEINOST, Miroslav; ZOUBKOVÁ, Ivana a kol.: *Kriminologie*. 4. aktualizované vyd., Praha: Wolters Kluwer, 2014. S. 536. ISBN 978-80-7478-615-0.
- HOLCR, Květoň a kol.: *Kriminológia*, Bratislava: Iura Edition, 2008, 190 s. ISBN 978-80-87212-23-3.
- JALČ, Adrián: Spolupráca s probačnými a mediačnými úradníkmi a ich aplikácia v procesnej praxi. In. Strémy, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2015.
- LIEBLING, Alison; SHADD Maruna, LESLEY Mcara: *The Oxford handbook of criminology: Sixth edition*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 1030. ISBN 978-0-19-871944-1.
- LUBELCOVÁ, Gabriela: Uplatňovanie mediácie v slovenských podmienkach. In. Strémy, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2015, s. 72 – 87.
- MENCEROVÁ, Ingrid; TOBIAŠOVÁ, Lýdia; TURAYOVÁ, Yvetta a kol.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 2. aktualizované a prepracované vydanie. Vydavateľstvo Heuréka, 2015. ISBN 978-80-8173-011-5.
- MENCEROVÁ, Ingrid: *Mnohosť trestnej činnosti*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, s. 152 ISBN 978-80-89603-17-6.
- POLLMANN, Arnd; LOHMANN, Georg (eds.): *Ludské práva interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 2017, 560 s. ISBN 978-80-8101-960-9.
- STRÉMY, Tomáš (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2014, 544 s. ISBN 978-80-7502-034-5.
- STRÉMY, T. (ed.): *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2015, 376 s. ISBN 978-80-7502-104-5.
- STRÉMY, Tomáš (ed.): *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2017, 512 s. ISBN 978-80-7502-224-0.
- SŤAHULOVÁ, Simona: *Restoratívna justícia v podmienkach Slovenskej republiky*. In. Dufalová, L. et al. *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2011*. Zborník z medzinárodnej konferencie. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠČERBA, Filip: *Alternatívni tresty a opatrení v nové právni úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 464. ISBN 978-80-87576-93-9.

TURAYOVÁ, Yvetta; ČIČ, Milan: Spoločnosť proti zločinu. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 232. ISBN 978-80-224-1021-2.

ZÁHORA, Jaroslav, KERT, Robert (eds.): Obete kriminality. Zborník. Bratislava: EUROKÓDEX, 2010, 408 s. ISBN 978-80-89447-36-7.

Trestné právo ako ultima ratio-hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. 2016, Tlačiareň ZVJS Leopoldov, 259 s.

<http://prisonstudies.org>.

<http://sentencingproject.org/wp-content/uploads/2016/01/Trends-in-US-Corrections.pdf>.

http://www.ok.cz/iksp/o_post.html.

<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26319>.

<http://www.teraz.sk/slovensko/l-zitnanska-v-rimavskej-sobote-stat-post/292415-clanok.html>.

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4358/f9/ob170612.pdf.

Trestnoprávne, kriminologické a kriminalistické aspekty charakteristiky trestného činu¹

Ivan Šimovček²

Úvod

Trestný čin možno charakterizovať z viacerých aspektov. V príspevku sa zameriavam na trestnoprávne, kriminologické a kriminalistické aspekty charakteristiky trestného činu, pričom najväčšia pozornosť je venovaná jeho kriminalistickej charakteristike. Kriminalistická charakteristika vychádza zo všeobecného chápania kriminalisticky relevantnej udalosti. Súčasne obsahuje druhové znaky jednotlivých kategórií kriminalisticky relevantných udalostí so vzťahom k zvláštnostiam ich kriminalistického objasňovania.

Pod kriminalistickou charakteristikou rozumieme dynamický systém zodpovedajúcich, vzájomne spätých a podmienených spoločných a individuálnych znakov kriminalisticky relevantnej udalosti, ktoré sa prejavujú v spôsobe kriminálneho správania, okolnostiach tohto správania a v jednotlivých osobnostných rysoch subjektu tohto správania.

Kriminológia predstavuje usporiadaný celok empirického poznania o zločine, zločincovi, a o kontrole tohto správania.³ Kriminologickú charakteristiku trestného činu možno charakterizovať kriminologickým vymedzením trestného činu a jeho páchatela.

Trestnoprávna charakteristika trestného činu je definovaná zákonom, keď za trestný čin je považovaný protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone, ak tento zákon neustanovuje inak.⁴ Trestnoprávna charakteristika trestného činu je vyjadrená v charakteristike obligatórnych a fakultatívnych

¹ Tento príspevok bola podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106.

² Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc., Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, e-mail: ivan.simovcek@truni.sk.

³ DIANIŠKA, G. a kol.: *Kriminológia*. Plzeň, Aleš Čeněk 2009, s. 12.

⁴ § 8 zákona č. 300/2005 Z. z.

znakov jej skutkovej podstaty a je základom ako kriminologickej, tak aj kriminalistickej charakteristiky trestného činu.

Kriminalistická a kriminologická charakteristika trestného činu

Kriminalistická charakteristika trestného činu zahŕňa kriminalisticky relevantné rysy trestného činu, t. j. charakterizuje trestný čin z hľadiska kriminalistických potrieb. Kriminalisticky relevantné vlastnosti trestného činu sú tie, ktoré podstatne ovplyvňujú proces tvorby stôp a proces poznania trestného činu. Kriminalistická charakteristika vychádza zo všeobecného vymedzenia trestného činu a súčasne obsahuje aj zvláštnosti jednotlivých druhov trestných činov so vzťahom k zvláštnostiam ich kriminalistického objasňovania.

Pod kriminalistickou charakteristikou trestného činu sa rozumie dynamický systém zodpovedajúcich, vzájomne spätých a podmienených spoločných a individuálnych znakov trestného činu, ktoré sa prejavujú v spôsobe jeho spáchania a utajovania, okolnostiach tohto spáchania, v jednotlivých kriminalisticky významných rysoch páchateľa trestného činu a jeho obeti.

Informácie o jednotlivých znakoch kriminalistickej charakteristiky majú podstatný význam pre rozpracovanie a využívanie kriminalistických metód pri vyšetrovaní trestného činu. Pre kriminalistickú charakteristiku trestného činu je typická multi-faktorovosť jej jednotlivých prvkov a zložitosť ich vzájomných väzieb. Zahŕnutie jednotlivých prvkov do kriminalistickej charakteristiky udalosti je podmienené rozsahom získaných kriminalisticky relevantných informácií o trestnom čine v konkrétnej etape procesu jeho vyšetrovania.

Kriminalisticky relevantné sú tie znaky kriminalistickej charakteristiky trestného činu, ktoré ovplyvňujú vznik kriminalisticky relevantných informácií o trestnom čine, a tým aj spôsob ich zisťovania v procese vyšetrovania. Významovosť jednotlivých znakov trestného činu treba posudzovať vždy podľa sledovaných cieľov vyšetrovania. Táto významovosť je premenlivá. Niektoré znaky trestného činu, ktoré sa spočiatku javia ako nepodstatné, sa môžu stať v procese ďalšieho vyšetrovania veľmi významnými (napríklad tzv. sprievodné správanie páchateľa na mieste činu, ktoré nemá význam pre klasifikáciu trestného činu, má svoj význam pre jeho identifikáciu).

Vo vyšetrovaní konkrétneho trestného činu pôjde o individuálnu kriminalistickú charakteristiku. Poznávanie individuálnej kriminalistickej charakteristiky nie je teoretickým poznávaním, ale poznávaním praktickým, ktoré

vychádza z rozpracovaných teoretických modelov kriminalistickej charakteristiky na úrovni určitého stupňa zovšeobecnenia. Najväčší význam pre optimálne organizovanie procesu kriminalistického objasňovania má rozpracovanie kriminalistických charakteristík na úrovni druhového zovšeobecnenia v rámci jednotlivých čiastkových kriminalistických metodík. Tieto druhové kriminalistické charakteristiky sú konkrétnejšie, prehľadnejšie a využiteľnejšie v procese vyšetrovania trestného činu.

Prvky kriminalistickej charakteristiky sa nachádzajú vo vzájomných vzťahoch, ktoré väčšinou majú stochastický charakter. Poznanie jedného prvku kriminalistickej charakteristiky umožňuje s väčším alebo menším stupňom pravdepodobnosti odhaliť jej iné prvky, pričom stupeň pravdepodobnosti je rovnako vysoký ako vzájomný vzťah jednotlivých prvkov.

Všetky prvky kriminalistickej charakteristiky nie je možné vyčerpávajúco vymenovať. Kriminalistika poskytuje len model najpodstatnejších prvkov, ktoré tvoria systém kriminalistickej charakteristiky reagujúci na podnety, ktoré ho ovplyvňujú zvonku. Kriminalistická charakteristika je len čiastočne zostavený systém (nemá určené všetky prvky a všetky ich vzájomné vzťahy). Preto je len stochastickým systémom. Tento systém je v nepretržitej interakcii s okolím, je otvorený, čo je základným predpokladom jeho vývoja ako výsledku pôsobenia okolia. Pôsobenie okolia na systém kriminalistickej charakteristiky môže byť aj zámerné (napríklad páchatel ničí na mieste činu stopy).

Medzi podstatné prvky kriminalistickej charakteristiky patria:

- spôsob páchania a utajovania,
- kriminálne situácie,
- kriminalisticky relevantné vlastnosti osobnosti páchatelov,
- kriminalisticky relevantné vlastnosti obetí.

Pri niektorých druhoch trestných činov sú do kriminalistickej charakteristiky zaraďované ďalšie prvky, napríklad predmet záujmu, špecifiká objektu napadnutia, charakteristické následky, typické okolnosti podporujúce vznik trestných činov, motív konania páchatela a pod. Tieto prvky však možno nájsť väčšinou už subsumované pod niektoré základné prvky kriminalistickej charakteristiky.

Poznatky o kriminalistickej charakteristike trestného činu sa uplatňujú v nasledovných významových rovinách:

- sú jedným zo základných kritérií pre konštituovanie čiastkových vyšetrovacích metodík,
- sú základom pre vytyčovanie vyšetrovacích verzií,

- sú základom pre tvorbu kriminalistických evidencií,
- sú základom pre uplatnenie metód kriminalistickej prevencie.

Spôsob páchania je vlastný každému trestnému činu. Jeho kriminalistická podstata vychádza z poznania takého súhrnu znakov trestného činu, ktorý dáva možnosť nájsť v stopách nielen jeho odraz a odraz vlastností páchatela, ale aj pôsobenie tých faktorov, ktoré konkrétny spôsob páchania podmienili. Spôsob páchania a utajovania je určitým systémom aj preto, že sa vyznačuje vlastnou celistvosťou, t. j. kriminálne správanie páchatela predstavuje voči okolitému prostrediu relatívne autonómny celok. Ďalej aj preto, že mu je vlastná určitá relatívne stála štruktúra s početnými vzájomnými logicko-štruktúrnymi väzbami jednotlivých jeho komponentov. Spôsob páchania a utajovania sa prejavuje ako systém, resp. subsystém vo vzťahu k systémom vyššieho stupňa, za aké považujeme napríklad vonkajšie prostredie a osobu páchatela trestného činu.

Pod kriminalisticky relevantným správaním páchatela trestného činu sa rozumie tá jeho činnosť, ktorá sa prejavuje navonok a zanecháva stopy v objektívnom prostredí. Kriminalisticky relevantné správanie nie je totožné s kriminálnym správaním. Nie každý prejav kriminalisticky relevantného správania má kriminálnu povahu. Prostredníctvom poznania kriminalisticky relevantného správania je možné poznávať kriminálne správanie, ktoré spôsobilo vznik trestného činu. Kriminalisticky relevantné správanie je prejavom osobnosti páchatela, spočívajúcim nielen v jeho aktívnom konaní, ale rovnako aj v jeho pasivite, t. j. zdržaní sa konania, ktoré sa prejavuje tiež navonok.

Kriminalistické učenie o spôsobe páchania a utajovania je založené na poznaní jeho základných zákonitostí, ktorými sú:

- opakovateľnosť spôsobu páchania a utajovania,
- determinácia spôsobu páchania a utajovania.

Opakovateľnosť spôsobu páchania a utajovania, ktorá je známa tiež pod pojmom perseverácia, sa neprejavuje vo všetkých znakoch spôsobu, teda absolútne, ale len v opätovnom vykonaní čiastočného komplexu úkonov podmieneného trvalým vplyvom určitého súhrnu objektívnych a subjektívnych determinujúcich faktorov. Opakovateľnosť spôsobu páchania a utajovania sa prejavuje len ako tendencia, nakoľko každému trestnému činu je vlastný spôsob, ktorý je jedinečný a v komplexe všetkých znakov neopakovateľný.

Spôsob páchania a utajovania nie je náhodným výsledkom vôle páchatela, ale je determinovaný objektívnymi a subjektívnymi faktormi. Objektívne determinujúce faktory spôsobu páchania a utajovania sú dané vonkajšími pod-

mienkami, teda tvoria ich okolnosti, ktoré páchatel' väčšinou nemôže priamo ovplyvňovať, ale musí im svoje kriminálne správanie prispôbovať.

Medzi **objektívne** determinanty možno zaradiť:

- objektívnu situáciu, v ktorej bolo spáchaný trestný čin,
- predmet záujmu páchatel'ovho konania,
- vzťah medzi obeťou a páchatel'om,
- časový moment vzniku, priebehu a utajovania trestného činu,
- nástroje a dopravné prostriedky použité na spáchanie trestného činu,
- existencia viacerých osôb, zainteresovaných na spáchaní a utajovaní trestného činu.

Subjektívne determinujúce faktory spôsobu páchania a utajovania trestného činu sú relatívne stabilnejšie v porovnaní s objektívnymi. Subjektívne faktory sa viažu k osobe páchatel'a. Sú to:

- motív a cieľ páchatel'ovho konania,
- somatické a psychické vlastnosti páchatel'a,
- vek páchatel'a,
- pohlavie páchatel'a,
- predchádzajúca kriminálna skúsenosť páchatel'a,
- vzdelanie a pracovná kvalifikácia páchatel'a,
- výskyt duševnej poruchy a choroby u páchatel'a.

Motív a cieľ sú navzájom úzko späté. Determinácia spôsobu páchania a utajovania cieľom je bližšia a konkrétnejšia, pretože uvedomenie si cieľa má výrazný regulačný a integrujúci vplyv na celé kriminálne správanie. Okrem dominujúceho motívu môžu existovať ďalšie potlačené motívy, ktoré tiež v zmenšenej miere determinujú spôsob páchania a utajovania a vyvolávajú vo vzťahu k hlavnému motívu čiastkové alebo dočasné ciele. Dva alebo viaceré motívy, ak si navzájom neodporujú, pôsobia spoločne, avšak určujú rôzne ciele a spôsoby ich dosiahnutia.

V odbornej literatúre je situácia, za ktorej bol spáchaný trestný čin označovaná rôzne. V kriminalistickej ruskej literatúre prevláda označovanie danej situácie, ako „okolností, za ktorých sa pripravoval a bol uskutočnený trestný čin (čas, miesto, podmienky ochrany objektu atď.)“ V českej kriminalistickej literatúre označujú za kriminálnu situáciu „súhrn vonkajšieho prostredia a podmienok, za ktorých je páchaný trestný čin.“ V americkej literatúre obsahujú kriminálnu situáciu väčšinou faktory ovplyvňujúce modus operandi páchatel'a.

Len určité podmienky kriminálnej situácie determinujú spôsob páchania a utajovania. Väčšia časť kriminálnej situácie sa však podieľa na determinácii

vzniku kriminalistických stôp, a to v materiálnej sfére, aj vo vedomí osôb zainteresovaných na spáchaní trestného činu.

Kriminálna situácia sa chápe ako reálne daný stav, za ktorého bol spáchaný trestný čin. Daný stav je charakterizovaný podmienkami, ktoré vykazujú determinatívny vplyv na vznik, pretrvávanie a uchovávanie zdrojov kriminalisticky relevantnej informácie o trestnom čine, jeho páchatelovi a prípadnej obeti.

Pre kriminalistiku sú relevantné predovšetkým tieto skupiny vlastností osobnosti páchatela trestného činu:

- vlastnosti páchatelov určitých kategórií trestných činov,
- vlastnosti páchatelov, ktoré ovplyvňujú vznik zdrojov kriminalisticky relevantných informácií
- vlastnosti páchatelov, ktoré ovplyvňujú priebeh kriminalistického objasňovania.

Pri určovaní vlastností typických páchatelov určitých kategórií trestných činov vychádza kriminalistika z axiómy, že možno nájsť určité rysy, ktoré sú pre nich signifikantné. Každá vlastnosť sa vyskytuje v niekoľkých variantoch alebo v určitom intervale hodnôt, pričom platí, že čím je skupina skúmaných trestných činov homogénnejšia, tým sa dá získať presnejší obraz charakteristických vlastností ich páchatelov. Na základe skúmania veľkých reprezentatívnych súborov páchatelov určitých kategórií trestných činov vytvára kriminalistika ich druhovú typologizáciu, ktorej základom je niekoľko dominujúcich a vzájomne podmienených osobnostných vlastností týchto páchatelov.

Vlastnosti páchatelov, ktoré ovplyvňujú vznik zdrojov kriminalisticky relevantných informácií, vychádza z predpokladov, že osobnosť páchatela trestného činu sa premieta do obsahu zdrojov kriminalisticky relevantných informácií ako objekt, ktorý má:

- fyzikálnu podstatu (špecifická morfológia povrchu, určitá hmotnosť, rozmery, elasticita, teplota),
- biologickú podstatu (životné funkcie, špecifická stavba tela a jeho častí, typická reakcia na podnety),
- chemickú podstatu (špecifické chemické zloženie, vrátane zloženia sekrétov, tkanív, pachu),
- psychickú a sociálno-psychologickú podstatu (schopnosť vnímania, uchovania vnímaného, jeho transformácia, reprodukcia, vôľové vlastnosti, vzťahy v sociálnom prostredí).

Vlastnosti páchatelov trestných činov ovplyvňujú priebeh vyšetrovania trestného činu, keďže páchatelia nie sú pasívnymi objektmi tohto procesu, ale

aktívne ovplyvňujú jeho priebeh. Kriminalistika sa zoberá skúmaním týchto kriminalisticky relevantných vlastností páchatelov trestných činov:

- charakter páchatela,
- temperament páchatela,
- rozumové spôsobilosti páchatela (inteligencia, pamäť, vnímanie),
- postoje páchatela (k subjektom kriminalistického objasňovania, k obeti, svedkom a pod.).

Postoje páchatelov trestných činov nemusia byť stabilné, ale sa môžu meniť v závislosti od spoznanej úrovne objasnenia jednotlivých okolností trestného činu.

Kriminologickú charakteristiku páchatela trestnej činnosti podmieňuje vek páchatela, jeho pohlavie, rodinný stav, vzdelanie, povolanie, charakter skupinového a celospoločenského prostredia a pod. Do tejto charakteristiky patrí aj jeho kriminálna dráha (prvopáchatel či recidivista). Osobnosť páchatela obsahuje všetky charakteristiky vymedzenia osobnosti, ktoré sa vyznačujú integritou psychických štruktúr, jedinečnosťou, spätnosťou biologického s psychickým a sociálnou podstatou. K tomu pristupujú zvláštnosti životnej cesty osobnosti páchatela (jej psychického vývinu).⁵

Obet z kriminalistického pohľadu predstavuje predovšetkým toho účastníka trestného činu, ktorému vznikla škoda v dôsledku konania páchatela. Škoda môže mať charakter ujmy na zdraví, na majetku, predpokladá sa aj ujma morálna, niekedy môže mať charakter ohrozenia alebo obmedzenia slobody, sprostredkovane môže byť spôsobená aj inej osobe, bližšej, príbuznej a pod.

Osobnosť obete z hľadiska kriminalistiky predstavuje fyzický a biologický objekt ako súhrn psychických vlastností a sociálnych väzieb, ktoré sú významné pre tvorbu kriminalistických verzií o okolnostiach udalosti, o neznámom páchatelovi, o možných ďalších obetiach a pod. Kriminalistická relevancia obete vychádza z tých skutočností, že obeť:

- je nositeľom materiálnych a pamäťových stop,
- je pôvodcom materiálnych aj pamäťových stop (zanecháva stopy daktyloskopické, trasologické, biologické a iné na páchatelovi, na nástrojoch a v materiálnom prostredí udalosti).

Kriminalistická viktimológia sa zaoberá obeťami násilných trestných činov. Obet patrí nepochybne medzi najvýznamnejšie zdroje kriminalisticky relevantných informácií a dôkazov o trestnom čine a jej páchatelovi. Kriminalistické informácie sú zakódované v stopách, ktorých pôvodcom alebo nositeľom je obeť trestného činu.

⁵ DIANIŠKA, G. a kol.: *Kriminológia*. Plzeň, Aleš Čeněk 2009, s. 73 a nasl.

Obet trestného činu je nositeľom ako materiálnych, tak aj pamäťových (ideálnych) stôp. Kriminalistika vo vzťahu k obeti trestného činu sa zaoberá problematikou podstaty, vzniku a podmienok uchovania, zisťovania, zaistovania, interpretácie informačného obsahu a možností využívania stôp materiálnych nachádzajúcich sa na obeti a vo vzťahu k stopám pamäťovým sa zaoberá problematikou dokumentovania, spôsobmi preverovania ich informačného obsahu a poskytnutia pomoci obetiam pri ich vybavení a reprodukcii, ako aj spôsobmi ich využitia v procese objasňovania trestných činov.

Kvalita ideálnych stôp vo vedomí obetí je ovplyvňovaná individuálnymi vlastnosťami a schopnosťami obeti ako subjektu vnímania, ktorý ich ukladá do pamäti, triedi, robí ich selekciu a zároveň prepracováva. Obet je jediný subjekt schopný interpretovať a reprodukovat ich informačný obsah. To ale nič nemení na skutočnosti, že kriminalistika (najmä s využitím poznatkov psychológie) vypracováva metódy ako prispieť k oživeniu, vybaveniu, kvalitatívne dokonalejšej a všeobecne zrozumiteľnej reprodukcii informácií uložených v podobe pamäťových stôp vo vedomí človeka.

Materiálne stopy na obeti a vyvolané obeťou obsahujú kriminalisticky významnú informáciu v určitej, viac alebo menej zakódovanej podobe a vyžadujú si interpretáciu svojho informačného obsahu odborníkom alebo znalcom. Na rozdiel od stôp pamäťových môže ich dekodovanie vykonať akýkoľvek odborník alebo znalec, ktorý disponuje zodpovedajúcimi znalosťami, je schopný aplikovať adekvátne, vedecky podložené a všeobecne uznávané metódy (a im zodpovedajúce postupy, prostriedky, operácie). Tieto poznatky a metódy skúma, vypracováva a zdokonaľuje kriminalistická technika a využíva pri tom poznatky súvisiacich vedeckých odborov, najmä prírodných a technických vied.

Kriminologická charakteristika obetí trestných činov patrí medzi najdôležitejšie a najrozpracovanejšie v rámci samotnej kriminológie. Osobnosť sa stáva obeťou trestného činu vtedy, keď sú spáchaním trestného činu narušené jej práva. Vzťah osobnosti obeť a páchatel trestného činu je špecifickou, zvrátenou formou sociálnej interakcie. Priebeh tejto interakcie ovplyvňuje nielen štruktúra a dynamika osobnosti (páchatel i obeť), ale aj kvalita sociálnych vzťahov a intenzita sociálnych situačných faktorov.⁶

⁶ DIANIŠKA, G. a kol.: *Kriminológia*. Plzeň, Aleš Čeněk 2009, s. 91 a nasl.

Záver

Kriminalistická charakteristika trestného činu vychádza zo všeobecného chápania kriminalisticky relevantnej udalosti z trestnoprávnych a kriminologických aspektov. Kriminalistická charakteristika trestného činu obsahuje druho-ové znaky jednotlivých kategórií trestnej činnosti so vzťahom k zvláštnostiam ich objasňovania. Najväčší význam pre optimálne organizovanie procesu vyšetrovania trestných činov má rozpracovanie kriminalistických charakteristík na úrovni druhového zovšeobecnenia v rámci jednotlivých čiastkových kriminalistických metodík. Tieto kriminalistické charakteristiky sú konkrétnejšie, prehľadnejšie a využiteľnejšie pre vyšetrovaciu prax.

Resumé

A criminal offense can be characterized in several respects. The contribution focuses on criminological, criminological and criminalistics aspects of crime characteristics, with the greatest attention being paid to its criminalistics characteristics. The criminalistics characteristics are based on the general understanding of the critically relevant event. At the same time, it contains the generic features of each category of critically relevant events, with reference to the peculiarities of their criminal investigation.

Literatúra

- Berg, B. L. – Horgan, J. J.: Criminal Investigation. Third Edition. New York, McGraw-Hill 1998.
- Dianiška, G. a kol.: Kriminológia. Plzeň. Aleš Čeněk 2009.
- Filippov, A. G. a kol.: Kriminalistika. Izdatelstvo Spark 1998.
- Hlava, J.: Kriminálna situácia. In: Šimovček, I. a kol.: Kriminalistika, Bratislava, Akadémia PZ 1997.
- Hlava, J.: Kriminalistické aspekty skúmania osobnosti páchatelov a obetí. In: Šimovček, I. a kol.: Kriminalistika, Bratislava, Akadémia PZ 1997.
- Musil, J.: Způsob páchaní trestné činnosti a jeho kriminalistický význam. Praha, Univerzita Karlova 1982.
- Musil, J. a kol.: Kriminalistika. Praha, Naše vojsko 1994.

Osterburg, J. W. – Ward, R. H.: *Criminal Investigation*. Second Edition. Cincinnati, Anderson Publishing Co. 1997.

Penzeš, L.: *Metodika vyšetrování krádeží*. Praha, Universita Karlova 1972.

Řehoř, K.: *Psychika mladistvého pachatele ve vztahu ke způsobu páchaní trestných činů*. Praha, VŠ SNB 1976.

Šimovček, I.: *Spôsob páchania a utajovania trestnej činnosti a jeho význam pre kriminalistickú preventívnu činnosť*. Bratislava, VŠ ZNB 1986.

Vajda, L.: *Teoretické problémy počáteční etapy objasňování silničních dopravních nehod*. Praha, VŠ SNB 1981.

Korupcia ako samostatný druh kriminality

Marcela Tittlová¹

Čas je abstraktná kategória, je to niečo, čo vnímame pri pohľade do zrkadla, pri pohľade na vrásky na tvári, pri pohľade ako rastú naše deti, vnúčatá. Je to niečo vzácne a tak prirodzené a nezvratné, že si to nevieme ani predstaviť. Čas je zároveň to, čo nás formuje, tvaruje a mení. Profesora Holcra poznám takmer 10 rokov, od svojich študentských čias, cez doktorandské štúdium, cez päť rokov pôsobenia ako odbornej asistentky na Ústave verejného práva FP PEVŠ až po súčasnosť. Stál pri mne ako pri študentke, ako doktorandke a je mi ctou, že pri mne stál pri mojom habilitačnom konaní. Je mi ctou, že ho môžem nazývať kolegom. Je mi ctou, že ho môžem poznať ako pedagóga, ktorý ma učil, ako jedného z najväčších odborníkov v oblasti kriminológie a prognózovania vôbec. Je mi ctou, že ho môžem poznať ako človeka. V tom slede rokov, v ktorom podlieha ľudská bytosť zmene, sa profesor Holcr totiž vôbec nezmenil. Nezmenil svoje názory a postoje, nezmenili sa jeho zásady, návyky (s výnimkou výmeny cigariet za cigaretu elektronickú), nezmenil sa jeho pohľad na svet a ľudí, nezmenil sa on ako človek. A to je prejav obrovského rozmeru jeho osobnosti. Osobnosti, ktorá je ľudská, ktorá je priateľská, ktorá je ochotná pomôcť, poradiť, vypočuť a podporiť. Nielen tak, ale skutočne, úprimne. To sú vlastnosti, ktoré v spojitosti s významom jeho osobnosti a kapacitou jeho odbornosti, z neho robia jedinečného a vysoko hodnotného človeka. Človeka, ktorý oslavuje životné jubileum a ktorému je možné popriať, aby v zdraví a sile žil tak dlho, ako je to v ľudských možnostiach. Je totiž človekom, od ktorého sa máme možnosť veľa učiť a to tak po stránke odbornej, ako aj po stránke ľudskej a medziludskej.

¹ Doc. JUDr. Marcela Tittlová, PhD., Ústav verejného práva, Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, e-mail: marcela.tittlova@paneurouni.com.

Úvod

S ohľadom na povahu korupčných trestných činov, korupčná kriminalita sa často zaraďuje ku kriminalite ekonomickej, resp. hospodárskej. Vzhľadom na *mieru jej výskytu a špecifickú*, ktoré vykazuje, vzhľadom na evidenciu a možnosti poznania jednotlivých kriminogénnych faktorov priamo vo vzťahu ku korupčným trestným činom, zastávame názor, že túto skupinu trestných činov možno považovať za samostatný druh kriminality v štruktúre kriminality ako takej. V porovnaní s typickými hospodárskymi, resp. ekonomickými trestnými činmi, tie korupčné vykazujú celý rad osobitostí, pre ktoré sa možno prikloniť k tomuto názoru.

Korupcia ako negatívny spoločenský fenomén, je charakteristická tým, že zahŕňa celý rad foriem a spôsobov konaní, ktoré sa vyznačujú vysokou variabilitnosťou, veľkou rozmanitosťou. Dá sa povedať, že prirodzeným dôsledkom každej zmeny v oblasti spoločenského života sú aj nové spôsoby a formy páchania, ako aj nové formy a spôsoby utajovania korupcie. Aj z tohto dôvodu sa ukázalo podstatne vhodnejšie definovanie korupčného konania prostredníctvom charakteristických znakov, ako prostredníctvom exaktnej definície. Jednoznačne tak možno povedať, že zo štruktúry hospodárskych, resp. ekonomických trestných činov je možné vyčleniť samostatnú skupinu trestných činov a charakterizovať ich, definovať ich ako samostatný druh kriminality. Fakt, že vo vzťahu k nim je možné jednak túto skupinu definovať, stanovíť typické kriminologické ukazovatele, poznávať typické podoby korupčného konania (fenomenológia korupcie), skúmať faktory podporujúce vznik a rozvoj korupčného správania sa (etiológia) a prezentovať tak preventívne, ako aj represívne stratégie riešenia, má za následok, že tento druh kriminality je možné vnímať ako samostatný v štruktúre kriminality ako takej.

Pojem a podstata korupčného konania

Podstatou korupčného konania je obojstranne výhodný vzťah, kedy určitý subjekt (korumpovaný) získava neoprávnenú výhodu/-y alebo neoprávnené uprednostnenie/-ia predovšetkým pomocou zneužitia svojho spoločenského postavenia v prospech iného konkrétneho subjektu (korumpujúceho) a spravidla na úkor iných subjektov. Napriek tomu, že podstata korupčného konania zostáva zachovaná, formy, spôsoby a ďalšie okolnosti páchania tohto druhu trestnej činnosti sú veľmi rôznorodé, rozmanité a v jednotlivých prípadoch

sa odlišujú. V každom prípade možno o korupcii hovoriť ako o obojstranne výhodnom vzťahu, ktorého podstatou je zneužívanie právomoci, oprávnení a možností vo verejnom i súkromnom sektore, v dôsledku ktorých dochádza k neoprávnenému zvýhodneniu určitého subjektu, k jeho uprednostneniu, na úkor subjektu iného alebo iných, v dôsledku čoho dochádza k porušeniu základných práv týchto subjektov garantovaných v podmienkach právneho a demokratického systému, k narúšaniu oporných pilierov právneho a demokratického štátu.

Korupčná kriminalita je charakteristická vysokou sofistikovanosťou, dôkladnou a dôslednou premyslenosťou foriem a spôsobov spáchania, erudovanosťou subjektov zúčastnených na korupčnom konaní, dôsledným utajovaním podstaty korupčného konania, čo v konečnom dôsledku odôvodňuje vysokú latenciu korupcie ako takej. Vo svojom súhrne tieto skutočnosti výrazne komplikujú proces odhaľovania a následne aj proces dokazovania korupčného konania.

Osobitosti korupčnej kriminality

Korupčná kriminalita ako taká a jednotlivé trestné činy, ktoré je možné pod tento pojem subsumovať, vykazujú celý rad špecifik, osobitostí, ktoré sú charakteristické pre tento druh kriminality a pre žiadny iný. Konkrétne:²

- špecifiká spôsobu spáchania korupčných trestných činov, teda špecifiká *modu operandi*, ktorý v sebe zahŕňa nielen predchádzajú úkony v podobe prípravy, ale aj následné úkony v podobe utajovania korupčnej kriminality,
- špecifiká korupčného vzťahu a právnej úpravy postihu korupcie,
- osobitosti subjektov korupčného vzťahu (poškodený, resp. lepšie povedané obeť trestného činu a kategórie páchatelov, ktoré sú trestnoprávne postihnuteľné),
- špecifiká vzťahujúce sa na pojem „úplatok“ a na jeho vymedzenie,
- špecifiká typických stôp korupčného konania (typicky pamäťové stopy, niektoré materiálne stopy) a
- vysoká miera latencie, ktorou je korupčná kriminalita charakteristická.

Spôsob páchania (modus operandi) korupčnej trestnej činnosti, vrátane predošlých úkonov v podobe prípravy a následných úkonov v podobe utajovania

² Tóthová, M.: Špecifiká odhaľovania korupcie. In Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae. Bratislava: EUROKÓDEX, č. 1/2011, s. 85 a nasl.

sú veľmi špecifické.³ Korupčné trestné činy sú v súčasnosti páchané vysoko profesionálne, sofistikovane a v konkrétnej oblasti erudovanými osobami, ktoré disponujú potrebnou rozhodovacou právomocou. Popri tomto sa sústavne vyvíjajú a menia. Prakticky každá zmena spoločenských podmienok so sebou automaticky prináša aj nové prvky v páchaní korupčnej trestnej činnosti alebo priamo nové spôsoby jej páchania. Skutočná podstata konania je zúčastnenými subjektmi veľmi odborne, premyslene a často mnohonásobnou sieťou úkonov zakrývaná tak, že v mnohých prípadoch je veľmi problematické charakterizovať ich konanie ako trestnoprávne relevantné korupčné konanie, teda je problematické korupčné konanie odhaliť. Páchatelia korupčné konanie operatívne prispôbujú dostupným a známym prostriedkom a metódam smerujúcim k odhaleniu korupcie a snažia sa vyhnúť takým formám správania sa a takým úkonom, ktoré by riziko odhalenia z ich pohľadu zvyšovali. Je typické, že tým páchatelom vo väčšine prípadov (pri jednej skupine korupčných trestných činov) nemôže byť ktokoľvek. Môže to byť len osoba, ktorá disponuje postavením, povolaním, funkciou, zamestnaním, pri výkone ktorých poruší za úplatok svoje povinnosti. Prípadne je to osoba, ktorá disponuje konkrétnym vplyvom vo vzťahu k tretím subjektom tak, že za úplatok na tieto osoby dokáže vplývať. Kým pri ekonomickej kriminalite sa priamo uvádza, že páchatelom je vždy osoba, ktorá disponuje vzdelaním, možnosťami, postavením, v tomto prípade je to len jedna skupina páchatelov korupcie, kde sa takáto charakteristika vyžaduje a naproti tej môže stáť páchatel ako všeobecný subjekt, v zásade ktokoľvek, kto je ochotný sa korupčne správať.

Spôsob spáchania korupčných trestných činov sa realizuje vo forme dohody, ktorá môže byť jednak výslovná, no nevylučuje sa ani konkludentný súhlas. Dohoda realizovaná medzi subjektmi korupčného vzťahu má v absolútnej väčšine prípadov ústnu formu, nakoľko žiaden zo zúčastnených subjektov nemá záujem na tom, aby existovali o tejto dohode akékoľvek písomné dôkazy. Ide v podstate o určitú formu „výmenného obchodu“. K uzatváraniu dohôd preto dochádza najčastejšie v súkromí, často v uzavretých priestoroch domov, bytov či kancelárií a len za prítomnosti nevyhnutne potrebných osôb. Azda najrozšírenejšie je korupčné konanie vo verejnom sektore, v ktorom sú, vzhľadom na podmienky a pravidlá regulácie jeho činnosti a fungovania, vytvorené najlepšie podmienky pre rozvoj korupčného správania sa. V žiadnom prípade však nie je možné v tejto súvislosti opomínať súkromný sektor, do jednotlivých štruktúr a úrovní ktorého korupcia prenikla taktiež. Konkrétny spôsob spä-

³ Viktoriová, J., Bango, D., Palarec, J., Pažitka, J., Mašlany, F., Blatnický, J., Vajzer, L.: Vyšetrovanie vybraných trestných činov. Bratislava: APZ v Bratislave, 2007, s. 319 a nasl.

chania korupčného trestného činu je do značnej miery závislý od konkrétnej oblasti, v ktorej sa korupcia vyskytuje. Pre všetky prípady, teda pre korupčnú kriminalitu ako takú, je charakteristická nielen absencia písomných podkladov, ale aj absencia svedkov korupčnej dohody. Absenciu písomných dôkazov a tiež svedkov možno zaradiť k najčastejším formám utajovania korupčnej trestnej činnosti. Tieto existujú vo veľmi úzkom spojení so samotným *modom operandi* (v podobe následných úkonov), no veľmi často splývajú dokopy.

Poskytované plnenia (úplatky) sú s cieľom ich utajenia kryté najrôznejšími legálnymi legendami v podobe darovania, sponzorských darov či ústretočných služieb. Bezhotovostné prevody sa realizujú na účty tretích osôb či firiem v zahraničných bankách a ich pobočkách, dochádza k viacnásobným prevodom, pomerne rýchlemu rozptylu peňažných prostriedkov na rôzne účty či do iných peňažných produktov, dochádza k rušeniu účtov a opätovnému zakladaniu nových účtov, k investovaniu do nehnuteľností, cenných kovov a podobne. V mnohých prípadoch je vzhľadom na tento mnohonásobný rozptyl a pohyb prostriedkov medzi veľkým počtom subjektov alebo na základe zakrytia vhodnou legendou veľmi problematické preukázať nelegálnosť jednotlivých finančných operácií a pôvod prostriedkov v korupčnej trestnej činnosti, čo má za následok vysokú mieru latencie tohto javu.

Za jedno zo špecifik korupčných trestných činov sa považuje práve aj *definovanie a vymedzenie* toho, čo všetko je možné považovať za *úplatok* a čo už alebo ešte nie. Je to jednak trestnoprávny, no súčasne aj kriminologický pojem. Napriek tomu, že existuje trestnoprávne, teda na účely trestného práva legálna definícia pojmu úplatok, reálne je veľmi problematické určiť, kedy o úplatok ide a kedy nie. Definovanie určitého plnenia ako úplatku je kľúčové z pohľadu následného preukazovania korupčného konania. V každom prípade sa za rozhodujúci považuje zámer (úmysel), s ktorým je alebo má byť plnenie poskytované, resp. to, k čomu má plnenie smerovať. Za úplatok sa preto nepovažuje poskytnutie pozornosti, všimného či drobného darčeka, pri ktorých sa od druhej strany nevyžaduje žiadne korupčné konanie (porušenie povinností). Kriminologicky je možné skúmať ďalšie súvislosti plnenia, ktoré má povahu úplatku, teda jeho sociálny, spoločenský kontext a spôsobilosť ako takú byť úplatkom (kedy je jedno plnenie úplatkom a rovnaké plnenie v inej situácii nie je schopné plniť túto funkciu). Úmysel, s ktorým je alebo má byť plnenie poskytované, je typickým subjektívnym znakom, a tak je v mnohých prípadoch samostatne iba ťažko preukázateľný. Často sa síce stretávame s názorom, že to, či ide alebo nejde o úplatok, je závislé od času jeho poskytnutia. S týmto názorom však nemožno súhlasiť, nakoľko úplatok môže byť poskytnutý nielen pred

získaním určitej neoprávnenej výhody, uprednostnenia či iného podobného plnenia, ale aj po ich získaní (priamo skutkové podstaty obsahujú formuláciu „sľúbiť“, „dá si sľúbiť“). Taktiež nie je možné za rozhodujúcu považovať výšku poskytnutého úplatku, resp. jeho hodnotu. Spektrum hodnôt úplatkov môže byť veľmi široké a je prirodzene závislé od povahy, hodnoty alebo významu a dôležitosti korupčným konaním získavanej neoprávnenej výhody, uprednostnenia či iného takéhoto plnenia. Napriek tomu plnenie, ktoré je úplatkom, musí spĺňať určité spoločenské, sociálne charakteristiky, musí mať určité psychologické aspekty, aby bolo spôsobilé pohnúť ku korupčnému konaniu, aby bolo spôsobilé byť úplatkom. V konkrétnych sociálnych, demografických podmienkach, pri určitom zložení populácie môže byť isté plnenie schopné pohnúť ku korupčnému konaniu a v iných podmienkach ekonomických a sociálnych rovnaké plnenie takúto povahu mať nemusí. Aj to je jedno zo špecifik korupčných trestných činov a korupčnej kriminality, čím sa tento druh trestnej činnosti líši od trestných činov iných, v tomto kontexte od trestných činov ekonomických, resp. hospodárskych.⁴

Prirodzene je dôležité poznanie, že spôsoby páchania korupčnej kriminality sú výrazne ovplyvnené oblasťou výskytu korupcie.⁵ Za základný spôsob páchania korupčnej kriminality sa považuje konanie, ktoré napĺňa znaky jednotlivých skutkových podstát korupčných trestných činov, tak ako sú obsiahnuté v III. diele VIII. hlavy osobitnej časti TZ. Ide teda o konanie spočívajúce v:

- a) prijímaní, žiadaní úplatku alebo v prijatí alebo žiadaní takéhoto prísľubu (trestný čin prijímania úplatku podľa ustanovení § 328 až 331 TZ),
- b) sľúbení, ponúknutí alebo poskytnutí úplatku (trestný čin podplácania podľa ustanovení § 332 až § 335 TZ),
- c) nepriamej korupcii v podobe nepriameho prijímania úplatku a taktiež nepriameho podplácania podľa ustanovenia § 336 TZ, alebo
- d) vo volebnej korupcii v podobe poskytnutia, ponúknutia či prísľubu úplatku (volebná korupcia v podobe podplácania) alebo v podobe prijatia, žiadania, alebo v podobe prijatia či žiadania prísľubu úplatku (volebná korupcia v podobe prijímania úplatku) podľa ustanovenia § 336a TZ),
- e) športovej korupcii, ktorá sa týka podplácania a prijímania úplatku v súvislosti s priebehom a výsledkami športových podujatí.

⁴ Tittlová, M.: Korupcia. Vybrané kriminologické a trestnoprávne aspekty. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 37 a nasl.

⁵ Augustín, P.: Korupcia. Bratislava: APZ v Bratislave, 2008, s. 83 Tittlová, M.: Korupcia. Vybrané kriminologické a trestnoprávne aspekty. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 37 a nasl.

Špecifický spôsob páchania korupčných trestných činov je ovplyvnený aj osobitosťami korupčného vzťahu, postavením subjektov v ňom, ako aj aktuálnou trestnoprávnou úpravou postihu korupcie. Ako uvádza Baláž a Jalč,⁶ korupčný vzťah je primárne vzťahom viacčlenným. Minimálne však ide o vzťah dvojčlenný, kde na jednej strane vystupuje korumpovaný a na strane druhej korumpujúci. Ide teda o vzťah, kde vystupujú:

- a) na jednej strane ten, kto poskytuje úplatok a kto je zároveň príjmom určitej neoprávnenej výhody, uprednostnenia či iného neoprávneného plnenia (korumpujúci),
- b) na strane druhej ten, kto úplatok prijíma a kto zároveň poskytuje určitú neoprávnenú výhodu, uprednostnenie či iné neoprávnené plnenie (korumpovaný).

Okrem základných subjektov, korumpovaného a korumpujúceho, môžu byť na tejto trestnej činnosti zúčastnené aj iné osoby. Môže ísť o sprostredkovateľa alebo aj o prípad nepriamej korupcie.

Špecifikom korupčnej kriminality je aj typická charakteristika páchatelov korupcie a poškodených, resp. presnejšie obetí tejto skupiny trestných činov. Osobitosťou korupčného vzťahu je, že v ňom nie je možné personifikovať poškodeného, resp. obeť tohto trestného činu. Korupcia ako taká má povahu konkrétnej dohody (výmenného obchodu), ktorá je výhodná pre obe zúčastnené strany. Žiadna z nich nie je z trestnoprávneho hľadiska korupciou dotknutá a aj z toho dôvodu žiaden zo zúčastnených subjektov tiež nemá záujem na odhalení korupčného konania. Navyše súčasná trestnoprávna úprava sa zakladá na obojstrannom postihu korupcie, takže obe strany korupčného vzťahu (korumpujúci aj korumpovaný a potenciálne aj sprostredkovateľ) sú trestne zodpovednými osobami (v prípade fyzických osôb, aj v prípade právnických osôb). Vzniká tak veľmi *špecifický vzťah, odlišný od iných druhov kriminality*, kde momentom spáchania trestného činu vznikú na strane jednej páchatela a na strane druhej poškodený, alebo kriminologicky okruh obetí trestného činu (primárnych, sekundárnych aj terciárnych). Na oboch stranách možno hovoriť potenciálne o páchatelovi trestného činu, no na žiadnej nemožno hovoriť o obeti. Poškodeným, resp. obeťou korupčných trestných činov môžu byť tretie osoby rozdielne od základných subjektov korupčného vzťahu ako osoby, ktoré sú na úkor iných vylúčené z riadneho priebehu udalostí, sledu procesov, vylúčené zo zákonnej postupnosti a pod. Potenciálne poškodených (presnejšie

⁶ Baláž, P., Jalč, A.: Spoločensko-právna ochrana pred korupciou. Bratislava: Vydavateľstvo Trnavské univerzity, Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006, s. 28 – 30.

obetí) teda môže byť v tomto prípade veľmi veľké množstvo.⁷ Pre uplatňovanie nároku na náhradu škody by v tomto prípade bolo rozhodujúce preukázanie vzniku škody na strane konkrétnych subjektov. Podľa niektorých názorov možno korupčné trestné činy práve vzhľadom na nemožnosť personifikácie poškodeného charakterizovať ako trestné činy bezobetové. Z pohľadu kriminologického sa s týmto nemožno úplne stotožniť, keďže kriminologicky je možné okrem priamej obete rozlíšiť aj tu sekundárnu a terciárnu. A práve tieto ďalšie kategórie obetí možno v prípade korupcie jednoznačne určiť, keďže korupcia v konečnom dôsledku zasahuje do princípov právneho a demokratického štátu a týmto negatívnym konaním a jeho dopadmi na chod a fungovanie štátov, ekonomiky, sociálneho systému, ochrany práv a pod. je poškodená spoločnosť ako taká.

Korupčný vzťah je veľmi výrazne determinovaný *povahou aktuálnej trestnoprávnej úpravy postihu korupcie*. V zmysle nej je na základe skutkových podstat korupčných trestných činov, ktoré sú z hľadiska konania postavené na princípe zrkadlového obrazu, možné rovnako postihovať subjekt, ktorý sľúbi, poskytne či ponúkne úplatok (korumpujúci), ale aj subjekt, ktorý úplatok prijme, žiada alebo si ho dá sľúbiť (korumpovaný). Každý zo zúčastnených subjektov je teda potenciálne obvineným z trestného činu, čo podporuje ich záujem na dôslednom skrytí a trvalom utajení korupčného konania. Rovnako tak možno uvažovať aj o trestnoprávnej zodpovednosti sprostredkovateľa za predpokladu, že vedel, resp. mohol alebo mal vedieť o podstate korupčnej dohody, o podstate korupčného vzťahu. Všetky tieto skutočnosti vplývajú a komplikujú nielen proces odhalovania korupcie, no vo svojom súhrne majú taktiež za následok značnú dôkaznú núdzu.⁸

V konečnom dôsledku je nutné poznamenať, že okrem týchto špecifik vyššie uvedených, poškodeným z trestných činov hospodárskej, resp. ekonomickej kriminality môže byť len štát, právnická osoba, kým v prípade tých korupčných sú poškodenými aj iné subjekty (aj konkrétne fyzické osoby), čo odlišuje túto skupinu trestných činov od ekonomickej kriminality, aj viac ju približuje ku kriminalite majetkovej, hoci vzhľadom na uvedené osobitosti nie je možné zaradiť ich ani k tejto skupine trestných činov (majetkových, k majetkovej kriminalite).

⁷ Sabopál, E.: Kto je obeťou trestných činov páchaných v súvislosti s korupciou? In Poličajná teória a prax č. 3, 4/2000, s. 82.

⁸ Baláž, P., Jalč, A.: Spoločensko-právna ochrana pred korupciou. Bratislava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006, s. 28.

Typickými stopami korupčnej kriminality sú stopy *pamäťové*, teda stopy, ktoré v podobe vnemu získala konkrétna osoba na základe vnímania korupčnej udalosti vlastnými zmyslami a je schopná ich reprodukovať. Ide však o druh stôp, ktoré sú do veľkej miery závislé od objektívnych i subjektívnych faktorov vnímania. Podliehajú taktiež časovému vplyvu, ako aj zdravotnému stavu nositeľa, pričom každý z týchto faktorov môže mať za následok nejasnosť, nepamätanie si detailov či zabudnutie. Podstata pamäťových stôp je výrazne ovplyvnená ich charakteristikou.⁹ Tieto stopy ako také nie sú verejne prístupné a ostávajú len vo vedomí ich nositeľa. Ak si tento neželá, ak tento odmieta ich reprodukciu, ostávajú ďalej pre príslušné orgány či súdy neprístupné a po smrti nositeľa trvalo stratené. Dôležitú úlohu tu pritom zohráva záujem na utajovaní korupčnej dohody, ako aj osobitosti korupčného vzťahu a trestno-právneho postihu korupcie. Práve týmito okolnosťami je motivovaný nezaujem páchatelov reprodukovať obsah pamäťových stôp. Veľmi cenné môžu byť pamäťové stopy, resp. reprodukcia ich obsahu od svedkov, s ktorými sa však v prípade korupčnej trestnej činnosti stretávame veľmi ojedinele.

Rovnako sú pre korupčnú trestnú činnosť špecifické aj *materiálne stopy*. Najčastejšie sú to stopy v podobe listinných dôkazov preukazujúcich korupčný skutok (výpisy z účtov alebo iné doklady). Častejšie ide o vecné dôkazy v podobe vecí, ktoré boli ako úplatok poskytnuté, prípadne veci a listiny, ktoré s týmto úplatkom súvisia alebo sa naň vzťahujú.

Špecifické spôsoby páchania korupčnej kriminality, následné úkony vysoko špecifického utajovania, špecifiká korupčného vzťahu a aj povaha právnej úpravy postihu korupcie majú vo svojom súhrne za následok *vysokú mieru latentcie korupčnej trestnej činnosti*. Práve latentnosť korupcie neumožňuje vykonávať jej odhaľovanie priamo v čase prípravy či páchania a neumožňuje sústrediť sa na konkrétne podmienky a okolnosti páchania. V procese odhaľovania, ale aj dokazovania korupčnej trestnej činnosti je veľmi náročné získať potrebné informácie, ako aj dôkazy pre náležité zistenie skutkového stavu, čo so sebou nevyhnutne prináša potrebu využívania nových ofenzívnejších metód.

Záver

Korupčné trestné činy, resp. korupčná kriminalita ako taká vykazuje rad homogénnych špecifik, ktorými sa zásadne líši od ostatných druhov kriminality.

⁹ Porada, V. a kol.: *Kriminalistika*. Bratislava: IURA EDITION, 2008, s. 217.

Na podklade nich je možné vidieť zreteľnú hranicu medzi kriminalitou hospodárskou, resp. kriminalitou ekonomickou a skupinou korupčných trestných činov. Tieto je možné vymedziť z hľadiska pojmu a obsahu, je možné charakterizovať znaky korupčných trestných činov, osobitosti odlišné od iných druhov kriminality. Taktiež je možné poznávať javové podoby korupčnej kriminality, kriminogénne faktory jej vzniku, diskutovať o možnostiach kontroly tohto druhu kriminality. V policajných štatistikách sa samostatne evidujú jednotlivé korupčné trestné činy, čo má za následok, že je možné stanovovať vo vzťahu ku korupčnej kriminalite a jednotlivým korupčným trestným činom typické kriminologické ukazovatele. Aj napriek tomuto, len v málo kriminologických zdrojoch sa korupcia vymedzuje ako samostatný druh kriminality. Vzhľadom na uvedené špecifiká a možnosti určenia základných kriminologických kategórií, jednoznačne možno povedať, že takúto povahu je jej možné, a aj nutné priznať.

Resumé

In presented article I am dealing with analysis of corruption legislation, which is completely contained in III. part of VIII. head of separate section of the Criminal code (Act no. 300/2005 Zb. as amended). I am concentrating especially on thorough analysis of the individual subject matters of corruption offenses and on definitions of related terms. I am briefly referring on importance of some amendments from view of fair site formulation of selected corruption crimes merit and on problems, which was created in this context from their force. I am referring to the reflection of the international obligations of Slovak republic in the regulation of corruption. In conclusion i mention some considerations de lege ferenda from view of legislation and corruption crimes prosecution.

Literatúra

Augustín, P.: *Korupcia*. Bratislava: APZ v Bratislave, 2008.

Baláz, P., Jalč, A.: *Spoločenskoprávna ochrana pred korupciou*. Bratislava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity a Vydavateľstvo VEDA SAV, 2006.

Porada, V. a kol.: *Kriminalistika*. Bratislava: IURA EDITION, 2008.

- Sabopál, E.: Kto je obeťou trestných činov páchaných v súvislosti s korupciou? poškodeným z korupčných trestných činov. In *Policajná teória a prax* č. 3, 4/2000, s. 82.
- Tóthová, M.: *Špecifická odhalovania korupcie*. In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*. Bratislava: EUROKÓDEX, č. 1/2011.
- Tittlová, M.: *Korupcia. Vybrané kriminologické a trestnoprávne aspekty*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016.
- Viktoryová, J., Bango, D., Palarec, J., Pažitka, J., Mašlany, F., Blatnický, J., Vajzer, L.: *Vyšetovanie vybraných trestných činov*. Bratislava: APZ v Bratislave, 2007.
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších právnych predpisov.

Metodológia vied, prognózovanie a kriminológia – v rovine profesionálnej inšpirácie

Jana Viktoriová,¹ Jaroslav Blatnický²

S veľkou úctou sme prijali možnosť svojím príspevkom vzdať poctu jubilantovi profesorovi PhDr. Květoňovi Holcrovi, DrSc., ktorý je pre nás zosobnením renomovaného a medzinárodne uznávaného vedca, prognostika, neprekonateľného metodológa, ale predovšetkým prajného, zanieteného človeka, vždy ochotného poradiť a pomôcť. On je pre nás osobnosťou vedeckého života, tým ktorý ovplyvnil nielen naše profesionálne smerovanie, ale aj ďalších generácií právnikov, kriminológov a vedeckých pracovníkov v oblasti právnej vedy. Jubilant pred nami odkryl tajomstvo vedy, osobitne policajnej vedy, praxeológie, metodológie vedeckého poznávania, foriem vedeckého poznávania, ako je vedecký fakt, problém, hypotéza a teória. Je to on, kto položil základy, teoretické východiská a formuloval predmet poznania policajných vied, a tým výrazne ovplyvnil celú trestno-bezpečnostnú politiku. Otázky bezpečnosti veľmi dômyselne a s medzinárodným uznaním prepojal s problematikou policajných vied, ako aj jeho milovanej kriminológie, ktorej rozvoju a propagácii zasvätil svoje celé profesionálne konanie. Na tomto mieste môžeme so všetkou úctou konštatovať, že máme možnosť poznať a spolupracovať s vedcom medzinárodného formátu, ktorému je za každých okolností vlastný profesionálny takt, porozumenie a zdvorilosť.

Ďakujeme za možnosť prispieť svojím dielom k akademickej oslave konanej k Vašmu jubileu, za možnosť Vás poznať, s Vami spolupracovať, poznať Vaše názory, postoje, vedecké teórie, učiť sa od Vás metodológii vedeckého poznávania, a s Vašou pomocou prispieť do rozvoja policajných vied formovaním problematiky vyšetrovania. Je Vám vlastná vedecká rozvaha, múdrosť, predvídavosť a nadhľad. Do ďalších rokov prajeme jubilantovi veľa zdravia, rodinnej pohody a veľa tvorivých síl do ďalšej vedeckej práce.

¹ Prof. JUDr. Mgr. Jana Viktoriová, PhD., Akadémia PZ, Bratislava, e-mail: jana.viktoryova@minv.sk.

² JUDr. Jaroslav Blatnický, PhD., Akadémia PZ, Bratislava, e-mail: jaroslav.blatnicky@minv.sk.

Úvod

Teoretické východiská, predmet a štruktúra vedeckej disciplíny Teória a prax vyšetrovania sa formovali a rozvíjali v úzkej previazanosti na vývoj policajných vied ako vied praktických. Jej smerovanie bolo výrazne ovplyvnené prácami jubilanta profesora PhDr. Květoňa Holcra, DrSc., najmä čo sa týka jej predmetu poznávania a štruktúry. Štruktúra predmetnej vedeckej disciplíny nadväzuje na vedou akceptované vnútorné delenie vied, ako je tomu napríklad u Kriminológie. Osobitosť vzťahu medzi Kriminológiou a Teóriou a praxou vyšetrovania je daný miestom týchto vedeckých disciplín v systéme vied. Teória a prax vyšetrovania má vzťah ku Kriminológii nakoľko táto skúma stav, štruktúru a dynamiku trestnej činnosti, osobnosť páchatela, obeť trestného činu, príčiny a podmienky páchania trestnej činnosti a zaoberá sa aj prevenciou trestnej činnosti. Všetky tieto skutočnosti dotvárajú interdisciplinárny aspekt Teórie a praxe vyšetrovania.

Vymedzenie a formovanie poznatkov v tejto oblasti je založené na dôslednom využívaní logického myslenia. Jubilant profesor PhDr. Květoň Holcr, DrSc. vo svojich záveroch zdôrazňuje, že práve prostredníctvom logického myslenia je možné preniknúť k príčinám a zákonitostiam skúmaného javu, k zložitosti bezpečnostných procesov. Od schopnosti prenikavo, tvorivo a logicky myslieť, od schopnosti vytvárať vhodné a účinné logické postupy analýzy skúmanej problematiky vo veľkej miere závisí kvalita, originalita, zákonnosť a vedecká hodnota nadobudnutých poznatkov, či už v oblasti teórie vedeckej disciplíny, alebo v oblasti jej praktickej aplikácie a využiteľnosti.³

Význam a dôležitosť týchto vedeckých faktov sa preniesol do tvoriacej sa metodiky dokazovania, čo predstavuje výrazný profesionálny vplyv jubilanta k tvorbe praktických policajných vied.

Fenomén vedeckého poznávania v problematike vyšetrovania

Poznanie pravdy pri dokazovaní trestných činov predstavuje zložitú a náročnú cestu hľadania. Predovšetkým musí orgán činný v trestnom konaní pomocou procesných úkonov a opatrení vyhľadať a vyhodnotiť všetky dôkazy, ktoré

³ HOLCR, K., PORADA, V. a kol. *Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2011, s. 31, 52, 62, 82.

majú vo veci význam. Z nich získava veľké množstvo informácií, ktoré je nutné prehodnotiť na základe zložitej myšlienkovkej činnosti, kým sa mu podarí vytvoriť pravdivý obraz o vyšetrovanej udalosti a jej páchatelovi.

Pri myšlienkovkej činnosti sa využívajú aj rôzne logické postupy.

Logické operácie sú výsledkom určitého poznania, prebiehajúceho v jednotlivých etapách v dostatočne ohraničenej sfére, t. j. medzi vytýčenými úlohami a známymi skutočnosťami, kedy je možné presne rozdeliť to, čo je dané a čo je treba zistiť a dokázať. Z hľadiska dokazovacieho procesu takáto forma myslenia pripadá do úvahy v okamihu, keď je možné pracovať s určitými vymedzenými pojmami, kedy sú už známe určité vzťahy medzi javmi, opierajúcimi sa o vyhľadane a dôkaznými prostriedkami overené fakty.

Logické myslenie sa využíva v prípade, keď:

- proces myslenia prebieha od známych predpokladov (faktov) k hľadanému, teda k dokazovanej skutočnosti, ktorá je v hrubých rysoch známa. Odpoveď na danú otázku sa získava na základe vyvodzovania jedného záveru z druhého,
- je vzťah medzi hľadanou odpoveďou – dokazovanou skutočnosťou a predpokladmi buď jednoznačný alebo ohraničený len na určitý obmedzený počet možných variantov.

Logické myslenie je vždy možné len za predpokladu existencie určitých konkrétnych informácií o zisťovanej udalosti – skutočnosti, ktoré sú k dispozícii.

Proces myslenia pri dokazovaní trestných činov prebieha často v dvoch formách:

- vo forme myslenia tvorivého,
- vo forme myslenia logického.

Tvorivé myslenie vo väčšine prípadov predchádza mysleniu logickému, avšak často sa prvky oboch foriem navzájom prelínajú.⁴

Bohatstvo myšlienkového rozsahu jubilanta profesora PhDr. Kvétoňa Holcra, DrSc. našlo svoj odraz aj vo vyššie uvedených poznatkoch o logike v dokazovaní.

Vynikajúca schopnosť prognózovania vývinu trestnej činnosti a predvídania aktuálnej bezpečnostnej situácie s podrobnou analýzou najviac páchaných trestných činov z pera jubilanta motivačne vplývala na vedeckovýskumnú činnosť katedry vyšetrovania, ktorá vďaka bezpečnostnej prognóze bola vždy v popredí výskumného bádania. Kvalita výskumnej práce na katedre vyšetrovania je na adekvátnej úrovni, nielen vďaka erudovanému zloženiu vý-

⁴ VIKTORYOVÁ, J. a kol. *Vyšetrovanie*. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, s. 135 – 136.

skumných tímov, ale aj zásluhou podrobného poznania teoretickej a metodologickej prípravy výskumu, vďaka poznaniu výskumných metód a techník, ako aj analýzy a interpretácie výskumného materiálu, najmä čo sa týka kontroly, hodnotenia a formulácie záverov vedeckovýskumných úloh. Vymedzenie výskumného problému, vytýčenie cieľa výskumu, analýza problému, formulovanie hypotéz, vypracovanie metodologickej koncepcie výskumného bádania, tvorba vlastného projektu výskumu, až po organizačnú a materiálnu stránku výskumnej práce sa nezaobišla bez štúdia vedeckých prác jubilanta profesora PhDr. Květoňa Holcra, DrSc. k metódam a technikám výskumnej práce. Myslienkový potenciál jubilanta, vzácne spájajúci prognózovanie vývoja trestnej činnosti s čistotou vedeckej práce našiel svoj odraz vo vymedzení výskumného problému z problematiky vyšetrovania detskej pornografie.

Pre katedrový výskum bol stanovený nasledovný cieľ výskumu: „Analyzovať súčasný stav skúmanej metodiky vyšetrovania, odporučiť možnosti jej zdokonalenia a navrhnúť rámcový metodický postup jej vyšetrovania.“

Stanovený cieľ predpokladal riešiť nasledujúce základné úlohy:

- analyzovať súčasný stav a možnosti využitia poznatkov z vyšetrovania detskej pornografie (z konkrétnych spisov),
- inventarizovať a systematizovať východiská, stránky a komponenty metodiky vyšetrovania v súčasnom ponímaní katedry vyšetrovania a trestno-procesnej praxe a upraviť ich pre potreby zadanej metodiky,
- vymedziť základné funkcie a hlavné úlohy pre súčasnosť, bližšiu a vzdialenejšiu budúcnosť vzťahujúce sa na metodiky vyšetrovania detskej pornografie,
- overiť funkčnosť a využiteľnosť navrhutej metodiky vyšetrovania pre policajnú prax,
- vypracovať metodiku vyšetrovania detskej pornografie a zaradiť ju do osobitnej časti pripravovanej učebnice Vyšetrovanie.

Cieľom výskumu bolo analyzovať súčasný stav spracovania komponentov tvoriacich metodiku vyšetrovania detskej pornografie a odporučiť možnosti jej zdokonalenia v súlade s potrebami trestno-procesnej praxe.

Nadväzujúc na cieľ výskumu boli stanovené výskumné úlohy:

- analyzovať súčasný stav spracovania metodiky vyšetrovania trestných činov detskej pornografie,
- inventarizovať a systematizovať východiská, stránky a vybrané problémy, ktoré sa spájajú s komponentmi metodiky vyšetrovania detskej pornografie,
- vypracovať metodiku vyšetrovania detskej pornografie.

Vedeckovýskumná činnosť sa vyznačuje metodickosťou, ktorej výraznými znakmi sú dôslednosť, exaktnosť, objektívnosť a systematickosť.

Dôslednosť predpokladá skúmať na javoch všetky podstatné stránky a znaky v ich významných súvislostiach, vzájomných vplyvoch a účinkoch i neočakávané momenty a krok za krokom odhaľovať ich podstatu.

Zásada exaktnosti si vyžaduje poznať javy v ich úplnosti, čiže také, aké sú v skutočnosti. To sa dosahuje meraním, používaním pojmov s presne vymedzeným obsahom a rozsahom, experimentovaním, precíznym opisom a rozborom a vyjadrením výsledkov v presnej matematickej podobe.

Objektívnosť predpokladá získať fakty neskreslené subjektívnymi vplyvmi bádateľa, prípadne skúmaných osôb a rovnako bez subjektívneho ovplyvňovania získané fakty aj spracovať.

Metodologický postulát systematickosti si vyžaduje skúmať javy a procesy podľa určitého, teoreticky aj prakticky odôvodneného plánu, cielavedome, zámerne, a nie náhodne a improvizovane.

Významným znakom vedeckého výskumu je jeho spoločenská efektívnosť spočívajúca v tom, že na základe poznatkov, ktoré sa ním získajú, možno podľa potrieb spoločnosti pretvárať, usmerňovať a meniť rozmanité procesy.⁵

Pre vytvorenie zadanej metodiky vyšetrovania⁶ boli využité adekvátne formy výskumu, najmä tzv. operatívneho výskumu. Úlohou operatívneho výskumu bolo poskytnúť určitej inštitúcii (v našom prípade Akadémii Policajného zboru v Bratislave – následne katedre vyšetrovania a sprostredkovane Prezidiu Policajného zboru) zdôvodnené odporúčania pre rozhodovanie v zložitých situáciách (procesu vyšetrovania), v rámci ktorých býva väčšie množstvo možných variantov riešení (hľadáme jedinou pravdivú verziu, variant postupu vo vyšetrovaní). Typické je pri ňom používanie modelovania. Jeho cieľom je nájsť najvhodnejší, najefektívnejší variant pre činnosť vyšetrovania.

Pre skúmanie danej metodiky vyšetrovania sa javil ako vhodný výskum individuálny, pri ktorom bádateľ sám podľa svojho výskumného projektu bežnými metódami získava vedecké fakty a tie aj samostatne spracuje za pomoci analýzy vyšetrovacích spisov.

⁵ HOLCR, K., VICENÍK, J. *Metodologické problémy konštituovania policajných vied*. In: Ivor, J. a kol.: *Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kriminality*. Plzeň, Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2013, s. 435 – 448. Katriak, M.: *Metódy a techniky sociologického výskumu*. Bratislava, Veda, 1975, s. 15 – 16, 21, 23, 142.

⁶ VIKTOROVÁ, J., PALAREC, J., BLATNICKÝ, J. *Vyšetrovanie vybraných druhov trestných činov – detskej pornografie, trestnej činnosti mladistvých, pracovných úrazov*. Bratislava, Akadémia PZ, 2014, s. 6 – 22.

Každá výskumná činnosť predpokladá konkrétnu teoretickú (teoretické východiská problému) a metodologickú prípravu.⁷

V konkrétnych výskumoch sa využívali tieto druhy výskumných metód:

- empirické výskumné metódy (sú to napr. pozorovanie a pod.),
- logické metódy – ako je analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, abstrakcia, determinácia, analógia, porovnanie (komparácia), generalizácia (teoretické zovšeobecnenie), predvídanie (predikcia) a pod.,
- matematicko-štatistické metódy (ako sú triedenie faktov a pod.).⁸

K zisteniu ako pristupovať k tvorbe metodiky vyšetrovania prispela najmä analýza vyšetrovacích spisov.⁹

Prognostická práca profesora PhDr. Květoňa Holcra, DrSc. mala pozitívny dopad aj na vytváranie nových metodík vyšetrovania vybraných druhov trestných činov, ktorých odborné a vedecké spracovanie od katedry vyšetrovania si priamo vyžiadala bezpečnostná prax. Išlo najmä o metodiku vyšetrovania terorizmu, financovania terorizmu, extrémizmu, trestných činov obchodovania s ľuďmi a deťmi, trestných činov súvisiacich s domácim násilím, detskej pornografie, sprenevery, nedovoleného ozbrojovania a obchodovania so zbraňami, týrania zvierat, násilného prekročenia štátnej hranice, prevádzачstva a nedovoleného prekročenia štátnej hranice, legalizácie príjmu z trestnej činnosti, pracovných úrazov, trestnej činnosti mladistvých a farmaceutickej trestnej činnosti.

Z množstva nových metodík vyšetrovania, ktoré vznikli na základe prognostickej práce jubilanta, vyberáme problematiku predmetu dokazovania a vyšetrovania nedovoleného ozbrojovania a obchodovania so zbraňami.

Predmet dokazovania a vyšetrovania v konkrétnej trestnej veci, teda aj pri nedovolenom ozbrojovaní a obchodovaní so zbraňami tvoria okolnosti dôležité pre trestné konanie. Za také okolnosti treba považovať okolnosti dôležité pre rozhodnutie vo veci. Sú to ale aj okolnosti, ktoré viedli k trestnej činnosti, alebo umožnili jej vykonanie i okolnosti dôležité pre postup v trestnom konaní.

⁷ HOLCR, K. *Vývoj názorov na teóriu, metodológiu a systém metód kriminalistiky*. In: Porada, V. a kol.: *Kriminalistika. Teória, metódy a metodológia*. Plzeň, Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2014, s. 15 – 52.

⁸ HOLCR, K. *Metodológia vedeckého poznania*. In: Porada, V. a kol.: *Kriminalistika. Teória, metódy a metodológia*. Plzeň, Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2014, s. 53 – 62. Katriak, M.: *Metódy a techniky sociologického výskumu*. Bratislava, Veda, 1975, s. 15 – 16, 21, 23, 142.

⁹ VVÚ „Aktuálne problémy vyšetrovania detskej pornografie“, *Záverečná správa z výskumnej úlohy, VÝSK. 220*. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, s. 16 – 36. Viktoriová, J. a kol.: *Vyšetrovanie*. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, s. 325 – 339.

Rozsah dokazovania a vyšetrovania, t. j. určenie hraníc dokazovania a vyšetrovania je okruh dôkazov získaných z dôkazných prostriedkov, ktoré sú potrebné na zistenie predmetu dokazovania.

Okruh okolností, ktoré treba v konkrétnom prípade vo vyšetrovaní zisťovať a dokazovať, treba určiť so zreteľom na povahu prípadu. Napriek tomu však možno vo všeobecných črtách vymedziť okruh okolností, ktoré treba vo vyšetrovaní zisťovať a dokazovať:

- či skutok bol spáchaný a či má znaky konkrétneho trestného činu,
- kto tento trestný čin (prečin alebo zločin) spáchal (páchateľ, spolupáchateľ, organizovaná skupina alebo zločinecká skupina),
- skutočnosti, z ktorých možno zistiť, za akých okolností bol trestný čin spáchaný,
- následky, resp. rozsah spôsobenej škody,
- motív – pohnútky a cieľ, prečo bol trestný čin spáchaný,
- okolnosti, ktoré charakterizujú osobu páchatela,
- okolnosti, ktoré viedli a umožnili spáchať trestný čin (príčiny a podmienky).

Ďalej treba vo vyšetrovaní zisťovať a dokazovať:

- u zbrane
 - či ide o strelnú zbraň,
 - druh, značka, pôvod, doba výroby, charakteristika zbrane,
 - technický stav zbrane, jej spôsobilosť na strelbu, činnosť funkčných mechanizmov, bezpečnosť ovládania, odpor spúšte, činnosť poistiek, výskyt závad, možnosti nežiaduceho výstrelu, vykonané dodatočné úpravy alebo opravy,
 - presnosť strelby,
 - či predložená zbraň podlieha povoľovaciemu konaniu,
 - či predložené predmety sú časti zbrane (napr. nedovolenej zbrane a pod.) a či je možné tieto použiť na zostrojenie strelby schopnej zbrane,
 - či predložené súčiastky tvoria jeden celok, resp. či ich montážou je možné zostrojiť strelby schopnú zbraň,
 - druh, raž, pôvod a stav streliva (nábojov) alebo ich súčasti,
 - ak bola zbraň použitá, príčina havárie zbrane alebo zlyhanie streliva,
 - aké účinky zbraň spôsobila alebo mohla spôsobiť na zasiahnutom objekte,
 - ak bola zbraň použitá, stanovisko strelca, smer strelby, vzdialenosť strelby, doba poslednej strelby, dráha letu strely a účinnosť strely

- v rôznych bodoch dráhy jej letu, či nebol zbraňou spáchaný doposiaľ neobjasnený trestný čin,
- skúmať, či predloženou zbraňou nebol spáchaný aj iný trestný čin, ak áno aký, kým, kedy, kde a za akých okolností,
- u výbušniny
- či sa jedná o výbušninu alebo muníciu, akého druhu, spôsobilosť k iniciácii,
 - aké je jej výrobné označenie,
 - kto je výrobcom daného druhu výbušniny,
 - na aké účely je daná výbušnina určená, resp. komu sa obvykle distribuuje,
 - aký následok je výbušnina schopná spôsobiť a v akom množstve,
 - či z predloženého štítku na obale z výbušniny je možné určiť, kedy a ktorému odberateľovi bola výbušnina distribuovaná (doručená, predaná).¹⁰

Záver

Nahliadnutie do vedeckovýskumnej činnosti a tvorby katedry vyšetrovania poukazuje na využiteľnosť a aktuálnosť myšlienok a námetov jubilanta profesora PhDr. Květoňa Holcra, DrSc., ktorý svoj profesionálny život zasvätil rozvoju policajnej vedy a bezpečnostnej praxe a umožnil tým rozvoj modernej policajnej a právnej vedy.

Resumé

This paper is devoted to the tribute of the prominent honoree who – to a great degree – took his place in history of methodology of science formation, prognostics and criminology. In his professional career he was dealing with the issues of scientific recognition, research, interdisciplinary scientific relations and mutual enrichment and formulating the subject of the police science recognition. This knowledge has significantly affected modern science and has influenced legal and police disciplines as well. Core of this paper puts emphasis

¹⁰ VIKTORYOVÁ, J. a kol. *Vyšetrovanie*. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, s. 315 – 316.

on the honoree's usage of theories and views in specific fields of security practice and criminal policy.

Literatúra

- HOLCR, K., PORADA, V. a kol.: *Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2011, 242 s., ISBN 978-80-7380-329-2.
- HOLCR, K., VICENÍK, J.: *Metodologické problémy konštituovania policajných vied*. In: Ivor, J. a kol.: *Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kriminality*. Plzeň, Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2013, 905 s., ISBN 978-80-7380-440-4.
- HOLCR, K.: *Vývoj názorov na teóriu, metodológiu a systém metód kriminalistiky*. In: Porada, V. a kol.: *Kriminalistika. Teória, metódy a metodológia*. Plzeň, Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2014, 459 s., ISBN 978-80-7380-490-9.
- HOLCR, K.: *Metodológia vedeckého poznania*. In: Porada, V. a kol.: *Kriminalistika. Teória, metódy a metodológia*. Plzeň, Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2014, 459 s., ISBN 978-80-7380-490-9.
- VIKTORYOVÁ, J. a kol.: *Vyšetrovanie*. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, 687 s., ISBN 978-80-8054-643-4.
- VIKTORYOVÁ, J., PALAREC, J., BLATNICKÝ, J.: *Vyšetrovanie vybraných druhov trestných činov – detskej pornografie, trestnej činnosti mladistvých, pracovných úrazov*. Bratislava, Akadémia PZ, 2014, 74 s., ISBN 978-80-8054-592-5.
- VVÚ „Aktuálne problémy vyšetrovania detskej pornografie“, Záverečná správa z výskumnej úlohy, VÝSK. 220. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, 36 s.

Ochrana obetí trestných činov ako súčasť trestnej politiky¹

Jozef Záhora²

Vážený jubilant, prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc.,

je pre mňa veľkou ctou, že môžem prispieť do zborníka vedeckých prác, ktorý je venovaný Tvojmu krásnemu životnému jubileu.

Poznám Ťa a vnímam Tvoju vedeckú a pedagogickú činnosť viac ako dvadsať rokov. Ešte dnes si spomínam na naše prvé stretnutie – po vstupe do kancelárie, kde si pracoval, si bez slova prerušil prácu na počítači a venoval si mi svoj čas. Pamätám si text, ktorý po malej chvíli sa zobrazil na monitore počítača „Moc kouříš, nech toho!“: Odvtedy sme sa stretli mnohokrát, neskôr sme začali spolupracovať ako kolegovia. Pod vplyvom rôznych okolností sa naše cesty rozišli, aby sa potom znova stretli a začali novú etapu spolupráce, kde sme od roku 2009 až do roku 2015 úzko spolupracovali ako prodekaní.

Pri našej práci sme často diskutovali rôzne vedecké problémy a „pseudoproblémy“. Veľakrát sme mali na nejaký problém diametrálne odlišné názory. Ty si si vždy trpezlivo vypočul protinázor a trpezlivo si uvádzal starostlivo pripravené argumenty, ktoré vždy boli dôsledne logicky odôvodnené. Okrem odborných kvalít si na Tebe vážim aj ľudskosť. Vždy si sa snažil druhým ľuďom pomáhať aj na úkor Tvojich povinností a voľného času.

Pri výbere témy môjho príspevku som sa inšpiroval Tvojou výskumnou prácou. Ostatnú dekádu svojej výskumnej činnosti si zameral na tému obetí trestnej činnosti,³ téme, ktorá bola v podmienkach Slovenskej republiky na okraji vedeckého záujmu. Výskumná činnosť Tvojho tímu posunula poznanie v predmetnej oblasti, a preto by som sa chcel krátko zamyslieť nad postavením obetí trestných činov na začiatku 21. storočia.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0272.

² Prof. JUDr. Jozef Záhora, PhD., Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava, e-mail: jozef.zahora@paneurouni.com.

³ HOLCR, K. et al. *Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike: záverečná správa vedeckovýskumnej úlohy*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2010. 57 s.

Vážený oslávenec, milý Kvetoň, ďakujem za možnosť poznať Ťa, učiť sa od Teba, čerpať z Tvojich prác a spolupracovať s Tebou. Do ďalších rokov Ti prajem pevné zdravie a veľa tvorivých síl do ďalšej práce.

Úvod

Spolu s rozvojom trestného konania môžeme sledovať určité náznaky garancií procesných práv osôb zúčastnených na trestnom konaní. Obetiam trestných činov, ktorým bola spôsobená ujma na živote, zdraví, majetku, cti alebo iných právach⁴ sa však nepriznávali žiadne osobitné práva. V prvopočiatkoch sa tieto garancie vzťahovali najmä na osobu, voči ktorej sa vedlo trestné stíhanie.

Koncom 20. storočia sa okrem posilňovania práv osôb, proti ktorým sa vedie trestné stíhanie začala diskusia o posilnení práv poškodených trestným činmi – obetí. Bolo to najmä v súvislosti s restoratívnou funkciou trestania. Restoratívnu justíciu možno chápať ako súbor požiadaviek, cieľov a metód, ktoré charakterizujú určitý prístup k riešeniu problematiky zločinnosti. Ide o také poňatie trestnej justície, v ktorom sú dostatočne zastúpené prvky zdôrazňujúce práva obetí a ich ochranu, mimosúdne prejednávanie trestných vecí a pod.⁵

Zodpovednosť za riešenie trestnej zodpovednosti, trestu či náhrady škody za spáchaný trestný čin nie je len na pleciach štátu, ale v kompetencii tých, ktorých sa to bezprostredne dotýka. Znamená to, že ak je trestný čin chápaný ako sociálny konflikt medzi dvoma či viacerými osobami, je snahou ho účinne vyriešiť za pomoci aktívnej participácie dotknutých subjektov, t. j. páchatela, obeť a príslušného spoločenstva.⁶ Restoratívna justícia sa pokúša dosiahnuť obnovenie (do pôvodného stavu) v troch rôznych, ale vzájomne prepojených oblastiach. Prvá oblasť restoratívnej justície je zameraná na **obnovenie stavu obeť**, či už materiálneho alebo psychologického, do stavu v akom bol pred činom. Dôraz je kladený na **náhradu škody**, ktorá bola spôsobená trestným činom. Druhá oblasť restoratívnej justície sa zameriava na obnovenie páchatela do stavu, v ktorom bude dodržiavať zákon a v ktorom si uvedomí, že obeť spô-

⁴ Porovnaj HOLCR, K. a kol. *Kriminológia*. IURA Edition, 2008, Bratislava, s. 104.

⁵ Bližšie pozri KARABEC, Z. *Účel trestání*. In: *Kriminalistika*. Roč. 33, č. 2/2000, s. 108 a nasl.

⁶ Pozri ZÁHORA, J. *Možnosti využívania restoratívnej justície v prípravnom konaní*. In: STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha, Leges 2014, s. 182.

sobil škodu. Napokon, posledná oblasť restoratívnej justície sa pokúša o reparáciu škôd, ktoré boli páchatelom spôsobené spoločenstvu, ako aj o zapojenie spoločenstva do reintegrácie páchatela.⁷

Súčasťou trestnej politiky je aj prijímanie trestno-procesných nástrojov slúžiacich na boj proti kriminalite.⁸ Súčasťou trestnej politiky je aj nadstavenie limitov pri odhaľovaní a vyšetrovaní trestných činov a ochrane osôb, ktorým bola trestným činom spáchaná ujma. Organizácia systému trestnej justície niektorým obetiam spôsobuje pocit, že sú odsunuté na okraj záujmu príslušných orgánov.

Medzinárodné záväzky

Obetiam trestných činov, ktorým bola spôsobená ujma na živote, zdraví, majetku, cti alebo iných právach spočiatku medzinárodné dokumenty nepriznávali žiadne osobitné práva. Problematike postavenia obetí trestných činov je agendou medzinárodných organizácií od druhej polovice 20. storočia.⁹ Za zakladateľov náuky venujúcej sa obetiam sa považuje Benjamin Mendelsohn, ktorý v roku 1947 v referáte na konferencii Rumunskej spoločnosti pre psychiatriu prvýkrát použil termín viktimológia a Hans von Hentig, ktorý v roku 1948 uverejnil svoju svetoznámu prácu s príznačným názvom „Zločinec a jeho obeť“.¹⁰ Najvýznamnejšie legislatívne iniciatívy sa realizovali na pôde Rady Európy, Európskej únie a v neposlednom rade aj na pôde Organizácie spojených národov.¹¹

⁷ Podľa GROMET, D., M., DARLEY, J., M. *Restoration and Retribution: How Including Retributive Components Affects the Acceptability of Restorative Justice Procedures*. In: *Social Justice Research*, 12, 2006, vol. 19, no. 4. s. 396.

⁸ K trestnej politike bližšie pozri napr. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 8 a nasl.

⁹ Pozri KOUBOVÁ, E. *Přehled mezinárodních aktivit na poli viktimologie*. Čs. kriminalistika, 1991, č. 4, s. 133. Autorka síce uvádza, že prvýkrát označenie viktimológia použil Mendelsohn, zdôrazňuje však, že k systematickému skúmaniu dochádza až neskôr, prvá viktimologická konferencia sa konala v roku 1959 v Japonsku.

¹⁰ Porovnaj IVOR, J. *Obete kriminality ako mnohostranný a interdisciplinárny fenomén*. In: *Obete kriminality: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave*. – Bratislava: Paneurópska vysoká škola: Eurokódex, 2010, s. 21.

¹¹ Bližšie IVOR, J., KLIMEK, L., ZÁHORA, J. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2013, s. 471.

Na pôde Rady Európy boli prijaté viaceré významné dokumenty, medzi nimi rezolúcie či odporúčania Rady Európy týkajúce sa obetí.¹² Za najvýznamnejší nástroj Rady Európy týkajúci sa odškodňovania obetí možno považovať Európsky dohovor o odškodňovaní obetí násilných trestných činov, ktorý bol 24. novembra 1983 otvorený na podpis.¹³ Dohovor vychádza z koncepcie, že štát má povinnosť odškodňovať obeť, pokiaľ nie je možné zaistiť odškodnenie z iných zdrojov. Odškodné sa vzťahuje na osoby, ktoré utrpeli ťažkú ujmu na zdraví následkom úmyselného trestného činu; ktoré boli závislé od osôb, ktoré zomreli v dôsledku tohto trestného činu. Nárok na odškodnenie vzniká aj v prípade, keď nie je možné páchatela trestne stíhať alebo potrestať.

Ochrana obetí trestných činov patrí medzi agendu Európskej únie od osemdesiatych rokov minulého storočia. Európsky parlament už v apríli 1981 prijal rezolúciu o odškodnení obetí násilných činov.¹⁴ Po prijatí Amsterdamskej zmluvy¹⁵ bol prijatý tzv. Viedenský akčný plán,¹⁶ kde v bode 19 sa odporúčalo vytvoriť účinný systém kompenzácie obetí trestných činov a v čl. 51 bola požiadavka takýto návrh predložiť do piatich rokov. Následne čl. 32 záverov v zasadnutí Rady v Tampere,¹⁷ ktoré sa konalo v dňoch 15. a 16. októbra 1999 zaznela požiadavka vytvoriť minimálne štandardy na ochranu obetí trestných činov, najmä prístup obetí k spravodlivosti a ich právo na odškodnenie, vrátane nákladov na právnu pomoc. Okrem toho sa vyslovila požiadavka, aby boli vytvorené národné programy na finančné opatrenia a zapojenie mimovládnych organizácií do pomoci a ochrany obetí.

¹² Resolution (77) 27 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the compensation of victims of crime, Rec No. R (83) 7 of the Committee of Ministers to Member States on Participations of the Public in Crime Policy, Rec No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, Rec No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimization, Rec. Rec (2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims.

¹³ Oznámenie MZV SR č. 162/2009 Z. z.

¹⁴ Resolution on compensation for victims of act of violence, *U. v. C 077, 06/04/1981 s. 77.*

¹⁵ Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts – Contents, *U. v. C 340, 10. 11. 1997, s. 1 – 144.*

¹⁶ Action Plan of the Council and the Commission on how best to implement the provisions of the Treaty of Amsterdam on an area of freedom, security and justice – Text adopted by the Justice Council of 3 December 1998, *U. v. C 019, 23. 01. 1999 s. 1 – 15.*

¹⁷ Resolution on the extraordinary European Council meeting on the area of freedom, security and justice (Tampere, 15–16 October 1999), *U. v. C 054, 25/02/2000 s. 93 – 94.*

Na základe uvedenej požiadavky bolo v roku 2001 prijaté Rámcové rozhodnutie Rady z 15. marca 2001 o postavení obetí v trestnom konaní.¹⁸ Rámcové rozhodnutie v čl. 2 stanovilo pre členské štáty povinnosť zabezpečiť, aby obeť mali reálne a primerané postavenie v ich trestnoprávnom systéme. V nasledujúcich článkoch rámcové rozhodnutie pre členské štáty stanovuje povinnosť aby počas výsluchu obetiam poskytli možnosť, aby boli počas konania vypočuté a aby predložili dôkazy. Štáty sú povinné prijať potrebné opatrenia na zabezpečenie toho, aby jeho orgány vypočúvali obeť iba v nevyhnutnej miere vzhľadom na trestné konanie.¹⁹ Komisia v hodnotiacej správe,²⁰ ktorá vychádza zo stavu transpozície k 15. februáru 2008, takmer dva roky po konečnom termíne stanovenom na 22. marca 2006, konštatuje že „výkon tohto rámcového rozhodnutia je neuspokojivý“.

Vzhľadom na to, že rámcové rozhodnutie sa venovalo predovšetkým postaveniu obetí, a nevenovalo sa otázke odškodňovania obetí, krátko po jeho prijatí Komisia vo februári 2003 predstavila návrh smernice Rady o odškodňovaní obetí trestných činov,²¹ ktorá bola prijatá v apríli 2004.²² Smernica vytvára systém spolupráce na uľahčenie prístupu obetí trestných činov k odškodneniu v cezhraničných situáciách, ktorý by mal fungovať na základe systémov členských štátov pre odškodňovanie obetí násilných trestných činov spáchaných na ich jednotlivých územiach. Smernica upravuje postup pri odškodnení v „cezhraničných situáciách“. Obeť má právo podať žiadosť o odškodnenie nielen v štáte, kde má zvyčajne trvalé bydlisko, ale aj akémukoľvek inému orgánu v druhom členskom štáte. Odškodnenie vyplatí príslušný orgán členského štátu, na ktorého území bol trestný čin spáchaný (*teritoriálny princíp*).

Rámcové rozhodnutie o postavení obetí v trestnom konaní bolo v roku 2012 zrušené a nahradené Smernicou, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov.²³ Smernica 2012/29/EÚ stanovuje horizontálny rámec na riešenie potrieb všetkých obetí trestných

¹⁸ Ú. v. ES L 82, 22.3.2001, s. 1 – 4.

¹⁹ Bližšie pozri TOMÁŠEK, M. et al. *Europeizace trestního práva*. Praha: LINDE, 2009 s. 359.

²⁰ Správa Komisie podľa článku 18 rámcového rozhodnutia Rady z 15. marca 2001 o postavení obetí v trestnom konaní (2001/220/SVV) [SEC(2009) 476], /* KOM/2009/0166 v konečnom znení */.

²¹ Proposal for a Council Directive on compensation to crime victims/* COM/2002/0562 final – CNS 2002/0247 */ U. v. C 45E, 25.2.2003, p. 69–89.

²² Smernica Rady 2004/80/ES z 29. apríla 2004 o odškodňovaní obetí trestných činov, Ú. v. EÚ L 261, 6.8.2004, s. 15 – 18.

²³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a kto-

činov, bez ohľadu na druh trestného činu alebo okolnosti alebo miesto, kde bol vykonaný. Táto smernica neovplyvňuje ustanovenia uvedené v iných aktoch EÚ, ktoré riešia osobitné potreby obzvlášť zraniteľných obetí cielenejším spôsobom.²⁴ Touto smernicou sa ustanovujú **minimálne pravidlá**. Členské štáty môžu rozšíriť práva stanovené v tejto smernici s cieľom poskytnúť vyššiu úroveň ochrany (ods. 11 preambuly). Smernica sa uplatňuje v súvislosti s trestnými činmi spáchanými v EÚ a trestnými konaniami, ktoré prebiehajú v EÚ. Obetiam trestných činov spáchaných mimo územia EÚ sa v nej priznávajú práva iba v súvislosti s trestnými konaniami, ktoré prebiehajú v EÚ. Pojem obeť Smernica 2012/29/EÚ vykladá extenzívnejšie ako predchádzajúce rámcové rozhodnutie o postavení obetí v trestnom konaní. Definícia vychádza z koncepcie, ktorú zaviedlo už spomínané rámcové rozhodnutie, v zmysle ktorej sa obeťou rozumie fyzická osoba a toto bolo zdôraznené aj v rozhodnutí Súdneho dvora v prípade Giovanni Dell'Orto.²⁵ Na rozdiel od rámcového rozhodnutia sa obeťou nerozumie len osoba, „ktorej bola v priamom dôsledku trestného činu spôsobená ujma vrátane fyzickej, mentálnej alebo emocionálnej ujmy alebo majetkovej škody“, ale obeťou sa rozumejú aj „**rodinní príslušníci osoby, ktorá v priamom dôsledku trestného činu zomrela, ktorým bola v dôsledku smrti danej osoby spôsobená ujma**“.

Medzi najvýznamnejšie zmeny, ktoré zaviedla citovaná smernica patrí napr. právo rozumieť a byť pochopený, práva obetí pri podávaní oznámení, právo na prístup k službám na podporu obetí, právo na právnu pomoc, právo na zamedzenie kontaktu medzi obeťou a páchatelom rozšírilo sa právo obeť na poskytnutie informácií od prvého kontaktu s príslušným orgánom a individuálne posúdenie obetí s cieľom identifikovať osobitnú potrebu ochrany.

rou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV, Ú. v. EÚ L 315, 14.11.2012, s. 57 – 73.

²⁴ Napr. čl. 12, 20, 21 ods. 2 písm. a), b), c), 21 ods. 3 a 22 Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2011/36/EÚ z 5. apríla 2011 o prevencii obchodovania s ľuďmi a boji proti nemu a o ochrane obetí obchodovania, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2002/629/SVV, Ú. v. EÚ L 101, 15.4.2011, s. 1 – 11; čl. 18, 19, 20 Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV, Ú. v. EÚ L 335, 17.12.2011, s. 1 – 14.

²⁵ Rozsudok Súdneho dvora ES z 28. júna 2007 vo veci C-467/05 – *Trestné konanie proti Giovanni Dell'Orto*.

Vnútroštátna právna úprava

Historicky sa postavenie obete trestného činu (v trestnom konaní poškodeného) vo vnútroštátnej právnej úprave spája predovšetkým s náhradou škody. Náhrada škody poškodenému má na území Slovenskej republiky historicky stabilné korene. Už v Trestnom poriadku z roku 1896,²⁶ ktorý platil na území dnešnej Slovenskej republiky, sa postavenie poškodeného vyznačovalo tým, že už v prípravnom konaní mal poškodený jednak zvýšenú ochranu súkromnoprávných nárokov prostriedkami trestného konania, čo sa prejavilo nielen v širších možnostiach uplatnenia adhézneho konania, ale i v tom, že prichádzalo do úvahy zaistiť spomínaný súkromnoprávny nárok a v oprávnení vystupovať v trestnom konaní ako hlavný prípadne ako náhradný žalobca.²⁷ Z trestného činu vychádzal nielen nárok štátu na potrestanie páchatela, ale i nárok na náhradu škody. Tzv. „materiálna konexita“ (prepojenosť) trestnoprávných a civilných nárokov nútila zákonodarcu rozširovať kompetencie trestného súdu, aby o eventúálnom nároku poškodeného mohol i v rámci trestného procesu rozhodovať i o súkromnoprávných nárokoch, aby tak poškodený dosiahol čo najrýchlejšie náhradu škody.²⁸

Ak si poškodený uplatnil nárok na náhradu škody, trestné konanie sa rozširovalo aj o súkromnoprávny nárok. Musela sa zisťovať aj výška škody, ale len v tom rozsahu, aby rozhodnutie o náhrade škody značne neoddišlo dokončenie trestného konania. Ak nebola výška škody a ušlého zisku v trestnom konaní bezpečne zistená, súd nemusel nárok na náhradu škody priznať. Pre pozitívne rozhodnutie o súkromnoprávných nárokoch poškodeného museli byť splnené nasledovné podmienky:

1. trestný a súkromnoprávny nárok musel prameniť z tej istej trestnej činnosti (*ex eadem causa*),
2. poškodený musel vystúpiť pred trestným súdom a musel sa pripojiť k trestnému konaniu ako súkromná strana na uplatnenie jeho súkromnoprávneho nároku,

²⁶ Zák. čl. XXXIII/1896, o súdnom trestnom poriadku.

²⁷ KRONBERGER, F. *K reformě trestního řízení přípravného: (studie unifikáční a reformní)*. Knihovna věd právních a správných č. 3, Praha, 1928, s. 48 a nasl. Uvedené podľa RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 99.

²⁸ KRONBERGER, F. *Adhese a trestný zátvor na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. In. Právnik, 1925, s. 146. Citované podľa RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 118.

3. obvinený musel byť odsúdený,
4. výsledok trestného konania musel predstavovať dostatočný podklad pre rozhodnutie.

Výlučné uplatnenie nárokov na náhradu škody v konaní pred civilnými súdmi bolo namieste vtedy, ak súd konanie zastavil alebo obžalovaného oslobodil. Náhradu škody však trestný súd nepriznal, ak už o nároku civilný súd vyniesol rozsudok, alebo sa pred takýmto súdom viedol spor alebo rozhodnutie o nároku poškodeného by značne oddialilo skončenie trestného konania.²⁹

Podobne aj predchádzajúci kódex, aj Trestný poriadok z roku 1950³⁰ priznávali poškodenému právo uplatniť si nároky vzniknuté z trestného činu.

Trestný poriadok z roku 1956³¹ poškodeného výslovne definoval ako jednu zo strán³² a precizoval pojem poškodeného. Oproti predošlej právnej úprave bol pojem poškodený vymedzený užšie – poškodený bol chápaný ako fyzická alebo právnická osoba, ktorá mala nárok na náhradu škody, ktorú by bolo možné pred súdom uplatniť v občianskoprávnom konaní, pričom táto osoba nebola zároveň spoluobvineným.³³

Trestný poriadok č. 141/1961 Zb. vymedzil pojem poškodeného v § 43 pomerne široko ako toho, *komu sa trestným činom ublížilo na zdraví, spôsobilá sa majetková, morálna alebo iná škoda*. Určítym problémom tejto definície bola „morálna škoda“. Trestný poriadok z roku 1961 okrem definície upravenej v § 43 ods. 1 zadefinoval v druhom odseku citovaného ustanovenia poškodeného s právom uplatňovať nárok na náhradu škody. Nárok bolo potrebné uplatniť najneskoršie na hlavnom pojednávaní pred začatím dokazovania. Z návrhu muselo byť zrejmé, z akých dôvodov a v akej výške sa nárok na náhradu škody uplatňuje. Novela Trestného poriadku³⁴ účinná od 1. decembra 2003 „skrátila“ lehotu poškodenému na podanie návrhu na náhradu škody. Predchádzajúca právna úprava umožňovala poškodenému takýto návrh urobiť

²⁹ Bližšie RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 101 a 118 a nasl.

³⁰ Zákon č. 87/1950 Sb. o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok).

³¹ Zákon č. 64/1956 Zb. o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok).

³² § 7 ods. 5 „Stranami sa rozumejú osoba, proti ktorej sa vedie trestné konanie, zúčastnená osoba, poškodený a osoba, na návrh alebo žiadosť ktorej sa konanie vedie, alebo ktorá podala opravný prostriedok, a v konaní pred súdom tiež prokurátor.“

³³ Bližšie RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 161.

³⁴ Zákon č. 457/2003 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

„najneskoršie na hlavnom pojednávaní pred začatím dokazovania“, nová právna úprava len „do skončenia vyšetrovania (§ 166 ods. 1 a 2)“.³⁵

Trestný poriadok z roku 2005³⁶ v zásade prebral koncepciu postavenia poškodeného. Podstatnejšie zmeny, ktoré sa do návrhu doplnili najmä z transpozície Rámcového rozhodnutie o postavení obetí v trestnom konaní.³⁷

Odškodňovanie obetí trestných činov bolo upravené osobitným zákonom.³⁸ V roku 2006 bol tento zákon nahradený zákonom o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi.³⁹ Týmto zákonom sa vykonala transpozícia smernice o odškodňovaní obetí trestných činov,⁴⁰ ktorá sa zaoberala predovšetkým odškodnením v cezhraničných situáciách.

Ochranné opatrenia v civilných veciach⁴¹ boli transponované zákonom č. 73/2015 Z. z.⁴² a Európsky ochranný príkaz.⁴³

Transpozície smernice 2012/29/EÚ, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov⁴⁴ bola vykonaná na dvakrát. Čiastočná transpozícia bola vykonaná s účinnosťou od 1. januára 2016 zákonom č. 397/2015 Z. z.⁴⁵ „Ďalšia“ transpozícia bola vykonaná s účinnosťou od 1. januára 2017 zákonom č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov.⁴⁶

³⁵ Bližšie ZÁHORA, J. *Právo na rozhodnutie o náhrade škody poškodenému v prípadoch alternatívneho riešenia trestných vecí*. In: STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikáčnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges 2015, s. 144.

³⁶ Trestný poriadok č. 300/2005 Z. z.

³⁷ Rámcové rozhodnutie Rady z 15. marca 2001 o postavení obetí v trestnom konaní, *Ú. v. ES L 82*, 22.3.2001, s. 1 – 4.

³⁸ Zákon č. 255/1998 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi

³⁹ Zákon č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi

⁴⁰ Smernica Rady 2004/80/ES z 29. apríla 2004 o odškodňovaní obetí trestných činov, *Ú. v. EÚ L 261*, 6.8.2004, s. 15 – 18.

⁴¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 606/2013 z 12. júna 2013 o vzájomnom uznávaní ochranných opatrení v občianskych veciach, *Ú. v. EÚ L 181*, 29.6.2013, s. 4 – 12.

⁴² Zákon č. 73/2015 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

⁴³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/99/EÚ z 13. decembra 2011 o európskom ochrannom príkaze, *Ú. v. EÚ L 338*, 21.12.2011, s. 2 – 18.

⁴⁴ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov, *Ú. v. EÚ L 315*, 14.11.2012, s. 57 – 73.

⁴⁵ Zákon č. 397/2015 Z. z. ktorým sa na účely Trestného zákona ustanovuje zoznam látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom.

⁴⁶ Zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Záver

Do prijatia o obetiach trestných činov, v podmienkach Slovenskej republiky absentovala ucelená právna úprava týkajúca sa ochrany a odškodňovania obeť trestných činov. Požiadavky na zabezpečenie osobitnej starostlivosti o obeť trestných činov, ktoré presahujú úpravu trestného konania boli čiastkovo riešené jednak v Trestnom poriadku, ale najmä v iných osobitných zákonoch v gescii viacerých rezortov.⁴⁷ Schválením zákona o obetiach trestných činov sa zavýšila ďalšia etapa posilňovania postavenia obeť trestného činu.

Uvedený zákon vytvára predpoklady na riadne fungovanie systému podpory a pomoci obetiam trestných činov. Nosnou časťou zákona o obetiach trestných činov je čl. I, v ktorom je samotný zákon o obetiach trestných činov. Čl. I zákona je rozdelený do piatich častí. Prvou časťou sú všeobecné ustanovenia. Táto časť vymedzuje základné pojmy (§ 2) a základné zásady ochrany a podpory obeť (§ 3), ktoré sa vzťahujú na celý text ZOTČ. Okrem najzásadnejšej zmeny, kde sa obeť trestného činu stáva legislatívne vymedzeným subjektom osobitnej starostlivosti a ochrany v zmysle tohto zákona.

Druhá časť upravuje práva obeť trestných činov. Tretia časť sa týka odškodňovania obeť násilných trestných činov. Štruktúra tejto časti zákona zodpovedá štruktúre zákona č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov, ktorý sa týmto návrhom zákona zároveň ruší. Štvrtá časť zákona upravuje podporu subjektov poskytujúcich pomoc obetiam trestných činov. V tejto časti sú upravené podmienky udelenia akreditácie, obsah a spôsob podania žiadosti o udelenie akreditácie, konanie o akreditácii, zánik a zrušenie akreditácie, kontrola plnenia podmienok akreditácie a povinnosti akreditovaných subjektov, dotácia poskytovaná zo štátneho rozpočtu, pričom podmienky poskytnutia dotácie podliehajú kontrole. Čl. III prepája zákon o obetiach trestných činov s Trestným poriadkom v oblasti práv obeť trestných činov. Na účely riadnej transpozície Smernice 2012/29/EÚ sa rozšírili základné zásady trestného konania, pojmový aparát používaný Trestným poriadkom, redefinovali informačné povinnosti voči poškodenému a svedkovi, posilnilo sa postavenie poškodeného (obeť) v trestnom konaní, a to najmä vo vzťahu k deťom, rozšírili sa možnosti poskytovania najmä právnej pomoci poškodenému, upravili sa podmienky vykonávania výsluchu s ohľadom na potreby obeť, obmedzilo sa využitie inšti-

⁴⁷ Napr. zákon č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi, zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

túto konfrontácie, zmenil sa koncept odvádzania peňažných prostriedkov na všeobecne prospešné účely, a to jediným účelom, ktorým je podpora a ochrana obetí trestných činov, modifikovali sa pravidlá uzatvárania dohody o vine a treste medzi obvineným a prokurátorom s cieľom posilniť postavenie poškodeného a v neposlednom rade sa posilnilo postavenie poškodeného v tzv. adhéznom konaní.

Tiež vysoko hodnotím prijatie jednotného rámca na podporu, ochranu a odškodňovanie obetí v rámci celej Európskej únie, z ktorej vychádza citovný zákon o obetiach trestných činov. Pokiaľ obeť trestných činov nepodliehajú rovnakým minimálnym normám v celej Európskej únii, môže byť vzájomná dôvera znížená kvôli obavám vyplývajúcim zo zaobchádzania s obeťami alebo z odlišností v procesných pravidlách. Spoločné minimálne pravidlá by preto mali viesť k vyššej dôvere v systémy trestného súdnictva všetkých členských štátov, čo by následne malo viesť k efektívnejšej justičnej spolupráci v atmosfére vzájomnej dôvery, ako aj k podpore kultúry rešpektovania základných práv v Európskej únii.

Ako každý zákon, aj tento zákon má určité „*detské choroby*“, ktoré bude potrebné vychytať.

Z otvorených problémov možno spomenúť, že pri **definícii pojmu obeť** namiesto prebratia znakov definície obeť vyplývajúcej zo smernice 2012/29/EÚ: „*spôsobená ujma vrátane fyzickej, mentálnej alebo emocionálnej ujmy alebo majetkovej škody*“, používa problematické ustanovenie „*morálna alebo iná škoda*“, ktoré používa aj Trestný poriadok v § 46 pri definícii pojmu poškodeného. V spojení s príslušnými ustanoveniami Trestného zákona a Trestného poriadku vyvstávajú pochybnosti, čo znamená „morálna škoda“ a „iná škoda“. V komentári⁴⁸ sú tieto pojmy tiež vymedzené dosť neurčito „*Morálnou škodou je škoda vzniknutá porušením práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti (psychická trauma, stres, úzkosť, frustrácia) a môže sa týkať najmä trestných činov proti ľudskej dôstojnosti a trestných činov proti iným právam a slobodám (druhý diel druhej hlavy a deväta hlava osobitnej časti Trestného zákona). Inou škodou je škoda vzniknutá trestným činom, ktorá nie je majetkovou škodou, morálnou škodou ani ublížením na zdraví. Môže ísť napríklad o ujmu na zdraví, ktorá nedosahuje intenzitu ublíženia na zdraví (pozri § 123 ods. 1 TZ).*“

Pojmová rozdielnosť spôsobuje viaceré problémy v rozhodovacej činnosti súdov a tiež môžeme nájsť rozhodnutia,⁴⁹ v ktorých súd stotožňuje morál-

⁴⁸ Kolektív autorov. *Trestné právo s vysvetlivkami*, 1. až 4. zväzok. Bratislava: Iura Edition, 2007. Komentár k § 43 Trestného poriadku.

⁴⁹ Napr. rozsudok Krajského súdu v Žiline z 22. 1. 2011, sp. značka č. 1To/10/2011-427.

nu škodu s pojmom nemajetková ujma: „**pojmem ‚morálna škoda‘ vo vzťahu k škodlivému následku spôsobenému úmyselným násilným trestným činom treba v prípade smrti (napr. aj znásilnenia, sexuálneho násillia, poškodenia dobrého mena pri krivom obvinení) vykladať v súlade s výkladom pojmu ‚nemajetková ujma‘ v civilnom konaní.**“

Podľa môjho názoru sa zákonodarca snaží v trestnom práve vytvárať nové pojmy, hoci v iných právnych odvetviach, ako napr. v občianskom práve, ktoré sa primárne používa pri posudzovaní nároku poškodeného v adhéznom konaní, už existujú inštitúty, ktoré sú dostatočne teoreticky aj aplikačnou praxou vymedzené. Preferoval by som, keby sa namiesto uvedených pojmov používali pojmy, ktoré sa používajú v civilnom práve napr. nemajetková ujma a bezdôvodné obohatenie.⁵⁰

Druhým problémom, ktorý by som chcel načrtnúť, že zákon o obetiach v § 4 ods. 2 stanovuje rozsah informácií podávaných policajtom pri prvom kontakte. Za slovom „**policajt**“ zákon uvádza poznámku pod čiarou na § 10 ods. 8 Trestného poriadku. Hoci poznámka v § 4 ods. 2 ZOTČ výslovne odkazuje len na § 10 ods. 8 Trestného poriadku, domnievam sa, že povinnosť poskytnúť informácie obeti pri prvom kontakte sa vzťahujú aj na policajta v zmysle § 10 ods. 10 Trestného poriadku. Policajtom v zmysle citovaného ustanovenia sa rozumie aj príslušník Policajného zboru, ktorý nie je vyšetrovateľom Policajného zboru alebo povereným príslušníkom Policajného zboru uvedeným v odseku 8 písm. a) a c) v rozsahu určenom všeobecne záväzným právnym predpisom, ktorý vydá Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky na vykonávanie rozhodnutí, opatrení a úkonov trestného konania vo vyšetrovaní alebo v skrátenom vyšetrovaní. Takýmto predpisom je Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 192/2017 Z. z., z 12. júla 2017 o rozsahu vykonávania rozhodnutí, opatrení a úkonov trestného konania vo vyšetrovaní alebo skrátenom vyšetrovaní. V zmysle citovanej vyhlášky Príslušník Policajného zboru zaradený v službe kriminálnej polície, službe finančnej polície, službe poriadkovej polície, službe dopravnej polície, službe železničnej polície, službe hraničnej a cudzineckej polície a inšpekčnej službe je oprávnený okrem iných úkonov aj prijať trestné oznámenie podľa § 196 ods. 1 Trestného poriadku.

Ďalším problémom je transpozícia práva obete na **zamedzenie kontaktu medzi obeťou a páchatelom**. Čl. 19 smernice 2012/29/EÚ členské štáty vytvo-

⁵⁰ Bližšie ZÁHORA, J. *Právo na rozhodnutie o náhrade škody poškodenému v prípadoch alternatívneho riešenia trestných vecí*. In. STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges 2015, s. 149 a nasl.

ria potrebné podmienky, aby sa zamedzilo kontaktu medzi obeťou a v prípade potreby jej rodinnými príslušníkmi a páchatelom v priestoroch, v ktorých prebieha trestné konanie, pokiaľ sa takýto kontakt nevyžaduje na účely trestného konania. Zákomom o obetiach sa vykonala transpozícia príslušného článku iba vo vzťahu v hlavnom pojednávaní (§ 262a Trestného poriadku), ale nie v prípravnom konaní. Naďalej platí právna úprava, ktorú považujem za nedostatočnú (§ 213 Trestného poriadku), v zmysle ktorej policajt môže povoliť účasť obvineného na vyšetrovacích úkonoch a umožniť mu klásť vypočúvaným svedkom otázky. Postupuje tak najmä vtedy, ak obvinený nemá obhajcu a úkon spočíva vo výsluchu svedka, pri ktorom je dôvodný predpoklad, že ho nebude možné vykonať v konaní pred súdom, iba ak by zabezpečovanie jeho prítomnosti alebo jeho prítomnosť mohli ohroziť vykonanie tohto úkonu. Ustanovenie § 213 ods. 1 Trestného poriadku navodzuje situáciu, že je to **fakultatívna možnosť** – „policajt môže povoliť“ – t. j. že zákonodarca, na základe logického a gramatického výkladu daného ustanovenia, dal policajtovi kompetenciu rozhodnúť, či povolí, resp. nepovolí obvinenému účasť na vyšetrovacích úkonoch v rámci prípravného konania.⁵¹ Druhá veta citovaného ustanovenia však navodzuje, že je to **obligatórna povinnosť** – „postupuje tak najmä vtedy“ – čiže zákonodarca orgánu činnému v trestnom konaní prikazuje postupovať tak ak v prípadoch, ak „obvinený nemá obhajcu a úkon spočíva vo výsluchu svedka, pri ktorom je dôvodný predpoklad, že ho nebude možné vykonať v konaní pred súdom“ a ešte v ďalších prípadoch, v ktorých to policajt uzná za vhodné. Z uvedeného vyplýva, že ide o „konflikt“ dvoch práv a to práva na spravodlivý proces a právo na ochranu obeť. Uvedený problém vzhľadom na uvedené potrebuje legislatívne riešenie aj vo vzťahu k prípravnému konaniu.

Posledným otvoreným problémom, ktorý by som chcel načrtnúť, je problematika odškodňovania obeť v prípadoch „**neznámeho páchatela**“. Podľa dôvodovej správy k zákonu o obetiach „Návrh zákona v tretej časti preberá právnu úpravu odškodňovania zo zákona č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov a dopĺňa ju o praktické skúsenosti a situácie, ktoré vyplynuli z praxe pri aplikácii uvedeného zákona v súvislosti s odškodňovaním obeť násilných trestných činov“.

Za určitý „krok späť“ vnímam skutočnosť, že súčasné ustanovenie zákona o obetiach neumožňuje odškodňovať obeť v prípade, že sa nepodarí zistiť

⁵¹ Bližšie HARKABUSOVÁ, D. *Všeobecne ku „kontradiktórnemu“ výsluchu svedka v prípravnom konaní*. In. Bulletin slovenskej advokácie, č. 5/2012, s. 28.

„skutočnosti oprávňujúce vykonať trestné stíhanie proti určitej osobe“, t. j. ak polícia nevy pátra páchatela trestného činu, resp. **páchatel je neznámy**.

Podľa „starej právnej úpravy“ (§ 4 ods. 2 zákona č. 215/2006 Z. z.) „Ak páchatel trestného činu, ktorým bola poškodenému spôsobená ujma na zdraví, nie je známy, [...] a ujma na zdraví nebola poškodenému plne uhradená inak, poškodený môže požiadať o odškodnenie, iba ak výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania orgánov činných v trestnom konaní nevyvolávajú dôvodné pochybnosti o tom, že sa stal trestný čin, ktorým bola poškodenému spôsobená ujma na zdraví.“

Podľa súčasnej právnej úpravy (§ 11 ods. 2 zák. č. 274/2017 Z. z.) „Nárok na odškodnenie okrem prípadov uvedených v odseku 1 vzniká aj vtedy, ak dôjde k prerušeniu trestného stíhania z dôvodov podľa § 228 ods. 2 písm. a) až e) Trestného poriadku, [...] a výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania orgánov činných v trestnom konaní nevyvolávajú dôvodné pochybnosti o tom, že sa stal trestný čin, ktorým bola obeť násilného trestného činu spôsobená ujma na zdraví.“

Z uvedeného vyplýva, že v „novej schéme“ vypadol dôvod prerušeného trestného stíhania podľa § 228 ods. 1 Trestného poriadku (ak sa nezistili skutočnosti oprávňujúce vykonať trestné stíhanie proti určitej osobe).

V literatúre sa uvádza viacero teórií, ktoré sa pokúšajú zdôvodniť povinnosť štátu poskytovať obetiam odškodnenie z verejných zdrojov.⁵² Jednou z hlavných teórií je, že **štát je zodpovedný na trestný čin** – vychádzajú z toho, že štát je povinný odškodniť obeť trestného činu, pretože nesplnil svoju povinnosť chrániť všetky osoby pod jeho jurisdikciou pred páchatelmi trestných alebo zjednať spravodlivosť, že zistí a potrestá páchatela.⁵³ Preto by štát mal obeť násilných trestných činov odškodňovať aj v prípadoch, že štátne orgány neboli schopné vypátrať páchatela tohto trestného činu.

Resumé

At the threshold of the 20th century the discussion on the strengthening of the rights of crime victims and their compensation began. The author focuses the attention in particular to the activities of the Council of Europe and the Euro-

⁵² K jednotlivým teóriám pozri JELÍNEK, J. *K odškodňování obětí trestné činnosti – vybrané problémy*. In: *Kriminalistika*, roč. 31 (1998), č. 4, s. 281 a nasl.

⁵³ Bližšie IVOR, J., KLIMEK, L., ZÁHORA, J. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2013, s. 477.

pean Union concerning the status and the compensation to victims of crime. He analyses the most relevant documents adopted by the Council of Europe and the European Union, in particular the European Convention on the compensation of victims of violent crimes, the Framework decision on the standing of victims in criminal proceedings, the Directive on compensation to crime victims and the Directive establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. The active protection of victims of crime is a high priority for the European Union and its Member States. European Union stressed the importance to provide special support and legal protection to those who are most vulnerable or find themselves in particularly exposed situations, such as persons subjected to repeated violence in close relationships, victims of gender-based violence, or persons who fall victim to other types of crimes in a Member State of which they are not nationals or residents. Crime is a wrong against society as well as a violation of the individual rights of victims. As such, victims of crime should be recognised and treated in a respectful, sensitive and professional manner. Victims of crime should be protected from secondary and repeat victimisation, from intimidation and from retaliation, should receive appropriate support to facilitate their recovery and should be provided with sufficient access to justice.

Literatúra

- GROMET, D., M., DARLEY, J., M. *Restoration and Retribution: How Including Retributive Components Affects the Acceptability of Restorative Justice Procedures*. Social Justice Research, 12, 2006, vol. 19, no. 4. s. 396.
- HARKABUSOVÁ, D. *Všeobecne ku „kontradiktórnemu“ výsluchu svedka v prípravnom konaní*. Bulletin slovenskej advokácie, č. 5/2012, s. 26 – 34.
- HOLCR, K. et al. *Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike: záverečná správa vedeckovýskumnej úlohy*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2010. 57 s.
- HOLCR, K. a kol. *Kriminológia*. IURA Edition, 2008, Bratislava, s. 104.
- IVOR, J. *Obete kriminality ako mnohostranný a interdisciplinárny fenomén*. In. *Obete kriminality: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave*. – Bratislava: Paneurópska vysoká škola: Eurokódex, 2010, s. 21.
- IVOR, J., KLIMEK, L., ZÁHORA, J. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2013.

- JELÍNEK, J. *K odškodňování obětí trestné činnosti – vybrané problémy*. Kriminalistika, roč. 31 (1998), č. 4, s. 281 a nasl.
- KARABEC, Z. *Účel trestání*. Kriminalistika. Roč. 33, č. 2/2000, s. 108 a nasl.
- KOUBOVÁ, E. *Přehled mezinárodních aktivit na poli viktimologie*. Čs. kriminalistika, 1991, č. 4, s. 133.
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005.
- RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. *Poškozený a adhezni řízení v České republice*. Praha: C. H. Beck, 2007.
- TOMÁŠEK, M. et al. *Europeizace trestního práva*. Praha: LINDE, 2009.
- Trestné právo s vysvětlivkami, 1. až 4. svazok*. Bratislava: Iura Edition, 2007.
- ZÁHORA, J. *Právo na rozhodnutí o náhrade škody poškozenému v případech alternativného riešenia trestných vecí*. In STRÉMY, T. (ed.) *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges 2015, s. 138 – 162.

Vzájemná podmíněnost kriminologie a trestní politiky

Ivana Zoubková¹

Osobní vzpomínka na jubilanta:

S panem profesorem Květoněm Holcrem jsem se poprvé osobně setkala před více než dvaceti lety v krásném prostředí Nízkých Tater v Liptovském Jáně na I. mezinárodním vědeckém semináři „Aktuálně problémy kriminologické prognostiky“ v dubnu roku 1995. Setkání se uskutečnilo z podnětu Katedry kriminologie Akademie Policejního zboru v Bratislavě s cílem představit teorii a metodologii tvorby prognóz kriminality a možnosti aplikace prognóz kriminality v evropském regionu. Erudovaný přístup i samotná osobnost pana profesora se nedaly přehlédnout. Je tak přirozené, že právě zásluhou pana profesora Holcra se mezinárodní prognostický seminář opakuje v tříletých cyklech do současnosti, kdy v loňském roce 2017 se uskutečnil již VIII. ročník. Odkaz pana profesora pro rozvoj kriminologického bádání v dlouhodobě koncipovaném výzkumu kriminologického prognózování je jedinečný.

Od roku 1995 jsem pak měla tu čest spolupracovat s panem profesorem jak na Akademii Policajného zboru Slovenskej republiky, tak i na Fakultě práva Panevropské vysoké školy. Do dalších let osobně, i jako proděkanka fakulty bezpečnostně právní Policejní akademie ČR v Praze, přeji panu profesorovi pevné zdraví, sílu a elán pokračovat ve svém životním poslání.

Úvodem

Kriminologie teoretické koncepce o kriminalitě prověřuje empirickými výzkumy. Potřeba validních kriminologických poznatků je nesporná jak u tradičních problémů, kdy kriminalita je zdrojem každodenních obav občanů, tak u kvalitativně nových kriminogenních jevů.

¹ Doc. JUDr. Ivana Zoubková, CSc., Katedra kriminologie, Policejní akademie ČR, Praha 4, e-mail: zoubkova@polac.cz.

Úkolem kriminologie je na základě kvalifikovaných analýz kriminality doporučovat návrhy de lege ferenda v širokém spektru trestní politiky, od tradičních otázek jako je kriminalizace a dekriminlizace, systém trestů a ochranných opatření až po aktuální legislativní náměty.

Úkolem trestní politiky je identifikovat aktuální stav společenského konsenzu o základních trestně-politických principech. Logickou součástí tohoto procesu je formulace principů a zásad trestní politiky. V rámci liberálního právního státu jde především o subsidiaritu trestní represe, odpovědnost za vinu, volné hodnocení důkazů, přiměřenost trestů, apod.

Ovlivňování trestní legislativy lze považovat za zásadní funkci trestní politiky, přičemž trestní politika je jedním z nejdůležitějších zadavatelů a zároveň uživatelů kriminologických výzkumů.

Kriminologie jako vědní disciplína

Kriminologie již od konce 19. století teoretické koncepce o zločinu prověřuje empirickými výzkumy. Přestože empirický přístup byl a je převážně založen na využívání kriminální statistiky, kriminologické bádání se postupně prosazovalo do širokých oblastí kriminální politiky.

Kriminologické myšlení v období Československé republiky bylo rozvíjeno především právníky na univerzitní půdě. K tomu vedly především dva důvody. Za prvé snaha vysvětlit strmý nárůst kriminality po 1. světové válce a za druhé snaha po sjednocení právní úpravy rakouské (platné v Čechách a na Moravě) a uherské (platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi). Výraznými představiteli pozitivistického náhledu na kriminalitu byli profesori trestního práva August Miříčka na Univerzitě Karlově a Jaroslav Kallab na Univerzitě Masarykově. Jejich společným zájmem bylo kriminologické profilování v rámci trestního práva a odkaz, který zanechali, má dodnes význam:

- v teoretické rovině, kde se věnovali systémovému postavení kriminologie vůči trestnímu právu. A i když – anebo právě proto – že nedospěli k jednotnému konsenzu v nahlížení na šíři kriminologie, kterou Miříčka chápal jako pomocnou vědu trestního práva – a naopak – Kaláb jako širokou vědu zahrnující i trestní právo, přispěly jejich úvahy k základům české a slovenské kriminologie;
- v rovině legislativní, kdy Miříčkovo a Kallabovo kriminologické pozitivistické uvažování našlo praktické uplatnění snad nejvýrazněji při kodifikaci zákona o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb. z. a n.

Zákon byl považován už ve své době za velmi zdařilý a patřil k těm nejlepším svého druhu v Evropě.

Následující období bylo období hledání vazeb kriminologie k trestní politice a k trestnímu právu hmotnému a procesnímu. Hledala se smysluplnost empirických výzkumů, jejich výstupů a uplatnění v trestněprávní legislativě a praxi. Nemálo výzkumů té doby dospělo k banálním poznatkům poplatným době. Příčiny kriminality byly interpretovány jako důsledek třídní společnosti a přežitků ve vědomí lidí. Prvotní orientace na teoretickou kriminologii byla záhy přeměněna v rámci státního plánu základního výzkumu na aplikované multidisciplinárně pojeté empirické výzkumy. Vznikla ale i řada kriminologických studií, jejichž výsledky jsou dodnes aktuální. Otázkou jinou je, že některé z nich nebyly a nemohly být ve své době publikovány. Bylo tomu tak například u profesora trestního práva Univerzity Komenského Vojtěcha Hatali,² s jehož kriminologickými studii z let 1973–1985 zaměřenými na mládež, recidivu, skupinovou kriminalitu i prevenci máme možnost se až nyní seznámit a bez nadsázky konstatovat, že jde o studie nadčasové, mimořádně vysoké odborné úrovně.

Společenskoekonomické změny po roce 1989 otevřely nový prostor pro empirické bádání. Potřeba validních kriminologických poznatků se zdála nesporná, zejména v situaci, kdy došlo k téměř čtyřnásobnému nárůstu registrované kriminality a následně se objevily i kvalitativně nové jevy.

Kriminální a trestní politika³

Kriminální politika jako součást celkové politiky sleduje kriminalitu jako politický problém. Jako součást obecné politiky sleduje apriorně dané právně-politické zásady. Zásadní opatření proti kriminalitě tedy vycházejí z obecně politických cílů společnosti. Kriminální politika je pojmána z hlediska cílů jako:

- a) kriminální politika v širším smyslu, která je orientována na systém sociální kontroly kriminality v celé její šíři. Zahrnuje jednak trestní politiku a jednak širokou oblast politiky sociální a ekonomické, školské, zdravotní, migrační aj. Řeší široké spektrum problémů, např. nezaměstnanost, návykové látky a mnohé další otázky;

² HATALA, V. *Kriminologické štúdie. Výber z diela 1973–1985*. Bratislava: Kalligram, 2011. 387 s.

³ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 89–91.

b) kriminální politika v užším smyslu – trestní politika, která se zaměřuje na vyhodnocování účinnosti trestního systému a jeho zefektivnění prostřednictvím trestněprávních norem. Působnost trestní politiky se vztahuje jak na legislativu, tak na oblast aplikace právních norem. Zahrnuje veškeré aktivity orgánů činných v trestním řízení (včetně veškerých aktivit policie a vězeňských orgánů). Empirické poznatky o kriminalitě trestní politika čerpá zejména z kriminologických výzkumů. Stěžejním úkolem trestní politiky je vytvářet pro legislativu doporučení pro reformu trestního práva především v takových zásadních legislativních otázkách, jako je dekriminalizace, kriminalizace nebo sankční systém.

K dekriminalizaci určitých dříve trestných jednání dochází důsledkem ztráty zájmu společnosti na jejich trestním postihu (příkladem může být postupné zvyšování hranice škody nikoli nepatrné jako rozlišující kritérium mezi přeštkem a trestným činem); k dekriminalizaci řady trestných činů, jako například podvracení republiky, opuštění republiky, příživnictví a řady dalších trestných činů v oblasti kriminality hospodářské pak došlo důsledkem sociálně-politických změn po roce 1989.

Pokud však společnost aktuálně považuje ochranu určitých jevů za závažnější než v minulosti nebo dochází k výrazné eskalaci výskytu nežádoucích forem jednání anebo nových forem jednání – v současnosti především v oblasti sociálních sítí a informačních technologií – pak by mělo být zvažováno tato jednání nově kriminalizovat.

Specifickou pozornost trestní politiky zaujímá sankční systém, v jehož rámci mohou nastat trestně-politickými zásahy posuny k liberalizaci trestů a ochranných opatření (např. obecně prospěšné práce, domácí vězení) nebo naopak může dojít ke zpřísnění trestní represe, resp. nové kriminalizaci (viz dále).

Trestně-politická opatření jsou již tradičně zaměřována na takové otázky, jakými jsou věkové hranice trestní odpovědnosti (v ČR je ponechána na 15 letech věku, na Slovensku předsunuta na 14 let) nebo drogová problematika (dekriminalizace držení měkkých drog) atd., atp.

Z hlediska nástrojů, které k dosažení svých cílů trestní politika využívá, lze rozlišovat:

- 1) vědeckou trestní politiku, kterou se rozumí zpravidla využívání výsledků kriminologického výzkumu, statistických analýz a prognóz i dalších vědecky ověřených postupů a procedur;
- 2) praktickou trestní politiku, kterou se rozumí konkrétní aplikace norem trestního práva při usměrňování kriminality státními orgány, především

orgány činnými v trestním řízení, včetně jejího sjednocování na úrovni příslušných řídicích instancí.

Kriminální politikou tak rozumíme všechna opatření proti kriminalitě, trestní politikou ta opatření, která využívá speciálně trestní právo. Lze konstatovat, že trestní politika formuje cíle a prostředky společenské kontroly kriminality pomocí trestního práva.⁴

Ovlivňování trestní legislativy lze považovat za vůbec nejdůležitější funkci trestní politiky. Trestní politika je jedním z nejdůležitějších zadavatelů a zároveň uživatelů výsledků kriminologických výzkumů.

Vazby mezi trestní politikou a kriminologií

Zásadní rozdíl mezi trestní politikou a kriminologií spočívá v tom, že zatímco kriminologie jako empirická věda dává k dispozici trestní politice výzkumem ověřené kriminologické poznatky, aniž by je sama hodnotila a hierarchizovala, je v samotné povaze a poslání trestní politiky klasifikování těchto poznatků a jejich doplňování o zdroje ryze pragmatické povahy. Jako součást obecné politiky se musí trestní politika řídit určitými právně-politickými zásadami a respektovat pro oblast boje s kriminalitou schválenou politickou strategií. V tomto smyslu bývá – na rozdíl od kriminologie – ve větší či menší míře nevědeckou a účelovou. Pokud by ovšem výrazně převládly právě tyto její rysy, zvyšuje se tím riziko, že nedosáhne cílů, které sleduje, jinými slovy nedojde jejím prostřednictvím ke snížení či alespoň zamezení další eskalace kriminality na konkrétním poli jejího působení (např. ostře polarizované řešení drogové kriminality, kdy je na úkor výzkumem ověřených poznatků a expertních znalostí často veřejné mínění účelově manipulováno ve prospěch krátkodobě „účinného“ politického řešení, které nemá naději se s tímto problémem ve střednědobé a dlouhodobé perspektivě úspěšně vypořádat a působí tak ve svém důsledku kontraproduktivně).⁵

Předpokladem vědecké kvality empirických kriminologických výzkumů je objektivita kriminologických poznatků. Kriminologické poznatky mají sloužit politikům jako podklad pro tvorbu konkrétních trestně-politických strategií, např. v oblasti boje s organizovaným zločinem, terorismem, hospodářskou

⁴ MUSIL, J. Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. *Trestní právo*, 1998, č. 3, s. 3.

⁵ VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 10.

kriminalitou, korupcí apod. Kriminologie by neměla sloužit krátkodobým populistickým cílům a „obstarávat“ politikům „přesvědčivé důkazy“ či „spolehlivé návody“ jak levně, účinně a v co nejkratší době společnost pokud možno „definitivně“ zbavit kriminality. K takové úloze by se kriminologie nikdy neměla snížit, protože pak by přestala být vědním oborem a stala by se pouhým nástrojem k dosahování pragmatických politických cílů.

Objektivně zjistit efektivitu trestně-politických rozhodnutí – realizovaných přijetím novel trestních zákonů – je již opět úkolem kriminologie, která tak dává trestní politice potřebnou zpětnou vazbu pro její budoucí záměry. Na druhé straně zůstává úkolem trestní politiky identifikovat aktuální stav společenského konsenzu o základních právně-politických principech, které mají stabilizující funkci zejména v období častých legislativních změn. Logickou součástí tohoto úkolu je formulace určitých principů trestní politiky, které budou dlouhodobě působit na trestní legislativu a aplikační praxi. Jako například principy liberálního právního státu v podobě přiměřenosti trestů, odpovědnosti za vinu, rovnost před zákonem, zákaz drakonických trestů a trest smrti. Pokud by se tyto principy v krátkých časových intervalech výrazně měnily, mohlo by dříve či později dojít k narušení celistvosti systému trestního práva a jeho následné dezintegraci.⁶

Kriminologický výzkum se tak zaměřuje na ověřování účinnosti zejména právních institutů a organizačních opatření v praxi (odklony, probace, mediace, sledují se a vyhodnocují jejich dopady, s důrazem na dopady ekonomické), sleduje se efektivita práce policejních orgánů, justice, probační a mediační služby. Tradičně se kriminologické výzkumy zaměřují na analýzu kriminality, neméně žádoucí je zpracovávat i kvalifikované odhady pravděpodobného dalšího vývoje kriminality. V tomto významu je kriminologické prognózování součástí sociálního prognózování. Příčinou zdrženlivého postoje k prognózování kriminality je však složitost prognózování společenských jevů obecně a kriminality jako hromadného společenského jevu zvláště. Od prognóz kriminality nelze očekávat výsledky obdobné jako u věd exaktních. Kriminalitu (stav, úroveň, strukturu, dynamiku) ovlivňuje na stovky kriminogenních faktorů. Složitost kriminologického prognózování však nespočívá ani tak v nadstandardním počtu a různorodosti kriminogenních faktorů, jako ve stupni jejich neurčitosti a nejednotnosti působení. Za cíl kriminologického prognózování je považováno vypracování možných variant vývoje kriminality, v zá-

⁶ Poznámka č. 4, s. 4.

vislosti na vývojových tendencích kriminogenních faktorů.⁷ Pokud jsou prognózy kriminality hodnověrné, potom mohou modifikovat i možné scénáře trestní politiky.

Kriminologické a trestně-politické priority v mezinárodním pohledu

Odraz závažnosti a aktuálnosti trestně-politických i kriminologických otázek v celosvětovém měřítku lze od poloviny 20. století sledovat v kontextu činnosti Organizace spojených národů.⁸ V retrospektivě lze sledovat těžiště problémů, které její Komise pro kontrolu a zacházení s pachatelí (do X. kongresu, 2000), resp. trestní justici (od XI. kongresu, 2005) shledávala za natolik zásadní, že je vyhlášovala pro jednání svých kongresů.⁹ Právě kontinuita kongresů konaných od roku 1955, v pětiletých intervalech až po současnost, umožňuje srovnání celosvětového kriminologického zájmu s jeho odrazem v českých podmínkách.

Klíčovým zájmem kongresů šedesátých let bylo zacházení s vězni, snižování recidivy, preventivní a léčebná opatření pro mladistvé, kontinuita postpenitenciární péče.

Sedmdesátá léta byla ve znamení diskuse o vlivu urbanizace na kriminalitu, kriminalitu související s drogami a pojetí organizovaného zločinu ve zdánlivě legitimním podnikání.

V osmdesátých letech byla v centru pozornosti preventivní strategie kontroly kriminality (systém, klasifikace, organizace, efektivita). Zájem byl věnován obětem kriminality a restorativním programům zaměřeným především na mladistvé.

⁷ HOLCR, K. a kol. *Prognóza kriminality a jej kontrola v Slovenskej republike*. Bratislava: Iura Edition, 2008. s. 43–45.

⁸ ZOUBKOVÁ, I. Kriminologie – věda a pedagogická disciplína na vysokých školách a vědeckých institucích v České republice a na Slovensku. In IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzní disciplíny v kontexte kontroly kriminality*. Pocta prof. JUDr. Ing. Viktorovi Poradovi, DrSc., Dr. h. c. mult. k 70. narodeninám. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 324–325.

⁹ 1. Ženeva, 1955, 2. Londýn, 1960, 3. Stockholm, 1965, 4. Kjóto, 1970, 5. Ženeva, 1975, 6. Caracas, 1980, 7. Miláno, 1985, 8. Havana, 1990, 9. Káhira, 1995, 10. Vídeň, 2000, 11. Bangkok, 2005, 12. Salvador, 2010, Katar, 2015.

90. léta byla ve znamení boje proti mezinárodnímu obchodu s lidmi, s nelegálními drogami, environmentální kriminalitě, ale i tradiční pouliční kriminalitě nebo násilí na ženách.

Přelom tisíciletí ukázal, že vedle tradičních problémů vyvstaly nové globální problémy: masová migrace obyvatel z ekonomicky slabších regionů, eskalace společenského napětí umocňovaná pocitem nespravedlivého rozdělování bohatství a zdrojů mezi různými teritorii, komunitami, regiony, ale také mezi různými společenskými vrstvami, včetně střední vrstvy.

Nastalo období hledání strategií pro globální boj s extremismem a terorizmem, organizovanou kriminalitu, kybernetickou kriminalitou, hospodářskou kriminalitou a korupcí. Těžiště zájmu se soustředilo na hledání právních prostředků, jak blokovat, zabavovat a vymáhat zisky z kriminální činnosti.

„Nová kriminalizace“

V současnosti – více než kdykoli předtím – je třeba nahlížet na kriminalitu ve všech souvislostech: politických, společenských, technologických a hospodářských. Zločin je stále více mezinárodní, realizuje se bez ohledu na hranice. Jestliže v minulém století bylo zpochybňováno římské *locus delicti comissi* rčením o zločinci, který si „předtím než vyloupí v Berlíně sejf, koupí potřebné nářadí v Londýně, kořist předá v Amsterdamu a provizi utratí v Paříži“,¹⁰ tím spíše bude zpochybňováno v době globalizace a překotného vývoje informačních technologií. Krize současné trestní politiky, o které se hovoří v souvislosti s dynamickým nárůstem organizovaného zločinu a novými nebezpečnými podobami terorismu, může vést k oslabení významu ochrany základních lidských práv a svobod ve prospěch intenzivnější ochrany společnosti před takovými útoky a tím i k přejímání jiných zásad, než jaké byly tradičně preferovány. Tyto změny v hierarchii sociálních hodnot se pak logicky odrážejí ve změnách trestní politiky. Do popředí se dostává opět diskuse nad účelem generální prevence. V kriminologii jde o tzv. *novou kriminalizaci*¹¹ – celkové směřování kriminální politiky k represí, například:

¹⁰ PROTIVINSKÝ, M. Měníci se kriminalita v Evropě a nový policejní management. *Kriminalistika*, 1998, roč. 31, č. 2, s. 179.

¹¹ MUSIL, J. Zmírňování nebo zostřování trestní represe? In: NEŠTICKÁ, H. a kol. *Kriminalizace jako fenomén dnešní společnosti. Sborník z odborné konference*. s. 14 an. Praha: VŠMIE, 2011.

- definovány jsou nové druhy jednání dříve netrestných (tzv. předsunutím trestní odpovědnosti na postihování přípravných jednání)
- rozšiřovány jsou abstraktní ohrožovací delikty
- rozšiřovány jsou nedbalostní majetkové a hospodářské delikty
- zpříšňovány jsou trestní sazby.

Tento trend lze demonstrativně uvést na příkladu dvou z posledních legislativních změn českého trestního práva:

Příklad první: předsunutí trestní odpovědnosti na postihování přípravných jednání

Zákon č. 163/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 40 /2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, mimo jiné, zavádí trestnost přípravy trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby.

Příklad druhý: rozšíření klasického dokazování o dokazování tzv. „pravděpodobnostní“

Zákon č. 55/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 40 /2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, mimo jiné, rozšiřuje klasického dokazování „nade vší pochybnost“ o dokazování „pravděpodobnostní“. Hovoří se také o tzv. přenesení částečného důkazního břemene na pachatele, kdy orgány činné v trestním řízení předkládají konkrétní důkazy, že majetek pochází pravděpodobně z trestné činnosti, pachatel pak může uvádět důkazy pro opačná tvrzení.

Kriminologická šetření mají zpětně empiricky ověřovat nově přijatá opatření v rámci tohoto trendu trestní politiky. Otázkou zůstává, nakolik jsou tvůrci trestní politiky a na ni navazujících opatření orientováni v tom, co vlastně lze od kriminologie očekávat a vyžadovat. Politici a zákonodárci omezení délkou svého funkčního období chtějí slyšet snadná a rychlá řešení. Ty ovšem žádný kriminologický výstup předložit nemůže.

Závěrem

Kriminologické poznatky jsou schopny poskytovat podklady při řešení problémů spjatých jak s tradiční kriminalitou, tak i při řešení kvalitativně nových forem kriminality. Mohou poskytovat objektivní podklady pro tvorbu trestně-politických strategií a koncepcí i pro relevantní doporučení a náměty legis-

lativní. Zpětné zjišťování efektivity trestněprávních novel je opět úkolem kriminologie, a to prostřednictvím kriminologických evaluačních poznatků.

Přestože česká a slovenská kriminologie kapacitními limity nepatří mezi nejvýraznější, snaží se sledovat a participovat na řešení zásadních trestně-politických témat v mezinárodním kontextu. Přes nepočetnou institucionální vědeckou základnu a kapacitní limity však obsahově sledují většinu hlavních témat, která jsou předmětem aktuálního zájmu trestní politiky v mezinárodním měřítku, především globalizace zločinu, terorismus, organizovaná kriminalita, obchod s lidmi, drogami, extremismus, etnické a sociální konflikty ústící do kriminálních projevů a jsou tak dostatečnou zárukou dávat trestní politice vědecky relevantní doporučení a náměty.

Resumé

Criminology can provide a base for solving problems related with both traditionka crime and new forms of crime. The current criminal policy raises the need for more intense protection of the whole society and the safety of their members. Change the hierarchy of social values, logically, it induces a change of the principles of criminal policy toward the so-called new criminalization, It manifests itself in the plane of formation of the criminal legislation and in the content focus of criminological research. Conditionality of criminal policy and criminology is so in the present particularly evident.

Literatura

- HATALA, Vojtěch. *Kriminologické štúdie. Výber z diela 1973–1985*. Bratislava: Kalligram, 2011. 387 s. ISBN 978-80-8101-487-1.
- HOLCR, Květoň a kol. *Prognóza kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike*. Bratislava: Iura Edition, 2008. 219 s. ISBN 978-80-8078-240-5.
- IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzná disciplína v kontexte kontroly kriminality*. Pocta prof. JUDr. Ing. Viktorovi Poradovi, DrSc., Dr.h.c.mult k 70. narodeninám. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. 905 s. ISBN 978-80-7380-440-4.
- MUSIL, Jan. Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. *Trestní právo*, 1998, č. 3, s. 3 an.

- VÁLKOVÁ, Helena, KUCHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 664 s. ISBN 978-80-7400-429-2.
- NEŠTICKÁ, Hana a kol. *Kriminalizace jako fenomén dnešní společnosti*. Sborník z odborné konference. Praha: VŠMIE, 2011. 114 s. ISBN 978-80-87109-28-1.
- PROTIVINSKÝ, Miroslav. Mění se kriminalita v Evropě a nový policejní management. *Kriminalistika*, 1998, roč. 31, č. 2, s. 179 an.
- ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 251 s. ISBN 978-80-7380-312-4.

Výber najvýznamnejších publikovaných prác

- HOLCR, K.** a kol. *Prognostický scenár strednodobého vývoja kriminality v Slovenskej republike*: Záverečná správa výskumnej úlohy. 1. vyd. – Bratislava: Akadémia PZ SR, 1995, 116 s.
- HOLCR, K., CHALKA, R., HOLOMEK, J.** *Prognóza vývoja kriminality v Slovenskej republike*. Bratislava: Akadémia PZ, 2000, 109 s.
- HOLCR, K., CHALKA, R.** *Teoreticko-metodologické problémy konštituovania a rozvíjania policajných vied*. In: Bezpečnostní teorie a praxe: Sborník Policejní akademie ČR. ISSN 1211-2461 zvl. č., (2000), s. 31 – 46.
- HOLCR, K.** *Teoreticko-metodologické problémy rozvíjania policajných vied*. In: Aktuálne problémy rozvoja policajných vied a policajnej praxe: Medzinárodná konferencia 24. 9. – 27. 9. 2000 Liptovský Ján. Bratislava: Akadémia PZ, 2001, s. 19 – 36, ISBN 80-8054-174-4
- HOLCR, K., CHALKA, R.** *Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike*. Trnava: Policajný inštitút AFG, 2001, 149 s., ISBN 80-968075-3-6.
- HOLCR, K., PORADA, V.** a kol. *Úvod do teórie a metodologie policejních věd*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2004. 112 s., ISBN 80-7251-154-8.
- PORADA, V., HOLCR, K.** et al. *An introduction to the theory and methodology of police sciences*. 1st. ed. Prague: The Police Academy of the Czech Republic, 2, 116 s., ISBN 80-7251-166-1.
- PORADA, V., ERNEKER, J., HOLCR, K.** *Social Determinants of Police Sciences*. In: *Theory and practice of police research in Europe: presentations and contributions from CEPOL Police Research and Science Conferences 2003–2005*. Bramshill: CEPOL, 2006, s. 33 – 39.
- HOLCR, K.** a kol. *Kriminológia*. Iura Edition, Bratislava 2008, 403 s., ISBN 978-80-8078-206-1.
- HOLCR, K.** a kol. *Prognóza kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike*. Bratislava: Iura Edition, 2008, 219 s., ISBN 9788080782405.
- HOLCR, K.** a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2009, 190 s., ISBN 9788087212271.
- HOLCR, K., PORADA, V.** a kol. *Policajné vedy: úvod do teórie a metodológie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 242 s., ISBN 9788073803292.
- PORADA, V., HOLCR, K.** et al. *Policejní vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 345 s., ISBN 9788073803148.

KLIMEK, L., ZÁHORA, J., **HOLCR, K.** *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 444 s., ISBN 9788081685385.

PORADA, V., BRUNA, E., **HOLCR, K.**, HOLOMEK, J. *Bezpečnostní vědy: úvod do teorie a metodologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, 134 s. ISBN 9788073806583.

PORADA, V., BRUNA, E., **HOLCR, K.**, RAK, R. *Bezpečnostní vědy: potřeba a transfer vědeckých poznatků*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, 130 s., ISBN 9788073806637.

HOLCR, K., *Prognóza viktimologickej situácie na Slovensku*. In: Monitoring latentnej kriminality a viktimologickej situácie na Slovensku: výsledky celoštátneho výskumu obetí kriminality. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 249 – 298, ISBN 9788081687099.

KLIMEK, L., **HOLCR, K.**, KOŠECKÁ, D. *Beginings of the European Cybercrime Centre*. In: EU law journal. Vol. 2, no. 1 (2017), p. 9–14, ISSN 2453-7098.

Prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc.

- narodil sa 8. 4. 1938 v Újezde, okres Znojmo
- 1967–1971 vojenské vysokoškolské štúdium v odbore sociológia vojenstva
- 1971–1989 odborný asistent na Katedre filozofie a sociológie Vojenskej akadémie v Bratislave
- 1977 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu na tému „Metodologické problémy prognózovania ľudských zdrojov v súčasnej vojne“
- 1979 vymenovaný za docenta v odbore filozofia na základe úspešnej obhajoby habilitačnej práce „Vedecké predvídanie vo vojenstve“
- 1984 obhájil doktorskú dizertačnú prácu na tému „Teória a metódy vojenského prognózovania“ a bola mu udelená vedecká hodnosť DrSc.
- 1985 vymenovaný za profesora v odbore filozofia
- 1990–1993 vedúci Katedry filozofie Vojenskej akadémie v Bratislave
- 1994 – vysokoškolský učiteľ na Katedre kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave
- 1994–2004 vedúci Oddelenia vedy a zahraničných vzťahov Akadémie Policajného zboru v Bratislave
- 2005–2009 vedúci Centra vedy Bratislavskej vysokej školy práva (neskôr Paneurópskej vysokej školy v Bratislave)
- 2009–2016 prodekan pre vedu a rozvoj Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave
- od 2012 riaditeľ Výskumného kriminologického centra Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

Nakladateľství Leges, s. r. o.
Lublaňská 61, Praha 2
www.knihyleges.cz

